

Liisa Haverinen

164

Arjen hallinta kotitalouden toiminnan tavoitteena

Kotitalouden toiminnan filosofista ja
teoreettista tarkastelua

*Helsingin yliopiston
opettajankoulutuslaitos*

Tutkimuksia 164

Liisa Haverinen

Arjen hallinta kotitalouden toiminnan tavoitteena

Kotitalouden toiminnan filosofista ja
teoreettista tarkastelua

Helsinki 1996

ISBN 978-952-10-5788-5 (PDF)

ISBN 951-45-7305-6 (nid.)

ISSN 0359-4203

Tiellä ollessani olen omalla polullani,
jota mikään ei ole määrännyt
väistämättömäksi ja ainoaksi.
Tiellä mikään ei ole valmista eikä tule valmiiksi,
enkä tule koskaan perille.
Tielle lähteminen panee alulle sen,
mitä tiellä tapahtuu.
Tie on outo, määrittelemätön,
ei totuttu, jota muut tiet halkovat.

Heideggerin kuvaus filosofiasta tiellä olemisena
Reijo Kupiaisen (1991) mukaan.

Helsingin yliopisto, Opettajankoulutuslaitos Tutkimuksia 164

Haverinen, Liisa

ARJEN HALLINTA KOTITALOUDEN TOIMINNAN TAVOITTEENA

Kotitalouden toiminnan filosofista ja teoreettista tarkastelua 174 sivua

Tiivistelmä

Tutkimuksen tavoitteena on selkeyttää arjen hallinta -käsitteen laadullisia piirteitä. Tutkimuksen filosofinen osa sisältää ontologista ja tietoteoreettista tarkastelua. Ontologiaan kuuluvien olemassaolokysymysten lähtökohtana on holistinen ihmiskäsitys. Sen kautta perustellaan ihmisen olemuksen henkisyys, mikä tekee ymmärrettäväksi vastuullisuuden. Koska vastuullisuus ilmenee toiminnassa, päädytään siihen, että eettisyys kuvaa kotitalouden toiminnan laatua arkielämän ristiriitaisissa valintatilanteissa, jolloin erilaisia arvoja joudutaan asettamaan tärkeysjärjestykseen.

Kotitalouden toiminnan tietoteoreettisena lähtökohtana on antiikin ajan tietokäsitys, jonka mukaisesti toimintaa tarkastellaan praksis- ja poiesistyyppisenä. Tiedon, toiminnan ja arvojen näkökulma kiteytyy rationaalisuuskäsitteen tarkastelussa. Päämäärän yhteydessä rationaalisuus merkitsee yhteisen hyvän asettamista etusijalle, jolloin on kysymyksessä eettisiin arvoihin yhdistynyt evaluatiivinen rationaalisuus; tietoihin liittyvä kognitiivinen rationaalisuus edellyttää laaja-alaiseen kokonaisnäkemykseen pyrkimistä ja yleisten periaatteiden ymmärtämistä; toimintaa ohjaava praktinen rationaalisuus ohjaa toimijoita yhteisymmärrykseen. Vuorovaikutusta analysoidaan Habermasin sosiaalisen toiminnan teorian kautta, jonka mukaan vuorovaikutus jaetaan instrumentaaliseen, strategiseen ja kommunikatiiviseen vuorovaikutukseen.

Tutkimuksen tuloksena esitetään arjen hallinta -käsitteen laadullista sisältöä kuvaava käsitteistö. Arjen hallinnan laadullista sisältöä kuvaavat käsitteet muodostuvat kolmesta laadullisesta ulottuvuudesta ja kolmesta tasosta. Laadullisiin ulottuvuuksiin kuuluvat toiminnan päämäärä, toimintaa ohjaava tieto ja toiminnassa ilmenevä vuorovaikutus. Arjen hallinta -käsitteen laadullisia piirteitä ovat päämäärän yhteydessä yhteisen hyvinvoinnin ensisijaisuus, tietoon ja taitoon liittyneenä optimaalinen rationaalisuus ja vuorovaikutuksen yhteydessä pyrkiminen yhteisymmärrykseen. Arjen hallinta -käsitteen kolme tasoa ovat osaava, taitava ja ymmärtävä arjen hallinta. Näiden tasojen erottelu perustuu reflektiivisyyden laadun muuttumiseen teknisestä reflektiivisyydestä tulkinnalliseksi ja kriittiseksi reflektiivisyydeksi. Arjen hallinta -käsitteen tasoja ja laadullisia ulottuvuuksia havainnollistetaan keskustelu esimerkkien avulla. Arjen hallinta -käsitteen laadullinen analyysi palvelee sekä kotitalouden toiminnan että kotitalouden opetuksen tutkimista.

Avainsanat: holistinen ihmiskäsitys, rationaalisuus, vuorovaikutus.

University of Helsinki. Department of Teacher Education,
Research Report 164

Haverinen, Liisa

MASTERY OF EVERYDAY LIFE AS A VISION OF THE ACTIVITIES IN HOUSEHOLDS

Philosophical and Theoretical Inquiries of Household Activities 174 pages.

Abstract

The aim of this philosophical and theoretical study is to outline a conceptual framework, which could be used to describe the qualitative characteristics of household activities from a holistic point of view.

The philosophical part of the study deals with ontological and epistemological approaches. Ontological questions of existence are based on the holistic notion of man. The epistemological approach to household activities is based on the Aristotelian concept of knowledge, according to which actions are viewed as being praxis and poiesis in type. The concept of rationality is essential.

As a result of the study, concepts describing the qualitative contents of the concept of mastery of everyday life are presented. Mastery of everyday life describes an individual's understanding of how to act in a household and promote the common good. The qualitative dimensions are the aims of actions, knowledge that guides actions and interaction. From the standpoint of these dimensions, the development of mastery of everyday life means an increase in the individual's sense of responsibility, so that s/he is gradually able to deal responsibility with the whole household, the immediate environment and the surrounding community and society. The quality of interaction develops so that the significance of communicative interaction becomes central.

There are three levels in the mastery of everyday life, which differ from one other in respect to the development of reflective thought and the scope of understanding. The whole conceptual framework will contribute to the study of both household activities and the teaching of home economics.

Key words: holistic notion of man, rationality, interaction.

Sisällys:

1 Kotitalouden toiminnan tutkimus holistisesta näkökulmasta	1
1.1 Kotitalous tutkimuksen kohteena	1
1.2 Tutkimuksen tausta ja lähtökohtakäsitteet	6
2 Kotitalouden toimintaa kuvaavia teoreettisia malleja	13
2.1 Management-teoreettinen malli	14
2.2 Human Ecology -malli.....	17
2.3 Hestian-Hermean-malli	21
2.4 Johtopäätöksiä kotitalouden tutkimusmalleista	24
3 Tutkimustehtävän täsmentäminen	27
3.1 Tutkimuskohteen täsmentäminen	27
3.2 Tutkimuksen tavoite, tutkimustehtävät ja menetelmät	29
3.3 Tutkimuksen rakenne ja tutkimusprosessin luonne.....	32
4 Kotitalouden toiminnan ontologisia ja arvoilosofisia lähtökohtia	35
4.1 Ihmiskäsitys kotitalouden toiminnan tutkimuksen lähtökohtana	36
4.1.1 Holistinen ihmiskäsitys inhimillisen vuorovaikutuksen taustana	38
4.1.2 Persoonallisuuden kehittyminen vastuuseen holistisen ihmiskäsi- tyksen näkökulmasta	44
4.2 Eettiset arvot kotitalouden toiminnan ohjaajina	48
4.3 Koontia kotitalouden toiminnan ontologisista ja arvoilosofisista lähtö- kohdista.....	54
5 Kotitalouden toiminnan tietoteoreettista tarkastelua.....	58
5.1 Kotitalouden toiminnan tutkimus klassisen tietokäsityksen valossa..	58
5.1.1 Arjen hallinta kotitalouden poiesis-tyyppisessä toiminnassa.....	61
5.1.2 Arjen hallinta kotitalouden praksis-tyyppisessä toiminnassa	64
5.2 Päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteys pragmatistisen tietokäsi- tyksen valossa	66
5.2.1 Pragmatismi rationalismin ja empirismin yhdistäjänä.....	67
5.2.2 Rationaalisuus-käsitteen moniulotteisuus pragmatistisen tiede- tradition mukaan	71
5.2.3 Rationaalisuus poiesis-tyyppisessä toiminnassa	76

5.2.4 Rationaalisuus praksis-tyyppisessä toiminnassa	79
5.3 Rationaalisuuden merkitys kotitalouden toiminnassa	81
5.4 Koontia ja johtopäätöksiä kotitalouden toiminnan, tiedon ja päämäärän yhteyksistä	84
6 Kotitalouden vuorovaikutuksen tarkastelua	89
6.1 Kotitalouden toiminta moniulotteisena vuorovaikutuksena	89
6.1.1 Instrumentaalinen vuorovaikutus kotitaloudessa	94
6.1.2 Strateginen vuorovaikutus kotitaloudessa	96
6.1.3 Kommunikatiivinen vuorovaikutus kotitaloudessa	98
6.2 Koontia ja johtopäätöksiä kotitalouden vuorovaikutuksesta	101
7 Arjen hallinta -käsitteen laadullinen sisältö.....	103
7.1 Arjen hallinta, voimavarojen hallinta ja elämänhallinta	103
7.2 Arjen hallinta -käsitteen laadulliset ulottuvuudet.....	107
7.2.1 Toiminnan päämäärä.....	108
7.2.2 Toimintaa ohjaava tieto	112
7.2.3 Toiminnan luonne vuorovaikutuksen näkökulmasta	115
7.3 Arjen hallinta -käsitteen tasot.....	119
7.3.1 Osaava arjen hallinnan taso	122
7.3.2 Taitava arjen hallinnan taso	126
7.3.3 Ymmärtävä arjen hallinnan taso	129
7.4 Koontia arjen hallinta -käsitteen laadullisesta sisällöstä.....	134
8 Kokoava tarkastelu	139
8.1 Millaisilla kriteereillä filosofisen argumentaation luotettavuutta voidaan arvioida?	139
8.2 Tulkinnan vaiheiden kriittistä tarkastelua	142
8.3 Millä tavalla arjen hallinta -käsite ilmentää kotitalouden toiminnan tavoitteena olevaa yhteistä hyvinvointia?	150
8.4 Millaisia kehittämishaasteita arjen hallinnan tutkimus tuo kotitalousopetukseen?	158
Lähteet	162
Väitöskirjan E-thesis –julkaisu ei sisällä liitteitä	

Kuvioluettelo:

KUVIO 1. Tutkimusprojektin viitekehys (Turkki 1992, 30).	7
KUVIO 2. Kotitalouden toiminta aineellisen ja inhimillisen vuorovaikutuksen kokonaisuutena.	9
KUVIO 3. Management-teoreettisen mallin elementit kotitalouden toiminnan kokonaisuuteen sovellettuna.	15
KUVIO 5. Kaksi inhimillisen toiminnan systeemiä (vrt. Thompson 1992, 31, 100). ..	22
KUVIO 6. Kotitalouden toiminta -käsitteen täsmentäminen.....	28
KUVIO 7. Tutkimuksen rakenne ja tulkintaprosessin vaiheet.....	33
KUVIO 8. Persoonallisuuden kehittyminen vastuuseen holistisen ihmiskäsityksen näkökulmasta.....	46
KUVIO 9. Arjen hallinta ihmiskäsityksen kautta tarkasteltuna.	57
KUVIO 10. Poiesis-tyyppinen toiminta kotitaloudessa.....	62
KUVIO 11. Praksis-tyyppinen toiminta kotitaloudessa	64
KUVIO 12. Rescherin (1) ja Habermasin (2) rationaalisuuskäsitysten vertailu kotitalouden toiminnan alueisiin yhdistettynä.	75
KUVIO 13. Rationaalisuuden sisältöesimerkkejä poiesis-tyyppisessä toiminnassa .	78
KUVIO 14. Rationaalisuuden sisältöesimerkkejä praksis-tyyppisessä toiminnassa.	81
KUVIO 15. Arjen hallinta -käsite tietokäsityksen näkökulmasta	87
KUVIO 16. Habermasin (1981) elämismaailmat, tiedonintressit ja reflektiivisyys kotitalouden toimintaan sovellettuna.	90
KUVIO 17. Arjen hallinta -käsite vuorovaikutuksen näkökulmasta.....	102
Kuvio 18. Voimavarojen hallinnan, arjen hallinnan ja elämänhallinnan yhteys....	105
KUVIO 19. Arjen hallinnan laadulliset ulottuvuudet (vrt. Haverinen & Korvela 1994b).	107
KUVIO 20. Arjen hallinta -käsitteen päämääräulottuvuus	109
KUVIO 21. Arjen hallinta -käsitteen tietoulottuvuus	113
KUVIO 22. Arjen hallinnan vuorovaikutusulottuvuus	116
KUVIO 23. Arjen hallinnan tasot.....	121
KUVIO 24. Arjen hallinta -käsitteen laadullinen sisältö	135

Esipuhe

Kysymys vastuullisuudesta on askarruttanut minua niin kauan kuin olen toiminut kotitalousopettajana. Vastuullisuuden ilmiön ymmärtämistä olen lähtenyt etsimään filosofian poluilta. Kuljettujen polkujen varsilla on ollut monta tienviittojen näyttäjää ja kannustajaa, joita olen jäänyt kiitollisena muistamaan.

Professori Juhani Jussila jaksoi seminaarikeskusteluissa ymmärtää vanhanaikaisia ajatuksiani tahdon laadusta ja arvoista, vaikka arvokeskustelut tulivat varsinaisesti ajankohtaiseksi koulumaailmassa vasta kymmenen vuotta myöhemmin, sitten kun olin jo jättänyt peruskoulun opettajan työn. Kiitos lempeästä ohjauksesta! Jatko-opintojen alkuvaiheessa professori Juhani Suortti auttoi minua uskomaan utopioiden merkitykseen kasvatuksessa. Olen kiitollinen professori Suortille hänen rohkaisevasta asenteestaan Erik Ahlmanista ja Sven Krohnista alkanut kiinnostus arvofilosofiaan on Rousseau'n ja Rauhalan kautta saanut uusia ulottuvuuksia. KT Marjatta Hautala ja hänen Ahlman-tutkimuksensa on ollut innoittajani koko tutkimustyöni ajan. Hänen apunsa on ollut hienotunteista ystävän tukea – siitä haluan sydämellisesti kiittää.

Kotitalousopettajien kouluttajana olen taas uudesta näkökulmasta tarkastellut vastuuseen kasvamista kotona ja koulussa. Käsillä oleva työssä vastuullisuus kietoutuu arjen hallinta -käsitteen sisältöön. Dosentti Kaija Turkki on omilla tutkimuksillaan luonut perustan ja taustan kotitalouden toiminnan tutkimukseen holistisesta näkökulmasta. Hän on herättänyt minussa kiinnostuksen kotitalouden toiminnan laadullisten piirteiden tarkasteluun. Keskustelut hänen kanssaan ovat avanneet kotitalouden tutkimuksen kansainvälisiä ja historiallisia näkymiä. Ohjauskeskustelut ovat vakuuttaneet minua ennen kaikkea siitä, että kotitalouden toiminnan tutkiminen holistisen lähestymistavan mukaan on mielekästä silloin, kun kotitalouden toimintaa tarkastellaan käyttäytymistieteellisessä viitekehyksessä. Kaija Turkki on ollut ohjaajanani lannistumaton optimisti ja innoittaja – hänelle esitän parhaimmat kiitokseni. Työni toisena ohjaajana on ollut dosentti Anneli Sarvimäki. Hänen kanssaan olen saanut kokea, että kasvatuksen, hoitotyön, ja kotitalouden kysymyksistä löytyy yllättävän paljon yhteistä silloin, kun käytännön toimintaa tarkastellaan filosofisesta näkökulmasta. Anneli Sarvimäki on hoitotieteen alkutai-paleen tuntijana ymmärtänyt erityisen syvällisesti niitä vaikeuksia, mitä uuden lähestymistavan valinta kotitalouden toiminnan tutkimuksessa on tuonut mukanaan. Kiitän dosentti Sarvimäkeä sydämellisesti ymmärtävästä ja asiantuntevasta ohjauksesta.

Erityiskiitokset kuuluvat tutkimukseni esitarkastajille, professori Johanna Leskiselle ja professori Pauli Siljanderille, jotka ovat suostuneet vaivojaan säästämättä useita kertoja keskustelemaan työni ongelmakohdista ja edistä-

neet prosessin etenemistä kriittisillä kommenteillaan. Kiitän professori Erkki A. Niskasta siitä Kiitän professori. Erkki. A. Niskasta siitä, että hän on nostanut esiin työni ongelmakohtia ja ohjannut korjaamaan niitä. Kiitos myös dosentti Tapio Puolimatkalle, joka on pohtinut erityisesti työni luotettavuusnäkökohtia.

Kokonaisuutena kotitalousopettajan koulutuslinjan muodostama työyhteisö on ollut kantavana voimavarana. Dosentti Kaija Hasunen oli mukana työyhteisössämme silloin, kun tutkimusprojektin ensimmäisiä suuntaviivoja luotiin — muistan kiitollisena hänen apunsa. Professori Marja Martikainen on arvioinut työtäni monessa eri vaiheessa. Hänen selkeät kannanottonsa ovat vähentäneet paineita työn viimeistelyvaiheessa. Olen saanut hyviä neuvoja. Sydämellinen kiitos hyvistä neuvoista! Työtäni ovat lukeneet ja kommentoineet myös apulaisprofessori Terttu Gröhn. MMT Johanna Varjonen, KL Päivi Palojoki, KM Pirjo Korvela, ja KM Sari Kivilehto. Olen saanut monin tavoin tukea kaikilta kotitalousopettajan koulutuslinjan työyhteisön jäseniltä – opettajilta, opiskelijoilta ja henkilökunnalta. Te jaksoitte omien kiireittenne keskellä paneutua työhöni ja kuunnella huoliani. Olemme kokeneet yhdessä sekä pettymykset innostuksen että pettymyksen hetket. Olen hyvin kiitollinen kannustuksesta ja huolenpidosta. Taloudellista tukea olen saanut kotitalousopettajan koulutuksen 100-vuotisstipendirahastosta, Alli Paasikiven säätiöltä ja Jenny ja Antti Wihurin rahastosta kaksi kertaa. Parhain kiitos apurahoista, jotka ovat tehneet mahdolliseksi tauot opetustyöstä. FK Marja Kantosta kiitän työn kieliasun huolellisesta tarkastamisesta ja Judith M. A. Hammondia englanninkielisen abstraktin tarkastamisesta. Ja viimeisemmät, mutta merkitykseltään monimuotoisimmat kiitokset osoitan rakkaalle suvulle ja hyvälle ystäville kärsivällisyydestä ja herpaantumattomasta mielenkiinnosta työskentelyprosessin aikana. Lassi Nummen tavoin olen kokenut:

”Kun ihminen on, kun hän on toiselle, hän todella on. Niin kuin kesäinen järvenselkä. Ei sitäkään tarvitse nähdä, tietääkseen, että se on tuossa, siellä. Jokin hiljainen ääni riittää vihjeeksi, tuoksu, henkäys, tapa, jolla tuuli koskettaa. Ja kun on talvi ja kaupunki ja etäisyys ja ikävä, jossakin nousee aivan elävä muistin kuva.”

Tutkimuksen aihe on johtanut väistämättä ajatukset lapsuuskodin kasvuympäristöön. Siksi haluan omistaa tämän työni sisaruksilleni, joiden kanssa olen saanut harjoitella arjen hallinnan taitoja.

Sturenkadulla maaliskuussa 1996

Liisa Haverinen

1 Kotitalouden toiminnan tutkimus holistisesta näkökulmasta

1.1 Kotitalous tutkimuksen kohteena

Koti, perhe ja arkipäivän toiminta ovat olleet monien tieteenalojen tutkimuksen kohteena jo ennen kuin kotitaloudesta tieteenä on varsinaisesti puhuttu. Kotitalousalan koulutuksen ja tutkimuksen merkittävänä vaikuttajana pidetään vuosisadan vaihteessa Lake Placidissa pidettyjä konferensseja (v. 1899–1908), joihin kokoontui monen eri tieteentalan edustajia pohtimaan, miten tutkimuksessa voitaisiin ottaa huomioon kodin, perheen ja kasvatuksen ajankohtaiset ongelmat. Konferensseissa arvioitiin myös sitä, tarvittaisiinko oma tieteenala, jonka piirissä kotitalouden tutkimusta voitaisiin kehittää. Näinä aikoina käytiin alan nimikkeestä vilkasta keskustelua, mutta varsin pian kotia, perhettä ja arkipäivän toimintaa käsittelevän opetuksen ja tutkimuksen alueen nimeksi vakiintui kotitalous — ”home economics”. Vuodelta 1902 oleva ensimmäinen määritelmä osoittaa, että kotitaloutta tarkasteltiin vuosisadan vaihteessa laaja-alaisesti:

”Home economics in its most comprehensive sense is the study of laws, conditions, principles, and ideals which are concerned on the one hand with man’s immediate physical environment and on the other hand with his nature as social being, and is the study especially of the relation between these two factors”. (Horn 1981, 19)

Vaikka virallisesti hyväksytyn määritelmän sisältö antoi jo aineksia toiminnan aineellisen ja inhimillisen puolen tarkasteluun kokonaisvaltaisesti, kuvaukset konferenssien ilmapiiristä ja ajattelutavoista (Brown 1984; Brown 1985a, 1985b; Jax 1985) osoittavat, että tosiasiasa osanottajien keskuudessa vallitsi kaksi erilaista näkemystä kotitalousalan luonteesta ja kehittymistavoitteista. Erot tulivat esille ihmis- ja yhteiskuntakäsityksessä, tieto-, rationaalisuus- ja tiedekäsityksessä sekä niissä ajatuksissa, jotka liittyivät kotitalouden toimintaan ja sen merkitykseen yhteiskunnassa. Toinen ajattelutapa korosti ihmistä tehokkaana yhteiskunnan jäsenenä ja halusi turvata kotitalouden kehittymisen tieteenä tukeutumalla empiirisiin, teknisiin tieteisiin. Toinen suunta korosti persoonallisuuden kehittymistä, ihmisen kykyä käsitteelliseen ajatteluun ja moraaliseen toimintaan sekä kotitalouden monipuolista vuorovaikutusta yhteiskunnassa. (Brown 1984, 50)

Bergerin (1984) kuvaus tämän vuosisadan kotitaloustutkimuksen pääsuunnista Yhdysvalloissa osoittaa, että 1960-luvulle saakka tutkimuksen painopistealueet ovat olleet kotitalouden toiminnan aineellisten resurssien tutkimisessa. Tällöin luonnontieteiden eksaktit tutkimusmenetelmät olivat käytössä myös kotitaloustutkimuksen alueella. Esimerkkejä tyypillisistä tutkimuksen kohteista ovat ajan ja energian käyttö sekä töiden fyysisen kuormittavuuden vähentäminen (Becker

1965; Arndt & Holmer 1978). Vaikka kotitalouden toimintaa tarkasteltaessa pyrittiin ottamaan huomioon sekä aineelliset että inhimilliset voimavarat, tämän aikakauden positivistinen valtavirtaus tieteessä aiheutti sen, että arvoihin ja arvostuksiin ei juuri kiinnitetty huomiota. Myös saksalaisissa (Thiele-Wittig 1985; von Schweitzer 1990) kotitaloustutkimuksissa on painottunut luonnontieteellisen tutkimustradition mukainen tekninen suuntaus, mutta sitä täydentää Richarzin (1986) edustama laaja-alainen sosioekonominen lähestymistapa, jonka mukaan kotitalouden toiminnan ongelmia tarkastellaan sisäisten ja ulkoisten vuorovaikutussuhteiden viitekehyksessä.

Brownin (1984, 50, 52) analyysin mukaan kotitalousalan tutkimuksen kehityksessä on ollut ongelmallista se, että analyttis-empiiriset tieteet ovat hallinneet myös perheen sosiaalista ja psykologista tutkimusta. Empiiristen tieteiden ylikorostunut asema on johtanut siihen, että ei ole tunnistettu kotitalouden toiminnan moraalista ulottuvuutta. Tästä on ollut seurauksena rajoittunut ihmiskäsitys ja yksipuolinen näkemys tiedosta ja rationaalisuudesta. Humanistisen ajattelutavan elinvoimaisuudesta kertoo kuitenkin se, että monet Lake Placidin konferenssien jälkeen laaditut määritelmät korostavat inhimilliseen toimintaan liittyviä eettisiä periaatteita. (Brown 1985b; O'Toole & Fitch 1988). Laajin viime vuosien kotitalousalaa kartoittava kongressi, jossa yhdysvaltalaiset kotitalousalan edustajat kokoontuivat keskustelemaan alan nimestä ja olemuksesta, pidettiin vuonna 1993 Scottsdalessa. Kongressissa esitetyt kannanotot osoittavat, että kotitalouden tutkimuksen perustaa halutaan uudelleen vahvistaa sellaisen kokonaisvaltaisen näkemyksen avulla, joka oli kirjattuna jo ensimmäiseen määritelmään.

Kotitalouden toiminnan laaja-alaisuus on johtanut väistämättä siihen, että alusta asti kotitalouteen kohdistuvan tutkimuksen on ajateltu edellyttävän monitieteistä lähestymistapaa. Erityisesti viime vuosikymmeninä on painotettu kotitalouden toiminnan teorioiden kehittämistä tieteidenvälisestä näkökulmasta (Berger 1984), mikä merkitsee pyrkimystä itsenäisen käsitteistön kehittämiseen. Badir (1988, 11) muistuttaa, että tieteidenvälisyys ei tarkoita vain erityistieteellisten kysymysten kokoelmaa. Sen sijaan olisi pyrittävä luomaan kotitalousalan oma tietoperusta, jonka kehittämisessä Badir (1991, 68–69) painottaa reflektiivisyyttä ja kontekstuaalisuutta. Koska kotitaloustutkimuksissa on käytetty monien eri tieteenalojen käsitteistöä, ongelmana on ollut toisaalta hajanaisuus ja toisaalta huoli siitä, että jotain olennaista kotitalouden toiminnan olemuksesta jää tavoittamatta. (Badir 1991, 68–69).

Kotitalouden toimintaa kuvaavien käsitteiden kehittämisen tarve perustuu edellä kuvattuun tausta-ajatteluun, johon myös Brown (1984) viittaa arvioidessaan kriittisesti kotitalouden tutkijoiden passiivista, vastaanottavaa asennetta, joka hidastaa teoreettisen perustan kehittämistä. Mikäli tieteenalan sisältö ja peruslähtökohdat otetaan ”annettuina”, kotitaloustieteen harjoittajat ovat tällöin vain olemassa olevan tiedon tulkitsijoita ja uusiin tilanteisiin soveltajia, mutta heiltä puuttuu luottamus omiin mahdollisuuksiinsa luoda uutta tietoa ja vahvistaa

sitä kautta tieteenalan asemaa. Itsenäisen käsitteistön ja yhtenäisen tietoperustan puuttuminen on johtanut siihen, että kotitalousala on pirstoutunut erityistieteiden kokoelmaksi. Kotitalouden toiminnan tutkimuksen erityisluonne edellyttää, että tutkimukseen pitäisi soveltaa sellaisia lähestymistapoja, joissa otetaan huomioon sekä luonnontieteiden että kulttuuritieteiden näkökulmat, jolloin toiminnan tutkimus saa holistisen luonteen (Turkki, 1994b, 47). Tarvitaan erityisesti sellaisia käsitteitä, joiden sisältönä ovat toisaalta ihmisten väliset suhteet perheessä ja toisaalta kotitalouden ja ympäristön suhteet laajassa kontekstissa. Kotitaloustutkimuksen oma itsenäinen viitekehys voisi toimia siltana luonnontieteiden ja käytäytymistieteiden välillä. (Brown 1984, II–III)

Vaikka kotitalouden tutkimusongelmien tieteidenvälisestä luonteesta oltaisiin yksimielisiä, on vaikea saavuttaa yhteisymmärrys siitä, millainen itsenäinen tieteenala kotitalouden tutkimus voisi olla. Pitäisikö kotitalouden tutkimus luokitella soveltavaksi tieteeksi, suunnittelutieteeksi vai käytännölliseksi, praktiseksi tieteeksi?

Niiniluodon (1980, 15) mukaan soveltavan tieteen käsitettä käytetään eri tavoin. Tiede voi olla soveltavaa siinä mielessä, että siinä käytetään hyväksi perustutkimuksen tuloksia. Kotitalousalan historia osoittaa, että ala on luokiteltu soveltavaksi tieteeksi juuri tässä merkityksessä, ja siksi sen kehittyminen on kytkeytynyt erityistieteisiin. Käytännöllinen tarve saada aikaan parannuksia kotitalouden hoitamisessa mm. ravitsemuksen ja hygienian alalla johti siihen, että ryhdyttiin soveltamaan käytettävissä olevaa tieteellistä tietoa kotitalouden hoitamiseen ja kehittämään taitoja tältä pohjalta (Badir 1988, 11).

Kotitalouden tutkimuksen luonnetta voi ajatella myös suunnittelutieteenä (design science). Niiniluoto (1993d) kuvaa käytännöllisten taitojen ja tekniikoiden tieteistymisen perinteisestä mallista seuraavasti: jostakin erityisiä taitoja vaativasta toiminnasta muodostuu ammattikunta, joka välittää taitoja koulutuksen ja oppikirjoihin koottuihin toimintasääntöjen avulla. Taitoihin perustuva uusi tiede voi syntyä sitä kautta, että toimintasääntöjä testataan tieteellisin menetelmin ja selitetään tieteellisten teorioiden avulla. Taidon tieteistyminen edellä kuvatulla tavalla edellyttää, että tieteelliset metodit ovat jo luotu. Suunnittelutieteiden tyypilliset tulokset ilmaistaan teknisinä normeina, jotka ovat keinojen ja päämäärien välisiä suhteita koskevia väitteitä. Normit ilmaisevat sen, mitä annettujen päämäärien saavuttaminen edellyttää. (Emt. 192–193)

Vaikka suunnittelutieteen mallia voi pitää hyödyllisenä kotitaloustutkimuksessa, siihen on suhtauduttava varauksellisesti, koska se antaa suppean ja mekaanisen käsityksen kotitalouden toiminnan tutkimuksesta. Sen ajattelutapa palvelee ilmeisesti paremmin kotitaloustutkimuksen teknistä kuin humanistista suuntausta. Tosin Niiniluoto (1993d, 196) muistuttaa, että teknisistä normeista muodostuva suunnittelutiede voi lisäksi käyttää hyväkseen filosofisia, psykologisia, sosiologisia ja historiallisia tutkimuksia oman tieteenalan erityisluonnetta kuvatessaan.

Sarvimäki (1988, 217) arvioi kuitenkin kriittisesti suunnittelutieteen mallia erityisesti kasvatus- ja hoitotieteen näkökulmasta siksi, että sen mukaan yhteiskunnassa hyväksytyt tavoitteet otetaan itsestään selväksi lähtökohdaksi, eikä edellytetä riittävästi tieteen tuloksena laadittuihin normeihin kohdistuvaa arviointia.

Koska soveltavan tieteen (applied science tai applied discipline) käsite on monimerkityksinen ja suunnittelutiede edustaa yksipuolisesti teknistä näkökulmaa, Brown (1986, 41) ja Sarvimäki (1988, 66–67) käyttävät niiden sijaan praktisen tieteenalan käsitettä. Praktisuudella (practical) voidaan tarkoittaa teoreettisen mietiskelyn (kontemplaatio) vastakohtaa, jolloin korostuu käytännön ja teorian vastakkaisuus. Toisaalta praktinen toiminta voidaan erottaa teknisestä ja emansipatorisesta toiminnasta siksi, että se perustuu erilaiseen rationaalisuuteen. Teknisillä tieteillä on oma rationaalisuusmallinsa ja tapansa perustella asioita. Niissä käytetään syy–vaikutus-selityksiä, joiden avulla tuotetaan sääntöjä annettuihin tavoitteisiin. Tekniset tieteet eivät kyseenalaista päämäärien laatua koska ihanteena on arvovapaus. Praktisen toiminnan rationaalisuus liittyy jokapäiväiseen toimintaan, jossa pyritään yksimielisyyteen myös päämääristä. Tällöin praktisuus painottaa vuorovaikutteisten, käytännöllisten tieteenalojen omaa erityisluonnetta. (Brown 1986, 40–42; Sarvimäki 1988, 188) Toiskallion (1993, 84) mukaan teknisyyden ja praktisuuden ero tiivistyy nimenomaan siihen, kuinka päämäärät asetetaan, ketkä ne asettavat ja kuinka toimijat ovat niistä tietoisia. Praktinen on käytännöllisyydessään lähellä teknistä, mutta eroaa tästä siinä, että praktiseen toimintaan liittyy aina kysymys hyvästä.

Tässä työssä kotitalouden toiminnan tutkimus ymmärretään praktisena tieteenä. Tutkimus asettuu humanististen tieteiden, yhteiskuntatieteiden ja luonnontieteiden välimaastoon. Se on luonteeltaan tieteidenvälistä. Opettajankoulutuksen yhteydessä kotitaloustieteessä painottuu käyttäytymistieteellinen — laajemmin katsottuna ihmistieteellinen (kulttuuritieteellinen) näkökulma, mikä merkitsee yhteyksiä käytännölliseen filosofiaan, kasvatustieteeseen, sosiologiaan ja soveltaviin taloustieteisiin (esim. kodin taloustiede). Luonnontieteellinen perusta välittyy lähinnä soveltavien luonnontieteiden, mm. ravitsemustieteen ja teknologian kautta.

Suomessa kotitalousalan tieteellisen tutkimuksen tarve on kirjattu jo vuonna 1915 julkistettuun komiteamietintöön. Tässä mietinnössä viitataan useisiin kansainvälisiin esikuviin ja ehdotetaan käytettäväksi kotitalous-nimeä. Vaihtoehtoisina niminä harkittiin muun muassa kotitaloudenhoitoa ja kodin taloushoitoa. (Kom. mietintö 1915: 1, 5). Varsinainen tutkimus käynnistyi kuitenkin vasta 1940-luvulla, jolloin Helsingin yliopiston maatalous-metsätieteelliseen tiedekuntaan perustettiin kodin taloustieteen (1946) ja ravintokemian (1947) professuurit. Vuonna 1969 alkanut kodin teknologian tutkimus liittyy edellä mainittujen tieteenalojen ohella siihen perinteeseen, jossa on korostettu kotitalouden ammattilaisten ja erityisasiantuntijoiden tarvetta (esim. Jokelainen 1978; Autio, J. 1985; Kirjavainen 1989). Samanaikaisesti käynnistyi myös alan ongelmiin keskittyvä

soveltava tutkimus vuonna 1924 perustetun Maatalouden työtehosteuran (nykyisen Työtehosteuran) ja vuonna 1941 toimintansa aloittaneen Kotitalouskeskuksen (nykyisen Kuluttajatutkimuskeskuksen) piirissä.

Erityistieteiden piirissä on Suomessa jo viiden vuosikymmenen ajan toteutettu tutkimusta, joka on kotitalouden toiminnan tutkimuksen välttämätön perusta. Erityistieteiden käyttämien menetelmien kiistattomana etuna on mahdollisuus hyödyntää perustieteiden (mm. kemian ja fysiologian) tuloksia ja edistää sitä kautta kotitalouden tutkimusta omalla sektorillaan. Tässä tutkimuksessa lähdetään siitä, että kotitalouden eri alueita tutkittaessa tarvitaan sekä erityistieteiden alaan (muun muassa kodin taloustieteen, kodin teknologian ja ravitsemustieteen) kuuluvaa näkökulmaa että kotitalouden toimintaa holistisesti tarkastelevaa tieteidenvälistä tutkimusta, joka palvelee ennen kaikkea kotitalousopetusta ja kotitalouden arkipäivän toimintaan liittyvien merkitysten ymmärtämistä. Erityistieteellinen ja holistinen lähestymistapa ovat toisiaan täydentäviä, koska ne nojaavat erilaiseen tieto- ja tiedepohjaan. Tämä näkemys vastaa Turkin (1994a, 1994b) pohdintaa kotitalous-oppiaineen holistisesta tieto- ja tiedekäsityksestä. Holistista lähestymistapaa puoltaa myös (Brownin 1984, 50) esittämä näkemys siitä, että erityisasiantuntijoiden koulutuksen ohella pitäisi edistää myös tutkimusta, joka pyrkii kehittämään kotien ja yhteiskunnan henkisiä olosuhteita samanaikaisesti aineellisten elinolojen parantamisen kanssa. Sekä toiminnan että kotitalousopetuksen tutkimuksen kehittyminen edellyttävät teoreettisten perusteiden selkeyttämistä, johon liittyvän tutkimuksen vähäisyys on todettu puutteeksi (McCullers 1984; Brown 1985b, 541). Kotitalouden arkipäivän toiminta (everyday life) edellyttää tutkimukselta näkemystä käytännön ja teorian keskinäisestä vuorovaikutuksesta.

1.2 Tutkimuksen tausta ja lähtökohtakäsitteet

Kotitalouteen liittyvä tutkimus kasvatustieteellisessä tiedekunnassa

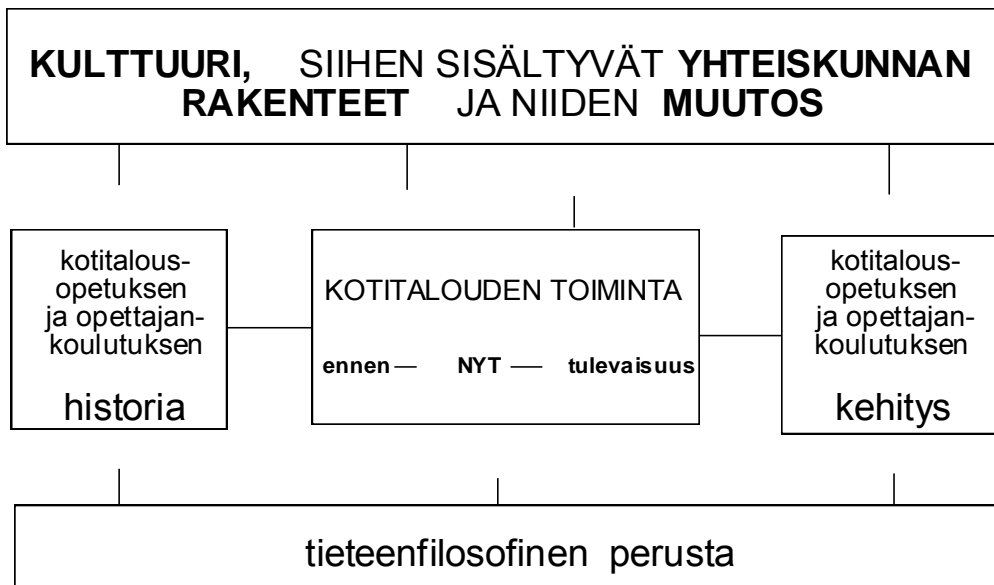
Helsingin yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa kotitalouden tutkimus liittyy kasvatuskysymyksiin ja opettajien koulutukseen, jolloin pyrkimyksenä on ollut kotitalouden toiminnan tarkasteleminen kokonaisvaltaisesta näkökulmasta. Käyttäytymistieteisiin tukeutuvan kotitaloustutkimuksen keskeisenä kohteena on kotitalouden käytännön toiminta ja kotitalousopetus (Turkki 1994a, 1994b). Läheisesti tähän alueeseen liittyvää tutkimusta on harjoitettu Helsingin yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa siitä lähtien, kun kotitalousopettajien koulutus liitettiin yliopistoon. Esimerkkeinä tämän alueen tutkimuksista kasvatustieteellisessä tiedekunnassa ovat Sysiharjun tutkimus kotitalouden opetuksen ongelmista vuosisadan ajalta (1981) ja laaja tutkimusprojekti ”Kodin jäseneksi kasvaminen” (1977, 1981). Gröhnin tutkimukset käsittelevät oppimateriaalia ja opiskelustrategioita (1984, 1987), fenomenografista tutkimusotetta, (Gröhn & Jussila 1989), kotitalouden tieteenalaan liittyvien käsitysten muuttumista korkeakoulutuksen eri vaiheissa (1991). Martikaisen (1990, 1992, 1994) tutkimuskohteita ovat perhekasvatuksen opetuksen ongelmat ja kotitalouden toiminta ihmis-suhteiden näkökulmasta.

Varsinainen kotitaloustieteiden alaan kuuluva tutkimus on käynnistynyt kasvatustieteellisessä tiedekunnassa vuonna 1988, jolloin kotitalousopettajan koulutuslinjalle perustettiin kotitalousopetuksen professuuri. Tämän jälkeen kotitalous hyväksyttiin itsenäiseksi oppiaineeksi syksystä 1990 alkaen. Se merkitsi sitä, että kotitalous voitiin ottaa pääaineeksi myös opettajankoulutuksen yhteydessä. Samanaikaisesti käynnistettiin kotitalouteen liittyvä jatkokoulutus.

Kotitalouden käytännön toimintaan ja kotitalousopetukseen liittyvän tutkimuksen kehittämiseksi kotitalousopettajan koulutuslinjalla on aloitettu vuonna 1991 tutkimusprojekti ”Kotitalouden toiminta ja sen muutos kotitalousopetuksen kehittämisen lähtökohtana” (ks. Gröhn & Palojoki 1992). Kuvio 1 havainnollistaa tutkimusprojektin yhteistä viitekehystä. Tutkimusprojektin lähtökohtana on tarve ymmärtää kotitalouden toimintaa ja sen perimmäistä olemusta sekä niiden pohjalta kehittää kotitalousopetusta. Projektin keskeisinä alkuvaiheen tavoitteina on ollut kotitalouden toiminnan tutkimuksen tieteenfilosofisten ja teoreettisten perusteiden vahvistaminen selkeyttämällä kotitalouden toimintaan liittyviä käsitteitä sekä soveltamalla holistista tarkastelutapaa toiminnan tutkimukseen.

Kotitaloustieteen keskeisenä tutkimuskohteena on kotitalouden toiminta, johon sisältyvät arjen hallinnan monimutkaiset ja samanaikaiset prosessit. Näihin kuuluu sekä mentaalinen että materiaallinen komponentti ja niiden välinen interaktio. Tutkimuskohteen laaja-alaisuus ja moniulotteisuus johtaa väistämättä siihen, että

kotitaloustutkimuksissa tarvitaan kvantitatiivisia, kvalitatiivisia ja kontekstuaalisia tutkimusotteita. Yksilöllisten merkitysten tutkiminen ja arkielämän todellisuuden tavoittaminen edellyttävät, että painopiste on kvalitatiivisissa ja kontekstuaalisissa menetelmissä. Arkipäivän toiminnan ongelmien tavoittaminen tutkimuksellisesti vaatii välttämättä myös uudenlaisten kotitalouden toiminnan tutkimusta palvelevien käsitteiden ja tutkimustapojen kehittelemistä. Kotitalouden toiminta on merkittävä kulttuuritradition välittäjä yhteiskunnassa, ja siksi tutkimus edellyttää paitsi nykyhetken, myös historiallisen ja tulevaisuuteen suuntautuvan näkökulman huomioonottamista.

KUVIO 1. Tutkimusprojektin viitekehys (Turkki 1992, 30).

Tämä tutkimus arjen hallinta -käsitteen laadullisesta sisällöstä kotitalouden toiminnan tavoitteena on em. tutkimusprojektin käsitetaustaa selkeyttävä osa, ja se sijoittuu projektin viitekehyksessä osaksi sen tieteenfilosofista perustaa.

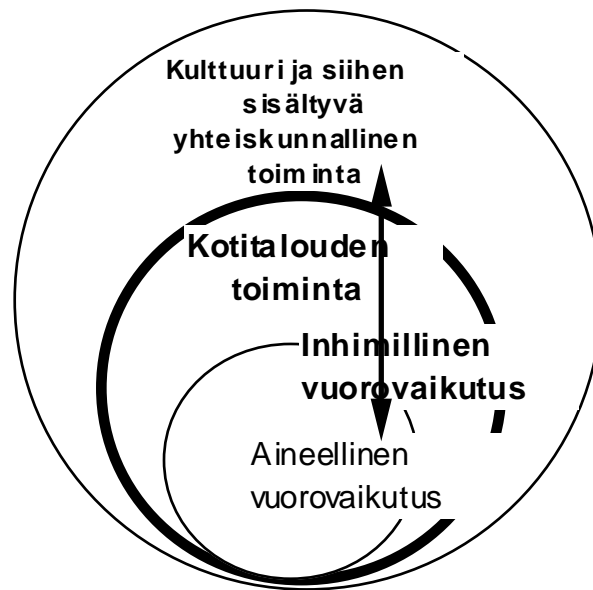
Tutkimuksen lähtökohtakäsitteiden alustava määrittely

Vaikka käsitteiden täsmentäminen tapahtuu vähitellen tutkimusprosessin kuluessa, tutkimuksen aloittaminen ei ole mahdollista ilman joidenkin käsitteiden alustavaa määrittelyä. Kotitalouden toiminta, arjen hallinta ja holistisuus ovat tutkimuksen keskeisiä käsitteitä, joita tässä vaiheessa tarkastellaan erikseen. Yhtä yleisesti hyväksyttyä tai yleisessä käytössä olevaa kotitalouden toiminnan määritelmää ei voi esittää, koska kotitalouden toiminta- ja kotitaloustyö- käsitteistä on olemassa erilaisia tulkintoja myös kotitaloustutkimuksissa. Kotitalouden toiminnan määritelmät eroavat esimerkiksi sen suhteen, sisältyykö kotitaloustyö-

hön perheenjäsenten hoitoon ja kasvatukseen sekä ihmissuhteisiin liittyvät alueet. Eroja määritelmässä ilmenee myös siinä mielessä, millä tavalla ns. psyykkinen tai henkinen työ sisällytetään mukaan. Suomalaisissa kotitaloustutkimuksissa paljon käytetty Tilastokeskuksen (1988) toiminta-käsitteeseen perustuva luokitus on osittain päällekkäinen toiminta-käsitteen kanssa, mutta toiminnot ovat lähempänä suppeaa työ-käsitettä, koska ne ymmärretään toiminnan osa-alueiksi. Kotityötutkimuksissa (1980–1985), joiden keskeisenä tavoitteena oli palkattoman kotityön arvon määrittäminen, kotityöllä tarkoitetaan laajimmillaan kaikkea kotitalousyksikön puitteissa tapahtuvaa toimintaa, jolloin käsite kattaa taloudelliset ja sosiaaliset tehtävät sekä kulttuuritehtävät (Kilpiö 1980a, 5). Taustana olevan käsitteen laaja-alaisuudesta huolimatta ajankäytön mittaamisessa sovellettiin kuitenkin tilastokeskuksen toimintoluokitusta.

Tämän tutkimuksen filosofinen perusluonne vaatii ensisijaisesti ottamaan huomioon filosofiset näkemykset toiminta-käsitteestä. On kuitenkin samalla muistettava, että erilaiset tieteenfilosofiset traditiot ja tieteenalat painottavat eri näkökohtia. von Wright (1963a, 41) erottaa toiminta-käsitteen ja teko-käsitteen siten, että teot ovat yhteydessä tapahtumiin, mutta toiminta on yhteydessä prosesseihin; hän mainitsee esimerkkeinä mm. juoksemisen ja tupakoimisen. Kun puhutaan toiminnasta, tietoisuus päämäärästä on selkiintynyt. Von Wright (1970, 3) puolustaa ihmistieteiden päämääräkeskeistä (teleologista) selitystapaa sillä perusteella, että tekoihin liittyvä intentionaalisuus (vrt. Anscombe 1957, 24) poikkeaa siitä tavoitteellisuudesta, joka liittyy viettien ja tarpeiden määräämään päämäärähakuiseen toimintaan. Teleologisuudesta puhuminen on luontevinta nimenomaan silloin, kun kyseessä on jonkun henkilön päämääriin pyrkivä toiminta jonkin tavoitteen saavuttamiseksi (Ketonen 1976, 160–163; Niiniluoto 1983, 253–256). Vaikka käyttäytymisen käsitettä saatetaan tutkimuksissa käyttää toiminta-käsitteen synonyymina, tietoinen tavoitteellisuus on nimenomaan toimintaa määrittävä piirre (Karjalainen 1991b, 28–29).

Koska kysymyksessä on filosofis-teoreettinen työ, tutkimuskohteena oleva kotitalouden toiminta täytyy ilmiönä määritellä eri tavoin kuin esimerkiksi tutkittaessa empiirisin menetelmin käytännön toimintaa ja siihen liittyviä työtehtäviä. Tässä tutkimuksessa toiminta-käsite ymmärretään Krohnin (1989, 16) tapaan prosessikäsitteenä, jossa päämäärätietoisuus on oleellista. Kotitalouden toiminta ymmärretään laaja-alaisempana ja abstraktimpana kuin kotitaloustyö. Tässä tutkimuksessa omaksuttu filosofiaan tukeutuva esiymmärrys kotitalouden toiminnasta on luonteeltaan teleologinen: arjen hallinta ilmenee erityisesti niissä tavoitteissa, joita kotitalouden toiminnalle asetetaan. Kotitalouden toimintaa koskevaa alustavaa määrittelyä havainnollistetaan kuvion 2 avulla, jossa kotitalouden toiminta ilmenee kahtena sisäkkäisenä kehänä kulttuurin ja siihen kuuluvan yhteiskunnan rakenteiden ympäristössä (vrt. Kuvio 1).

KUVIO 2. Kotitalouden toiminta aineellisen ja inhimillisen vuorovaikutuksen kokonaisuutena.

Kuvio 2 osoittaa kotitalouden toiminnan peruselementit, joita käytetään tutkimuksen lähtökohtamäärittelyä: kotitalouden toiminta tarkoittaa tavoitteellista prosessia, jossa aineellinen ja inhimillinen vuorovaikutus kietoutuvat yhteen. Yhteiskunnan toiminta ja siihen kuuluvat kulttuuriset rakenteet on kuvattu kotitalouden toimintaa laajempänä ympyränä samaan kuvioon. Luonto voidaan ajatella mukaan koko kuvion taustaksi. Tällöin luonnon ja kulttuurin suhdetta ajatellaan sen kaikkein laajimmassa mielessä (Ahlman 1939, 14).

Sisäkkäisiä alueita pitäisi tulkita niin, että laajempi alue sisältää aina suppeammat kehät. Nuoli havainnollistaa aineellisen ja inhimillisen vuorovaikutuksen yhteenkietoutumista. Inhimillisen vuorovaikutuksen keskeisyys on ilmaistu kuviossa vahventamalla sitä kuvaava kehä; tämä kehä on tutkimuksen painopistealue. Sisäkkäin olevat kehät havainnollistavat kotitalouden toiminnan laaja-alaisuutta, samanaikaisuutta ja moniulotteisuutta. Toimintaa kuvaavia keskeisiä piirteitä ovat myös käytännönläheisyys ja ongelmakeskeisyys. Vaikka kotitalouden toimintaa pidetään luonteeltaan konkreettisena, toiminta ei sisälly kokonaan aineelliseen alueeseen. Tässä tutkimuksessa kotitalouden aineellista toimintaa pidetään persoonallisuuden kasvun ja kasvatuksen välineenä. Siten kotitalouden toiminnan kehittäminen on sidoksissa keskeisesti kasvatuskysymyksiin. (Vrt. Turkki 1990, 4–11, 24; Thompson 1992, 183; Thomas & Smith 1994, 22)

Arjen hallinta on tämän tutkimuksen keskus käsite. Kotitalouden arki on monimuotoista ja yllätyksellistä. Arkipäivän toiminta edellyttää monien samanaikaisten

asioiden hoitamista ja päätöksien tekemistä keskenään ristiriitaisten vaihtoehtojen välillä. Arjen hallinta ilmentää tässä tutkimuksessa käsitystä kotitalouden toiminnan perimmäisestä tavoitteesta. Tutkimuksen alkuvaiheessa ei kuitenkaan haluta sitoutua mihinkään tarkkarajaiseen arjen hallinta -käsitteen määritelmään, vaan käsitteen tulkinnessa pyritään pitäytymään hyvin yleisellä tasolla, jotta voitaisiin ymmärtää se, millaiset piirteet arjen hallinnassa ovat yhteisiä kotitalouden toiminnan yksilöllisestä ja luovasta luonteesta huolimatta. Filosofisen analyysin kautta tarkastellaan arjen hallinta -käsitteen laadullisia piirteitä. Sen jälkeen on mahdollista täsmentää käsitteen määrittelyä.

Arjen hallinta -käsitteen voi rinnastaa useiden filosofisten käsitteiden kanssa. Wittgenstein (1986) puhuu elämänmuodosta, joka sisältää arkipäivän toiminnan osana koko kulttuurin käsitettä. Habermasilla (1981b, 1981c) arkipäivä sisältyy elämismaailma-käsitteeseen (Lebenswelt/lifeworld), joka on sovellus Husserlin elämismaailmasta. Heidegger (1979) puhuu arkipäivästä (Dasein) olemassaolona, jossa on keskeistä huolehtiminen erilaisista asioista.

Kotitalousalan tutkimuksissa arkipäivän toimintaan on viitattu muun muassa everyday life -termillä. Arjen hallinta -käsite muistuttaa Badirin kuvaamaa "saateenvarjokäsitettä", koska siihen yhdistyy elementtejä aineellisista ja inhimillisistä voimavaroista, tiedoista ja taidoista, päämäärästä ja keinoista. (Badir 1988, Brown 1985a). Koska arjen hallinta -käsite ja sen lähikäsitteitä on otettu käyttöön monilla eri tieteenaloilla, on huomattava, että käsitteen merkityssisältö ja tulkin-tatavat vaihtelevat. Monilla tieteenaloilla, mm. sosiologiassa (Roos 1988), sosiaalipolitiikassa (Tervo 1993) ja hoitotieteessä (Pietilä 1994), arkipäivään viitataan elämönhallinta-käsitteellä, jolloin käsitteen sisältö on verrattavissa elämäntapakäsitteeseen. Arjen hallinta -käsitteen rinnalla kodin taloustieteessä on perinteisesti käytetty voimavarojen hallinta -käsitettä (Deacon & Firebaugh 1988; Hallman 1990a; Varjonen 1991). Leskinen (1993) luonnehtii kotitalouden arjen hallintaa siten, että arjen hallinta tarkoittaa sellaisten toistuvien, sidonnaisten ja valinnaisten tehtävien suorittamista, joiden kautta suunnataan aikaresurssit ja muut voimavarat. Kuluttajatutkimuskeskuksen toimintasuunnitelmassa (1995) puhutaan arjen hallinnasta, mutta asiayhteydestä voi päätellä sen tarkoittavan yhtä hyvin voimavarojen hallintaa. Voimavarojen hallinta -käsitettä käytettäessä on määriteltävä sen yhteydet sekä management-teoreettisen kotitaloustutkimuksen käsitteisiin että elämönhallinta- ja arjen hallinta -käsitteisiin. Muun muassa näitä suhteita pyritään täsmentämään tutkimuksen edetessä.

Haasteen arjen hallinta -käsitteen sisällön täsmennykseen on antanut myös peruskoulun opetussuunnitelman (1994) uudistaminen, joka ajoittui 1990-luvun alkuun. Tällöin elämönhallinta-, voimavarojen hallinta- ja arjen hallinta -käsitteitä päätettiin käyttää kotitalousopetuksen tavoitteita ja sisältöjä määriteltäessä. Kotitalouden arkipäivän toiminnan ja arjen hallintataitojen tutkiminen kotitalousopetuksen näkökulmasta edellyttää holistista lähestymistapaa, mikä auttaa hah-

mottamaan uudella tavalla kotitalouden ilmiöihin liittyvää tieto- ja todellisuuskäsitystä (Turkki 1994b, 47).

Holistisuus viittaa yleensä siihen, että kokonaisuus on enemmän kuin osiensa summa — kokonaisuus käy osiensa edellä. Osien toimintaa tarkastellaan kokonaisuutta järjestävästä periaatteesta käsin. Kun tiedetään, mitä tarkoitusta kokonaisuus palvelee, ymmärretään, miksi sen osat toimivat niin kuin toimivat. (Kaila 1967, 2–28; von Wright 1987; 48, 93, 104; Rauhala 1990, 147–148)

Holistisuus ja teleologisuus ovat lähikäsitteitä siksi, että molemmille on oleellista päämääräkeskeisyys. Holistisen ajattelun mukaan kotitalouden osa-alueiden toimintaa arvioidaan kotitalouden koko toiminnan yhteisen päämäärän kautta ja yksittäisiä tilanteita tarkastellaan kokonaisuuteen sovellettuna. Kun toiminnan yhteisiä päämääriä halutaan tiedostaa ja selkeyttää, tulkinnessa on mukana yhteisöulottuvuus eettisenä asenteena. (Vrt. Taylor 1976, 214–218)

Holistinen lähestymistapa tämän tutkimuksen johtavana periaatteena liittyy näkemykseen kotitaloustutkimuksen tieteidenvälisestä ja käytännöllisestä luonteesta. Koska kotitaloustieteen perusta on monitieteinen, tutkimus edellyttää erilaisten lähestymistapojen hyödyntämistä. Kotitalouden toimintaa lähestytään tutkimuksellisesti teknisellä, hermeneuttisella ja emansipatorisella tasolla. Tutkittaessa kotitalouden toimintaa teknisen lähestymistavan mukaisesti tutkimuksen kohteena ovat arkikokemukseen perustuvat toimintatavat. Tutkimuksessa painottuu tällöin kotitaloustieteen luonne suunnittelutieteenä: jokapäiväiseen toimintaan pyritään kehittämään tutkimuksen keinoin toimintaohjeita. Tutkittaessa kotitalouden toimintaa hermeneuttisen lähestymistavan mukaisesti tutkimuksessa pyritään ymmärtämään niitä merkityksiä, joita liitetään kotitalouden toimintaan ja jotka ohjaavat arkipäivän ongelmien ratkaisua. Tutkittaessa kotitalouden toimintaa emansipatorisen lähestymistavan mukaisesti tutkimuksen avulla pyritään kehittämään toimijoiden tietoisuutta toiminnan päämääränä olevasta yhteisestä hyvinvoinnista, jossa on keskeistä inhimillisen vuorovaikutuksen laatu. Emansipatorisen tutkimuksen tavoitteena on saada toimijat kyseenalaistamaan omaa toimintaansa ja tarkastelemaan kriittisesti kotitalouden ja yhteiskunnan välistä vuorovaikutusta.

Tässä tutkimuksessa painopiste on hermeneuttisella lähestymistavalla. Holistista ajattelua käytetään teoreettisena lähtökohtana, joka kuvaa esiymmärrystä sekä kotitalouden toiminnan että tutkimuksen luonteesta. Holistinen ajattelu arjen hallintaan ja kotitalouden toimintaan sovellettuna merkitsee sitä, että toiminnan päämäärä on lähtökohtana toimintaa kuvattaessa. Tutkimuksessa pyritään löytämään sellainen arjen hallinta -käsitteen kuvaustapa, jossa nimenomaan inhimillisen vuorovaikutukseen liittyvä, yhteistä hyvinvointia korostava päämäärä on lähtökohtana arjen hallinnan kuvauksessa ja jossa kotitalouden toiminnan inhimillisen ja aineellisen vuorovaikutuksen laadullinen ero tulee esille. Siksi

tutkimuksessa tarkastellaan niitä arvoja, joihin kotitalouden toiminnan päämäärät liittyvät.

Lähtökohtana olevien kolmen käsitteen keskeisiä piirteitä on edellä luonnehdittu alustavasti seuraavalla tavalla:

- Kotitalouden toiminta tarkoittaa aineellisen ja inhimillisen vuorovaikutuksen tuloksena syntyvää prosessia.
- Holistisuus kotitalouden toiminnassa merkitsee sitä, että toimintaa tarkastellaan päämäärän kautta ja yksittäisiä toimintatilanteita pyritään ymmärtämään kokonaisuuden näkökulmasta.
- Arjen hallinta -käsite ilmentää kotitalouden toiminnan perimmäistä tavoitetta.

Jatkotarkastelussa keskitytään arjen hallinta -käsitteen laadullisten piirteiden selkeyttämiseen.

2 Kotitalouden toimintaa kuvaavia teoreettisia malleja

Kotitalouden toiminta on ollut keskeisenä kotitaloustutkimuksen kohteena erityisesti Yhdysvalloissa ja Kanadassa ja siksi tässä nojaututaan pääasiassa näiden maiden tutkimukseen. Aihepiiriin liittyvää tutkimusta löytyy myös Euroopasta, ennen kaikkea Saksasta (Thiele-Wittig 1985; Richarz 1991; von Schweitzer 1990) ja Japanista (Matsushima 1966; Sekiguchi et. al. 1977).

Tarkastelun kohteeksi on päädytty valitsemaan kolme erilaista kotitaloustutkimuksessa käytettyä mallia: voimavarojen hallintaan perustuva management-teoreettinen malli (Deacon & Firebaugh 1988), Human Ecology -malli (Bubolz & Sontag 1993) ja Hestian-Hermean-malli (Thompson 1992). Nämä mallit ovat yleisesti tunnettuja kotitalouden tutkijoiden keskuudessa, mutta eri teorioita on verrattu keskenään vain vähän. Mallien taustana olevien teorioiden kuvaukset rajataan tässä suppeiksi, koska pääpaino on mallien arvioinnissa.

Holistinen lähestymistapa kotitalouden toiminnan tutkimuksessa ei sinänsä ole uusi. Valittujen mallien yhteisenä piirteenä on holistinen ajattelu siinä mielessä, että kotitalouden toimintaa kuvataan laajassa kontekstissa. Vaikka mallien tausta-ajattelussa on monia painotuseroja, ne perustuvat kaikki systeemiteoreettiseen lähtökohtaan. Kotitalouden ja yhteiskunnan vuorovaikutuksen tarkastelussa on hyödynnetty systeemiteoreettisia tarkastelutapoja jo 1970-luvulta lähtien. Systeemiteorian päämääräkeskeinen ajattelu on rinnastettavissa holistiseen ajatteluun: päämäärä täytyy identifioida ensin, jotta voitaisiin ymmärtää, kuinka koko systeemin toiminnat ovat organisoituneet. (Bubolz & Sontag 1989; Thompson 1992)

Systeemiteoreettisen ajattelun mukaan kotitalous määritellään yhden tai useamman henkilön muodostamaksi yksiköksi, jonka tarkoituksena on jäsenten tarpeiden tyydyttäminen voimavarojen ja ympäristön tarjoamien mahdollisuuksien mukaan (Hallman 1990a, 24; Turkki 1992, 8, 21).

Seuraavat kysymykset jäsentävät tutkimusmallien tarkastelua, jonka lähtökohtana on edellisessä jaksossa esitetty alustava määrittely kotitalouden toiminnasta, arjen hallinnasta ja holistisuudesta:

- Millä tavalla holistisen ajattelun päämääräkeskeisyys ilmenee malleissa?
- Millaisia käsitteitä käyttäen malleissa kuvataan aineellista ja inhimillistä vuorovaikutusta?
- Millaisia käsitteitä käyttäen malleissa kuvataan kotitalouden toiminnan tavoitteena olevaa arjen hallintaa?

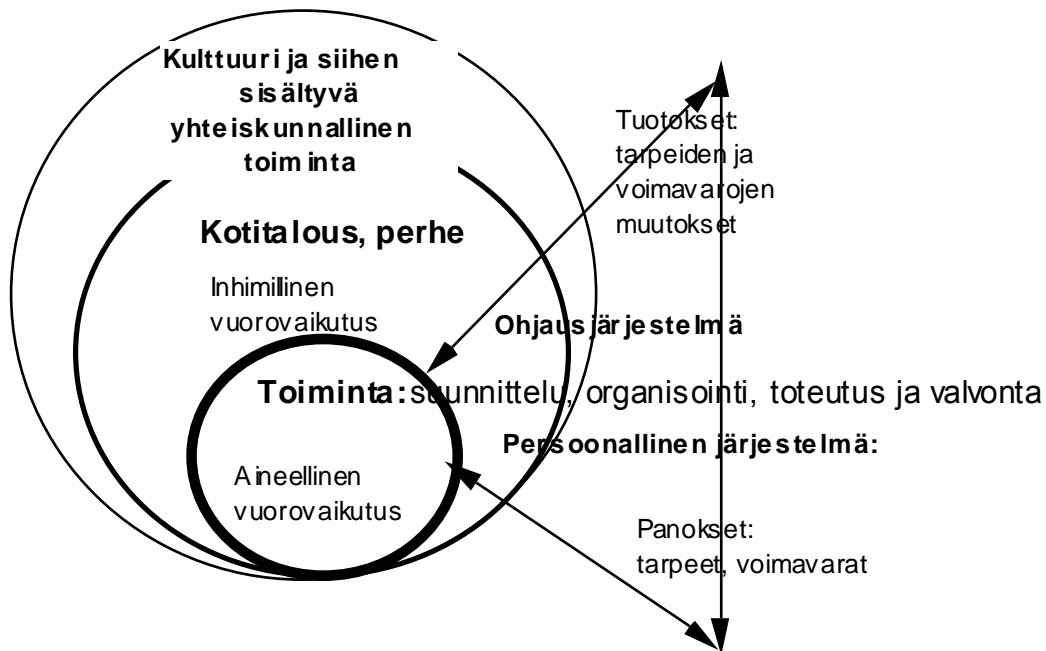
2.1 Management-teoreettinen malli

Kotitalouden voimavaroihin liittyvä tutkimus ollut useiden vuosikymmenien ajan kotitaloustutkimuksen keskeinen suuntaus. Voimavarojen käsite on varsin kattava, koska siihen kuuluu sekä aineellisia että inhimillisiä elementtejä. Inhimillisiä voimavaroja — tietoja ja taitoja — voidaan käyttää uusien aineellisten voimavarojen kuten rahan, ajan, energian ja materiaalien hankintaan; tiedot ja taidot eivät kulu käytettäessä samalla tavalla kuin aineelliset voimavarat. Voimavarojen hallinnalla tarkoitetaan kodin arkipäivän toimintojen hoitamista siten, että kotitalouden jäsenten hyvinvointi toteutuu kaikkia tyydyttävällä tavalla. (Hallman 1991, 46–47; Varjonen 1992, 114–116)

Management-teoreettinen malli on yksi esimerkki voimavarojen käsitettä soveltavista systeemiteoreettisista kuvausmalleista. Toimintasysteemiä kuvataan siinä ulkoisten panosten ja syntyneiden tuotosten välisenä suhteena. Management-systeemi määrittää yleisesti voimavarojen käyttämisen suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi. (Deacon & Firebaugh 1988, 7–12; Hallman 1990a; 1991; Varjonen 1992, 115)

Management-teoreettisessa mallissa systeemin kokonaisuuteen kuuluu panokset (arvot, tarpeet ja voimavarat), itse toiminta ja toiminnan tuloksena saatava tuotos. Mallin toiminta-alueen keskus on kotitalous/perhesysteemi, johon kuuluu kaksi toisiinsa liittyvää alajärjestelmää: persoonallinen (sisäinen/personal) ja ohjauksellinen (ulkoinen/managerial). Persoonallinen järjestelmä (personal subsystem) toimii ulkoisten paineiden vastaanottajana ja asioiden tärkeysjärjestyksen luojana sekä huolehtii, että panoksina olevat perheenjäsenten yksilölliset tarpeet ja kyvyt tulevat otetuksi huomioon. Ohjausjärjestelmän kautta yksilöt ja perheet pyrkivät saavuttamaan tavoitteensa hankkimalla ja käyttämällä voimavaroja. Kotitalouden toiminnan kuvaus keskittyy näiden kahden osajärjestelmän vuorovaikutuksen tarkasteluun. Management-teoreettisen lähestymistavan mukaan kotitalouden toimintaa tarkastellaan prosessina. Siihen kuuluvat toiminnan eri vaiheet — suunnittelu, organisointi, toteutus ja valvonta — muodostavat jatkumon, joka on kiinteässä yhteydessä sekä persoonallisen järjestelmän että ohjausjärjestelmän kanssa. (Deacon & Firebaugh 1988, 7, 12; Sarvimäki 1988; Varjonen 1991, 22)

Seuraavassa kuviossa (ks. Kuvio 3) management-teoreettisen mallin keskeiset elementit on sijoitettu kotitalouden toiminnan käsitekuvion rinnalle vertailun havainnollistamiseksi. Kuvio 3 osoittaa, että management-teoreettisessa mallissa toimintaan kuuluu sekä aineellinen että inhimillinen vuorovaikutus.

KUVIO 3. Management-teoreettisen mallin elementit kotitalouden toiminnan kokonaisuuteen sovellettuna.

Persoonallinen järjestelmä ja ohjausjärjestelmä sijoittuvat inhimillisen vuorovaikutuksen alueelle. Vuorovaikutuksessa on keskeistä ohjausjärjestelmän avulla toiminnasta saatu palaute. Voimavarojen käyttöön perustuvassa management-teoreettisessa analyysissä korostuu tarkoituksenmukaisen päätöksentekostrategian valinta kotitalouden toiminnassa. Koska päätöksenteko merkitsee vaihtoehtojen arviointia, käsitys voimavarojen järkevästä käytöstä edellyttää arvojen ja tarpeiden ottamista mukaan tarkasteluun. (Deacon & Firebaugh 1988, 63)

Kotitalouden toiminnassa päätöksen tekemistä tarvitaan paitsi suunnittelussa, myös konkreettisen toiminnan aikana sekä arviointivaiheessa. Vaatimustasoa määriteltäessä täytyy voimavaroja arvioida suhteessa tavoitteisiin ja niiden taustalla oleviin arvoihin. Arvot toimivat tämän mallin mukaan suunnittelun ja päätöksenteon subjektiivisina kriteereinä, ja yksilöllisten arvostusten laatu ratkaisee, millaisia tavoitteita halutaan hyväksyä ja millaisiin tavoitteisiin pyritään. Kriteerit voivat olla myös yhteisöllisiä ja ohjata tradition siirtymistä toiminnassa. (Hallman 1991, 62–63; Varjonen 1991, 22; 1992, 122–124)

Perinteisesti management-teoreettista mallia on sovellettu kotitalouden toiminnan tutkimukseen siten, että pääpaino on ollut aineellisten voimavarojen arvioinnissa ja voimavarojen taloudellisen käytön vertailussa (Gross, Crandall & Knoll 1980). Tämä on ollut ymmärrettävää, koska alun perin mallia on käytetty taloustieteessä yritysmäisen päätöksenteon kuvauksessa. Aineellisten voimavarojen käytön tutkiminen yritysmäisen päätöksentekostrategian mukaan tekee mahdolliseksi esimerkiksi jonkin osa-alueen tuloksellisuuden mittaamisen kvantitatiiv-

visesti, ja siksi voimavarojen hallintaan suunnatut tutkimusmenetelmät ovat olleet valtaosaltaan positivistisen perinteen mukaisia. Management-teoreettisessa mallissa toimintaa ohjaavia ulkoisia tekijöitä on helpompi operationalisoida tutkimuksissa kuin sisäisiä, persoonallisia tekijöitä, ja ilmeisesti siitä syystä toimintaa ohjaavat tekijät näyttävät saaneen hallitsevan aseman (mm. Kilpiö 1980a; 1980b). Vaikka päämäärä- ja arvokysymykset on otettu huomioon kokonaisuuden osatekijöinä, niiden tutkiminen on koettu ongelmalliseksi positivistisen tradition vallitessa. Jotkut tutkijat (esim. Varjonen 1992; Engberg 1993) ovat kiinnittäneet tähän huomiota ja pyrkineet uudistamaan voimavarojen hallinnan tutkimusperinnettä entistä enemmän arvolähtökohdat huomioon ottavaksi.

Voimavarojen hallintaa kuvaavassa tutkimustraditiossa tavoitellaan kokonaisnäkemyä kotitalouden toiminnan luonteesta. Inhimillinen vuorovaikutus jakautuu persoonalliseen ja ohjaukselliseen alueeseen, ja aineelliset tekijät kietoutuvat mukaan panosten ja tuotosten kautta. Kotitalouden toiminnan holistinen luonne tulee esille siten, että yhteinen hyvinvointi nähdään kotitalouden toiminnan päämääränä, mutta eettisyyden merkitystä kotitalouden toiminnassa ei ole kaikissa management-teoreettisen mallin mukaisissa tutkimuksissa otettu huomioon. Ongelmallisena näen sen, että käsitys ihmisestä tulee esille vain implisiittisesti persoonalliseen järjestelmään kuuluvien arvojen ja tarpeiden sekä ohjausjärjestelmän kautta tulkittuna. Ihmiskäsitys kokonaisuutena jää piileväksi, ja ohjausjärjestelmää on vaikea ymmärtää ohjaamassa ja valvomassa tarpeiden toteutumisista ikään kuin irrallaan suunnitelmia ja päätöksiä tekevästä ihmisestä.

Uusimmat tutkimukset (Badir 1991; Vaines 1992; Engberg 1993), joissa voimavarojen hallintaa kotitaloudessa on tarkasteltu, ovat korostaneet tavoitteiden ja arvojen merkitystä ja suunnanneet huomiota eettisiin ja moraalisiin kysymyksiin kotitalouden toiminnassa. Perheiden käytännöllisiin ongelmiin liittyy merkityksiä, joiden taustana on ihmissuhteisiin liittyvät arvostukset ja tiettyyn kulttuuriympäristöön kuuluvat traditionaaliset käytännöt. Siksi tutkimuksissa on yhä enemmän kiinnitetty huomiota myös ongelmien taustalla olevaan kontekstiin ja kotitalouden vuorovaikutukseen ympäristön kanssa (Engberg 1993, 11). Kotitaloustyön merkityksen selvittäminen edellyttää tällöin paitsi voimavarojen, myös odotusten ja kokemusten huomioon ottamista. Hallman (1988, 11–13) korostaa, että silloin kun toimintaan liittyviä merkityksiä tutkitaan yksilötasolla, on välttämätöntä nähdä tarkasteltavien yksilöiden elämäntilanne osana ympäröivää yhteiskuntaa. Management-teoreettisessa mallissa kulttuurin kokonaisuus ja siihen kuuluvat yhteiskunnan rakenteet jäävät sivuun.

Vaikka voimavarojen hallinnan tutkimuksessa persoonallisuuden sisäiset tekijät otetaan huomioon, tarkastellaan ensisijaisesti sitä, miten inhimilliset voimavarat (arvot, tiedot ja kyvyt) ohjaavat suunnittelua ja päätöksentekoa yleisellä tasolla, ei niinkään yksilön näkökulmasta. Se ilmenee siten, että voimavarojen hallinnasta puhuttaessa ulkoiseen ohjaussysteemiin kohdistuva arviointi korostuu verrattuna sisäisiin ohjaaviin tekijöihin ja huomio suunnataan toiminnan suunnit-

telun, päätöksenteon, toteuttamisen ja arvioinnin vaiheisiin. Tutkija asettuu ikään kuin ulkopuolisen tarkkailijan asemaan, eikä hänen ensisijaisena pyrkimyksenään ole ymmärtää tutkittavan elämismaailmaa ja siihen liittyviä merkityksiä yksilöllisellä tasolla. Silloin kun painopiste on arjen hallinnan sisäisissä tekijöissä, pitäisi kiinnittää huomiota myös siihen, miten yksilöllisiä kokemuksia ymmärretään ja miten voidaan edistää persoonallisuuden eettistä kehittymistä.

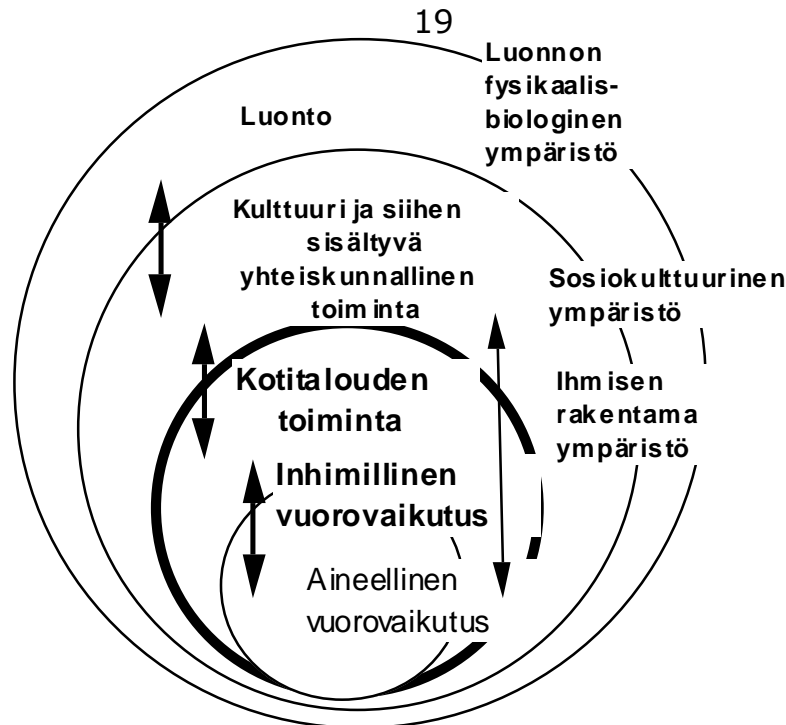
Management-teoreettisessa mallissa rationaalisuus liitetään keinojen valintaan ja toiminnan tuloksen arviointiin, jolloin tutkimusmenetelmät ovat kvantitatiiviseen mittaamiseen perustuvia. Kun halutaan ensisijaisesti ymmärtää yksilön kokemuksia ja toimintaan liittyviä arvoja, luonteva lähestymistapa on laadullinen tutkimus, jonka lähtökohtana ovat yksilön kokemukset sekä elämäntilanne kokonaisuudessaan ja näihin liittyvien merkitysten ymmärtäminen. On ilmeistä, että management-teoreettinen tutkimus pyrkii tulevaisuudessa ottamaan käyttöön myös laadullisia lähestymistapoja. Sitä mukaa kuin tutkimuksen painopiste siirtyy persoonallisiin tekijöihin, management-teoreettinen suuntaus lähestyy painotuksiltaan hermeneuttista tutkimustraditiota. Tällöin kysymys elämän laadusta ei enää tarkoita kuvausta siitä, miten kotitaloudessa toimitaan, vaan se saa normatiivisen muodon: miten kotitaloudessa pitäisi toimia ja elää, jotta hyvinvointi toteutuisi ja elämänlaatu paranisi tasapainossa ympäristön kanssa (Engberg 1993, 7). Näiden painotusten johdosta management-teoreettisen mallin uusimmat painotukset ja seuraavassa jaksossa kuvattu ekologinen malli tulevat hyvin lähelle toisiaan.

2.2 Human Ecology -malli

Ekologia-termillä on monia merkityksiä. Sitä käytetään yleisesti erilaisten ympäristöaatteiden nimityksissä. Biologiassa ekologia tarkoittaa organismien suhteita ympäristöön. Sosiologiassa se määritellään ihmisten ja instituutioiden välisten riippuvuussuhteiden kautta. Poliittisena terminä se muistuttaa yleisistä säännöistä, joiden mukaan voimavaroja täytyy käyttää. Inhimillisen ekologian käsite (Human Ecology) tulee ymmärrettäväksi ekologia-käsitteen syntyhistorian kautta. Ekologia-sanan etymologia (oekology) viittaa asumiseen: kreikankielinen "oikos" merkitsi taloa tai asumispaikkaa ympäristöineen. Ekologia-termi on liittynyt jo kauan kotitalouden toiminnan tutkimiseen, aina vuosisadan vaihteessa (1899–1908) pidetyistä Lake Placidin kongresseista asti. Erityisesti Ellen. H. Richards korosti tutkimuksissaan jo vuosisadan alussa ekologisen näkökulman yhteyttä kotitalouden toimintaan. (Clarke 1973; Thompson 1992; Bubolz & Sontag 1993; Vaines 1994)

Alkuaan ekologia määriteltiin sellaisten vuorovaikutussuhteiden tutkimiseksi, jotka vallitsevat orgaanisen ja epäorgaanisen ympäristön välillä. Myöhemmin siihen liitettiin antiikin ajattelusta peräisin oleva oletus siitä, että inhimillinen

elämä ja ympäristö ovat erottamaton osa suurempaa kokonaisuutta. Tämä lähtökohta muistuttaa antiikin ajatteluperinnettä, jonka mukaan ihminen mikrokosmoksena on osa makrokosmosta (vrt. von Wright 1987, 24; Thompson 1992). Idea inhimillisen ympäristön, epäorgaanisen ja orgaanisen maailman vastavuoroisista suhteista merkitsi sitä, että ympäristöajattelua voitiin soveltaa myös kotitalouden jokapäiväisiin toimintoihin. Kotitalouden toimintaa kuvaava Human Ecology -malli on esimerkki siitä, miten laajoihin yhteyksiin yhteiskunnassa ja luonnon-taloudessa kotitalouden vuorovaikutuksen ajatellaan ulottuvan. Human Ecology -malli yhdistää ihmisen kehityksen, inhimillisen vuorovaikutuksen ja aineellisen vuorovaikutuksen voimavarojen hallinnan viitekehykseen. Kokonaisuudessaan malliin kuuluu kotitalouden ja perheen rakennetekijät, kotitalouden toimintaa säätelevät tekijät (tarpeet, arvot, päämäärät, voimavarat) sekä ympäristötekijät laaja-alaisesti. (Bubolz & Sontag 1993; Turkki 1994, 12–14). Kotitalouden toiminnan tutkimuksessa käytetty malli kotitalouden ympäristösuhteesta (Bubolz & Sontag 1993) on yksi sovellus Human Ecology -mallista, jossa painotetaan inhimilliseen toimintaan liittyviä kompleksisia yhteyksiä ympäristöön. Seuraavassa kuviossa kotitalouden ympäristösuhteen osatekijät on sijoitettu kotitalouden toiminnan kuvioon. Lähtökohtatilanteessa esitettyyn kotitalouden toiminnan määrittelyyn on lisätty Human Ecology -malliin kuuluva luontoympäristön kehä, joka on järjestelmää keskeisesti määrittelevä elementti. Vuorovaikutussuhteita kuvaavia nuolia on lisätty seuraavan sivun kuvioon osoittamaan mallin monipuolista, dynaamista luonnetta.

KUVIO 4. Human Ecology -malliin perustuva kotitalouden ympäristösuhde kotitalouden toiminnan kokonaisuuteen sijoitettuna (vrt. Bubolz & Sontag 1993; Turkki 1994a, 11).

Kuviossa tulevat esille mallin keskeiset vuorovaikutusyhteydet ihmisten kesken, ihmisen ja luonnonolosuhteitten välillä sekä ihmisen ja rakennetun ympäristön välillä. Keskeisellä paikalla kuviossa on ihminen itse kotitalouden tai perheen jäsenenä, jolla on tunneyhteys muihin jäseniin sekä heidän kanssaan yhteisiä voimavaroja, tavoitteita, arvoja ja intressejä (Bubolz & Sontag 1993, 432).

Human Ecology -mallin määrittelemä kotitalouden ympäristösuhde käsittää energian, aineen ja informaation varastoinnin, kuljetuksen ja kierrättämisen biologisen, fysikaalisen ja sosiaalisen prosessin kautta. Kuvio 5 osoittaa, että malliin voidaan soveltaa humanististen tieteitten, luonnontieteitten ja sosiaalitieteitten käsitteitä ja se antaa mahdollisuuden kotitalouden toiminnan tarkasteluun monitieteisessä viitekehyksessä.

Mallin avulla voidaan ottaa huomioon kotitalouden toiminnan kompleksisia vuorovaikutusyhteyksiä yksilön, kotitalouden, yhteiskunnan, kulttuurin ja luonnon kontekstissa. Mallissa otetaan huomioon myös kulttuuriin sitoutuneet arvot, jotka vaikuttavat ihmissuhteisiin ja siihen, miten yksilöt sopeutuvat ympäristöönsä. Ensisijainen korostus on koko ekosysteemin keskinäisissä yhteyksissä, koska mallin tausta-ajattelussa ympäristön jäsentäminen on johtavana teemana. (Bubolz & Sontag 1993, 425–426)

Ympäristö jaetaan rakennettuun ympäristöön, yhteiskunnalliseen ja sosiokulttuuriseen ympäristöön sekä luontoympäristöön. Ihmisen konstruoimaan ympäristöön kuuluu kaikki se, mitä ihmiset ovat muuttaneet tai luoneet luontoympäristön

fysikaalisista ja biologisista komponenteista sekä kaikki sosiaaliset ja kulttuuriset rakenteet. Asunnon rakentaminen tai ostaminen luo pysyviä vuorovaikutusyhteyksiä sekä luontoon että rakennettuun ympäristöön. Koulujärjestelmä on osa sosiokulttuurista tekijää. Naapurit, kyläläiset ja valtakunnan jäsenet ovat inhimillisen ympäristön yksiköitä ja muodostavat toinen toisilleen ulkoisen käyttäytymisympäristön. Ympäristöllä on myös subjektiivinen, elämyksellisesti koettu todellisuus siinä mielessä kuin yksilöt ja ryhmät havaitsevat sen. (Bubolz & Sontag 1993, 432)

Kaikki kotitalouden ympäristösuhteen osatekijät ovat vastavuoroisessa vaikutussuhteessa keskenään. Interaktiota tapahtuu sekä yhden osatekijän sisäisenä tapahtumana että eri osatekijöiden välillä samanaikaisesti. Ekologisen mallin käsitteet sopivat yhtä hyvin pienen lähiyhteisön kuin globaalin mittakaavan mukaiseen tarkasteluun. Yksilöt ja perheet lähiyhteisöissä muodostavat suhteellisen pieniä ekosysteemejä, joihin kuuluu sekä abstraktiset että konkreettiset elementit. Abstraktisiin elementteihin kuuluvat mm. perheen, suvun ja naapuriyhteisön tavat sekä normit, jotka säätelevät toimintaa. (Bubolz & Eicher & Sontag 1979, 28–31; Bubolz & Sontag 1993, 430)

Human Ecology -malli ei ole radikaalin syväekologian (vrt. Tammilehto 1989) mukainen malli, vaan se muistuttaa pikemminkin ympäristöpsykologian lähestymistapaa (Horelli 1982). Ihminen inhimillisessä yhteisössä asetetaan siinä erikoisasemaan, ja siksi inhimillisen toiminnan erityislaadun huomioon ottaminen on mahdollista. Jotta olisi edellytyksiä toivoa elämän mahdollista jatkumista, on luotettava siihen, että itsetietoisuutensa ansioista ihminen voi kasvatuksen kautta oppia tekemään mielekkäitä arvovalintoja ja ottamaan huomioon elinympäristönsä kokonaisuudessaan. Ympäristötietoisuuden lisääntyminen on keskeinen persoonallisuuden kasvun tavoite ekologisen teorian valossa. Tämä ajatus tukee sellaista holismin mukaista ajattelua, että yksilön ja yhteisön toiminta samoin kuin ulkoiset ja sisäiset tekijät ovat erottamattomalla tavalla toisiinsa kietoutuneita.

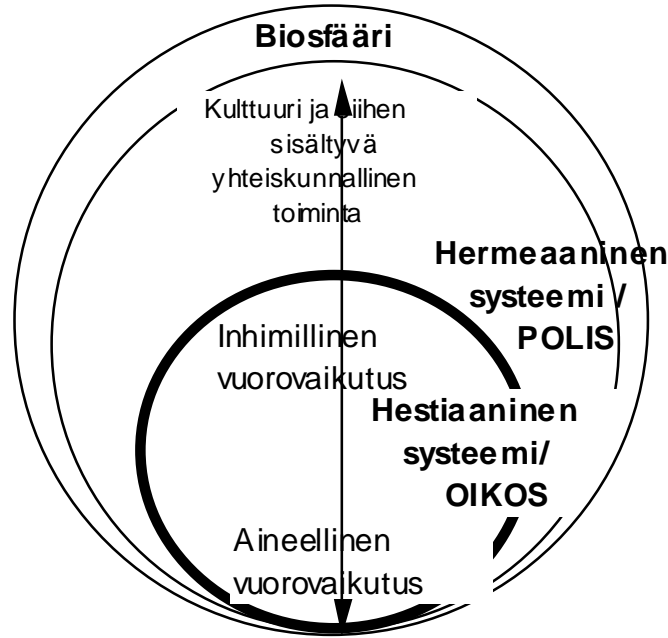
Kotitalouden ympäristösuhdetta kuvaavan mallin vahvuutena on vuorovaikutussuhteiden laaja-alaisuus. Tarkastelun painopiste on suhdeverkoston rakenteissa ja eri osa-alueiden tasapainossa. Bubolz (1991) ja Bubolz & Sontag (1993) painottavat kotitalouden ja ympäristön vuorovaikutuksen yhteydessä sitä, että ei ole kysymys yksinomaan inhimillisen vuorovaikutuksen näkökulmasta, vaan aineellisen ja inhimillisen keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Eettinen asenne tulee esille Human Ecology -mallissa yksilön ja kotitalouden vastuullisuuden painotuksena. Arvokysymykset kytkeytyvät päämäärän tarkasteluun, mutta ihmiskäsitys kokonaisuudessaan jää systeemin sisällä vaikuttavaksi näkymättömiksi tekijöiksi. Vaikka Human Ecology -malli käsittelee myös niitä periaatteita, joiden mukaan voidaan elää oikein ja saavuttaa kotitalouden toiminnan tavoitteena oleva yhteinen hyvinvointi, henkisen kasvun elementit ovat mukana vain piilevinä. Kotitalouden ympäristösuhteeseen liittyvissä ongelmissa on kysymys siitä, millaiseen

tärkeysjärjestykseen välinearvot ja itseisarvot asetetaan kotitalouden toiminnassa, jossa joudutaan päivittäin tekemään lukemattomia valintoja. Ei ole kysymys vain siitä, millaisia välineitä käyttäen jokin tavoite voidaan saavuttaa, vaan ennen kaikkea siitä, miten kotitalouden päämäärä, ihmisen hyvä, määritellään. Päämäärän arviointiin tämä malli ei ilmeisesti tarjoa riittävästi perusteita.

2.3 Hestian-Hermean-malli

Yleinen systeemiteoria tarjoaa analyysimetodin, jota voidaan soveltaa erilaisiin ilmiöihin ja tapahtumiin, joiden tarkoitus ja organisaatio vaihtelevat muodoltaan. Se soveltuu yhtä hyvin elottomiin kuin elollisiin systeemeihin. Thompsonin luoman Hestian-Hermean-mallin tavoitteena on kuvata, kuinka systeemiteoria voi selittää kotitalouden toimintaa siten, että kotitalouden ja perheen (oikos) yhteydet julkiselle alueelle (polis) ovat tasapainossa. (Thompson 1992, 98, 103–104)

Thompsonin (1992) lähtökohtana on kreikkalainen ajattelu, josta hän etsii pohjaa kotitalouden toiminnan ydinolemuksen kuvaamiseen. Hestian-Hermean-mallissa pyritään yhdistämään kotitalouden toiminnan materiaallinen ja henkinen ulottuvuus. Arkipäivän toimintojen keskeiseen perustaan kuuluvat esteettiset, eettiset ja älylliset ulottuvuudet, jotka merkitsevät näkökulman laajenemista teknisen toiminnan ulkopuolelle. Hestian-Hermean-malli kuvaa laaja-alaisesti arkipäivän elämään ja kotitalouden hoitoon liittyviä kysymyksiä sekä persoonallisuuden kehittymisen että käytännön toiminnan näkökulmasta. (Emt. 6, 30–31) Alkuperäisessä mallissa Hestian- ja Hermean-alueet on kuvattu rinnakkaisina kehinä, mikä korostaa kotitalouden itsenäistä asemaa julkisen alueen rinnalla. Tässä tutkimuksessa alkuperäisestä mallista on otettu kuvioon mukaan vain ydinkäsitteet, jotka on sijoitettu tutkimuksen esiyymmärryksenä olevaan kotitalouden toiminnan malliin (ks. kuvio 2).

KUVIO 5. Kaksi inhimillisen toiminnan systeemiä (vrt. Thompson 1992, 31, 100).

Kuvio 5 havainnollistaa hestiaanista ja hermeaanista aluetta sovellettuna kotitalouden toiminnan lähtökohtamäärittelyä olevaan kuvioon. Hestian-Hermeanmallin taustana on ollut ekologinen teoria, ja yhteys siihen näkyy mallin uloimpana kehänä olevan biosfäärin muodossa. Oikos edustaa yksityistä ja polis julkista maailmaa. Ne palvelevat kahta erilaista sosiaalista maailmaa, joiden tavoitteet ja mielenkiinnon kohteet ovat erilaiset. Hestiaanisella alueella on ensisijainen asema siksi, että se on aluksi inhimillisen elämän ensimmäinen lähtökohta, josta saadaan varhaisimmat kokemukset. Se edustaa inhimillisen toiminnan ensisijaisena systeeminä paikkaa, jossa voidaan tarkastella naisen ja miehen sosiaalista vuorovaikutusta. (Emt. Thompson 1992, 32; vrt. Richarz 1991, 20)

Hestian-Hermean-mallissa kotoinen ja julkinen alue pyritään integroimaan yhdeksi kokonaisuudeksi. Kasvatus voi auttaa tasapainottamaan hestiaanisen alueen vahvuudet hermeaanisen kanssa (Thompson 1992, 176–179). Holistinen ajattelu toteutuu tässä mallissa siten, että koko systeemin yhteinen hyvinvointi ohjaa osa-alueiden tarkastelua. Jotta julkista ja yksityistä aluetta voitaisiin analysoida systeemiteoreettisen mallin mukaan, on tarkasteltava molempia alueita ensin niiden omista päämääristä lähtien, arvioitava niiden rajoja ja ympäristöä sekä sen jälkeen tutkittava niiden vuorovaikutussuhteita ja keskinäisiä yhteyksiä. Thompsonin (1992, 49–51) käsitys on, että ymmärtävän vuorovaikutuksen lisääminen julkisen (polis) ja yksityisen (oikos) alueen välillä on ekologisen ajattelun ydinkysymyksiä. Vaikka kummallakin alueella on omat tehtävänsä ja vastuunsa, julkisen alueen eriytyminen ja erikoistuminen ei saisi johtaa yhteisen vastuun

vähennemiseen. Eettisten rajojen selkeyttäminen oikoksen ja poliksen välillä auttaa ratkaisemaan arkielämän ongelmia. (Thompson 1992, 147–148).

Thompsonin (1992) mukaan Hestian-Hermean -mallia voidaan verrata Kuhnin (1962) kuvaamaan paradigmanmuutoksen kotitaloustutkimuksessa. Hestian-Hermean-malli sallii tarkasteluperspektiivin muutoksen ilman, että tarvitsee sitoutua sukupuolen mukaisen näkökulmaan. Sen avulla voidaan perustella, feministeille, miten kotitalousnäkökulma eroaa feministisestä näkökulmasta. Hestiaaninen, kotoinen alue voidaan nähdä yksityisenä huolenpitoalueena, missä toiminta kokonaisuudessaan integroituu persoonallisella tasolla. Hermeaaninen alue nähdään kontrolloivana alueena, missä toiminnan osa-alueet integroituvat persoonattomalla tasolla. Kumpikaan alue ei ole sukupuolen mukaan rajoittunut, koska molemmat sukupuolet elävät ja toimivat molemmilla alueilla. Hermeaanisen ajattelun logiikka on lineaarista ja se etsii vastakohtia ja eroja. Hestiaanista systeemiä sen sijaan luonnehtii syklisyys samoin kuin arkipäivän elämää yleensä. Vaikka Hestian-Hermean-mallissa on näennäisesti kaksi erillistä aluetta, nuolilla osoitetun keskinäisen vuorovaikutuksen ansioista toiminnasta saatu palaute otetaan huomioon oleellisena tekijänä. sen johdosta voidaan ainakin osittain torjua mallin antamaa verraten jyrkkä dualistinen ensivaikutelma.

Kotitalouden toiminnan eettiset kysymykset ovat Hestian-Hermean-mallin mukaan keskeisessä asemassa kotitalouden toimintaa kehitettäessä. Hestiaanisen huolenpidon etiikan tavoitteena on osoittaa, että pelkästään maskuliininen tai feminiininen näkökulma ei edistä kotitalouden toiminnan kehittämistä. Hostian-metafora on Thompsonin (1992, 82–83) mielestä hyvä työväline siksi, että se sallii kotitalouden alan tieteenharjoittajien kommunikoida ilman sukupuolisidonnaisia asetelmia. Hestiaaniseen näkökulmaan liittyvät tutkimushaasteet ovat ikuisuusongelmia, jotka nousevat arkipäivän elämästä (Thompson 1995, 55–56).

Thompsonin mukaan Hestian-Hermean-mallin sisäisiä suhteita voidaan valaista soveltamalla siihen kaaosteorian käsitteitä. Satunnaiset järjestykset määritellään sellaisiksi systeemeiksi, jotka ylläpitävät muotonsa näennäisestä sekasorrosta huolimatta. Hestian-Hermean-systeemiä voidaan kutsua satunnaiseksi sosiaalisiksi järjestelmäksi, koska se edustaa inhimillisen elinehtojen luovia ja uusintavia perspektiivejä. Kaaosteoria käsittelee matemaattista epäjatkuvuutta, joka ilmenee silloin, kun näennäisesti pienen kynnyksen ylittäminen aiheuttaa radikaalisti suuren muutoksen. Tätä voidaan verrata odottamattomiin tuloksiin, joita ilmenee silloin, kun hestiaaninen alue laiminlyödään tehtäessä päätöstä hermeaanisella alueella. Kaaosteorian käsitteet tarjoavat uusia teoreettisia perspektiivejä Hestian-hermean-mallin suhteiden analyysiin. Kotitalousalalla on jo kauan pidetty selvänä, että sen tietoperusta edustaa sosiaalitieteiden, luonnontieteiden ja humanististen tieteiden integraatioita. Kun ajattelussa siirrytään rohkeasti maailmasta toiseen ja sovelletaan fyysisen maailman ilmiöitä sosiaaliin systeemeihin, sosiaaliseen toimintaan kuuluvaa tietoista reflektiivisyyttä voidaan verrata sellaiseen palautteeseen, joka kuvataan kaaosteorian yhteydessä. Kaaosteorian ideat

tukevat filosofista näkemystä kotitalouden eri aspektien keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Uusien suhteiden keksiminen on osoitus ihmismielen luovuudesta, joka toteutuu parhaimmillaan silloin, kun inhimilliset olennot tuntevina olioina ovat vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Näillä uusilla ideoilla on kauaskantoinen merkitys kotitalouden ymmärtämisen kannalta siten kuin hestiaaninen paradigma edellyttää. (Thompson 1992, 110–111, 115)

Kaaosteorian käsitteiden yhdistäminen kotitalouden toimintaan painottaa holistisuuteen kuuluvaa piirrettä, jonka mukaan kompleksisuus on yhteiskunnallisten järjestelmien laadullinen ominaisuus. Se merkitsee sitä, että kokonaisuus ei ole johdettavissa osista. Osat voidaan tuntea vain jatkuvasti muuttuvana kokonaisuutena. Kokonaisuus ja osat määrittävät toisiaan ja ovat kehämaisessa riippuvaisuussuhteessa. (Oresto 1991, 59) Kaaosteorian mallin avulla voidaan luovuuden ilmeneminen toiminnassa ottaa paremmin huomioon kuin systeemiteorian ajattelua sovellettaessa.

Thompsonin ajattelu yhdistää kreikkalaisen perinteen ja kotitalouden tutkimuksen ekologisen ajattelun sekä vertaa sitä feministisen näkökulman mukaiseen asenteeseen kotitaloustutkimuksessa. Tällainen rinnastus tuo selkeästi esille feministisen perinteen yksipuoliset korostukset ja auttaa ymmärtämään kotitalouden ja yhteiskunnan kompleksisia suhteita. Hestian-Hermean-malli on perusidealtaan yhteensopiva Human Ecology -mallin ajattelun kanssa. Se pyrkii keskittämään tarkastelun kahden vastakkaisen poolin välille, joiden vuorovaikutuksen tasapainoa tavoitellaan. Luontoa ympäristötekijänä ei haluta erottaa julkisesta alueesta. Vaikka sukupuoleen sidottua ajattelua on haluttu välttää, kokonaisuutena mallissa korostuu vastakkaisajattelu maskuliinisen ja feministisen ajattelun välillä. Persoonallisuuden kehittymisen yleinen problematiikka jää taustalle. Inhimillisen kasvun ja kasvatuksen ongelmat saavat vain vähän huomiota, vaikka Thompsonin ajattelun mukaan niiden ratkaiseminen on kotitalouden perustehtävä.

2.4 Johtopäätöksiä kotitalouden tutkimusmalleista

Tässä jaksossa kotitalouden toimintaa on tarkasteltu Management- teoreettisen mallin, Human Ecology -mallin ja Hestian-Hermean -mallin valossa. Malleja on vertailtu lähinnä aineellisen ja inhimillisen vuorovaikutuksen, eettisten tekijöiden huomioonottamisen sekä holistisuuteen kuuluvan päämääräkeskeisyyden suhteen.

Kaikissa näissä systeemiteoriaan perustuvissa malleissa vuorovaikutuksellisuus on keskeinen kotitalouden toiminnan laadullinen piirre. Management-teoreettisessa mallissa vuorovaikutteisuus näkyy persoonallisen järjestelmän ja ohjausjärjestelmän välillä sekä Human Ecology -mallissa luontoympäristön, yh-

teiskuntaympäristön ja sosiaalisen systeemin välillä. Hestian-Hermean -malli puolestaan kuvaa yksityisen ja julkisen alueen välistä vuorovaikutusta vallankäytön näkökulmasta, jolloin ympäristökäsite tarkoittaa lähinnä siihen liittyvää ideologista ilmapiiriä.

Management-teoreettisessa mallissa vuorovaikutusta tarkastellaan päätöksentekoprosessin näkökulmasta, jossa keskeistä on toiminnan kautta saadun tuotoksen taloudellinen suhde asetettuihin tavoitteisiin; taloudellisuusnäkökulma hallitsee mallia siinä määrin, että toiminnan muut laadut saavat vain vähäistä huomiota. Human Ecology -mallissa ympäristön jakaminen kolmeen alueeseen antaa mahdollisuuden ottaa ympäristötekijät huomioon monipuolisesti. Tämän teorian tiedollinen sisältö kuuluu hyvin monen eri tieteenalan piiriin. Toisaalta laaja-alaisuus on etu, koska se mahdollistaa kokonaistilanteen huomioonottamisen tietoa sovellettaessa. Toisaalta kenties laaja-alaisuuden vuoksi menetetään mahdollisuus ymmärtää ja tulkita inhimillisen vuorovaikutuksen laatua sekä persoonallisuuden kehittymistä.

Malleihin ei sisälly ihmiskäsityksen tietoista pohdintaa, mutta siitä voidaan tehdä johtopäätöksiä muutamien viittauksien pohjalta. Vaikka kotitalouden ympäristösuhdetta kuvaavassa Human Ecology -mallissa korostetaan eettistä vastuuta enemmän kuin management-teoreettisessa mallissa, ongelmana on persoonallisuuden henkisen kehityksen tarkastelun pinnallisuus. Hestian-Hermean -mallin ihmiskäsitystarkastelu painottuu nais- ja miesnäkökulman eroihin, ja käsitys ihmisen olemuksen kokonaisuudesta jää kapeaksi. Hestian-Hermean -mallin avulla on mahdollista selkeyttää kotitalouden tutkimuksen suhdetta feministiseen teoriaan.

Kun malleja arvioidaan holistisesta näkökulmasta, holistisuus merkitsee pikemminkin osa-alueiden toiminnan suhteuttamista kokonaisuuteen kuin sitä, että kokonaisuus on määräävässä asemassa suhteessa osa-alueisiin. Vaikka kotitalouden ja ympäristön yhteinen hyvinvointi asetetaan toiminnan tavoitteeksi, päämääräkysymyksen tarkastelu sinänsä jää sivuun ja tarkastelutapa painottaa osien välistä tasapainoa.

Toiminnan tavoitteisiin liittyvät eettiset arvokysymykset ovat kaikkien kolmen mallien elementtejä, ja ne antavat jossain määrin aineksia arjen hallinta -käsitteen laadullisen sisällön hahmottamiseen. Management-teoreettisessa mallissa eettiset arvot ovat persoonalliseen systeemiin sisältyneitä; eettisyys toiminnassa merkitsee sitä, että tarpeiden ja voimavarojen muutoksia arvioitaessa yksilön arvostukset otetaan huomioon. Human Ecology -malli korostaa ihmisen vastuullista toimintaa suhteessa luonto-, yhteiskunta- ja käyttäytymisympäristöön. Tällöin eettisyyden polttopisteeseen nousee kotitalouden toiminnan yhteydet kaikkien ympäristötekijöiden kanssa. Hestiaaninen paradigma pyrkii hahmotamaan hestiaanisen etiikan ideaa, jossa on keskeisenä tasapainoinen integraatio kahden erilaisen vallankäytön tyyppin välillä. Toiminnan eettistä luonnetta käsitel-

lään kahden systeemin välisenä tasapainokysymyksenä, ei niinkään yksilön näkökulmasta. Vaikka Hestian-Hermean-malli käsittelee toiminnan eettistä luonnetta, se keskittyy vertailemaan kahta erilaista eettistä toimintasysteemiä, jolloin näkökulma muistuttaa ulkopuolisen tarkkailijan kuvausta.

Johdantoluvun historiallinen katsaus osoitti kotitaloustutkimuksen kahtiajakautuneen tausta-ajattelun. Edellä esitetyt mallit asettuvat tässä mielessä välimaastoon: ne eivät korosta yksipuolisesti kotitalouden aineellista eivätkä inhimillistä laatua, vana pyrkivät kuvaamaan toimintaa laajassa vuorovaikutuskontekstissa. Mallien avulla voidaan täsmentää kotitalouden toiminnan luonteen alustavaa määrittelyä erityisesti suhteessa luontoon ja yhteiskuntaan sekä vahvistaa palautteena toimivan reflektiojärjestelmän merkitystä.

Kotitalouden toiminnan tavoitteeseen liittyvä eettinen ulottuvuus, rationaalisuus ja laaja-alainen vuorovaikutus ovat osatekijöinä mukana kotitalouden toimintaa kuvaavissa malleissa. Tarkasteltujen mallien merkittävin puute on kuitenkin se, että malleissa paljastuu joitakin persoonallisuuden kasvuun ja inhimillisen vuorovaikutuksen laatuun liittyviä tekijöitä, joiden merkitys on jäänyt taka-alalle kotitalouden toiminnan tutkimuksessa.

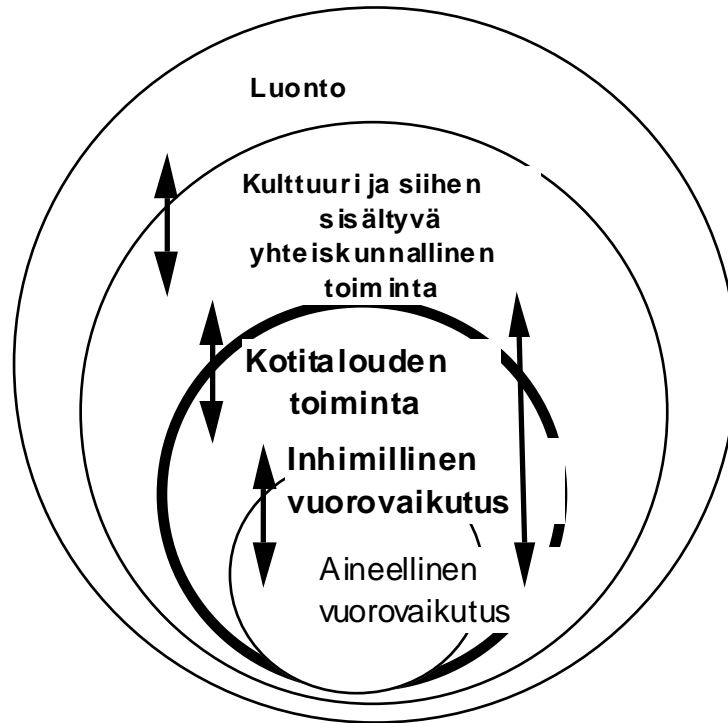
3 Tutkimustehtävän täsmentäminen

Tutkimuksen taustafilosofiana on fenomenologis-hermeneuttinen traditio, joka painottuu ihmiskäsityksen tarkastelussa, ja pragmatismi, jonka mukaan jäsenne-tään rationaalisuutta ja vuorovaikutusta. Inhimilliseen toimintaan, kulttuuriin ja yhteiskuntaan liittyvät kysymykset ovat tyypillisiä hermeneuttisen perinteen mukaisia tutkimuskohteita (von Wright 1970; Kusch 1986). Varton (1992a, 26) mukaan fenomenologis-hermeneuttinen, laadullinen tutkimus tapahtuu aina yhteisessä ”elämissaailmassa”, joten tutkija on osa siitä merkitysyhteydestä, jota hän tutkii. Siksi tutkimuksen alkuvaiheessa on ollut tarpeen selkeyttää tutki-jan esiymmärrys tutkimuskohteesta. Esiymmärrys (Vorverständnis) -käsite viittaa siihen, että ymmärtäminen ei voi lähteä tyhjästä, vaan tiedostavalla subjektilla on kohteesta aina jokin ennakkokäsitys, joka vaikuttaa ymmärtämisprosessiin. Esiymmärryksen täsmentämisessä käytetään apuna edellä kuvatuissa tutkimus-malleissa esille tulleita kotitalouden toiminnan elementtejä: aineellisen ja inhimil-lisen vuorovaikutuksen yhteenkietoutuminen päätöksentekoprosessissa (mana-gement-teoreettisessa malli), kotitalouden ympäristösuhteen osatekijät (Human Ecology -malli) sekä yksityinen (oikos) ja yhteiskunnallinen (polis) vuorovaikutus-ta (Hestian-Hermean-malli).

3.1 Tutkimuskohteen täsmentäminen

Inhimillistä vuorovaikutusta pidetään tässä tutkimuksessa kotitalouden toimin-nan kannalta keskeisenä silloin, kun toimintaa tarkastellaan holistisen ajattelun mukaan päämäärän näkökulmasta. Siksi tutkimustehtävä pyritään täsmentämään ensisijaisesti persoonallisuuden kasvun ja kasvatuksen näkökulmasta. Tutkimus-kohteen täsmennyksessä on oleellista ottaa huomioon seuraavat seikat:

- Kotitalouden toimintaa tarkastellaan päämäärän näkökulmasta, koska pyri-tään tarkastelemaan arjen hallinta -käsitettä toiminnan tavoitteena.
- Kotitalouden toiminta on ensisijaisesti praktista toimintaa, jolloin toimintaan liittyvät arvonäkökohdat on otettava tutkimukseen mukaan.
- Koska päämäärä ja arvonäkökohdat otetaan huomioon, inhimillinen vuoro-vaikutus painottuu suhteessa luontoon ja yhteiskuntaan.

KUVIO 6. Kotitalouden toiminta -käsitteen täsmentäminen.

Kotitalouden toiminnan alustavaa määrittelyä täsmennetään kuvion 6 mukaisesti, niin että luontoympäristö liitetään kotitalouden toimintakontekstiin Human Ecology -mallin mukaisesti itsenäisenä alueena. Hestian-Hermean -mallin perusteella inhimillisen vuorovaikutuksen eettinen perusluonne vahvistuu ja siksi kuvioon liitetään päämäärä ja arvot. Management-teoreettisen mallin kautta korostuu päätöksentekoprosessiin oleellisena kuuluva palaute, jota eettinen arviointi myös edellyttää. Inhimillisen vuorovaikutuksen palautejärjestelmää tarkastellaan jäljempänä reflektointiprosessina, jota kaksisuuntaiset nuolet kuvaavat kuviossa 6. Reflektointiprosessin merkityksen painottuminen näkyy kuviossa nuolien lukumäärän lisääntymisenä (vrt. kuvio 2)

Tässä tutkimuksessa tarkastelusuunta on inhimillisestä aineelliseen, päämäärästä välineisiin, jota ilmentää kuviossa 6 yksisuuntainen nuoli. Koska kotitalouden toiminnan tutkimusta pidetään praktisena tieteenä, päällimmäiseksi nousee kysymys tavoitteena olevasta hyvinvoinnista, jonka laadullisia piirteitä arjen hallinta -käsitteen ajatellaan kuvaavan. avulla pyritään. Kotitaloustutkimuksen praktinen luonne merkitsee Brownin (1986) mukaan sitä, että kotitalouden toimintaa kuvaava käsitesysteemi sisältää arvoihin liittyviä oletuksia. Koska praktinen tiede kohdistuu toimintaa ohjaaviin arvoihin ja normeihin, tällaisessa tieteesä on oleellista merkitysten ymmärtäminen. (Emt. 52–53).

3.2 Tutkimuksen tavoite, tutkimustehtävät ja menetelmät

Tutkimuksen tavoitteena on selkeyttää arjen hallinta -käsitteen laadullisia piirteitä. Näitä piirteitä tarkastellaan seuraavien tutkimustehtävien avulla:

1. Millaista on arjen hallinnan kehittyminen holistisen ihmiskäsityksen valossa?
2. Millaista on tiedon, toiminnan ja päämäärän yhteys arjen hallinnassa?
3. Millaista on vuorovaikutuksen laatu arjen hallinnassa?

Tiedon ja todellisuuden ongelmat kuuluvat teoreettisen filosofian alueeseen, kun taas inhimillinen toiminta, sen historia ja kulttuurin luomukset ovat käytännöllisen filosofian aluetta (vrt. Niiniluoto 1982, 63; Haaparanta & Niiniluoto 1986, 94; Oksala 1989, 45). Vaikka kotitalouden toiminnan filosofinen tarkastelu on pääasiassa käytännölliseen filosofiaan kuuluvan etiikan aluetta, kotitalouden toiminnan ja arjen hallinta -käsitteen teoreettinen selkeyttäminen edellyttää sen ohella sekä ontologista että tietoteoreettista kannanottoa. Ontologia (on logos) tarkoittaa oppia olemassaolosta ja todellisuuden laadusta. Tietoteoriaan eli epistemologiaan kuuluu käsitys tiedon ja totuuden luonteesta sekä totuuden kriteereistä. (Hirsjärvi 1983, 190; 1985, 17)

Ensimmäiseen tutkimustehtävään liittyvä ontologinen tarkastelu keskittyy ihmisen olemukseen ja olemassaoloon liittyvien käsitteiden selkeyttämiseen siitä näkökulmasta, miten persoonallisuuden henkinen kasvu ja eettiset arvot liittyvät arjen hallintaan. Ontologiaan kuuluvien kysymysten lähtökohtana on Rauhalan (1983, 1988, 1990) holistinen ihmiskäsitys, jonka mukaan tarkastellaan arjen hallinnan kehittymistä. Kun arjen hallintaa tarkastellaan ihmiskäsityksen kautta, painopiste on sellaisessa reflektiivisessä prosessissa, joka kohdistuu ihmiseen itseensä, toisin sanoen miten kotitalouden jäsenet kykenevät hallitsemaan omia impulssejaan ja itsekkäitä tavoitteitaan.

Yksilön näkökulmasta omien arvostusten ja toimintaan liittyvien merkitysten tiedostaminen edistää tiedon valikointia ja soveltamista toimintaan. Koska vuorovaikutuksen kautta syntyy tietoon liittyviä merkityksiä tajunnassa, myös toiminta sinänsä ohjaa tiedonmuodostusta ja merkitysten jäsentymistä maailmankatsomuksen osaksi. Siksi tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, millä tavalla yksilön maailmankatsomuksen taustalla olevat arvot ovat yhteydessä toiminnan hallintaan ja hallinnan kehittymiseen. Arvojen pohdinta perustuu tässä tutkimuksessa Schelerin (1980) ja Ahlmanin (1920, 1939) arvofilosofiaan.

Toinen tutkimustehtävä liittyy tietoteoreettiseen osa-alueeseen, jossa selkeytetään näkemystä päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteyksistä arjen hallinnassa. Lähtökohtana on klassinen tietokäsitys, jonka perusteella analysoidaan päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteyksiä. Tutkittaessa arjen hallintaa kotitalouden

toiminnan tavoitteena holistisesta näkökulmasta päämäärä, tieto ja toiminta sekä niiden keskinäinen yhteys pyritään ottamaan huomioon.

Tutkimuksessa päädytään pragmatistisen idealismin mukaiseen näkemykseen tiedon, toiminnan ja päämäärän yhteydestä, johon liitetään Rescherin (1991, 1993) rationaalisuuskäsitteen analyysi. Kun arjen hallintaa lähestytään tietokäsityksen kautta, on kysymys arkielämän toimintakäytäntöjen rationaalisuudesta: miten osataan hankkia ja soveltaa tarkoituksenmukaisesti erilaista tietoa monimuotoisissa toimintatilanteissa, niin että saavutetut tulokset palvelevat hyvinvoinnin toteutumista sekä kotona että ympäristössä.

Kolmantena tutkimustehtävänä tarkastellaan kotitalouden toiminnan vuorovaikutuksen laatua arjen hallinnan kehittymisen näkökulmasta. Vuorovaikutuksen analyysi perustuu Habermasin (1976, 1981a, 1981b, 1981c) sosiaalisen toiminnan teoriaan. Kasvatusnäkökulmasta on tärkeää arvioida, millainen vuorovaikutuksen laatu kotitalouden toiminnassa edistää arjen hallinnan kehittymistä.

Tutkimus on perusluonteeltaan filosofista ja teoreettista käsitetarkastelua. Filosofinen menetelmä merkitsee yleensä sitä, että on olemassa jokin ilmiö tai käsite, joka halutaan kyseenalaistaa tai jota halutaan tarkentaa. Tässä tutkimuksessa pyritään tarkentamaan käsitystä arjen hallinnasta kotitalouden toiminnan tavoitteena. Arjen hallintaa tarkastellaan erilaisina ulottuvuuksina ja tasoina, jotka muodostavat yhden mahdollisen käsitteellisen kuvauksen siitä, millä tavalla arjen hallinta -käsitteen laadullinen sisältö voidaan ymmärtää. Arjen hallinnan käsitteiden avulla tarkastellaan kotitalouden toimintaa erityisesti toiminnan päämäärän ja persoonallisuuden henkisen kasvun näkökulmasta. Tutkimustehtäviin hahmotetaan alustava vastaus teesien muodossa asianomaisen luvun alussa. Teesit toimivat lähtökohtina, joihin palataan uudelleen pohdintaluvussa arvioitaessa niiden pätevyyttä. Teeseissä tiivistyy tutkijan esiyymmärrys tutkimuskohteena olevasta arjen hallinta -käsitteestä kotitalouden toiminnan tavoitteena. Toisaalta teesit on tarkoitettu suuntaamaan huomiota ydinasioihin, toisaalta niitä käytetään arvioitaessa, miten esiyymmärrys muuttuu tai täsmentyy tutkimuksen kuluessa ja mitä näkemyksiä täytyy kenties hylätä.

Tutkimuksen pääasiallisena aineistona on filosofinen kirjallisuus. Lähtökohtana on aristoteelinen ajatteluperinne, josta löytyy yhteisiä piirteitä sekä saksalaisen, kriittisen idealismin (Kant 1990) että Rescherin (1988, 1992, 1993) pragmatistisen idealismin kanssa. Hermeneuttis-fenomenologisen lähestymistavan mukaista filosofista traditiota tutkimuksessa edustaa muun muassa Habermasin (1981a, 1981b), Rauhalan (1983, 1990, 1992, 1995) ja Varton (1992a, 1992b, 1994) ajattelu. Tutkimuksen lähtökohdaksi valittu fenomenologis-hermeneuttinen ja pragmatistinen perinne rajaa näkökulmaa, ja siksi käsitteiden vertailu toisenlaisten filosofisten traditioiden suuntaan jää niukaksi. Valinnan perusteluna on se, että hermeneuttinen filosofia korostaa humanististen tieteitten tehtävää kulttuuritradition välittäjänä ja tulkitsijana. Ymmärtämisen lähtökohtana pidetään inhi-

millisten kokemusten kokonaisuutta, mikä on erityisesti korostunut pragmatismissa. (Niiniluoto 1987, 51; Puolimatka 1995, 38–43)

Tutkimusta voidaan luonnehtia kolmivaiheiseksi hermeneuttiseksi kehäksi. Käsite hermeneuttinen kehä eli hermeneuttinen spiraali liittyy hermeneuttisen metodin klassiseen luonnehdintaan. Hermeneuttisen kehän spiraaliluonne vaikuttaa koko ajan ymmärtämisprosessin kulkuun. Tulkintaprosessin edetessä esiymmärrys muuttuu: uusi ymmärtäminen korjaa tai täydentää esiymmärrystä; muuttunut esiymmärrys on ikään kuin uusi alku seuraavalle vaiheelle. (Siljander 1988, 115–116) Kusch (1986, 39) kuvaa hermeneuttista kehää holismin käsitteeseen viitaten: ensin on ajateltava esiymmärrystä kokonaisuudesta, jotta voitaisiin identifioida sen osia, ja toisaalta halutaan hahmottaa kokonaisuutta vasta osien kautta.

Vaikka tutkimus on käsitetarkastelua, se on pyritty sitomaan myös konkreettiseen toimintaan käyttämällä kirjallisuuden ohella toisena lähdemuotona kotitalouksien jäsenten kokemuksia ja käsityksiä. Keskusteluja järjestettiin kolmessa vaiheessa kahden vuoden aikana (1992–1994). Keskusteluihin valmistauduttiin laatimalla kysymyksiä etukäteen, mutta niitä käytettiin joustavasti (liitteet 5–9). Keskusteluissa pohdittiin kotitalouden toimintaa, lasten osallistumista toimintaan ja arjen hallinnan kehittymistä. Keskustelujen tarkoitus on ollut vastata kysymyseen, mitä arjen hallinnan laadullinen sisältö tarkoittaa, kun sitä peilataan todelliseen toimintaan. Keskusteluilla ei haluta kuvata valittujen kotitalouksien toimintaa sinänsä eikä sitä, millaisia arjen hallinnan sisältöjä painotetaan erilaisissa kotitalouksissa. Konkreettiseen toimintaan liittyvillä esimerkeillä havainnollistetaan niitä arjen hallinnan käsitteitä, joilla tutkimuksessa on kuvattu arjen hallinnan laadullista sisältöä. Keskustelut palvelevat filosofista ja teoreettista osaa siten, että ne osoittavat, miten arkipäivän toimintaa on mahdollista käsitteellistää.

Hermeneuttisen metodin reflektiivinen kehäluonne tulee esille tässä siten, että tutkija käy dialogia toisaalta itsensä ja toisaalta tutkittavien sekä kirjallisuuden kanssa. Dialogin avulla tutkija arvioi omia ennakkokäsityksiään suhteessa tutkittavien käsityksiin ja suhteessa taustana olevaan kirjallisuuteen. (Boud, Keogh, & Walker 1985; 25–26; Lehtovaara 1992, 354) Keskustelutilanteet on kirjoitettu ensin tekstiksi. Sen jälkeen tästä tekstistä on jäsennetty uusi aineisto tutkimuksen kohteena olevien käsitteiden mukaan. Tästä tekstistä on valittu raportin seitsemänteen lukuun liitetyt esimerkit, joiden avulla käsitteiden sisältöä havainnollistetaan. Suuri osa keskustelusta jää vaikuttamaan vain implisiittisesti. Sitä voi verrata siihen kokemustietoon, jota tutkija on saanut ennen tutkimuksen aloittamista ja joka on esiymmärryksen taustana. Menettelyä voisi keskustelun sijasta kutsua Meziroviin (1995, 8) viitaten reflektioksi tai kriittiseksi reflektoinniksi. Kriittisessä reflektiossa on kyse kommunikatiivisesta oppimisesta, joka merkitsee toisten ihmisten uskomusten, arvojen ja ihanteiden merkitysten pohdintaa. Uudet merkitykset pyritään keskustelun kautta ymmärtäen sisällyttämään

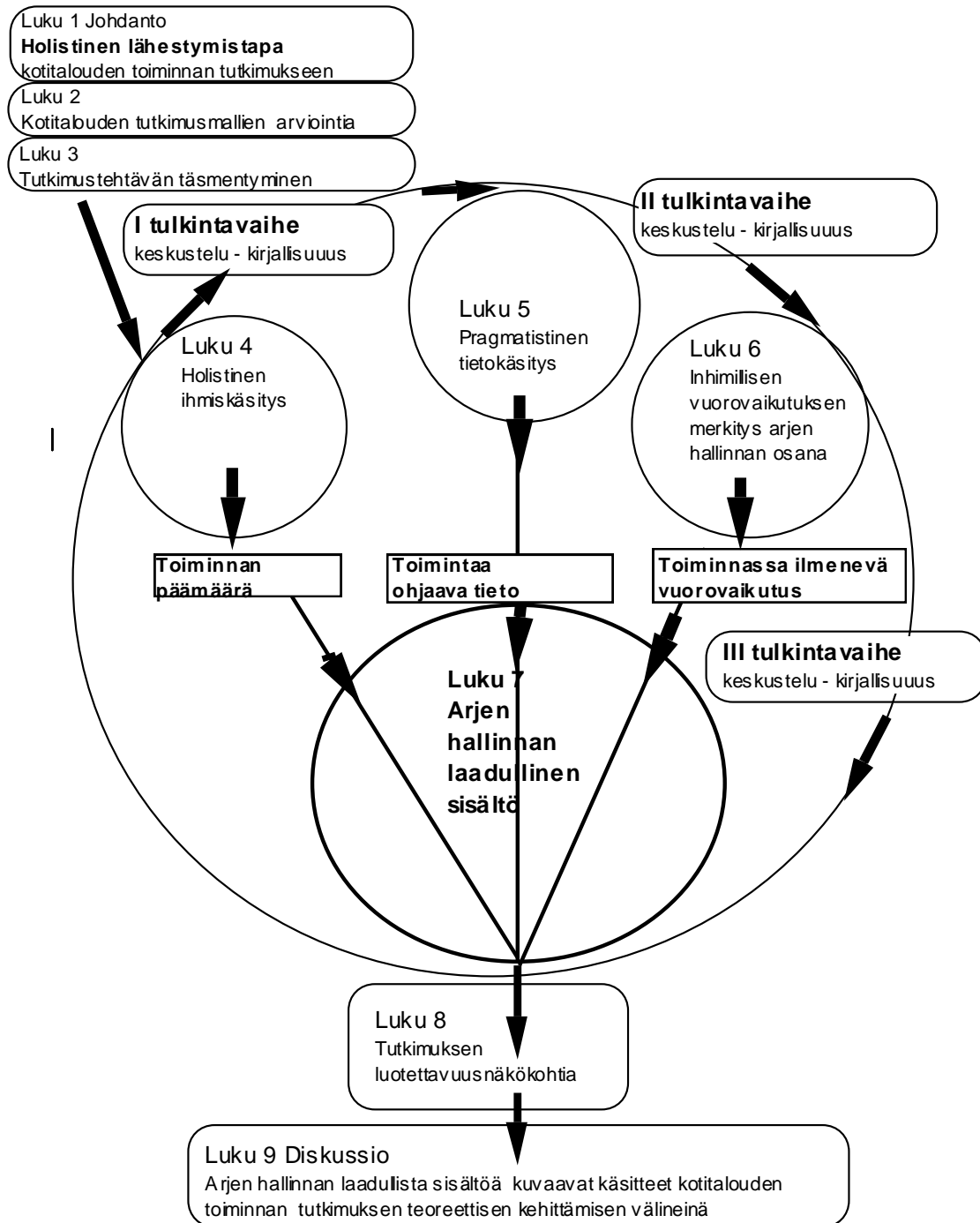
tutkijan luoman merkitysten kokonaisuuteen (emt. 25). Tutkija joutuu väistämättä omien merkitysperspektiiviensä kahleisiin, jotka haittaavat tulkinnan puolueettomuutta, ja siksi objektiivisuutta kannattaa pyrkiä lisäämään tuomalla ajatukset reflektiiviseen keskusteluun (emt. 27). Hermeneuttisen tulkintaprosessin kautta saatu uusi ymmärtäminen arjen hallinnasta saattaa muuttaa alkuperäisiä merkityksiä. Keskustelun tarkoituksena on palata välillä alkuun tarkistamaan uusien merkityssuhteiden laatua.

3.3 Tutkimuksen rakenne ja tutkimusprosessin luonne

Tässä jaksossa esitetään kuvion ja kuvataan hermeneuttisen tulkintaprosessin luonnetta (kuvio 7). Lähtökohtana kuviossa on johdantoluvussa esitetty holistinen lähestymistapa. Kokonaisuutena kuvio seuraavalla sivulla havainnollistaa sekä hermeneuttista tutkimusprosessia että eri vaiheiden tulkinnassa keskeistä taustafilosofiaa.

Iso kehä ilmaisee kotitalouden toiminnan kokonaisuutta, ja kunkin luvun pienet ympyrät (luvut 4, 5, 6) ovat omia kokonaisuuksiaan. Ison kehän ulkolaidalle on merkitty tulkintaprosessin vaiheet (I, II, III), jotka tarkoittavat tässä tulkintaa sekä kirjallisuuden että keskustelujen kautta. Tarkastelu etenee kokonaisuuden ja osien vuorovaikutuksena, ja jokainen luku valaisee arjen hallinnan sisältöä omasta näkökulmastaan. Tutkimuksen tuloksena saatu arjen hallinnan käsitejärjestelmä on kuvattu alimpana olevassa ympyrässä (luku 7). Se kokoaa arjen- hallinnan laadullista sisältöä kuvaavat käsitteet, jotka on johdettu tulkinnan tuloksena eri luvuista. Ympyrää halkaisevat kolme nuoliviivaa kuvaavat arjen hallinnan laadullisia ulottuvuuksia.

Tulkintaa voidaan luonnehtia yleensä merkityksen etsimiseksi. Tulkintaa tarvitaan silloin, kun emme täysin ymmärrä, mitä näemme ja luemme, kun toiminta tai teksti on monimerkityksinen ja vaatii täydennystä tullakseen järkeväksi. Lisäksi on erotettava tulkinta tuloksena ja tulkinta prosessina (Hermeren 1987, 238–239). Edellä olevassa kuviossa (kuvio 7) tulkintaprosessia kuvaa suuri ympyrä, jossa tulkinnan kolme vaihetta on sijoitettu. Tulkinnan tulosta kuvaa alin ympyrä, jossa arjen hallinnan käsitteet kootaan yhteen.

KUVIO 7. Tutkimuksen rakenne ja tulkintaprosessin vaiheet.

Siljander (1988, 117–118) kuvaa hermeneuttista tutkimusprosessia spiraalina, jossa tulkittava ilmiö on mahdollista ymmärtää yksittäisten osien ja kokonaisuuden välisen ”vuoropuhelun” kautta: osien merkitystä ei voi ymmärtää suhteutta-

matta niitä kokonaisuuteen. Tulkintaprosessissa kokonaisuus hahmottuu näiden osien kautta, mutta myös kääntäen: osien merkitys — esimerkiksi se, mitä em. käsitteet tarkoittavat — selkiintyy vasta vähitellen suhteensa kautta kokonaisuuteen. Siten hermeneuttinen kehä palvelee merkityksen paradigman mukaisen holistisen tutkimusidean toteutumista, jossa yksityisiä tilanteita tarkastellaan kokonaisuuden näkökulmasta. Hermeneuttisen tulkinnan mukaan tutkimuskohteen käsitteiden määritykset säilyttävät tiedonmuodostuksessa aina väliaikaisuutensa. Tulkinnan spiraaliluonne tekee mahdottomaksi käsitteiden täsmällisen määrittämisen ja tutkimussuunnitelman tarkan muotoilun etukäteen. Tulkintaprosessissa ei ole absoluuttista päätepistettä sen paremmin kuin alkuakaan, sillä hermeneuttinen kehä on sulkeutumaton. Hermeneuttisen menetelmän yhteydessä ei voida ennakolta määrittää, miten tutkimusprosessi tulee muokkaamaan esiymmärrystä. Olennaista on se, että tutkija jatkuvasti korjaa ennakoituuksiaan, kykenee luopumaan sitoumuksistaan ja muuttamaan ongelmanasetteluaan. Sellaisen ilmiön olemus, jota tutkimuksessa pyritään käsitteellistämään, on ratkaistavissa juuri hermeneuttisen spiraalin kaltaisessa dialektisessa tiedonmuodostustapahtumassa. (Siljander 1988, 117–118; Siljander & Karjalainen 1991, 377) Tässä työssä tulkinnan päämääränä on ollut valaista ajankohtaista sosiaalisen todellisuuteen kuuluvaa arjen hallinnan ongelmaa. Tutkimuksessa on luotu uusi näkemys arjen hallinta -käsitteen laadulliseen sisältöön (vrt. Hermeren 1987, 250, 252).

Tiivistettynä tulkinnan vaiheet tarkoittavat tässä tutkimuksessa seuraavaa: on olemassa jokin ilmiö (kotitalouden toiminta), jota tutkittava mieli (arjen hallinta) ilmentää. Arjen hallinta -käsite kuvaa tämän ilmiön laadullista sisältöä. (Vrt. Varto 1992a, 90–92) Tulkintaprosessille on vaikeaa osoittaa absoluuttista alkua tai päätepistettä. Käsitekuvaus, johon päädytään, hyväksytään toistaiseksi. Kotitalouden toiminta yhteiskunnan toiminnan keskeisenä osana on altis muutoksille. Toiminnan painopisteiden muuttuminen erilaisissa elämänvaiheissa muuttaa myös toimijoiden kokemuksia siitä, mitä arjen hallinta merkitsee.

Kotitalouden toiminnan tutkiminen käyttäytymistieteellisestä näkökulmasta merkitsee tiedon ja toiminnan, käytännön ja teorian, inhimillisen ja aineellisen, arvojen ja tosiasioiden välisen vuorovaikutuksen tutkimista. Tieteenfilosofisia lähtökohtia tarkastelemalla selkeytetään ja perustellaan tutkimuksen yhteyksiä erilaisiin tieteenfilosofisiin traditioihin sekä otetaan kantaa kotitalouden toiminnan tutkimusta ohjaaviin taustaoletuksiin (vrt. niiniluoto 1984, 32). Tutkimustehtävän tarkastelu etenee siten, että ensin pohditaan kotitalouden toiminnan ontologisia lähtökohtia, ihmiskäsitystä ja arvoja, koska ne ovat keskeisiä toiminnan päämääräkysymysten yhteydessä. Sen jälkeen tarkastellaan tiedon ja toiminnan yhteyttä ja kolmantena keskeisenä alueena vuorovaikutuksen laatua. Näistä elementeistä arjen hallinnan laadullisen sisällön ajatellaan rakentuvan.

4 Kotitalouden toiminnan ontologisia ja arvofilosofisia lähtökohtia

Ontologia käsittelee olemassaolon ongelmia. Tämän tutkimuksen ontologinen analyysi kohdistuu kotitalouden toiminnan ja ihmisen olemuksen pohdintaan. Vaikka ontologinen aspekti usein sivuutetaan tutkimuksessa, se on joka tapauksessa mukana tiedostamattomana oletuksena tutkijan ajattelun taustana. (Vrt. Winch 1979, 16, 24–25; Oksala 1989, 73–74; Varto 1992, 30–31) Lisäperusteluna ontologisten kysymysten verrattain laajan tarkasteluun tässä työssä on se, että tutkimuksessa pyritään hahmottamaan koko tutkimusprojektin tieteenfilosofisia lähtökohtia, joita kotitalouden tutkijat ovat yleensä pohtineet vain vähän (mm. Autio, J. 1980, 1985; Hallman 1985).

Edellä on kuvattu tutkijan esiymmärrystä kotitalouden arjen hallinnasta ja kotitalouden toiminnasta. Sen mukaan kotitalouden toiminnan olemus ilmenee prosessina, jolle on ominaista dynaamisuus, syklisyys, vastavuoroisuus ja intentionaalisuus. Suuntautuminen toiminnassa sen mukaan, mitä pidetään perimmäisenä päämääränä, ohjaa tietoisesti tai tiedostamatta kotitalouden toimintaa. Päämäärän asettajana on toimija itse, joko yksin tai yhdessä toisten kotitalouden jäsenten kanssa, ja siksi kotitalouden toiminnan olemuksen ymmärtäminen edellyttää ihmisen olemuksen tarkastelua.

Tässä jaksossa arjen hallinta –käsite liittyy kotitalouden toiminnan päämäärien yhteydessä ilmenevään vastuullisuuteen, jota tarkastellaan ihmiskäsityksen yhteydessä. Tutkimuksen ontologisiin lähtökohtiin liitetään siksi arvofilosofista pohdintaa, jonka tarkoituksena on syventää vastuullisuuden ymmärtämistä inhimillisen vuorovaikutuksen ydinkysymyksenä.

Ontologisen alueen analyysissa käytetty filosofinen kirjallisuus liittyy keskeisiltä osiltaan hermeneuttis-fenomenologis-eksistentiaalisen perinteeseen. Ihmiskäsityksen tarkastelun yhteydessä rajoitutaan pääasiassa Rauhalan (1983, 1988, 1990, 1993) holistisen ihmiskäsityksen analyysiin. Rauhalan ihmiskäsitysmalli tukee kotitalouden toiminnan holistista esiymmärrystä ja tulkintaa arjen hallinnan kehittymisestä sekä persoonallisuuden että toiminnan kehittymisen osana. Ihmisen olemuksen analyysi, erityisesti tajunnallisuuden problematiikka, auttaa ymmärtämään, millaista arjen hallinnan kehittyminen on holistisen ihmiskäsityksen valossa. Silloin kun kotitalouden toiminnan tavoitteena pidetään arjen hallintaa, kysymys vastuusta yhdistyy hallinta-käsitteen tulkintaan.

Hallinta-käsite sinänsä on monimerkityksinen. Sen voidaan tulkita viittaavan ulkoiseen tai sisäiseen toiminnan kontrolliin. Tässä työssä hallinta-käsite liitetään ihmisen sisäiseen olemukseen ja sitä kautta vastuuseen ja inhimilliseen toimintaan. Toiskallion (1993) mukaan vastuullisuus liitetään tavallisimmin juuri toimintaan. Sen ohella on kuitenkin otettava huomioon vastuu toisista ihmisistä (emt.

113–114). Kotitalouden arjen hallinnan yhteydessä näitä kysymyksiä ei voi erottaa, vaan arjen hallinnan tavoittelu merkitsee sekä vastuuta omasta elämästä ja toiminnasta että vastuuta läheisistä. Ontologisesta näkökulmasta arjen hallintaa voidaan pitää elämän tasapainoisuuden kokemuksena, luottamuksena siihen, että kykenee toimimaan omien arvostusten mukaisesti. Hallinta suuntautuu ensisijaisesti omaan toimintaan yhteisön jäsenenä.

Ontologisen ja arvofilosofisen alueen teesi (i) liittyy yhteen vastuullisuuteen ja toiminnan päämäärätietoisuuteen (i): Ihmiskäsityksen kautta tarkasteltuna arjen hallinnan kehittyminen liittyy vastuuseen toiminnan päämäärästä. Kotitalouden toiminnan vuorovaikutuksellinen luonne viittaa sellaiseen toimintaan, jossa tavoitellaan yhteisymmärrystä toiminnan päämäärästä. Arkipäivän toiminta ilmaisee arvojen laatua, ja toiminnan kautta paljastuvat yksilöiden elämänkatsomuksen ihanteet.

4.1 Ihmiskäsitys kotitalouden toiminnan tutkimuksen lähtökohtana

Keskeisenä ihmisyydessä on kaikkina aikoina pidetty mm. itsetietoisuuden, käsitteellisen ajattelun ja yhteisöllisen toiminnan elementtejä (vrt. Krohn 1981, 53; Snellman 1982b; Kannisto 1984, 217). Kotitalouden toimintaa tutkittaessa ihmisen olemuksen pohdinta yhdistetään hyvään elämään liittyviin arvokysymyksiin sekä ympäristösuhteen pohdintaan. Ihmistä tutkimuskohteena ei voi ymmärtää, jos ei oteta huomioon myös ympäristöä, jossa hän toimii. Ympäristö tarkoittaa kotia, lähiyhteisöä ja yhteiskuntaa ulottuen laajenevien kehien tavoin luontoympäristöön saakka (ks. kuvio 6).

Maailmankatsomuksesta, elämänkatsomuksesta, maailmankuvasta, ihmiskäsityksestä ja ihmiskuvasta puhutaan joskus rinnakkaiskäsitteinä määrittelemättä niiden eroja. Maailmankatsomus-termi tarkoittaa kokonaisvaltaista todellisuuskäsitystä, joka saattaa sisältää tieteellisen selityksen ohella myös taiteellisia ja uskonnollisia arvostuksia. (Ahmavaara 1976, 107–108; Hirsjärvi 1977, 46–48; 1983, 111; Niiniluoto 1984, 79–81, 86–88; Envall 1989, 121–122; Venkula 1989a, 87) Tässä tutkimuksessa näitä käsitteitä on käytetty siten, että maailmankatsomus on yläkäsite, johon kuuluu maailmankuva sekä yksilön arvostukset ja asenteet, ts. eettiset käsitykset oikeasta ja väärästä. Elämänkatsomuskäsitettä käytetään maailmankatsomuksen synonyymina. Maailmankatsomuksen muodostaminen on sidoksissa historialliseen tilanteeseen, ja kotitalouden käytännölliseen toimintaan liittyvät traditiot ovat keskeinen osa maailmankatsomuksen sisältöä. Tässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita erityisesti sellaisista maailmankatsomuksellisista näkemyksistä, jotka liittyvät kotiin, perheeseen, kotitalouden toimintaan ja arjen hallintaan. Kotitalouden toiminnan tutkimukseen kuuluu keskeisesti kotitalouden vuorovaikutus ympäröivän kulttuuritodellisuuden kanssa, mikä vaikuttaa perheenjäsenten arvomaailman jäsentymiseen.

Ihmiskuva-käsitettä käytetään silloin, kun tarkastellaan empiirisen tutkimuksen tuottamaa kuvausta ihmisestä. Siten voidaan puhua esim. psykologian, sosiologian ja biologian ihmiskuvista. Kun empiirinen ihmistutkimus tuottaa uutta tietoa, se yritetään ymmärtäen sovittaa oman ihmiskuvan rakenneosaksi. Tämän tutkimuksen ontologisena lähtökohtana on ihmiskäsitys, joka maailmankatsomuksen osa-alueena tarkoittaa kaikkea sitä, mitä empiirinen ihmistutkimus edellyttää ihmisen olevan, ennen kuin häntä voidaan tieteellisesti tutkia. Olennaista ihmiskäsityksen tarkastelussa on vastausten etsiminen kysymyksiin, mitä on ihminen, mitä ihminen toiminnallaan tavoittelee ja mitä mahdollisuuksia ihmisellä on henkiseen kasvuun. (Hirsjärvi 1983, 62; Rauhala 1988, 191)

Ihmiskäsitykseen saatetaan laajassa mielessä sisällyttää sellainen perusasennoituminen ihmiseen, joka sävyttää yksilöllisiä ihmissuhteitamme. Siihen kuuluu tällöin oleellisena osana yksilöiden arvokäsitykset, ja siksi se erottuu selkeästi empiirisen tutkimuksen tuottamasta ihmiskuvasta. Oleellista on se, että arvostuksien mukana ihmiskäsitykseen liittyy myös käsitys kasvatuksen päämääristä. Se merkitsee, että halutaan tuoda esille käsitys siitä, mistä ihmisyydessä viime kädessä on kysymys ja millaisia tavoitteita ihmisen kasvatukselle voidaan asettaa. Tällöin ihmiskäsitykseen sisältyy ihanneihmisen kuva, käsitys persoonallisuudesta, ihmisen suhteesta toisiin ihmisiin, yhteiskuntaan ja luontoon. (Vrt. Krohn 1981, 10; Rauhala 1983, 13–14, 22; Kauppi 1985, 16; Niskanen 1993, 38)

Samoin kuin ihmiskäsityksessä kietoutuu yhteen erityistieteiden välittämä tosiasiaperusta (ihmiskuva) ja ihmiseen liittyvät arvot, kotitalouden toiminnan tutkimuksessa konkreettisen, välineellisen toiminnan tutkimus yhdistyy ihmisen henkisten ulottuvuuksien kanssa. Siksi kotitalouden toiminnan tutkimuksen kannalta on merkittävää, millaisia ihmiskäsitykseen liittyviä oletuksia tehdään. Mikäli ihmiskäsityksessä painottuu ihmisen fyysinen ja biologinen olemus, kotitalouden toiminnan materiaaliset tavoitteet, toiminnan tehokkuus ja taloudellisuus saattavat korostua yksipuolisesti. Jos painotetaan persoonallisuuden henkisyttä, materiaaliset tavoitteet ovat välineellisessä asemassa.

Kun arjen hallinta -käsitteen yhteydessä halutaan ottaa kantaa filosofisen antropologian peruskysymykseen ihmisen olemuksen luonteesta, tavoitteena on ymmärtää persoonallisuuden kehittymistä vastuuseen itsestä ja toisista sekä vastuuta toiminnasta kotona ja yhteiskunnassa. Ihmisen olemassaolokysymykset kietoutuvat yhteen kotitalouden toiminnan olemuksen kanssa. Ihmisen olemuksen ymmärtäminen fenomenologis-hermeneuttisen perinteen valossa avaa näkemyksiä sekä toiminnan päämääräkysymysten että toimintaan liittyvien tietoteoreettisten kysymysten ratkaisuun.

Ahlman (1982, 7–8) toteaa, että ihminen on ainoa olento, joka on itselleen ”probleemi” ja hän asettaa kyseenalaiseksi, voidaanko ihmisyyttä koskaan tyhjentävästi selittää. Samoin voi kyseenalaistaa myös kotitalouden toiminnan olemuksen eksaktin määrittelyn. Riippuen siitä, millaisessa maailmankatsomukselli-

sessä kehyksessä kotitalouden toimintaa tarkastellaan ja millaisia laatuja hyvälle elämälle asettaan, voidaan päätyä hyvin erilaisiin näkemyksiin sekä ihmisen olemuksesta että kotitalouden toiminnan olemuksesta.

Rauhala (1974, 35; 1983, 22; 1988, 193) tiivistää filosofian historiassa aikojen kuluessa esitetyt ihmiskäsitykset monistisiin, dualistisiin, pluralistisiin ja monopluralistisiin käsityksiin. Monistisissa ihmiskäsityksissä katsotaan, että ihmisen olemassaolo voidaan ymmärtää yhden ainoan olemisen muodon, materian tai hengen avulla. Dualististen ihmiskäsitysten mukaan ihmisen olemassaolon käsittämiseksi on edellytettävä kaksi erilaista perusmuotoa, jotka ovat sielu (tai henki) ja keho (tai ruumis). Dualistiseen ihmiskäsitykseen liittyy ongelma siitä, miten ihmisyyden itsetietoisuuden erityisluonne ja suhteet ympäristöön ymmärretään sen kautta. Pluralistisissa ihmiskäsityksissä edellytetään Rauhalan (1983, 20–21) mukaan, että ihminen todellistuu monenlaisina osajärjestelminä, joilla on oma rakenteensa ja tehtävänsä sekä siten suhteellinen itsenäisyytensä. Pluralistisia ajattelutapoja on rajoittanut se, että niiden mukaan on vaikea koota olomuotojen erilaisuutta ja nähdä ihminen kokonaisuutena. Tämän ongelman eräänä ratkaisuna on monopluralistinen ihmiskäsitys. Sen mukaan ihmisen olemassaolossa on perusluonteista erilaisuutta, jota ei voida palauttaa yhdestä olemismuodosta toiseen. Ihminen nähdään kokonaisuutena siitä huolimatta, että kukin olemismuoto selitetään ja tulkitaan oman luonteensa mukaan. Koska monopluralistiset ihmiskäsitykset pyrkivät perustelemaan ihmisen kokonaisvaltaisuutta, kutsutaan niitä holistisiksi ihmiskäsityksiksi. (Rauhala 1983, 21; 1988, 193) Arjen hallintaan liitettynä monopluralistinen ihmiskäsitys valaisee holistisuuden ideaa sekä persoonallisuuden kehittymisen että kotitalouden toiminnan näkökulmasta: kokonaisuus on ensisijainen, mutta sen muodostuminen eri osa-alueiden vuorovaikutuksen kautta merkitsee, että kokonaisuus on myös laadullisesti erilaista kuin osien summa mekaanisesti yhteenlaskettuna. Kun kotitalouden toimintaa tarkastellaan holistisesti päämäärän kautta, toiminnan laatu ei ole yksinomaan materiaallinen eikä yksinomaan ideaalinen, vaan näiden elementtien yhteen kietoutuminen tuo esille toiminnan tavoitteena olevan yhteisen hyvinvoinnin, jota arjen hallinta – käsite kuvaa.

4.1.1 Holistinen ihmiskäsitys inhimillisen vuorovaikutuksen taustana

Holistinen ihmiskäsitys on fenomenologis-eksistentiaalisen filosofian ihmiskäsitysmalli. Holismin periaate ihmiskäsitystä ohjaavana tekijänä merkitsee sitä, että pyritään määrittelemään ne perusulottuvuudet eli olemisen muodot, joissa ihminen todellistuu. Toisaalta etsitään vastausta kysymykseen, miten ihminen on erilaistunut kokonaisuus. Lähtökohtana on pyrkimys luopua jyrkkärajaisista tyyppitelyistä, joissa korostuu jokin ihmisyyden alue jonkin toisen olemuspuolen jäädessä syrjään. Holistinen ihmiskäsitys ottaa huomioon samanarvoisina kaikki

ihmisen olemuspuolet. (Rauhala 1983, 25; 1988, 193; 1990, 35, 143; Lehtovaara 1992, 178–179; Varto 1992a, 46–49)

Rauhalan (1983, 25) holistinen ihmiskäsitys korostaa ihmisen ykseyttä ja moninaisuutta sekä kaikkien olemuspuolien yhdessäolemista. Siitä löytyy sekä monistisen että pluralistisen ihmiskäsityksen piirteitä, vaikka se ei ole yksinomaan kumpaakaan. Holistinen ihmiskäsitys ei osoittaudu yksinomaan materialistiseksi eikä idealistiseksi. Holistinen ajattelu hyväksyy sellaisen tyypillisesti fenomenologisen käsityksen, että ihmisen olemuksen rakenne erottaa hänet muista olioista. Ihmisyyden yleinen rakenne selittää myös ihmisyyden laatua. Tästä on seurauksena myös ihmisyyteen kuuluva vastuullisuus, jota Krohn (1981, 257–258) perustelee minän pysyvyydellä ja tahdonvapaudella. Vapauden kasvun ehtona on tällöin itsetietoisuuden lisääntyminen (emt. 262). Krohnin (1989, 17) mukaan fenomenologinen ihmiskäsitys merkitsee sitä, että ihminen on minä-olento, ”joka vastaa hänestä erottuvan ympäristön, sinän tai sen, haasteeseen tiedostamalla, toimimalla ja tunteittensa välityksellä arvostamalla”.

Holistista ihmiskäsitystä ei kuitenkaan voi ymmärtää ilman eksistentiaalistisen ajattelun paljastamaa maailmankatsomuksen yksilöllistä ainutkertaisuutta. Ilmentäessään ihmisyyttä mikrokosmoksena ihminen joutuu välttämättä yhteyteen myös yhteiskunnan makrokosmoksen kanssa maailmassa, johon hänen on luotava eksistentiaalin suhde. Jokainen kohtaamissuhde merkitsee olemassaolon muotoutumista uudelleen — uudenlaista yksilöllistä eksistenssiä — uutta mahdollisuutta kasvaa vastuuseen persoonallisuutena. (Rauhala 1983, 35–36; 1990, 150–151) Kotitalous on osa yhteiskunnan makrokosmosta. Edellä oleva määrittely voitaneen rinnastaa kuvaamaan myös yksilön eksistentiaalista suhdetta kotitalouden toimintaan: jokainen vuorovaikutustilanne kotitaloudessa on ainutlaatuisen ja se vaatii aina uudelleen oman toiminnan suhteuttamista kokonaisuuteen, omien pyrkimysten arviointia yhteisten tavoitteiden näkökulmasta.

Rauhalan (1983, 25, 1990, 198) analyysissä ihmisen olemukseen kuuluu kehollisuus, tajunnallisuus ja situationaalisuus. Kehollisuus on tajunnallisuuden ohella ihmisen olemassaolon perusmuoto. Ihmisen aineellisuus on sitoutunut kehoon. Keho–ruumis-erottelu on merkittävä sikäli, että kehollisuudessa tulee mukaan ihmisen orgaaninen elämä, kun taas ruumis on pelkkää materiaa. Kehon orgaanista elämää ohjaa kausaalisuus samoin kuin muutakin luontoon kuuluvaa tapahtumista. Orgaanisen kehon piirissä ihmisen elämä toteutuu fyysisten kosketusyhteyksien kautta, ja näiden yhteyksien luonteeseen kuuluu mielekkyys. Keho ei suorita tehtävänsä merkityksinä, vertauskuvallisesti tai käsitteellisesti. Ero tajuntaan, joka on merkitysten kokonaisuus, on siten jyrkkärajainen. Elämällä tietenkin on jo molekyyli- ja solutasolla mielekäs suuntautuneisuus, mutta ei mielellisyyttä siten kuin ajattelun tasolla. Siksi Rauhala (1990, 199–200) tähdentää kehoon liittyvän mielekkyyden ja tajuntaan liittyvän mielellisyyden erottamista. Kehon merkitys arjen hallinnan kannalta tulee esille toiminnassa erityisesti siten, että motoriset taidot (engl. skills) ja kyvyt (engl. abilities) ovat kiinteästi

riippuvaisia kehosta. Motoristen taitojen hallinta on merkittävä osa arjen hallintaa kotitalouden toiminnassa. Motorisia taitoja kehitettäessä huomio suunnataan nimenomaan kehon kautta vaikuttamiseen (Rauhala 1983, 46). Kyvyt on eri asia kuin taidot; ne merkitsevät, että henkilö tietää, kuinka jokin teko tehdään, ja kykenee suorittamaan sen, mikäli olosuhteet sallivat (vrt. von Wright, 1963a, 50; Sarvimäki 1988, 147). Kotitalouden toiminnassa tarvitaan monenlaisia kykyjä. Kykyjä käyttämällä taidot kehittyvät, mutta se ei riitä arjen hallintaan. Olemassa olevia kykyjä käyttämällä kyvyt kehittyvät samalla kun taidot lisääntyvät. Arjen hallinnan näkökulmasta kysymys taitojen riittävydestä on ongelmallisempi kuin kyvyt. Taito-käsite on hyvin kompleksinen: puhuttaessa arjen hallinnan taidoista siihen sisällytetään motoristen taitojen lisäksi mm. ihmissuhde- ja vuorovaikutustaitoja, joiden objektiivinen määrittely ja arviointi ovat sitoutuneet yksittäisen kotitalouden toimintatilanteisiin ja kotitalouden jäsenten antamiin merkityksiin. Taito-käsitettä tarkastellaan tieto-käsitteeseen liitettynä.

Paakkolan (1990) mukaan kykyjen kehittäminen on käsitteellisesti erotettava itsensä kehittämisestä. Kykyjen kehittäminen liittyy välinearvoihin, ja itsekasvatus sen sijaan liittyy itseisarvoihin, elämäntaitoon ja elämänhallintaan. Itsekasvatus on olemisen ja pitämisen välisen jännitteisyyden ilmaus: on ratkaistava yhä uudelleen, miten pitäisi toimia (emt. 36). Tämä erottelu on merkittävä kotitalouden toiminnassa arjen hallinnan kehittymisen kannalta. Arjen hallintaa tavoiteltaessa jokaisen kotitalouden on selkeytettävä ensin, millaista hyvä elämä olisi, millaista sen tahdotaan olevan juuri meidän kotitaloudessa, jotta voitaisiin ratkaista, miten pitäisi toimia yksittäisissä tilanteissa. Vaikka tällaista selkeyttä ei olisikaan tietoisesti pohdittu, arjen hallinnan kokemus saatetaan saavuttaa mahdollisesti intuitiivisena elämyksenä.

Tajunnallisuudesta voidaan käyttää monia eri nimityksiä. Joskus puhutaan sielusta, joskus hengestä, vaikka tarkoitetaan kuitenkin yleensä ihmisen olemukseen kuuluvaa näkymätöntä aluetta, joka ilmenee erilaisina kokemuksina. Holistisessa ihmiskäsitysanalyysissä tästä ihmisyyden puolesta käytetään tajunta-käsitettä. Siihen kuuluu kaksi tasoa. Psykykinen taso on aistien kautta koettua tajunnallisuutta. Siihen sisältyvät havainnot, mielikuvat, tunteet ja viettiilykkeet ovat ominaisia myös monille korkeammanasteisille eläimille. Ihmisyyden perimmäistä luonnetta ei kuitenkaan voi ymmärtää vain psyykkisten kokemusten välityksellä. Täsmennettynä tajunta tarkoittaa merkitysten keskinäisten suhteiden jatkuvaa prosessointia. (Rauhala 1992, 93–94; 1995, 114, 118–119)

Ihmisen kyky itsetiedostukseen on nähty tärkeimpänä ihmisyyden tuntomerkkinä. Itsetiedostuksen tasoa kutsutaan holistisessa ihmiskäsityksessä ihmisen henkisyysdeksi. Henkisyyteen kuuluu kyky käsitteelliseen ajatteluun, mikä on persoonallisuuden kehittymisen perusta. Käsitteiden kautta ihmiselle avautuu mahdollisuus sekä kielelliseen vuorovaikutukseen että arvojen ja merkityssuhteiden jäsentämiseen. Keskeistä tajunnan henkisessä olemispuolella on reflektiivi-

syys, toisin sanoen. ihmisen on mahdollista arvioida omaa olemustaan, tunteitaan ja toimintaansa. (Ahlman 1982, 60–63; Rauhala 1983, 27; 1990, 38)

Rauhala (1983, 28) mukaan käsitteet psyykkinen ja henkinen ovat lähinnä tajunnallisuutta differentioivia alakäsitteitä. Perusteluna tajunnan psyykkisen ja henkisen tason erottamiselle on se, että merkitysten mieli on peräisin kahdesta maailmasta, ideoiden ja materian maailmasta. Ihmisen tajunta ikään kuin ”avautuu” kahteen suuntaan: toisaalta aistien maailmaan, mikä tarkoittaa kokemuksia materiaalisista kohteista, ja toisaalta arvojen maailmaan, mikä merkitsee henkisyttä, hyvän, toden, oikean ja kauniin oivalluksia. (Vrt. Wilenius 1990, 43)

Henkisyyden käsite aiheuttaa helposti arkikeskustelussa väärinkäsityksiä, koska sitä käytetään usein sielu-sanana synonyymina. Filosofisessa antropologiassa henkisyys ei tarkoita mitään henkiolentoa, kehosta irrottautuvaa, eteeristä olemismuotoa, kuolematonta osaa yms., vaan tajunnallisuuden inhimillistä erikoispiirrettä, joka todellistuu toiminnassa. Psyykkinen on loogisesti alempi toimintataso kuin henkinen. Tämä ilmenee siten, että henkinen taso voi ottaa psyykkisen tason tarkastelun kohteeksi, arvioida sitä, käsitteellistää sen sisältöjä sekä kontrolloida ja ohjata sitä. (Ahlman 1982, 46; Rauhala 1983, 53–54; Dewey 1958, 209)

Henkisyys merkitsee myös Snellmanin mukaan itsetietoisuutta. Kun psyykkinen ja henkinen toimintataso erotetaan, keskeistä on tajunnallisuuteen kuuluva refleктоiva tietoisuus, josta seuraa myös yksilön vapauden ja vastuun mahdollisuus. Tajunnallisuus henkisyyden ja itsetietoisuuden kautta määriteltynä painottaa nimenomaan inhimilliseen kokemiseen kuuluvaa vastuullisuutta. (Snellman 1982b, 324, 326, 336)

Ahlman (1982, 57) yhdistää henkisyyden tietoisuuteen siten, että henkisyyden kautta saavutetaan riippumattomuus välineistä: mitä korkeammalla jonkin olennon henkinen elämä on, sitä tietoisempaa se on. Äly ei ole henkisen tason mittapuu. Äly on teknistä, esimerkiksi kykyä käsitellä välineitä, menetelmiä ja merkkejä. Niskanen (1990) kiinnittää huomiota siihen, että tiettyjä persoonallisuuden alueita, esimerkiksi älykkyyttä, on korostettu persoonallisuustutkimuksissa enemmän kuin oikeudenmukaisuutta, rehtiyyttä tai hyvyttä. Tästä on ollut haitallisia seurauksia yhteiskunnassa. Jos älykkyyden yksipuolisesta arvostamisesta luovutaan, tulee mahdolliseksi suunnata tutkimusta persoonallisuuteen integroituneena kokonaisuutena. (Emt. 6)

Kasvatuksessa korostetaan kenties liian usein älykkyyttä, silloin kun pyritään persoonallisuuden kehittämiseen, muistamatta sitä, että kulttuurin ydin on laadultaan henkistä. Persoonallisuuden henkinen kasvu merkitsee sitä, että tavoitteeksi asetetaan pyrkimys kohota yksilössä itsessään olevan luonnon, siis ruumiin ja sielun sekä omien halujen ja itsekkäiden vaatimusten yläpuolelle. (Snellman 1982b, 402–403) Tällöin persoonallisuuden kehittyminen johtaa myös toiminnan kehittymiseen: henkisyyden avartuminen edistää oma-aloitteista, aktiivista huo-

lehtimistä itsestä ja lähiyhteisöstä. Tällainen huolehtiminen voidaan tulkita arjen hallinnan kehittymisen merkiksi.

Reflektiivisyyden merkitys arjen hallinnan näkökulmasta on ymmärrettävissä henkisyyden ja itsetietoisuuden kautta. Arkipäivän monimutkaisissa toimintatilanteissa joudutaan tekemään päätöksiä ristiriitaisissa tilanteissa sekä kohdataan ongelmia ja vastoinkäymisiä. Hallinnan kokemus voi syntyä siitä, että moninaisia arkipäivän tapahtumia kyetään tietoisesti pohtimaan, jolloin niiden merkitys selkiytyy oman elämäntilanteen kannalta. Tietoinen reflektointi tekee mahdolliseksi tunteen siitä, että voi itse vaikuttaa edes jossain määrin oman elämäntilanteen tekijöihin (vrt. Roos 1988, 206–207).

Koska esiymmärrys arjen hallinnasta on määritelty nimenomaan yksilön omalla käsityksellä, tajunnan henkinen alue saa keskeisen aseman arjen hallinnan kannalta. Persoonallisuuden kasvun näkökulmasta kasvatus vastuuseen on ensisijaisesti vaikuttamista tajunnan kanavan kautta siten, että käsitys henkisyyden merkityksestä selkiytyy. Tällaiseen persoonallisuuden kehittymiseen viittaa Brown (1984, 52) korostaessaan sitä, että arkipäivän tilanteissa on tärkeää kyetä määrittelemään perimmäisiä kotitalouden toiminnan ongelmia ja oppia ymmärtämään myös toisten kotitalouden jäsenten erilaisia näkökulmia kotitalouden toimintaan. Henkistä kehittyneisyyttä osoittaa se, että kyetään etääntymään konkreettisesta tapahtumisesta käsitteiden tasolle, pohtimaan yhdessä arkipäivän tilanteiden merkityksiä ja kommunikoiman kielen välityksellä kokemuksista.

Tajunnallisuuden psyykkinen ja henkinen alue ihmisen olemassaolon kokonaisuudessa edustavat alueita, joita voidaan tarkastella tunne-elämysten, mielekkyyden kokemusten, tietosisältöjen, tarkoitusten- ja tahdonomaisten aikomusten välisinä suhteina. Tajunnallisuuden olemassaolon laatu eroaa selkeästi kehon ja tilanteen olemassaolosta, mutta silti sen itsenäinen olemassaolo ei ole mahdollista. Tajunnan olemassaolon riippuvaisuus kehosta tulee selkeästi esille elämäskäsitteessä. Elämykset ovat mahdollisia vain aistien kautta. Tajunnan yhteys kehoon ja tilanteeseen tulee näkyville kokemuksissa, jotka perustuvat todellisiin elämäntilanteisiin ja niiden kautta syntyviin situationaalsiin suhteisiin. Tilanteen kautta holistisen ihmiskäsityksen idea ihmisen olemuksen kuvaajana tulee ymmärrettäväksi. (Rauhala 1981, 13)

Situationaalisuus tarkoittaa ihmisen elämäntilanteeseen kuuluvia suhteita todellisuuteen. Ne ovat keskeinen osa ihmisen olemassaoloa. Tilanteissaan ihminen ilmentää omaa yksilöllistä olemustaan. Tilanteio ihmiskäsityksen osana auttaa ymmärtämään toiminnan merkitystä ja toimintaan liitettyjä arvostuksia yksilöllisen maailmankatsomuksen osana. Tilanteen kautta tiedon ja toiminnan yhteys tulee havainnolliseksi, ja tilanteen kautta syntyvät ne tajunnalliset ehdot, joiden varassa toiminnan reflektointi tapahtuu. Toiminnan ensisijainen merkitys näkyy siinä, että tajunta on olemassa tilanteen avulla ja ihmisen olemus ilmenee

toiminnan kautta. Ilman situaatiota, johon yhteiskunnalliset suhteet kuuluvat, ihmisen olemuksen kokonaisuutta ei voi ymmärtää. (Rauhala 1983, 35)

Situaation keskeisyys paljastuu holistisessa ihmiskäsityksessä perustavaa laatua olevaksi. Rauhala (1990, 35) kutsuu situaatiota myös elämäntilanteisuudeksi. Situaatioon suhteisiin kytkeytyy materiaalisia ja ideaalisia tosiasioita: luonto, ilmasto, yhteiskunnan rakenne, sen poliittinen ja uskonnollinen ilmapiiri sekä suhteet sukulaisiin, ystäviin ja naapureihin. Nämä ovat esimerkkejä kaikista niistä tekijöistä, joiden kautta situationaalisuus muodostuu.

Situaatio ihmisen olemuksen osa-alueena on holistisen ihmiskäsityksen erityispiirre. Situaatioon ottaminen huomioon auttaa ymmärtämään inhimillisen vuorovaikutuksen keskeistä merkitystä kotitalouden toiminnassa. Situationaalisuus on toisaalta itsestään selvä olemassaolon ehto, mutta toisaalta on vaikea tajuta, millä tavalla se tulee ihmisen olemassaolossa yhtä tärkeäksi kuin keho ja tajunta ovat. Situaatio-käsite sekoitetaan usein psykologian ja kasvatustieteen käyttämään ympäristöolosuhteiden käsitteeseen. Situaatioon kuuluu vain se osa ympäristöstä, johon tajuntamme on luonut yksilöllisiä suhteita. Merkittävä osa situaatioon tekijöistä on sellaisia (esim. perintötekijät, luonto), että yksilö ei voi itse niihin vaikuttaa. Osa situationaalisista tekijöistä on kuitenkin säädeltävissä. Tämä säätelymahdollisuus merkitsee kasvatuksessa vaikuttamismahdollisuutta situaatioon kautta. Yksityisillä valinnoillaan jokainen ihminen kehittää situationaalisuuttaan elämänsä aikana yhä yksilöllisemmäksi. Vähäiseltäkin näyttävä muutos voi aiheuttaa monenlaisia kerrannaisvaikutuksia, sillä situaatioon osatekijät muuttavat luonnettaan suhteessa toisiinsa. (Rauhala 1974, 129; 1983, 25–30, 36–37; 1988, 195; 1990, 34, 201; Suortti 1981b, 115)

Situaatioon huomioonottaminen ihmisen olemuksessa muistuttaa siitä, että kehollisuuden antamat rajat eivät ole ihmisen olemuksen rajoja. Päinvastoin ajatellaan, ettei ihmistä voida käsittää ilman maailmaa, jossa hän elää. Maailma, josta merkitysten mieli on peräisin, tulee osaksi ihmisen olemusta situaatioon kautta. Kodin ja yhteiskunnan elämäntilanteen vuorovaikutussuhteista muodostuu ihmisen situaatioon rakennetekijöitä. Kun arvioidaan kotitalouden vuorovaikutuksen laatua, tarkastelu suunnataan nimenomaan situaatioon.

Situaatioon merkitys holistisessa ihmiskäsityksessä on tärkeä arjen hallinta -käsitteen tulkinnoista kannalta. Arkipäivä muodostaa tosiasia-perustan, josta situaatioon osatekijät rakentuvat. Arkipäivän hallinnan kokemus on keskeinen osa situaatioon liittyvistä merkityssuhteista. Tämä vahvistaa myös tajunnallisuuden olemassaolon, koska situationaalisuuteen suhteisiin liittyvät merkitykset syntyvät tajunnassa. Tajunnallisissa merkityssuhteissa näkyy yhteys myös kehoon; tajunnan psyykkisen alueen kuvaus osoittaa jo sinänsä sen yhteyden kehoon ja organisoitumiseen tapahtumiseen. Rauhala sanookin, että tajunta on olemassa kehon avulla. Näiden vastavuoroisten suhteiden kautta syntyy ns. situationaalinen säätöpiiri (Rauhala 1981, 27–28; 1983, 46).

Situationaalinen säätöpiiri -käsite ilmentää persoonallisuuden kokonaisuutta ja kuvaa havainnollisella tavalla tajunnallisten merkitysyhteyksien yhteenliittymistä, vastavuoroisia suhteita ja uudelleenmuotoutumista. Yhteydet henkisyydestä kehoon ja kehosta henkisyyteen voidaan ymmärtää tajunnan keskeisen, välittävän aseman kautta. Kokonaisuudella on tavallisesti uusia ominaisuuksia, joita millään osajärjestelmällä ei tarvitse olla. Tämä merkitsee sitä, että yksilö on holismin näkökulmasta eksistenssi eli persoona. (Rauhala 1981, 27–28; 1983, 38, 46; 1990, 148–149)

Situationaalinen säätöpiiri ilmentää myös holistisuutta, koska se kuvaa arjen hallinnan kokemuksen syntymistä tajunnassa ihmisen eri olemuspuolien vastavuoroisen vaikutusyhteyden kautta. Rauhalan holistisen ihmiskäsityksen näkökulmasta persoonallisuuden kehittäminen on kasvatettavan auttamista tietoisuuteen ihmisen olemuksen eri puolista ja niiden yhteydestä.

4.1.2 Persoonallisuuden kehittyminen vastuuseen holistisen ihmiskäsityksen näkökulmasta

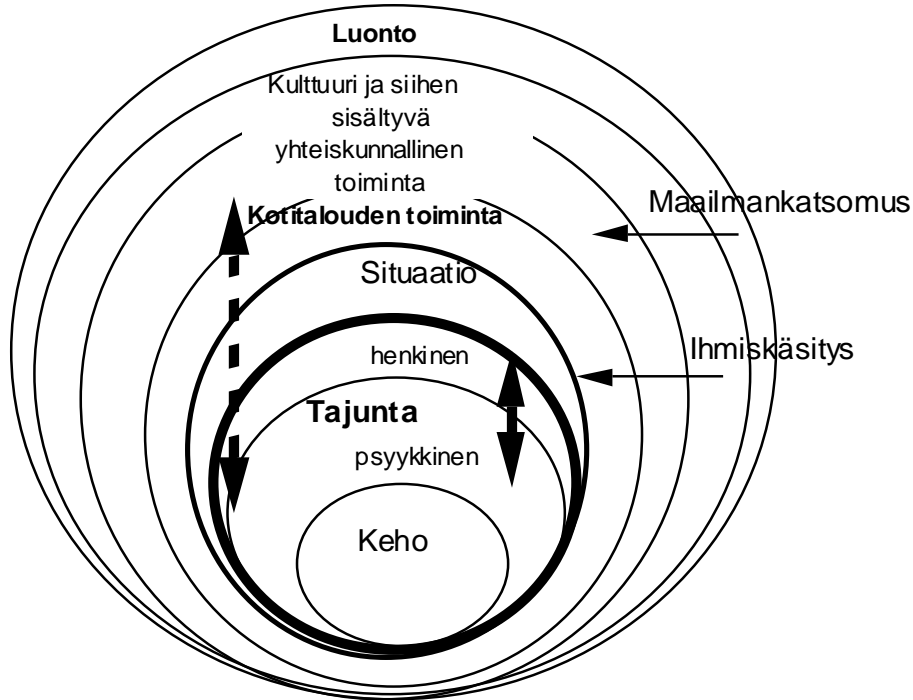
Ihmiskäsityksen ydin tiivistyy persoonallisuuden käsitteessä. Persoonallisuuskäsitettä käytettäessä viitataan laadulliseen eroon suhteessa yksilö-käsitteeseen. Niskanen (1990) kiinnittää huomiota siihen, että käyttäytymistieteissä persoonallisuus on yksi keskeisimpiä tieteellisen tutkimuksen kohteita. Persoonallisuuden käsite kuuluu niihin kasvatuksen ilmiöihin, joita ei ole voitu yksiselitteisesti määrittellä, vaikka sitä käytetään päätöksenteossa monissa yhteyksissä, muun muassa yleisiä kasvatustavoitteita määriteltäessä. Filosofiset koulukunnat problematisoivat persoonallisuuden käsitettä monin eri tavoin. Kun halutaan pyrkiä kokonaisvaltaiseen näkemykseen persoonallisuuden ilmiöstä, ei pitäisi rajoittua tieteelliseen tietoon perinteisessä mielessä, vaan persoonallisuuden käsitteen laaja-alainen määrittäminen vaatii käytännön kokemuksen tuomaa ymmärrystä ilmiöstä. (Emt 1–5) Tässä tutkimuksessa tehdään periaatteellinen ero yksilö- ja persoonallisuus-käsitteiden välillä siten, että persoonallisuus on yksilöä laajalaisempi. Tässä jaksossa täsmennetään ja konkretisoidaan kuvausta siitä, miten persoonallisuuden kasvaminen vastuuseen tulkitaan holistisen ihmiskäsityksen näkökulmasta.

Arjen hallintaan liittyviä kasvatusongelmia analysoitaessa pitäisi aina lähteä liikkeelle siitä, että ongelma pyritään sijoittamaan oikean ”kanavan” yhteyteen suhteessa ihmisen olemukseen. Äiti ja isä kasvattajina ovat selvillä kasvatettavan elämänhistorian vaiheista paremmin kuin opettajat koulussa ja kykenevät sopeuttamaan toimenpiteensä kotitalouden ajankohtaiseen elämäntilanteeseen ja nuoren yksilölliseen faktisuusperustaan. Situationaalisen säätöpiirin toimintatapa osoittaa, että vanhempien asettamat kotitalouden arkipäivään liittyvät tavoitteet saattavat kuitenkin olla nuoren omasta näkökulmasta täysin ristiriitaisia hänen elämäntilanteessaan. Nuoren tärkein tavoite saattaa olla esimerkiksi menestymi-

nen jossain harrastuslajissa. Tällöin saattaa syntyä tilanne, jossa urheilijan ravitsemuksen periaatteet ovat ristiriidassa niiden merkitysten kanssa, joita vanhemmat asettavat perheenjäsenten yhteiselle aterialle omassa situationaalisessa tilanteessaan. Vaikuttaminen nuoren situationin kautta edellyttää, että nuori haluaa hyväksyä kotitalouden toimintaan liittyvät yhteiset merkitykset, koska kasvatuksen kannalta on oleellista, saako jokin tavoite tajunnan tasolla merkityksellistä sisältöä. Rauhala (1983, 160) puhuu tällaisen vaikuttamisen yhteydessä kokemusten viljelystä. Tästäkin yksinkertaisesta esimerkistä käy ilmi, kuinka olemassaolon eri puolet on joka hetki yhdessä vaikuttamassa toinen toisensa ehtoina ja toteutumina. Henkinen kasvu on nimenomaan uusien merkitysten kehittymistä, jolloin tapahtuu myös arvotajunnan selkeytymistä (Rauhala 1992, 121–122).

Arkipäivän tilanteissa pitäisi reflektoinnin avulla pyrkiä tietoisesti paljastamaan se vaikuttamiskanava, joka kulloisessakin tilanteessa näyttäytyy ensisijaisena. Olennaista on, että vaikuttamisen yhteydet olemassaolon eri puoliin pyritään arvioimaan. Vaikka kasvatustoimenpiteet kohdistuvat ensisijaisina tajunnallisiin merkitysyhteyksiin, mitään erillistä vaikuttamista esimerkiksi tajunnan henkiseen tasoon ei voi pitää mahdollisena holistisessa näkemyksessä. Vaikutuksen on mahdollista kulkeutua yhdestä olemuspuolesta toiseen. Holistisessa ihmiskäsityksessä painottuvat sellaiset kokemukset, joista tajunnassa syntyy sekä psyykkisiä että henkisiä merkityksiä. Kehon aineellisuus ja situation konkreettiset tekijät tuovat holistiseen ihmiskäsitykseen materialistisuutta, ja tajunnallisuuden henkinen taso sisältää yhteyden ihmisen olemuksen metafyyksiseen olemuspuoleen. (Rauhala 1976, 87, 99; 1990, 201)

Kuviossa 8 kuvataan persoonallisuuden kehittymistä suhteessa kotitalouden toimintaan. Luonnon, yhteiskunnan ja kotitalouden toiminnan sisäkkäisiin kehiin asetetut ihmisen eri olemuspuolien ympyräkuviot osoittavat, miten vastuuseen kasvaminen voidaan ymmärtää holistisen ihmiskäsityksen kautta.

KUVIO 8. Persoonallisuuden kehittyminen vastuuseen holistisen ihmiskäsityksen näkökulmasta.

Persoonallisuuden kehittämisessä vastuuseen voidaan nähdä kuvion avulla kaksi ulottuvuutta. Lyhyt nuoli kuvaa persoonallisuuden kehittymisen sisäistä ulottuvuutta: tietoisuus omasta henkisyydestä kasvaa, jolloin oma arvomaailma jäsentyy. Se tekee mahdolliseksi oman maailmankatsomuksen muodostumisen uusien merkitysyhteyksien rakentumisen kautta. Pitkä nuoliviiva osoittaa persoonallisuuden kehittymistä ulospäin suuntautuvan vuorovaikutuksen kautta siten, että uudet merkitysyhteydet ulottuvat itsestä ja kodin piiristä laajeneviin yhteyksiin. Situationaaliset suhteet kotitalouden toimintaan saavat uusia merkityksiä, joilla on arvoa sekä yksilön itsensä että kotitalouden ja koko yhteiskunnan toiminnan kannalta. Kasvaminen vastuuseen merkitsee arjen hallinnan kehittymistä ja toimintaan kohdistuvan tietoisuuden lisääntymistä — siksi tajunnan henkinen alue on erotettu vahvistettuna. Nuolien kaksisuuntaisuus kuvaa sitä, että kaikki olemuspuolet ovat toinen toisensa ehtoja ja toteutumia. Vuorovaikutuksen laajuus ei sinänsä ole takeena persoonallisuuden tasapainoisuudesta ja arjen hallinnan kokemuksesta. Uudet merkitysyhteydet saattavat olla ainakin tilapäisesti myös tasapainoa heikentäviä tuodessaan uusia ristiriitatilanteita, mutta persoonallisuuden henkisyys merkitsee myös sitä, että kyetään asettamaan arvostuksia tärkeysjärjestykseen oman maailmankatsomuksen mukaisesti. (Vrt. Rauhala 1983, 159–165, 206–208)

Kun uusia merkitysyhteyksiä syntyy tajunnallisuudessa, ne muuttavat situationaalisia suhteita. Eettisyys ymmärretään holistisesta näkökulmasta niin, että

tajunnassa syntyneet merkitysten ”mielet”, esim. vastuullisuus kotitalouden yhteisistä asioista, paljastuu tiluaktion kautta toiminnassa. Tämä saattaa ilmetä mm. itsenäisyytenä ja oma-aloitteisuutena kotitalouden toiminnassa. Vastuullisuuden laajeneminen itsestä kotitalouden muihin jäseniin ja lähiyhteisöön on holistisen ihmiskäsityksen näkökulmasta edellytyksenä arjen hallinnan kehittymiselle. Tällöin situationaaliset suhteet ovat johtaneet sellaisten merkitysyhteyksien rakentumiseen, että henkinen taso hallitsee psyykkistä, ts. arkipäivän toiminnassa kytetään refleктоimaan omaa toimintaa ja sen merkitystä myös kotitalouden muiden jäsenten kannalta.

Rauhala (1990, 151, 160–164) perustelee henkisen ja psyykkisen erottamista persoonallisuuden kasvussa ja kasvatuksessa nimenomaan eettisten tavoitteiden kannalta merkittävänä. Kotitalouden toiminnassa erilaisten teknisten työvaiheiden suorittaminen on joiltakin osin psykomotorisista, kehollisista kyvyistä tai aistihavaintojen tarkkuudesta riippuvaista. Sen sijaan persoonallisuuden henkinen alue on kehon toimintaa arvioiva, asenteita muokkaava, elämää säätelevä ja ohjaava toimintataso. (Vrt. Rauhala, 1983, 164; Steiner 1984, 156; Wilenius, 1990, 34) Siksi on käytännön kannalta perusteltua tarkastella henkistä omana toimintatasonaan etsittäessä keinoja arjen hallintaan kasvamiselle ja kasvattamiselle.

Ihmisen henkisen olemispuolen huomioon ottaminen asettaa ihmisen kasvatamiselle seuraavan päämäärän: persoonallisuuden kasvun näkökulmasta kasvatuksen tavoitteena on auttaa kasvatettavaa tiedostamaan oman olemuksensa henkisyys, mikä on ihmisyyden ydinalue. (Ahlman 1982, 12–13; Krohn 1989) Henkisyys luo arvojen kautta yhteyksiä yliyksilölliseen, ideaaliseen todellisuuteen. Henkisyyden tietoinen tavoittelemine merkitsee sitä, että yksilö haluaa kehittyä persoonallisuudeksi ja toteuttaa siten sisintä itseyytään. Siksi persoonallisuuden henkistä kasvua tavoiteltaessa täytyy oppia arvioimaan omia kokemuksiaan ja oman elämäntilanteisuutensa vuorovaikutussyhteyksiä. (Rauhala 1988, 194–195)

Kasvattamisen näkökulmasta henkisyyden huomioon ottaminen merkitsee sitä, että ihminen ymmärretään tehtävänä ja häntä kasvatetaan sellaiseen suuntaan, joka on hänen perimmäisen olemuksensa mukaista (Ahlman 1982, 12–14). Henkisyys tajunnallisuuden osana on edellytettävä silloin, kun pyritään edistämään oman toiminnan reflektointia arjen hallintaa tavoiteltaessa. Kotitalouden toiminnan kannalta persoonallisuuden henkinen kasvu tekee mahdolliseksi oman toiminnan perusteiden arvioimisen ja maailmankatsomuksen itsenäisen muodostamisen. Tajunnan henkisen ulottuvuuden kautta on mahdollisuus saavuttaa itseohjauksellinen oman elämän hallinta. Itseohjauksella tarkoitetaan elämän hallintaa siten, että toimintaa refleктоitaessa voidaan käyttää oman maailmankatsomuksen arvoperustaa kriteerinä valintatilanteissa. Tällöin päädytään siihen, että arjen hallintaa arvioitaessa arviointi kohdistuu niihin arvoihin, jotka ohjaavat yksilön toimintaa. Arjen hallinnan kehittyminen merkitsee siten tasapainoa oman itsekkyyden ja toisten huomioonottamisen kesken. Tällöin ajatellaan Snellmanin (1982d, 504–505) tapaan, että itseohjaus merkitsee kasvamista oman itsekkyy-

den ylivallasta persoonallisuuden henkiseen vapauteen. Siksi kasvatuksessa vaikuttaminen suuntautuu painotetusti tajunnallisuuden henkiseen alueeseen.

4.2 Eettiset arvot kotitalouden toiminnan ohjaajina

Henkisyiden tietoinen kehittäminen suuntaa huomion toimintaan, koska henkisyys ilmenee toiminnan tietoisena reflektointina. Kotitalouden toiminnassa on toisaalta kysymys siitä, mikä on hyvää elämää ihmisyyden näkökulmasta yleensä, ja toisaalta siitä, mikä on järkevää kulloisessakin tilanteessa yksityisen ihmisen ja koko kotitalouden kannalta.

Kotitaloudessa tehtävät ratkaisut koskevat monesti sellaisia tilanteisiin kuuluvia asioita, joilla on merkitystä kotitalouden muiden jäsenten, työtoverien tai koko yhteiskunnan kannalta. Siksi tässä jaksossa on lähtökohtana näkemys siitä, että arjen hallinta kotitalouden toiminnan tavoitteena on yhteydessä toimintaa ohjaaviin eettisiin arvoihin. Kotitalouden toiminta heijastaa niitä arvostuksia, joita kotitalouden jäsenet asettavat etusijalle. Arvostukset paljastuvat erityisesti silloin, kun tarkastellaan toiminnan päämääriä. Omien tavoitteiden kertominen ja toisten tavoitteiden kuuleminen sekä yhteisistä päämääristä keskusteleminen auttavat tiedostamaan omia piileviä käsityksiä tai tiedostamattomia aikomuksia. Tällöin paljastuu se, mitä toiminnassa tahdotaan saada aikaan ja millaisia menettelmiä pyrkimysten toteuttamiseen aiotaan käyttää.

Filosofiassa ihmisen henkisiä ja psyykkisiä toimintoja on perinteisesti kuvattu tahdon, ajattelun ja tunteiden avulla (Wilenius 1982, 17; Turunen 1987, 36). Holistisessa ihmiskäsityksessä tahto liittyy tajunnallisuuden intentionaaliseen toimintaperiaatteeseen. Mielellisten merkitysyhteyksien syntyminen vaatii tahdon aktiivista liikkeellepanevaa voimaa. Erityisesti ideaalisten merkitysten mieli ilmaisee tahdon laatua. Tällöin ajatellaan Snellmanin (1982d) ja Ahlmanin (1982, 49) tavoin, että tahto ilmentää henkisyyttä ja arvoja.

Tahto on lähes ei-tietoista, kätkeytyvää, verrattuna ajatteluun ja tuntemiseen. (Wilenius 1982, 17). Kuitenkin tahdon luonteeseen kuuluu pyrkimys ilmetä tekojen kautta (Ahlman 1920, 28). Silloin kun tahdotaan, suuntaudutaan tahdottuun; suuntautumista nimitetään fenomenologiassa intentioksi. Suunnatessaan tahtoaan oman tilanteensa yksilö voi arvioida sitä, esimerkiksi hyväksyä sen, paheksua sitä tai katua sitä, käyttäen kriteeristönä omia arvokäsityksiään (Rauhala 1983, 159–163). Toiminnan muuttaminen arvioinnin perusteella vaatii tahtoa — tarvitaan intentio uudesta kohteesta, uudesta merkityksellisestä tavoitteesta. Intentionaalisuus kuvaa päämäärätietoisuuden prosessiluonnetta ja selittää siten osaltaan myös päämäärätietoisuuden, tiedon ja toiminnan vuorovaikutusta. Ahlmanin (1982, 64) mukaan henkinen elämä ei ole mahdollista ilman jonkinlaisia arvokäsityksiä Ahlman (1939) yhdistää arvokäsitteet kiinteästi toisaalta tahtoon

ja toisaalta kulttuurin perusteisiin; hän rinnastaa myös yksilön persoonallisen arvomaailman syntymisen kulttuurin muodostumiseen. Jokainen asettaa toiminnassaan tietyn arvon toisen edelle ja luo tällä tavalla omaa kulttuuriaan. Tätä taustaa vasten on hyvin ymmärrettävissä kotitalouksien yksilöllistyminen. Kuitenkin yhteisössä jotkin arvot ovat sillä tavalla yleisesti hyväksytyjä, että voidaan puhua kansallisesta kulttuurista. (Emt. 18–19)

Kotitalouksien jäsenet ovat toimintansa kautta vastuussa myös siitä, miten suomalainen kulttuuri säilyy ja kehittyy. Arjen hallinnassa paljastuu siten kotitalouden toiminnan yhteydet kulttuurin kokonaisuuteen ja pyrkimykset kulttuurin kehittämiseksi. Ahlman (1982, 49–50) korostaa henkisten ilmiöiden aktiivisuutta vastakohtana passiiviselle tunteelle; tämä piirre Ahlmanin ajattelussa muistuttaa eksistentiaalistista näkemystä arvoista ja ihmisyydestä. Eksistentiaalistinen käsitys arvoista viittaa sellaiseen näkemykseen, että arvot tahdotaan "luoda" toiminnassa valintojen kautta. Tällöin arvokasta voi olla vain sellainen, minkä subjekti jossain määrin itse tekee arvokkaaksi. Ahlmanin kanta on huomattavasti varovaisempi kuin Niiniluodon (1982, 1990b) konstruktivistinen näkemys arvoista, jotka ovat ihmisen luomia maailma 3:n olioita (Popper & Eccles 1977, 41–43).

Monet filosofit, muun muassa Scheler, luokittelevat arvoja sisällön mukaan. Tälle luokittelulle on tyypillistä selkeä hierarkia alemmista korkeimpiin arvoihin. Schelerin (1980, 14) hierarkia alhaalta ylöspäin on nelitasoinen. Siihen kuuluu alimmilla tasoilla hedoniset eli aistilliset arvot ja vitaaliarvot (elämänarvot), joita ovat terveys, sairaus, vahvuus ja heikkous. Henkisiä arvoja ovat esteettiset arvot, oikeusarvot ja totuusarvot, joita etsitään muun muassa tieteessä. Kaikkein korkeimmalla tasolla ovat luonnollisesti absoluuttiset arvot, joihin kuuluu jumaluus, pyhyys ja epäpyhyys. Schelerin (1980) arvoteoria kuvaa arvohierarkian ideaalimallia. Sen avulla voidaan valaista ihmisyyden ihannetta. Scheler (1980, 16) kuvaa arvojen suhteita siten, että arvohierarkiassa korkeammalla tasolla olevat arvot ovat kestävämpiä ja antavat syvemmän tyydytyksen kuin alemmalla tasolla olevat arvot. Arvojen korkean tason tunnusmerkkinä on myös se, että niitä voidaan jakaa, mutta ne eivät silti vähene.

Schelerin (1980) arvohierarkia auttaa ymmärtämään persoonallisuuden henkistä kasvua arvoisisältöjen mukaisena muutoksena. Mitä korkeammalla arvoasteikossa jokin arvo on, sitä vähemmän se on riippuvainen materiaalisista seikoista ja sitä vähemmän on mahdollista mitata sitä konkreettisesti. Toisaalta alemmalla tasolla olevia arvoja kuvaa se, että niiden tuottama mielihyvä vaatii aina lisää tyydytystä. Ihminen on niiden suhteen kyltymätön. Sen sijaan korkeimmalla arvohierarkiassa olevat arvot korvaavat tyydyttyessään alemman tason arvoihin liittyviä saavuttamattomia päämääriä. (Emt. 18–19)

Schelerin arvoanalyysin kautta voidaan perustella sitä, että mm. mainonnan kautta tuotetut näennäisarvot johtavat kulutustoiveisiin, joiden toteutuminen saattaa lopulta tuoda henkisen tyhjyyden ja tarkoituksettomuuden kokemuksen.

Henkiset arvot sijoitetaan yleensä arvohierarkian huipulle (Krohn (1953, 22). Kun etsitään ratkaisevimpia perusteita asioiden paremmuus- tai huonommuusjärjestykselle, henkisiä arvoja voidaan käyttää valintakriteereinä.

Scheler ei nimeä sosiaalista arvoaluetta ollenkaan. Sen sijaan Ahlman (1939, 25–30), jonka luokittelu perustuu Sprangerin arvofilosofiaan, jakaa arvot yksinkertaisesti itseisarvoihin ja kompleksisiin itseisarvoihin sen perusteella, edellyttävätkö ne toisia arvoja ollakseen olemassa. Kompleksisiin itseisarvoihin kuuluvat sosiaaliset arvot, joita ovat Ahlmanin mukaan (1976, 74) muun muassa. auttavaisuus, huolehtivaisuus, empaattisuus ja ystävällisyys sekä eettiset arvot. Koska sosiaaliset arvot itsessään jo ovat hyvin kompleksisia, on selvää, että niihin yhdistyneet eettiset arvot muodostuvat sisällöltään hyvin monikerroksisiksi. Tämä piirre ei kuitenkaan ole eettisten arvojen ydinkysymys. Ahlman (emt. 97–98) selittää: ”Eettinen arvostus tulee esille vain, kun toinen arvo asetetaan toisen edelle arvoja toteutettaessa. Kun valitaan eri arvojen välillä, joudutaan eettisen arvostuksen alaiseksi sekä omassa että toisten ihmisten tietoisuudessa. Myöskin silloin, kun arvostetaan eettisesti koko persoonallisuutta, ajatellaan, että kyseinen yksilö on valinnut elämälleen tietyn suunnan, asettanut eräät arvot toisten edelle.” Kun eettisyydessä otetaan huomioon kotitalouden toiminnan sosiaalinen aspekti, se merkitsee kotona oma-aloitteista huolehtimista toinen toisistaan. Huolehtimiseen kuuluu myös vapaaehtoinen osallistuminen kotitalouden toimintaan. Samalla tulee esille se, että omat tavoitteet on sovittava yhteen toisten tavoitteiden kanssa jopa niin, että omista itsekkäistä toiveista on tingittävä yhteisen tavoitteen hyväksi. Siinä määrin kuin kykenemme valintatilanteessa ajattelemaan omien pyrkimysten ohella toisten hyvinvointia, on mahdollista puhua toiminnan hallinnasta eettisestä näkökulmasta. Ahlmanin mukaan eettisyyden ydin merkitsee sitä, että eettistä arvoaluetta ei voida erikseen kuvata muuten kuin arvoristiriidan avulla. Eettiset arvot edellyttävät siis toteutuakseen konfliktittilannetta erilaisten arvojen välillä. Eettisen ristiriidan ratkaisu helpottuu, jos yksilön arvomaailma on selkeästi jäsentynyt, niin että yksilö kykenee tiedostamaan omien arvojensa tärkeysjärjestyksen.

Ihmisen olemuksen laatu paljastuu siitä, mitä arvoja hän pitää tärkeimpänä, toisin sanoen mitkä arvot hän asettaa muiden edelle (Ahlman 1982, 64). Ahlman (1976, 96) yhdistää eettiset arvot nimenomaan persoonallisuuden laatua kuvaamaan sanoessaan, että ”eetillisesti arvokasta voi olla ainoastaan tahto, nimittäin sikäli kun arvostetaan sen sisintä laatua ja suuntaa.” Turunen (1987, 166) täsmentää tahdon ja arvojen suhdetta todetessaan, että tahdon fenomenologiseen rakenteeseen kuuluu arvostus. Arvot ovat olemassa vain silloin, kun niitä tahdotaan, vaikka toimiminen niiden ohjaamana ei aina ole tietoisesti valittua, vaan toimintatapoja omaksutaan kulttuuritradition kautta (Turunen 1988, 53).

Persoonallisuuden kasvun näkökulmasta korkealla henkisellä tasolla oleminen merkitsee ensisijaisesti korkea-asteista jatkuvaa itsereflektiota — toiminnan yhteydessä joudutaan kysymään, mikä on oikeaa ja väärää. Tämä toteamus

viittaa siihen, että eettiset arvot tulevat ensisijaisesti esille toiminnassa. Tahdon laatu arkipäivän toiminnassa paljastuu reflektiivisyyden vahvistumisena ja eettisiin arvoihin suuntautuvina ratkaisuin (Ahlman 1938, 133). Päämäärään pyrkiminen vaatii tahtoa toimia omien arvostusten mukaisesti, jolloin tahdon laatu paljastuu toiminnassa (Ahlman 1920, 28).

Kotitalouden arkipäivä on jatkuvaa valintojen tekemistä. Arjen hallinta kasvatuksen kannalta muodostuu ratkaisevasti erilaiseksi sen mukaan, tahdotaanko kotitalouden toiminnassa korostaa ensisijaisesti itseisarvoja vai välinearvoja, aistillisia arvoja, vitaaliarvoja vai henkisiä arvoja. Niiniluoto (1994b) on todennut, että jokin asia voi muuttua itseisarvosta välinearvoksi ja päinvastoin. Esimerkkinä tästä on työn, koulutuksen ja kulttuurin välineellistyminen ja niiden arvon mittaaminen taloudellisen hyödyn avulla. Esimerkki jälkimmäisestä voi olla luonnonkauneuden ja terveyden muuttuminen välineestä itseisarvoksi. Puhe arvotyhjiöstä saattaa olla harhaa; sen sijaan pitäisi puhua valinnan vaikeudesta, mikä taas johtuu tulevaisuuden epävarmuudesta. (Emt. 58)

Eettisen arvojen merkityksen korostaminen johtaa siihen, että toiminnan kehittämisen edellytyksenä on ihmisen itsensä kehittyminen. On kysymys oman henkisyyden tiedostamisen syvenemisestä siten, että ihminen kykenee itse arvioimaan oman elämänsä päämääriä ja kokemaan itsensä vastuulliseksi omasta toiminnastaan. (Ahlman 1982, 106; Krohn 1981, 256; vrt. Autio, T. 1985, 209; Harva 1983, 41)

Oman maailmankatsomuksen arvojen selkeyttäminen johtaa siihen, että toiminnassa koetut arvoristiriidat joudutaan hyväksymään osana persoonallisuuden henkistä kehitystä. Persoonallisuuden tasapainon saavuttaminen edellyttää johdonmukaisuutta ja taitoa arvioida yksittäisten tilanteiden ristiriitaisia tekijöitä suhteessa omiin ja yhteisiin tavoitteisiin. Tällaisissa valinta- ja arviointitilanteissa eettiset arvot paljastuvat. Kriittisyytenä ilmenevä pohdiskeleva itsearviointi merkitsee persoonallisuuden kehittymisen näkökulmasta aitoa tietoisuutta itsestä, minkä kautta ihminen voi tulla vastuulliseksi teoistaan ja saada valmiuksia kasvattaa itse itseään (Puolimatka 1995, 209).

Tämän tutkimuksen kannalta keskeinen kysymys on, miten eettisen toiminnan periaatteet ovat yhteydessä arjen hallintaan kotitalouden toiminnan tavoitteena. Snellman pitää eettisyyttä niin laajana käsitteenä, että ihmisen mieliala ja toiminta miltei kokonaisuudessaan kuuluvat sen piiriin. Tällöin eettisyys ymmärretään lähinnä itsekasvatuspyrkimyksenä, johon myös Puolimatka edellä viittasi. Snellman (1982c, 247) toteaa: "Näin näyttää siltä, kuin vapaus toteutuisi ainoastaan pakon kautta, mikä sisältää ilmeisen ristiriidan." Pakolla Snellman tarkoittanee tässä sitä, että yhteiskunnan jäsenenä kukaan ei voi toimia täysin omien mielitekojensa mukaan. Jos tällainen näkemys vapaudesta yhdistetään arjen hallintaan, se merkitsee sitä, että arjen hallinnan kehittyminen eettisenä toimintana ymmärretään dynaamisena pyrkimyksenä, joka pitää omasta vapaudesta, toisin sanoen

omista itsekkäistä tavoitteista hetkittäin luopumalla saavuttaa arkipäivän toiminnassa. Arjen hallinta -käsitteen eettinen laatu voidaan siten liittää kokemukseen vapauden ja pakon sovittamisesta yhteen. Se on vastakkainen näkemys sellaiselle yksilön vapauden idealle, jonka mukaan yksilö pyrkii elämään ensisijaisesti omien halujensa mukaan, jolloin vuorovaikutus on luonteeltaan yhdessä elämistä ilman yhteisiä intentioita. Tällöin arjen hallintaan kuuluva ideaali yhteisen hyvinvoinnin ensisijaisuudesta ja sen mukainen huolehtiminen perheen muiden jäsenten hyvinvoinnista saatetaan kokea kahlitsevana. (Vrt. Snellman 1982c, 243–249; Lassila 1987, 67–68)

Eettisen ideaalin merkitys kotitalouden arjen hallinnassa paljastuu kotitalouden jäsenten valitsemassa elämäntavan kokonaisuudessa. Roosin (1988, 12) mukaan elämäntapa muodostaa elämän näkyvän rungon, elämää jäsentävän toimintalinjan. Royce ja Powell (1983, 207–209) puhuvat elämäntavan sijasta elämäntyylin valinnasta periaatteessa kolmen erilaisen mahdollisuuden suhteen: icaristiseen tyylin kuuluu sitoutuminen omien sisäisten arvojen mukaan; individualistisessa elämäntyyliä korostuu itsensä toteuttaminen; altruismi ilmentää muiden hyvinvoinnin ensisijaista huomioonottamista. Rescher (1975, 9, 11; 1976) ja Sarvimäki (1987c, 148–158; 1988, 102) ovat määritelleet altruismia siten, että sen mukaan annetaan etusija toisen tarpeille ja halutaan toimia toisen puolesta — suhde on asymmetrinen. Rescher (1975) erottaa arvostuksen kohteen mukaan itsekkäät ja altruistiset arvot. Altruistiset arvot voivat kohdistua pieneen ryhmään tai koko ihmiskuntaan. Hän nimittää altruistisesta, eettisestä asenteesta käsitettä ”Adequate Moral Economy”. Tämän asenteen mukaisesti toimiva henkilö edistää sosiaalisen ryhmän yleistä hyvää ja samalla omaa persoonallista hyvinvointiaan. Rescher myöntää, että tämä ei juurikaan toteudu arkielämässä, mutta teesi vastavuoroisesta yksilön ja yhteisön hyvästä on joka tapauksessa ideaali, jonka pitäisi olla ihmisten ensisijaisena pyrkimyksenä. Se, joka ponnistelee toisen hyvinvoinnin eteen, huomaa, että hän ei menetä samalla omia etujaan. Koska käytännössä on kuitenkin olemassa juopa yksilön edun ja yleisen edun välillä, on yksilön moraallinen velvollisuus pyrkiä toiminnassa kaventamaan tätä juopaa niin paljon kuin mahdollista. (Emt. 104)

Kauppi (1985, 23) kiinnittää huomiota puhetapaan ”ihmisellä on tarve toteuttaa itseään”. Hänen mielestään tässä yhteydessä itse-käsitteestä puuttuu suhde universaaliin ihmisyyteen. Itsensä toteuttaminen ei tarkoita universaalisen ihmisyyden toteuttamista yksilöllisessä muodossa, vaan pääpaino on ihmisen individuaalisella muodolla. Kuitenkin sekä universaalinen että individuaalinen ovat ihmisessä mahdollisuuksina. Ilman yleispätevää kriteeriä ihminen ei tiedä, mitä hänen tulisi tehdä toteuttaakseen itseään; yksilöllinen sinänsä koetaan tavoittelemisen arvoisena. Ajatuksena on, että ihminen voi toteuttaa itseään tehdessään ylipäänsä mitä tahansa. Mikäli suhde ihmisen ideaan puuttuu, ei ole kriteeriä yksilöllisten ideaalien arvioimiselle eikä esikuvien valinnalle. Maailmankatsomuksen muodostuminen vaatii yksilön sisäisen itsetietoisuuden laajentamista siten,

että käsitys universaalista ihmisyyden ideasta selkiytyy suhteessa yksilölliseen. Kasvatuksen avulla voidaan järjestää lapsille ja nuorille mahdollisuuksia päästä kokemaan arvokasta. Merkittävintä on se, että nuori tajuaa itseensä sisältyvän ihmisyyden arvon ja ne mahdollisuudet, mitä tämän ihmisyyden toteutuminen tuo hänelle henkilökohtaisesti. Siksi kasvatuksella olisi ohjattava nuorta kriittisesti harkitsemaan ja arvioimaan omassa sielunelämässä jatkuvasti käynnissä olevaa kamppailua siitä, millaiset arvot pitäisi ensisijaisesti päästää toteutumaan elämässä.

Millainen merkitys altruistisella toiminnalla on kotitalouden arjen hallinnan kannalta ja yhteisen hyvinvoinnin tavoittelun kannalta? Kotitalouden toimintaan kohdistuva eettinen asenne merkitsee egoismin syrjäytymistä ja altruismiin pyrkimistä päätöksiä tehtäessä. Tällöin eettisten merkitysten objektiivinen ja universaali perusta voidaan tiedostaa. Hallmanin (1988, 109) tyypittelyn mukaan tällaiset kotitalouden jäsenet ovat "iloisia antajia", jotka tekevät kotitaloustyötä kyselemättä palkkaa tai muita etuja, koska he näkevät elämäntehtävänään kotitalouden hoitamisen, perheen ja lähiyhteisön palvelemisen. Kotitalouden toiminnassa altruismiin liittyvä asymmetrisyys tarkoittaa esim. sitä, että vanhempien oletetaan osoittavan epäitsekkyyttä suhteessa lapsiin, vaikka lapsen toiminnassa ei vielä ilmene sellaista epäitsekkyyttä. Ellei lapsi saa kokea vanhempien epäitsekästä rakkautta, altruistiset tunteet eivät pääse kehittymään. Jos perheessä on useita eri-ikäisiä lapsia, vanhemmilta lapsilta vaaditaan yleensä nuorempien hoivaamista, jolloin toteutuu samantyyppinen epäsymmetrisyys. Kotitalouden toiminta tarjoaa luontevasti mahdollisuuksia oppia huolehtimaan ja välittämään toisten tarpeista. Kotitalouden yhteinen päämäärä saattaa olla horjuva ja eri tavoin tiedostettu eri perheenjäsenten kesken erilaisissa elämäntilanteissa. Sitä pidetään ihanteena, joka tiedostamattomanakin vaikuttaa toimintaan. Yhteinen päämäärä hahmottaa mielikuvaa hyvästä elämästä ja elämän tarkoituksesta.

Puolimatka ja Airaksinen (1994) argumentoivat, että elämän tarkoituksen käsite on eräs hermeneuttisen perinteen ydinkäsitteistä. Elämän tarkoituksesta puhuttaessa oletetaan, että ihmisellä on tietty päämäärä. Hän pyrkii aikaansaamaan tietyn asian tai olotilan tai saavuttamaan tietyn luonteenominaisuuden, jota hän syystä tai toisesta pitää toivottavana. Elämän tarkoituksen perustana ovat siis joko tietyt suoritusarvot tai persoona-arvot. Elämän tarkoituksesta puhuttaessa ei etsitä ainoastaan selitystä olemassa oleville tosiasioille, vaan elämän tarkoituksena oleva päämäärä pitäisi kyetä oikeuttamaan ja perustelemaan, jotta katsoisimme sen muodostavan vastauksen kysymykseen elämän tarkoituksesta. Perusteltavuuden vaatimuksen kautta elämän tarkoituksen käsite tulee lähelle rationaalisen toiminnan käsitettä. Elämän merkityksen tai merkityksellisyyden käsite on kuitenkin suhteellisesti riippumattomampi yksilön päämääristä kuin elämän tarkoituksen käsite. Ei ole loogisesti välttämätöntä olettaa, että ihminen tarkoituksellisesti pyrkii tuottamaan tuon merkityksen elämässään. Elämän merkityksen käsitteessä olennaista on elämän välittyminen tietynlaisena inhimilliseen

todellisuuteen. Merkitys on jotain sellaista, joka täytyy olla ymmärrettävissä ja kommunikoitavissa, koska merkitysten ei yleensä ajatella olevan jotain täysin yksityistä. Puhuttaessa elämän merkityksestä käytetään merkitys-sanaa tietyssä erityisessä mielessä, jossa yhtenä olennaisena viitekohtana ovat arvot. Inhimillisessä kommunikaatiossa elämä saa merkityksensä sen suhteen kautta, mikä sillä on arvoihin. Elämän merkitys rakentuu useammin persoona-arvojen varaan, kun taas elämän tarkoitus rakentuu tavallisimmin suoritusarvojen varaan. Silloinkin kun ihmisen elämän tarkoitus rakentuu suoritusarvojen varaan, hänen elämänsä merkitys usein kommunikoituu persoona-arvojen kautta. (Emt. 218–220)

Eettisyys on siis sekä yksilöllinen että yhteisöllinen ilmiö. Eettisyys tarkoittaa vapaaehtoista, vastuullista toimintatapaa, jossa etusijalle asetetaan yhteisön hyvä. Yksilöllisestä näkökulmasta eettiset arvot tulkitaan henkisyiden ilmaukseksi. Yhteisöllisyys ilmenee pyrkimyksenä toimintaan, kun taas yksilöllisyys paljastuu pyrkimyksenä totuuteen; eettisyys on siten myös tieto-opillinen kysymys. Eettisyys edellyttää sellaista itsetietoisuutta, joka on ominaista vain ihmiselle. Kotitalouden eettinen toiminta merkitsee arvojen tärkeysjärjestykseen asettamista siten, että ristiriitatilanteissa arvoasteikossa korkeammat henkiset arvot saavat etusijan. Toimintamme ja siihen kuuluvat valintamme kotona ja kodin ulkopuolella ovat arvojemme ilmausta. Oman maailmankatsomuksen arvotausta saattaa olla tietoinen tai tiedostamaton. Kotitalouden toiminnassa arvojen tietoinen pohdittaminen saattaa yhdistyä esimerkiksi elämänkulun yllättäviin käännekohtiin, jolloin elämäntilanne pakottaa keskustelemaan yhdessä muiden perheenjäsenten kanssa. Sitä kautta elämän kriisitilanteissa, joissa on otettava kantaa johonkin ongelmalliseen kysymykseen, voidaan tulla tietoiseksi oman maailmankatsomuksen taustalla olevista keskeisistä arvoista.

4.3 Koontia kotitalouden toiminnan ontologisista ja arvofilosofisista lähtökohdista

Ontologisen analyysin kautta on päädytty siihen, että holistiseen ihmiskäsitykseen liittyvistä käsitteistä henkisyys tajunnallisena kategoriana valaisee tajunnallisen tapahtumisen laatua. Henkisyyteen perustuva itsetietoisuus (itsetajunta) tekee mahdolliseksi vastuullisuuden kokemisen, omien tekojen ja oman ajattelun tarkastelun (Ahlman 1982, 63). Vastuullisuus on nimenomaan inhimillisen toiminnan erityispiirre. Eettiset arvot paljastuvat valintatilanteissa, joissa eri asioita asetetaan tärkeysjärjestykseen. (Krohn 1981, 256).

Kotalouden toiminnassa vastuullisuuden vaatimus ulottuu paitsi omaan toimintaan, myös niihin valintoihin ja päämääriin, joita päätetään yhdessä. Vastuullisuus kotitalouden toiminnan keskeisenä piirteenä ilmenee siten, että yhteisen hyvinvoinnin edistäminen laajenee kotitalouden sisältä kotitalouden vuorovaikutukseen kokonaisuudessaan, jopa globaalitasolle saakka.

Situaationaalisuuden perustava merkitys olemassaolon ehtona vahvistaa ihmiskäsityksen ja kotitalouden toiminnan olemuksen prosessiluonnetta sekä inhimillisen vuorovaikutuksen merkitystä arjen hallinnan ja persoonallisuuden kehittymisen kannalta. Ihmisen olemus on dynaaminen kokonaisuus, ja siksi vuorovaikutuksen laatu säätelee olemassaolon ehtoja ajankohtaisessa elämäntilanteessa. Situationaalisen säätöpiirin kautta erilaiset tapahtumat läpäisevät vastavuoroisesti toisensa, niin että tietty tapahtuma voi olla puolestaan ehto toisessa olemassaolon muodossa esiintyvälle tilanteelle. Kaikkein merkittävimmin ihminen säätelee näitä olemassaolon ehtojaan vastuullisuuteen perustuvilla ratkaisuillaan ja valinnoillaan. Ihmisen kokonaisuus situationaalisena säätöpiirinä perustuu siis siihen, että situationaalisen säätöpiirin kautta voidaan ylittää olemassaolon muotojen ontologisesti erotettavat rajat. (Rauhala 1983, 1988, 1993)

Situationaalisen säätöpiirin prosessiluonne voidaan tulkita kotitalouden toiminnassa seuraavasti: Se, miten kotitaloudessa huolehditaan toinen toisistaan ja miten vastuullisesti osallistutaan yhteisön toimintaan, on ohjaamassa persoonallisuuden henkistä kehitystä. Millainen inhimillisen vuorovaikutuksen laatu kotitaloudessa on, sen kautta arjen hallinta kehittyy. Vastavuoroisesti tahto asettaa eettiset arvot etusijalle vahvistuu henkisen kehityksen myötä, ja tällöin myös tahdotaan löytää uusia mahdollisuuksia toimia vastuullisesti yhteisössä. Tahto vastuullisuuteen saa kenties hakemaan uutta tietoa ja etsimään mahdollisuuksia, joissa toimintataidot kehittyvät. Tätä kautta näkyy myös kehon prosessien yhteys henkisyteen situationaalisen säätöpiirin osana.

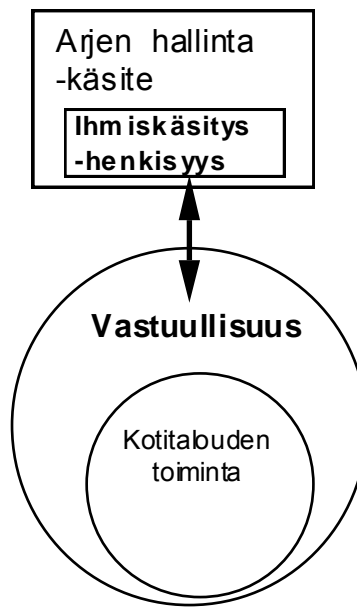
Holistinen ihmiskäsitys tarjoaa tässä tutkimuksessa hyvän lähtökohdan tieteenfilosofiselle jatkotarkastelulle siksi, että siinä yhdistyy ontologiaan myös tieto-opillisia elementtejä. Holistinen ihmiskäsitys ei edellytä ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen luonnetta yksinomaan empiristiseksi tai rationalistiseksi, vaan se pyrkii ottamaan huomioon molemmat näkökohdat. (Rauhala 1993, 72–73) Tämä on selkeä etu kotitalouden toiminnan tutkimuksen monitieteisyyden vuoksi. Koska kotitalouden toiminnassa yhtyvät materiaaliset ja tekniset ongelmat eettisen aspektin kanssa, on perusteltua, että myös lähtökohtana oleva ihmiskäsitys on monopluralistinen. Situationaalinen säätöpiiri, jonka avulla Rauhala (1993, 78–79) tiivistää holistisen ihmiskäsityksen idean, edellyttää myös toiminnan kontekstin huomioon ottamisen tutkimuksessa.

Kotitalouden toiminnan materiaalisten ja teknisten seikkojen ylikorostumista on tukenut positivistinen tiedekäsitys, jonka mukaisesti arvojen käsittely tutkimuksessa on ollut ongelmallista. Kotitalouden toiminnan tutkimuksessa ja teoreettisen perustan kehittämisessä olisi tulevaisuudessa välttämätöntä pyrkiä ottamaan huomioon kotitalouden toimintaan liittyvät eettiset kysymykset tasavertaisina teknisten ja taloudellisten kysymysten kanssa. Eettisen arvopohdinnan välttämättömyyttä ontologisen tarkastelun osana perustellaan teoreettisten ja käytännöllisten elementtien yhteen kietoutuneisuudella kotitalouden toiminnassa.

Arvot liittyvät ihmisen henkisyyteen, tahtoon ja toimintaan, ja sitä kautta voidaan ymmärtää eettisyyden ilmenemistä kotitalouden toiminnassa.

Kotitalouden toiminnan eettinen aspekti oli vahvasti mukana jo Lake Placidin konferensseissa (1899–1908) käydyissä keskusteluissa, joihin Brown (1985a) ja Jax (1985) viittaavat. Eettisen ideaalin korostuminen kotitalouden toiminnassa on perusteltavissa myös kotitalouden tutkimuksen historiallista taustaa vasten, jossa on nähtävissä vastakkainasettelu teknisen ja praktisen tutkimusperinteen välillä (Brown 1984, 50; 1986, 43, 52). Kotitalouden toiminnan eettisen luonteen korostaminen on erityisen mielekäästä nykyisessä maailmantilanteessa, kun huoli ympäristön tilasta herättää kysymyksiä siitä, miten kotitalouden toiminnassa voidaan ottaa ympäristökysymykset vastuullisesti huomioon. Eettinen asenne on osa ajattelun taitoa, jossa on oleellista kriittisen, arvioivan asenteen omaksuminen omaan toimintaan. Universaalina ideaalina eettinen asenne merkitsee sitä, että syvimmillään yksilöllisyys kotitalouden toiminnassa toteutuu silloin, kun luovutaan pitämästä sitä ensisijaisena päämääränä ja asetetaan Rescherin (1975, 104) kuvaama yhteisen hyvän periaate (Adequate Moral Economy) etusijalle.

Kuviossa 9 seuraavalla sivulla on esitetty arjen hallintaan liittyvän ihmiskäsitystarkastelun keskeiset elementit. Kun lähestytään ihmiskäsityksen kautta arjen hallintaa, on kysymys siitä, että etsitään perustaa hallinta-käsitteen tulkinnalle. Tällöin tutkimus suuntautuu kotitalouden toiminnan inhimillisen puolen ydinalueelle, ihmiseen itseensä. Hallinta merkitsee tästä näkökulmasta tietoista, itsetuntemukseen perustuvaa omien impulssien hallintaa (Ollila 1992, 271). Henkisyys itsetietoisuutena ja reflektiivisyytenä edustaa ihmisyydessä juuri tahtoa hallita omaa käyttäytymistään. Johtopäätöksenä on ollut, että itsetietoisuus ja henkisyys ilmenevät toiminnassa sellaisena päämäärätietoisuutena, että pyritään sopeuttamaan omat tavoitteet yhteisen hyvän mukaan. Ihmiskäsityksen, vastuullisuuden ja eettisten arvojen näkökulmasta arjen hallinta kotitalouden toiminnan tavoitteena merkitsee yhteisen hyvinvoinnin päämäärää. Hyvinvoinnin toteutuminen edellyttää, että toimintaa voidaan perustella eettisten arvojen avulla, jolloin tietoisuus oman toiminnan merkityksestä ympäristöön kasvaa.

KUVIO 9. Arjen hallinta ihmiskäsityksen kautta tarkasteltuna.

Ontologisen ja arvofilosofisen tarkastelun kautta arjen hallinta -käsitteen laadullisena piirteenä voidaan toiminnan eettistä laatua kuvaava ensimmäinen teesi täsmentää seuraavasti: (i) Vastuullisuus arjen hallinnan yhteydessä merkitsee sitä, että ristiriitatilanteissa tahdotaan asettaa yhteinen hyvinvointi etusijalle niin, että kotitalouden ja ympäristön päämäärät ovat tasapainossa keskenään.

Vastuullisuuden ohella käsitys arjen hallinnasta on yhteydessä kotitalouden hoitamisessa tarvittaviin tietoihin ja taitoihin sekä niiden hallintaan. Tätä näkökulmaa käsitellään viidennessä luvussa, jossa arjen hallinta -käsitteen analyysi jatkuu rationaalisuuden analyysinä.

5 Kotitalouden toiminnan tietoteoreettista tarkastelua

Tietoteoreettisten perusteiden analyysissa tutkimustehtävänä on selkeyttää näkemystä päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteydestä arjen hallinnassa. Tämä tehtävä ilmentää pyrkimystä kaventaa ontologisen ja tietoteoreettisen alueen eroja, koska oletus on, että kotitalouden toiminnan luonne edellyttää tietokäsityksen tarkastelua ihmiskäsitykseen liittyneenä. Tämä oletus saa perustelunsa tutkimukseen valitusta holistisesta lähestymistavasta. Holistisuuteen pyrittäessä otetaan huomioon tiedon ja toiminnan ohella sekä päämäärä että vuorovaikutus arjen hallinnan laadullisia piirteitä ilmentävinä tekijöinä.

Edellä esitettyä tietoteoreettisen alueen tutkimustehtävää tarkastellaan kahdesta näkökulmasta:

- Miten klassinen tietokäsitys kuvaa päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteyttä arjen hallinnassa?
- Miten kotitalouden päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteys ilmenee pragmatismien mukaisessa rationaalisuuskäsitteessä?

Tarkastelun lähtökohtana on antiikin ajan tietokäsitys, jonka perusteella kotitalouden toiminta jäsennetään praksis- ja poiesis-tyyppiseen toimintaan. Sen jälkeen päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteyttä kuvataan pragmatistisen tiedekäsityksen valossa. Pragmatistisen idealismin mukaisessa rationaalisuuden käsitteessä kietoutuvat yhteen vuorovaikutuksen toiminnallinen, tiedollinen ja arvostonnainen ulottuvuus. (Vrt. Juntunen & Mehtonen 1977, 9–12; Vaittinen 1984, 17)

Koska tavoitteena on kuvata arjen hallintaa kotitalouden toiminnan tavoitteena laaja-alaisen tietoteoreettisen näkemyksen kautta, on ilmeistä, että tarvitaan myös rationaalisuuskäsitteen osalta laaja-alaista tulkintaa. Rationaalisuuden laaja-alaisessa tulkinnassa arvoihin yhdistyvä rationaalisuus viittaa tietoisuuteen toiminnan päämäärästä. Tietoteoreettisen alueen teesissä integroituu esiymmärryksenä toimiva vastaus edellä esitettyyn kahteen tutkimustehtävään: (ii) Yhteisen päämäärän huomioonottaminen kotitaloudessa liittyy sellaiseen arjen hallintaan, jossa arvostukset sisältyvät rationaalisuuteen. Rationaalisuuden arvoulottuvuus sitoo yhteen tutkimuksen ontologista ja tietoteoreettista tarkastelua.

5.1 Kotitalouden toiminnan tutkimus klassisen tietokäsityksen valossa

Tiedon käsitteen klassinen määritelmä on peräisin Platonilta. Sen mukaan tieto on hyvin perusteltu tosi uskomus (Niiniluoto; 1980, 138, 1990a, 57; 1994a, 78; Hilpinen 1991, 11) Tiedon määritelmä ilmaistaan tavallisesti seuraavasti:

X tietää, että p, jos ja vain jos
 X uskoo (on vakuuttunut), että p,
 X: lla on päteviä perusteita väittää, että p
 p on tosi.

Tätä määritelmää pidetään nimenomaan luonnontieteellisen tiedon perusmuotona. Luonnontieteet (antiikin theoretike) käsittelevät ihmisen tekemisestä ja toiminnasta riippumattoman todellisuuden muuttumattomia piirteitä. Kotitalouden toiminnassa tarvittavasta luonnontieteiden tiedosta ovat esimerkkeinä ravintoaineisiin ja pesuaineisiin liittyvät kemialliset prosessit, joita sovellettaessa hyödynnetään mm. kemian, fysiikan ja mikrobiologian tietoja. Luonnontieteisiin perustuva propositionaalinen tieto ei kuitenkaan riitä yksinään kotitalouden toiminnan tietokäsityksperustaksi. Antiikin ajan tietokäsityksen moniulotteisuus ilmenee Aristoteleen tiedekäsityksessä, jossa on kolme osaa: teoreettinen, käytännöllinen ja tuottava tieto eli tiede (theoretike, praktike, poietike). Kotitalouden toimintaan sovellettuna tämä jaottelu on mielenkiintoinen siksi, että käytännön toiminta jaetaan kahteen erilaatuiseseen alueeseen, praksis- ja poiesis-tyyppeihin. Niiden ero perustuu erotteluun tekemisen (poiesis) ja toiminnan (praksis) välillä. Tuotannolliset teot koskevat tekemistä valmistamisprosessin mielessä: tekeminen on aktiviteetti, jossa tulos tai päämäärä on erillinen osa itse aktiviteetista. Praksistoiminnassa päämäärä ei ole erillinen, vaan sisältyy varsinaiseen toimintaan. (Hintikka 1965, 62; Wilenius 1975b, 12, 23) Käytännön toiminnan laadullinen erottelu on hyödyllinen siksi, että sitä kautta avautuu moniulotteinen näkemys toisaalta taito-käsitteeseen ja toisaalta tiedon ja taidon yhteyteen.

Platonin käytännöllisen tiedon käsitteellisenä mallina oli se, mihin nykyisin viitataan termillä "know how". Tästä käsitteestä puhuttiin antiikin aikana tekijäntietona ja käyttäjän tietona. Käytännöllinen tieto "know how" -tietona voi tarkoittaa siten kolmea asiaa: osaamista teknisellä tasolla, päämääränä olevan idean tuntemista ja päämäärän saavuttamiseen tarvittavien keinojen taustalla olevien yleisten periaatteiden tai sääntöjen hallintaa ja ymmärtämistä. (Vrt. Niiniluoto 1992, 53; 1994a, 75–76)

Puhuttaessa käytännöllisestä tiedosta ja osaamisesta nykyisin voidaan käyttää lähes synonyymeina tietotaito-, taitotieto- ja teknologia-käsitteitä. Niiniluoto (1992, 1994a) tekee kuitenkin selkeän eron näiden käsitteiden välillä. Termi "tietotaito" viittaa toiminta- ja suoritustapoja koskevaan ymmärtämykseen, joka saavutetaan taidon harjoituksen avulla. Antiikin ajattelijoiden ohella mm. Dewey, Ryle ja Polanyi ovat analysoineet käytännöllisen tietotaidon luonnetta. Deweyn "learning by doing" -periaate (1934) viittaa tähän käsitteeseen. Kun Ryle (1976) erottaa "know that"- ja "know how" -tiedon, Rylen mukaan "know how" tarkoittaa menestyksellistä toimintaa, joka ei perustu sääntöjen tuntemiseen. Se on siis osaamista, johon liittyviä taitoja ei kyetä kielellisesti ilmaisemaan. Tällaista ei-

propositionaalista osaamista kutsutaan persoonalliseksi tiedoksi (Polanyi 1958, 65) tai hiljaiseksi tiedoksi (tacit knowledge). Jos toimijalla on hiljaista tietoa, hän tietää, kuinka tuo tehtävä suoritetaan, mutta tieto manifestoituu yksinomaan toiminnassa. Tiedon manifestoituminen eroaa tiedon soveltamisesta siten, että manifestoitumisessa toiminta on ainoa tapa, jolla toimija kykenee ilmaisemaan tietonsa. Hiljainen tieto eroaa siten propositionaalisesta tiedosta, jossa on kyse tiettyjen väitelauseiden totuusarvon tietämisestä. (Vrt. Sarvimäki 1988, 70–74) Kun ajattelua ja toimintaa reflektoidaan, tietoisuus toiminnan takana olevasta julkilausumattomasta tiedosta ("tacit knowledge") syvenee. Tiedostaminen merkitsee sitä, että toimija kykenee tietoisesti myös kielellisellä tasolla selittämään toimintaansa. (Sarvimäki 1988, 105, 119–120)

"Taitotieto" tarkoittaa Niiniluodon mukaan taitoa koskevaa tietoa. Se on kykyjen ja taitojen takana olevaa tietämistä, joka mahdollistaa tai tehostaa taitojen harjoitusta. Tämä tarkoittaa Platonin ja Aristoteleen kuvaamaa taitotietoa, jota kutsutaan myös "tekijäntiedoksi". Taitavan käsityöläisen tekijäntieto merkitsee sitä, että hänellä on tieto toimintansa päämäärästä. Tieto valmistuksen päämäärästä merkitsi samaa kuin tieto valmistettavan asian olemuksesta eli eidoksesta. Platonin filosofiassa tieto aidoimmillaan on tekijäntieto; Platonin mukaan ammattimiehen taidon perustana on se, että hänellä on mielessään hahmo, jonka hän pyrkii antamaan käsillä olevalle materiaalille. Toiminnan osaamisessa on olennaista päämäärän tunteminen. Tekijäntieto viittaa poiesis-tyyppiseen käytännölliseen tietoon, ja tällöin on keskeistä teoreettisen tiedon soveltaminen toimintaan. Soveltaminen edellyttää, että toimija kykenee kielellisesti kuvaamaan toimintansa perusteita. (Hintikka 1965, 56–57; Niiniluoto 1990, 50–53; 1994a, 73)

Jos taitotiedon käsitteessä korostetaan taitavan toiminnan keinojen tuntemusta, kyse on teknologisesta tiedosta. Teknologia tarkoittaa tieteellistä tietoa, logosta, sitä tekniikkaa, joka on tekneen pohjana, ja niiden rationaalisten periaatteiden "luonnonlakien" tuntemusta, joita tekniikka soveltaa työssään. Tekniikkakäsite tarkoittaa toisaalta keinotekkoisten esineiden, "artefaktien" valmistamisprosessia ja tuottamista johonkin tarkoitukseen. Toisaalta se merkitsee sitä taitoa, jota tähän valmistukseen tarvitaan, ts. käsityöläisen taitoa tai tekniikkoja. Nykyisin tekniikka- ja teknologia-termejä saatetaan käyttää myös synonyymeinä. (Wilenius 1978, 84; von Wright 1987, 32–33; Niiniluoto 1992; 52, 54)

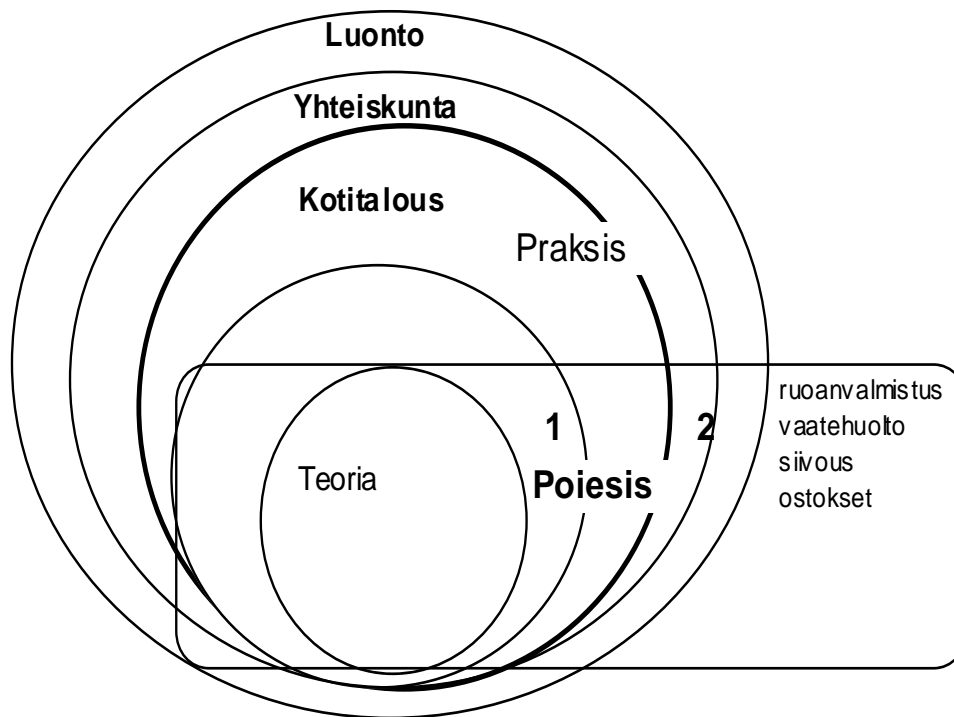
Klassisen tietokäsitykseen kuuluu myös hyvetieto eli "arete" Sokrateen paradoksiksi sanottu lause "hyve on tietoa" on tämän yleisen ajattelutavan eräs erityinen sovellutus. Arete eli kyky saavuttaa oikeat elämänpäämäärät on tietoa näiden päämäärien olemuksesta, aivan niin kuin rakentajan taito on tietoa päämääränä olevan rakennuksen luonteesta. Hyve-käsite tietoon liitettynä johtaa siihen, että klassinen tietokäsitys ei ole arvovapaa. Arete on tietoa päämäärästä, ts. tietoa hyvästä elämästä, ja lisäksi se sisältää taidon tai kyvyt tämän hyvän päämäärän saavuttamiseen. (Hintikka 1965, 63; 1974, 32–33) Siten hyveeseen

moraalisena aspektina kuuluu sekä teoreettista että käytännöllistä tietoa. Alkuperäisessä merkityksessään hyve on elämisen taitoa. Käytännöllinen tieto praksis-tyyppisenä on osa hyvetietoa, joka ilmentää maailmankatsomuksen ja ihmiskäsityksen arvoja. Vaikka hyvetietoa ei aina ole mahdollista ilmaista kielellisesti, praksis-tiedon arvoulottuvuus saattaa ilmetä kotitalouden toiminnassa esimerkiksi vastuuna ja huolenpitona, joka parantaa elämänlaatua kotitaloudessa.

Kun tietokäsitys ymmärretään laaja-alaisesti antiikin tapaan, kysymys siitä, millainen tieto edistää arjen hallintaa kotitaloudessa, ulottuu myös taitojen ja moraalin alueelle. Hallinnan voidaan ajatella merkitsevän oman elämäntilanteen hallintaa tiedon, taidon ja hyveiden avulla. Tietoteoreettista tarkastelua jatketaan soveltamalla poiesis- ja praksis-erottelua kotitalouden toimintaan. Huomio suunnataan siihen, mikä merkitys arjen hallinnan kannalta on sillä, että päämäärä sisältyy toimintaan tai että päämäärä on erillään toiminnasta, ja mikä merkitys arjen hallinnan kannalta on teoretiedon erilaisesta yhteydestä praksis- ja poiesis-aktiviteettien yhteydessä. Vaikka tutkimustarkoituksessa toimintaa jäsennetään poiesis- ja praksis-tyyppeihin, on pidettävä mielessä, että todellisessa arkipäivän elämässä erilaiset aktiviteetin muodot ovat vaikeasti erotettavissa, koska kotitalouden toiminnassa huolehditaan yleensä samanaikaisesti monista eri osa-alueista.

5.1.1 Arjen hallinta kotitalouden poiesis-tyyppisessä toiminnassa

Teknisluonteisessa poiesis-tyyppisessä toiminnassa sovelletaan luonnontieteellistä tietoa tuotteiden valmistamiseen. Tällöin on kysymyksessä toiminta, johon kuuluu erilaisia työsuorituksia ja tuotteiden valmistusprosesseja. Ruokatalouden, siivouksen ja vaatteiden hoitoon kuuluu yksittäisiä työvaiheita, joissa voi nähdä toiminnasta erillisen tuloksen. Poiesis-toiminnassa paljastuu toiminnan tekninen taitoaspekti tietoon liittyneenä. Ilmeisesti tällainen poiesis-tyyppinen toiminta mielletään keskeisenä kotitalouden toimintana, esimerkiksi puhuttaessa käden taidoista kotitaloudessa (vrt. Hyry 1979). Se kattaa merkittävän osan kotitalouden käytännön toiminnasta. Tällaista toimintaa on havainnollistettu kuviossa 10 kehällä 1, joka sisältää myös ympyrän keskuksena olevan teoreettisen tiedon alueen. Teoreettinen tieto viittaa klassisen tietokäsityksen mukaiseen propositio-naaliseen tietoon.

KUVIO 10. Poiesis-tyyppinen toiminta kotitaloudessa.

Kotitalouden poiesis-toimintaa voidaan verrata klassiseen käsitykseen käsityöläisen toiminnasta: Kotitalouden toimintaan (esim. ruoanvalmistukseen, siivoukseen, vaatehuoltoon, ostoksiin) tarvitaan "know that" -tyyppistä propositionaalista teorian tietoa, jota sovelletaan ajankohtaisessa tilanteessa. Teoreettisen ja käytännöllisen tiedon kiinteä yhteys näkyy Hintikan (1969, 27) mukaan sellaisena tiedon ja valmistustaidon yhteytenä, joka on kiteytynyt käsitykseksi aidosta tiedosta tekijäntietona: tieto ja toiminta- tai valmistuskyky ei ole vain erottamaton sukua toisilleen, vaan valmistustoiminta on jopa aidon tekijäntiedon välttämätön edellytys. Ensin on määriteltävä tuote, joka aiotaan tehdä. Käsityöläisen täytyy siis tuntea idea voidakseen tuottaa sen materiaalisen ilmentymän. Idea on samalla tekemisen päämäärä eli tavoite. Parhaimmillaan "know that"- ja "know how"-tiedon pitäisi kotitalouden toiminnassa yhdistyä toisiaan palvelevaksi kokonaisuudeksi. Sarvimäki (1988, 74) nimittää tällaista tietoa hoitotieteen ja kasvatuksen alalla toimenpidetiedoksi (procedural knowledge). Toimenpidetiedolla on keskeinen merkitys arkielämässä, koska siihen liittyy kykyjä (ability) ja taitoja (skills). Kyvyt ymmärretään tässä Sarvimäen (1988) tapaan siten, että kyky viittaa toimintakokonaisuuksiin ja menettelytapoihin sekä taito yksittäisiin motorisia vaativiin tekoihin ja teknisiin menetelmiin. Taitojen yhteys tekniikan hallintaan osoittaa tiedon ja taidon yhteyden poiesis-toiminnassa. Niiniluodon

(1994a, 75) mukaan taitojen tietopitoisuuden kasvu on yksi inhimillisen kulttuurin kehityksen yleinen piirre, joka näkyy nykyisin eri ammattialoilla.

Arjen hallinnan laadulliset piirteet tulevat esille poiesis-tyyppisessä toiminnassa arvioitaessa sitä, millä tavalla saadaan aikaan hyvä tulos. Hallinnan kehittymisen edellyttää tosiasiatietojen soveltamista käytännön tilanteissa. Poiesis-tyyppiseen tekemiseen voi kuulua myös tuotteiden suunnitelmien laatimista, mikä osoittaa, että ratkaisevaa ei ole pelkästään itse valmistaminen vaan tietämisen ja tekemisen yhteys. Ongelmanratkaisu ja materiaalien tuottaminen, ajattelu ja motorinen toiminta kietoutuvat siis yhteen. (Vrt. Suojanen 1993; Kojonkoski-Rännäli 1995, 56–57) Yhteyttä osoittaa se, että tuottavassa toiminnassa kysytään toiminnan perusteita sekä verrataan erilaisen ratkaisujen arvoa ja seurauksia, jolloin joudutaan teknisten kysymysten ohella ottamaan huomioon persoonallisuuteen liittyvät kysymyksiä ja pohtimaan fyysisen ja henkisen, näkyvän ja näkymättömän aspektin keskinäistä yhteyttä (Anttila 1994, 57–58).

Poiesis-tyyppisessä toiminnassa reflektointi tarkoittaa toisaalta ns. teknistä reflektiota, jossa arvioidaan työmenetelmiä ja tekniikoita. Toisaalta, kun reflektio muuttuu väline- ja materiaalikeskeisyydestä yleisemmälle tasolle, on kysymys tulkinnallisesta reflektiosta, jossa pohditaan tehtyjä ratkaisuja periaatteellisella tasolla ja arvioidaan tulosta suhteessa päämäärään. (Vrt. Suojanen 1993, 121) Kotitalouden poiesis-toiminnassa saattaa ilmetä myös teknisen näkökulman ylittävä eettinen ulottuvuus esimerkiksi kysyttäessä, millaisia materiaaleja ja välineitä pitäisi valita ja miten niitä pitäisi käyttää, jotta saatu tulos on omiaan lisäämään kotitalouden ja ympäristön yhteistä hyvinvointia. Tällainen poiesis-toiminta on havainnollistettu kuviossa 10 niillä alueilla (kehä 2), joissa poiesis-toiminnan yhteydet yhteiskuntaan ja luontoon ovat nähtävissä. Vastuullisuus tällaisessa poiesis-toiminnassa kohdistuu siihen, mitä tuotetaan, miten tuotetaan, millä tavalla luonto otetaan huomioon ja millainen hinta halutuista tuotteista maksetaan. (Vrt. Kojonkoski-Rännäli 1995, 236)

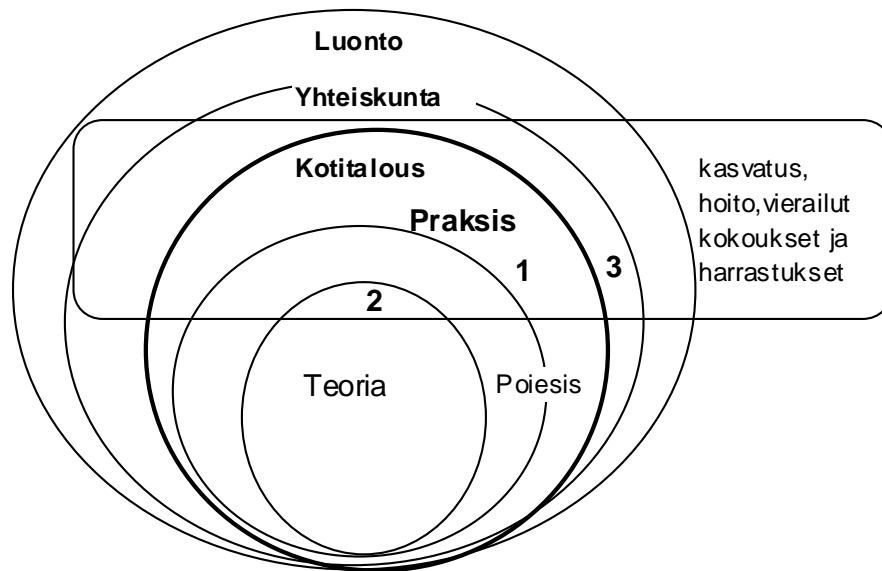
Poiesis-tyyppinen tekeminen voi edistää maailmassa olemisen miellyttävyyttä, mikäli siihen yhdistyy yhteistä hyvinvointia edistävä elämäntapa. Kojonkoski-Rännäli (1995, 238) mainitsee esimerkkinä tällaisesta elämäntavasta kansanomaisten käyttöesineiden tarkoituksenmukaisuuden ja kauneuden, jotka osoittavat elämäntavan, tietämisen ja tekemisen yhteyttä.

Poiesis-tyyppisessä toiminnassa toteutuu holismin mukainen ajattelu silloin, kun kokonaisuuden hallinta (elämäntapa, päämäärä) on ensisijainen ja sen valossa voidaan arvioida poiesis-tyyppisen toiminnan tulosta. Kun tavoitellaan arjen hallintaa kotitalouden toiminnan päämääränä, ei riitä, että osataan soveltaa tietoa ja valita menetelmä, vaan myös päämääriä on osattava harkita. Antiikin aikana luojan ja käyttäjän tieto arvioitiin vaativammiksi kuin tekijän tieto, koska tekijä saattoi toteuttaa tuloksen jonkun toisen tekemän suunnitelman mukaan (Hintikka 1969, 25). Toiminnan yllätyksellisyys ja kompleksisuus edellyttävät kotitalouden

toiminnassa luovuutta käyttäjän tiedon tarkoittamassa mielessä, koska jokainen kotitalous on ainutlaatuinen kokonaisuus, eikä ulkopuolinen voi antaa valmista suunnitelmaa tai kaavaa toiminnassa ilmenevien ongelmien ratkaisuun.

5.1.2 Arjen hallinta kotitalouden praksis-tyyppisessä toiminnassa

Edellä kuvatussa kotitalouden poiesis-toiminnassa arjen hallinta merkitsee sellaista toimintaa, jossa onnistutaan saamaan aikaan hyvä tulos. Sen sijaan praksis-toiminnassa on kysymys persoonallisuuden laadusta ja elämänlaadusta. Siksi on ymmärrettävää, että kotitalouden toiminnan eettinen ulottuvuus ilmenee praksis-tyyppisessä toiminnassa selkeämpänä kuin poiesis-toiminnassa, vaikka arjen hallinnan laatua tutkittaessa on otettava huomioon praksis- ja poiesis-toiminnan mahdollinen samanaikaisuus ja yhteen kietoutuneisuus. Kuviossa 11 havainnollistetaan kotitalouden praksis-toimintaa.

KUVIO 11. Praksis-tyyppinen toiminta kotitaloudessa

Praksis-tyyppisessä toiminnan tutkimuksessa painopiste on sosiaalisen ympäristön inhimilliseen vuorovaikutukseen liittyvissä tekijöissä, sen sijaan poiesis-toiminnassa pääpaino on fyysiseen ympäristöön kohdistuvissa aktiviteeteissa. Praksis-toimintaa edustaa tyypillisimmillään sellainen kotitalouden toiminta (kuviossa 11 kehä 1), jossa pääpaino on ihmissuhteiden hoitamisella. Tästä ovat esimerkkeinä lasten kasvatus ja vanhusten hoito, vierailut, kokoukset ja monet harrastukset. Praksis-toiminta kotitaloudessa merkitsee yhteistoimintaa kotitalouden jäsenten kesken sekä vuorovaikutusta lähiyhteisössä ja yhteiskunnassa yhteistä hyvinvointia tavoitellen. Praksis-käsitteeseen kuuluu ajatus siitä, että

yhteiskunnan toiminnan päämääränä on hyvän elämän mahdollisuuksien edistäminen. (Hintikka 1969, 83; Toiskallio 1983, 63) Kuviossa 11 havainnollistetaan sitä, että tyypillisimmillään arjen hallinta kohdistuu praxis-toiminnassa inhimilliseen vuorovaikutukseen, jolloin arjen hallintaa kuvattaessa ja arvioitaessa reflektointi on kohdistettava toimijaan itseensä ja hänen eettisiin arvostuksiinsa lähiyhteisössä ja yhteiskunnassa.

Tässä tutkimuksessa kotitalouden toiminta ymmärretään ensisijaisesti praktisena (kehä 1) jolloin on tarpeen painottaa eettisten arvojen keskeisyyttä erityisesti siksi, että praktiseen toimintaan kuuluu oleellisena inhimillisen kasvun ja kasvatuksen elementti. Hirsjärvi (1985b, 10) muistuttaa, että arvojen keskeinen asema kasvatustoiminnassa johtuu siitä, että kasvatuksen todellisuus on jatkuvasti muuttuva ja tiettyyn rajaan saakka muutettavissa. Voidaan utopistisesti ajatella, että olisi olemassa ”toivottu maailma”, joka tarjoaisi ihmisen kasvuille tähänastista paremmat lähtökohdat. Kasvatusfilosofian ydintehtävä olisi etsiä näitä arvopäämääriä. Siten arvolauseet tulevat tosiasialauseiden ohella tieteellisen tutkimuksen kohteiksi. (Emt. 11)

Praxis-tyyppisessä toiminnassa on ensisijaisesti kysymys perusarvoihin eli itseisarvoihin (vrt. Ahlman 1939, 73) liittyvistä elämän suunnitelmien toteuttamisesta, jolloin yksilön oman maailmankatsomuksen mukaiset arvostukset ohjaavat toimintaa. Toiminta ei suju, ellei oteta huomioon kaikkien kotitalouden jäsenten hyvinvointia. Kotitalouden toiminta on sekä toimijan itsensä että toisten hyväksi toimimista. Tällainen päämäärätietoisuus sisältää näkemyksen siitä, mikä on yleensä viisasta ihmiselle. (Vrt. Ollila 1992, 269; Puolimatka & Airaksinen 1994, 212) Hilpelä (1992) yhdistää viisaus-käsitteen Platonin ja Aristoteleen (1989, 20–25, 118) käyttämään fronesis-termiin, joka suomennetaan usein käytännöllisenä järkevyytenä. Käytännöllinen järkevyyys on kykyä nähdä, mikä on ihmisen hyvä. Se eroaa pelkästä älykkyydestä, joka viittaa neuvokkuuteen minkä tahansa päämäärän, niin arvokkaan kuin arvottomankin saavuttamisessa. Käytännöllistä järkevyyttä kutsutaan viisaudeksi, jolloin halutaan viitata nimenomaan tämän käsitteen arvoulottuvuuteen.

Praxis-käsitteeseen sisältyvä viisaus paljastuu sosiaalisessa toiminnassa, jossa toiminnan eettistä laatua voidaan arvioida toimijan luonteenominaisuuksien (hyveiden) perusteella. Yksilöllä pitäisi olla sellaisia persoonallisuuden kehittymiseen liittyviä elämänpäämääriä, jotka ulottuvat hänen oman hyvinvointinsa ulkopuolelle, siihen yhteisöön, jonka keskuudessa hän pyrkii saavuttamaan kunnioitusta ja rakkautta (vrt. Rescher 1973, 126–127).

Kehitettäessä arjen hallintaa kotitalouden praxis-toiminnassa tavoitteena on toimijan päämäärien ja niiden taustana olevien arvojen selkeyttäminen. Koska kotitalouden toiminta on monin tavoin yhteydessä yhteiskunnan eri alueille (kuvio 11, kehä 3), kotitalouden toimintaa ohjaavaan päämäärätietoisuuteen pitäisi liittyä näkemys kotitalouden merkityksestä yhteiskunnan perusyksikkönä. Kotita-

louden praxis-toiminta ei ole vain sopeuttaja, vaan myös maailman muuttaja niiden päämäärien suunnassa, joiden ajatellaan palvelevan yhteisen hyvän toteutumista. Tällöin nykyhetken toimintaa säätelee käsitys siitä, mitä vaatimuksia ja haasteita yhteiskunnan jäsenenä eläminen aiheuttaa.

Kotitalouden praxis-toiminta voi olla luonteeltaan yksilöiden yhteiskunnallista sopeutumista edistävää, mutta se voi myös vaikuttaa yhteiskunnan rakenteiden muuttumiseen, jolloin praxis-tyyppisen toiminnan päämäärään liittyy emansipatorinen ulottuvuus. Kotitalouden praksiksen näkökulmasta yhteiskunnan toiminnan pitäisi muuttua sellaiseen suuntaan, että se voisi nykyistä paremmin palvella kotitalouksien pyrkimystä inhimilliseen kasvuun ja uusien yhteiskunnan jäsenten kasvattamiseen. Tietoisuus yhteiskunnan päätöksentekomekanismeista ja elinympäristömme ekologisista lainalaisuuksista edistää elämän tasapainoa vasta sitten, kun tietoa osataan käyttää tarkoituksenmukaisesti arkipäivän tilanteissa. Samalla kun huolehditaan inhimillisestä hyvinvoinnista, on huolehdittava myös ympäristöstä, jotta vuorovaikutuksella onnistuttaisiin edistämään yhteistä hyvinvointia. Kotitalouden toiminnan hallitseminen vaatii myös niiden yhteiskunnallisten ja historiallisten kehitysprosessien tuntemista, joiden kautta on päädytty nykytilanteeseen. (Brown 1985b, 910–911; Bubolz & Sontag 1993, 437) Emansipatorinen ulottuvuus merkitsee arjen hallinnassa reflektion kohdistumista yhteiskunnassa vallitsevaan traditioon ja yhteiskunnallisen toiminnan tavoitteisiin.

Ollila (1992, 269) puolustaa sellaista antiikin ajan näkemystä hyvästä elämästä, että yksilöllisestä vaihtelusta huolimatta on olemassa joitakin yleisiä ja yhteisiä hyvän elämän tunnusmerkkejä ja että on olemassa joitakin taitoja, jotka edistävät hyvän elämän ideaalin toteutumista. Kotitalouden toimintaa tutkittaessa oletus hyvän elämän mahdollisuudesta on keskeinen lähtökohta, jonka mukaan hyvin yleisellä tasolla voidaan puhua niistä taidoista, joita arkielämässä tarvitaan, sekä etsiä menettelyjä, joiden avulla näitä taitoja voidaan kehittää. Silloin kun korostetaan tietoja ja taitoja hyvän elämän edellytyksinä, liikutaan praxis-tyyppisessä toiminnassa kuviossa 11 alueella 2, jossa toiminnan hallinnassa on kysymys teoreettisen ja käytännöllisen tiedon vuorovaikutuksesta. Tällainen toiminta on luonteeltaan hyvin lähellä poiesis-tyyppistä toimintaa. Tällöin kotitalouden toimintaa lähestytään sellaisesta näkökulmasta, jossa praxis- ja poiesis-toiminta kietoutuvat yhteen samanaikaiseksi prosessiksi.

5.2 Päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteys pragmatistisen tietokäsityksen valossa

Päämäärän, toiminnan ja tiedonmuodostuksen keskinäistä yhteyttä on tarkasteltu filosofiassa pragmatismiksi kutsutussa suuntauksessa. Pragmatismien käsite johdetaan kreikkalaisesta sanasta "ta pragmata", mikä tarkoittaa tapahtumien kulkuun liittyviä asioita. Pragmatismi tarkoittaa sellaista teoriaa asioiden ja ajat-

telun välisestä suhteesta, joka ottaa huomioon ajattelun ja toiminnan ajallisen jatkuvuuden ja vuorovaikutuksen. (Niiniluoto 1987, 51; Venkula 1993a, 61–62) Scheffler (1986, ix) kuvaa pragmatismia inhimillisen elämän tulkkina, joka integroi ruumiin ja sielun, kielen ja ajattelun, toiminnan ja merkityksen sekä tieto- ja arvokysymykset.

Toiminnan ensisijaisuus suhteessa tiedonmuodostukseen on perusteluna pragmatistisen ajattelun keskeiselle asemalle tässä tutkimuksessa. Yksilön kokemusten ja vuorovaikutuksen korostaminen painottuu pragmatistisessa tietokäsityksessä, ja siksi arjen hallinnan tarkastelu nimenomaan pragmatistisen näkemyksen valossa tukee esiymmärrystä kotitalouden toiminnasta aineellisten ja inhimillisten tekijöiden yhteenkietoutumana.

5.2.1 Pragmatismi rationalismin ja empirismin yhdistäjänä

Pragmatistisella tieteenfilosofialla on yhteyksiä sekä rationalismiin että empirismiin. Rationalismi pitää erottaa käsitetasolla rationaalisuudesta. Molemmilla on taustana järjen käsite (ratio). Rationaalisuus ilmaisee sitä, miten ihminen järjen avulla ohjaa toimintaa. Rationalismi tarkoittaa sellaista tietoteoreettista perinnettä, jossa järki on tiedonhankinnan perusväline.

Rationalismin ja empirismin erottelu liittyy toisaalta tiedon hankinnan tapaan ja toisaalta käsitykseen minän ja maailman suhteesta. Rationalistit, esimerkiksi Platon (427–347 eKr.), Descartes (1596–1650) ja Spinoza (1632–1677) väittävät, että vain järjen, ymmärryksen ja intuition avulla voidaan saavuttaa todellisuutta koskevaa luotettavaa tietoa; aistien ja kokemuksen kautta saatu tieto on usein harhaa. (Kaila 1939, 45; Niiniluoto 1980, 139–140).

Pelkistetyimmillään rationalistinen ajattelu sulkee maailman kokonaan ulkopuolelle kohdistessaan huomion yksilön tietoisuuteen (Saarinen 1989, 128). Rationalistisen tarkastelun kohteina ovat oliot sinänsä ja niiden tarkoitukset, ts. rationalismiin kuuluu teleologinen näkökulma (vrt. von Wright 1971, 16, 84; Niiniluoto 1980, 145; Sarvimäki 1988, 14).

Rationalistinen perinne painottaa järjen merkitystä tiedon vastaanottamisessa ja tulkinnessa - toimintaa selitetään niiden käsitysten kautta, joita ihmisellä itsellään on omasta todellisuudestaan (Oksala 1989, 60–61). Arjen hallita - käsitteen kuvaus kotitalouden toimintaan liitettynä joudutaan rakentamaan monelta osin rationalistisen perinteen varaan siksi, että halutaan korostaa toimijan tulkitsemaa näkökulmaa arjen hallintaan. Rationalistinen perinne palvelee kotitalouden toiminnan tutkimuksen teoreettista kehittämistyötä myös siinä mielessä, että kotitalouden arjen hallinnan on oletettu olevan ensisijaisesti yhteydessä toiminnan päämäärään.

Intentionaalisuuden ja tietoisuuden ongelmat ovat rationalistisen lähestymistavan mukaista teologisuutta korostavia tutkimuskohteita (von Wright 1971, 86–

87). Itsetietoisuutta henkisyyttä kuvaavana laatuna tarkasteltiin edellä ihmiskäsityksen yhteydessä. Tajunnan henkisyyden ja itsetietoisuuden yhteydessä reflektiivisyys liitettiin persoonallisuuden kehittymiseen eettisyyden ja vastuullisuuden kautta. Jatkossa reflektiivisyyden laatua arvioidaan toiminnassa rationaalisuuskäsitteen avulla.

Ongelmallista kotitalouden arjen hallinnan tutkimisessa on se, että praksis- ja poiesis-tyyppisen toiminnan yhteen kietoutuminen vaatii sekä empiristisen että rationalistisen näkökulman huomioon ottamista ja yhdistämistä tietokäsityksen osaksi. Empiristinen, galileinen tiedonkäsitys on vastakkainen aristoteeliselle, rationalistiselle perinteelle. Rationalismin ja empirismin erot ilmenevät silloin, kun selkeytetään tiedon lajeja, tiedon alkuperää ja inhimillisen tiedon mahdollisuuksia. Empirismin (mm. Locke 1632–1704) mukaan fyysistä, psyykkistä tai loogista todellisuutta ei voida tavoittaa ilman aistihavaintoihin perustuvaa kokemusta. Tällöin aistihavaintoon perustuva sisäinen ja ulkoinen kokemus on tiedon lähteenä ja kriteerinä. (Niiniluoto 1980, 39; Vaittinen 1984, 67, 69; Oksala 1989, 60–61; Saarinen 1989, 187)

Fyysinen, materiaallinen maailma on kotitalouden toiminnassa keskeinen esimerkiksi silloin, kun on kysymys aistein havaittavasta hyvästä tuloksesta esim. siivouksessa, vaatehuollossa tai ruoanvalmistuksessa. Kotitaloustutkimuksen on otettava huomioon monien erityistieteiden tutkimustuloksia, ja siksi kotitalouden toiminnan tutkiminen tarvitsee myös sitä tukea, mitä empiirisen tieteen menetelmin voidaan todentaa kotitalouden toiminnasta. Eksaktin luonnontieteen arvovapaa metodi ja tiedonmuodostustapa on perusteltu esimerkiksi monia kotitalouden toimintaedellytyksiä tutkittaessa. (Cooper, 1987; Wallin 1989) Fyysistä maailmaa, jota Popper (Popper & Eccles 1977, 7–10) kuvaa nimellä ”maailma 1”, ei voi sulkea pois kotitalouden toiminnan tutkimisesta, mutta empiristinen lähestymistapa on yksinään liian kapea. Empiirisen, positivistisen filosofian tietoteoreettiset lähtökohdat osoittautuvat riittämättömäksi erityisesti silloin, kun kotitalouden toimintaa halutaan ymmärtää ja tulkita ottaen huomioon toiminnan päämääriä ja niiden taustalla olevia arvoja. Kotitalouden inhimillistä toimintaa kuvaa intentionaalisuus ja reflektiivisyys, ts. toiminnan suuntautuminen päämäärään ja toiminnan refleктоiva arviointi. Siksi empiirinen, kausaalisia lainalaisuuksia etsivä selitys saattaa joutua ristiriitaan kotitalouden toiminnan eettisen luonteen vuoksi.

Rationalistisen tiedeperinteen elementtejä löytyy lukuisten erilaisten nimikkeiden takaa. Hermeneuttisessa ja eksistentiaalis-fenomenologisessa sekä pragmatistisessa tutkimuksessa jatkuu rationalistinen, kantilainen ajatteluperinne. Pragmatismien ohella hermeneuttinen ja fenomenologis-eksistentiaalinen tiedekäsitys liitetään tulkinnallisiin ihmis- ja yhteiskuntatieteisiin. Tulkinnan ja ymmärtämisen vaatimus on ollut kotitaloustutkimuksen historiallisen kehityksen toisena päälinjana empiirisen metodologian ohella. Tulkinnallisen lähestymistavan avulla pyritään ymmärtämään sosiaalisten toimijoiden intentioita; siksi tulkinnallista lähestymistapaa tarvitaan erityisesti merkitysten ymmärtämiseen ja kommunikaation hel-

pottamiseen (Badir 1988, III). Kotitalouden toimintaa tutkittaessa tulkintaa tarvitaan esimerkiksi silloin, kun halutaan perustella moniulotteisen vuorovaikutuksen keskeistä merkitystä sekä kotitalouden jäsenten että koko ekosysteemin hyvinvoinnin kannalta. (Autio, T. 1985, 19–20; Bubolz & Sontag 1993, 426; Brown 1985a, 124, 281)

Empirismi näkyy pragmatismissa vahvana kokemuksen ja toiminnan painotuksena. Pragmatismiin mukaiseen ajatteluun sopii sellainen käsitys toiminnasta, että tiedon lähtökohtana on elämä ja toiminta sinänsä ja tiedon pätevyys merkitsee toimivuuden testaamista arkipäivän tilanteissa. Vaikka pragmatismi korostaa ihmisen kokemusta keskeisenä tiedon lähteenä, on erotettava kokemus (empiria) kapeana, ympäristöstä ja ajallisesta jatkuvuudesta irrotettuna kokemuksena ja kokemus sellaisena, kuin se ilmenee pragmatismissa empiria-käsitteen alkuperäisessä merkityksessä. Tällöin sillä tarkoitetaan kokemusta, jonka perusteita ei läheskään aina voida propositionaalisesti kuvata, vaan se viittaa Rylen (1976) kuvaamaan käytännölliseen tietoon tai sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ilmeneviin arvostuksiin. Pragmatismiin mukaan kokemus syntyy toiminnallisessa vuorovaikutuksessa merkityksellisiin tapahtumiin (vrt. Venkula 1993a, 65). Silloin kun kotitaloustiede ymmärretään ensisijaisesti luonteeltaan praktisena, pragmatistinen näkemys tiedon ja toiminnan yhteydestä ohjaa arjen hallinnan tulkintaa siten, että arjen hallinta -käsitteen perussisältö liitetään nimenomaan toimintaan ja toiminnassa syntyviin merkityksiin.

Pragmatismiin filosofiset juuret palautuvat brittiläiseen empirismiin, kantilaiseen idealismiin ja Kantin jälkeiseen saksalaiseen idealismiin (Scheffler 1986; Niiniluoto 1987, 40, 43). Kantin (1724–1804) filosofia pyrkii rakentamaan synteettisiä kahden näennäisesti vastakkaisen perinteen välille yhdistämällä käytännön toimintaan liittyvät moraalikysymykset tietoteoriaan (Kant 1990; Saarinen 1989, 228). Siksi holistinen lähestymistapa on mielekäs pragmatismiin yhteydessä. Kantin vaikutus näkyy pragmatismissa siten, että pragmatistit liittävät Kantin tavoin ihmismieleen tiettyjä ennakkoehtoja sille, miten toiminnan mieli ja merkitys muodostuvat kokemuksessa. Pragmatistisen tietoteorian tyypillinen luonne ilmenee Sarvimäen (1988, 34) mukaan siten, että tieto on perustavalla tavalla sidoksissa inhimillisiin sosiaalisiin yhteyksiin. Siksi moraalit ja yhteiskunnalliset suhteet ovat olennainen osa pragmatistista tietokäsitystä. Kantilaisuuteen tullut uusi käytännöllinen vivahde näkyy siinä, että käytännön toiminnassa saadun kokemuksen vaikutus tietokäsitykseen hyväksytään.

Pragmatismiin mukaan inhimillinen ajattelu ja tietäminen, jopa intuitio, kehittyvät yhteydessä toimintaan ja niiden seurauksena syntyvään kokemukseen. Toisaalta ajattelun pyrkimys on myös tuottaa toimintatapoja, ja toiminta on samalla ajattelun adekvaattisuuden testaja. Pragmatismi hylkää empirismiin sisältyvän dualismin (tieto–tiedon kohde; fakta–arvo, mieli–materia, toiminta–tietäminen, absoluuttinen–konkreettinen). Nämä vastakohtaiset käsitteet nähdään pragmatismissa ajassa tapahtumina etenevinä prosesseina. Pragmatismiin

mukaan etiikka on loogisesti mahdollista sisällyttää teoriaan toiminnan, ajattelun ja tiedonmuodostuksen keskinäisestä yhteydestä. Tämä näkökohta edistää merkittävällä tavalla eettisyyden ymmärtämistä kotitalouden toiminnassa, jossa käytännön toimintaan sisältyy pyrkimys toimia omien arvostusten mukaan, jotta voisi kokea elämän mielekkääksi. (Thayer 1968, 6, 65; Scheffler 1986, 76–82; Venkula 1993a, 62–63)

Väitetään (Niiniluoto 1987, 49; Scheffler 1986), että pragmatistit, mm. James ja Dewey, arvioivat tietoa ensisijaisesti hyötynäkökohtien kautta, mutta Sarvimäki (1988, 41) muistuttaa, että yhtä merkittävä lähtökohta mm. Deweyllä on elämä ja toiminta sinänsä, eikä hyödyllisyys tarkoita yksinomaan aineellista tai välineellistä hyötyä. On hyödyllistä oppia valitsemaan myös päämäärät hyvin. Yksilön arvot tulevat koetelluksi yksittäisten, vähitellen tavoiksi muotoutuvien tekojen valinnassa ja valintojen arvioinnissa. Siten pragmatismien mukaan aksio-logia on välttämätön ihmisen mentaalisisessä toiminnassa. Etiikka ei ole jokin ylimääräinen lisä, vaan sillä on aito funktio mielen muussa toiminnassa. (Venkula 1988, 7–11; 1993a, 67–68)

Tässä tutkimuksessa tietoteoreettinen sitoutuminen on rationalismin pragmatistisen ajatteluperinteen mukaista. Perusvalintana on Rescherin (1992; 1993) pragmatistinen idealismi, jonka taustalla on Kantin filosofia. Kantin tapaan Rescher erottaa todellisuuden sinänsä olemassa olevaksi. Kantin tapaan todellisuus sinänsä oletetaan olemassa olevaksi, samoin kuin sen taustalla olevan havainnollis-käsitteellisen aineksen. Kokonaisuus syntyy tutkimuskohteen luonteen ja todellisuutta hahmottavan mielen (mind–reality) vuorovaikutuksesta siten, että kummankaan osuutta on mahdotonta yksilöidä erilleen. Todellisuuskuvassamme ovat mukana sekä tutkiva mieli että sen kohde. Tietomme on aina epätäydellistä, ja todellisuus on monipuolisempi kuin tajunnan saavutettavissa oleva osa siitä. (Rescher 1992, 323) Tämä Rescherin näkemys edustaa kognitiivista, käsitteellistä idealismia (Rescher 1992, 310). Rescherin näkemys on optimistisempi kuin Kantin, koska Rescher ajattelee, että se, mikä on totta, on mahdollista saada selville. Sen sijaan Kant asettaa tietokyvylle periaatteellisen rajan. Käsitteellinen idealismi sisältää kaksi perusväitettä: mieli on kausaalisesti riippuvainen maailmasta ja maailma on käsitteellisesti riippuvainen mielestä siten, että mielen prosessit kietoutuvat materiaaliin prosesseihin. Tämä yhteenkietoutuminen merkitsee sitä, että maailmankuvaa ja mielen sisältöä ei voi tarkkaan erottaa, koska ne sulautuvat yhteen. Samanaikaisesti, kun puhutaan todellisuudesta, on viitattava tajunnan toimintoihin. (Rescher 1992, 320) Tällainen käsitteellinen idealismi sopii yhteen holistisen ihmiskäsityksen situationaalisen säätöpiiri-idean kanssa, jossa tajunnan mielelliset prosessit tulkitsevat tilanteeseen kuuluvia tilannetekijöitä. Kokemus arjen hallinnasta muuttuu situationaalisten tekijöiden mukaan.

Pragmatistinen idealismi on yksi mahdollisuus kuvata kotitalouden arjen hallintaan liittyviä merkityksiä toiminnan ja tiedon yhteyksien kautta. Pragmatismien mukaiseen ajatteluun sopii sellainen näkemys kotitalouden toiminnan ja tiedon

yhteyksistä, että tiedon lähtökohtana on elämä ja toiminta sinänsä ja tiedon pätevyys tulee testatuksi arkipäivän tilanteissa loogisesti. (vrt. Sarvimäki 1988, 34; Venkula 1993a, 68)

5.2.2 Rationaalisuus-käsitteen moniulotteisuus pragmatistisen tiedetradition mukaan

Käsitys siitä, millaisia yhteyksiä vallitsee tiedon, tietoisuuden ja toiminnan välillä, voidaan hahmottaa yleisellä tasolla rationaalisuus-käsitteen avulla. Holistisen ihmiskäsityksen analyysissä itsetietoisuus on todettu henkisyyskuuluvaksi inhimilliseksi erityispiirteeksi, minkä ansioista ihminen voi reflektoida omaa ajatteluaan, toimintaansa ja tunnetilojaan, ts. käyttää järkeään sekä harkita valintojaan ja päätöksiään. Ihmisen erityislaatu suhteessa eläimiin ilmenee juuri rationaalisuudessa, mikä tekee mahdolliseksi oman olemuksen toteuttamisen. Koko länsimainen yhteiskuntamme ja koulutusjärjestelmämme perustuvat ajatukseen ihmisestä rationaalisena olentona, joka kykenee hankkimaan aktiivisesti tietoa ja arvioimaan sitä kriittisesti. Järjen (tietämisen) ohella ihmisen henkisiin toimintoihin on perinteisesti katsottu kuuluvaksi tunne ja tahto, joiden toiminnat liittyvät erottamattomasti toisiinsa. (von Wright 1981, 57, 1987, 14–15; Aristoteles 1989, 16, 25; Niiniluoto 1994a, 40–42)

Aristoteles (1989, 25–26) kuvaa tajunnallisten toimintojen yhteenkietoutumista siten, että ihmisen sielu on monikerroksinen. Sielussa on järki ja haluava osa. Kasvatuksen kautta ihmisen haluava osa oppii seuraamaan järkeä. Päätöksenteossa tarvitaan järjen fronesis-osaa, joka liittyy toimintaan. Päätätely etenee lopusta alkuun, päämäärästä keinoihin. Järki arvioi, mikä on paras teko. Harkinta kuuluu Aristoteleen (emt. 46) mukaan vain keinoihin. Etiikka antaa päämäärän ja kertoo, mitä on hyvä elämä-, päämäärät eivät ole ihmisen päätettävissä. Kysymys siitä, millaisia yhteyksiä päämäärän, tiedon ja toiminnan välillä vallitsee, merkitsee siten tähän tutkimukseen sovellettuna samaa kuin kysymys siitä, millaisia rationaalisia yhteyksiä päämäärän, tiedon ja toiminnan välillä vallitsee. Tällöin rationaalisuutta tulkitaan laajasta perspektiivistä pitäen mielessä Tällöin rationaalisuutta tulkitaan laajasta perspektiivistä pitäen mielessä kotitalouden toiminnan eettinen ulottuvuus. Erityisesti tarkastelu suunnataan siihen, miten arjen hallinnan kehittyminen on yhteydessä toiminnan rationaalisuuteen.

Perinteisesti on erotettu uskomus- ja toiminnallisuusrationaalisuus. Uskomusrationaalisuus viittaa sellaisiin tietoihin ja uskomuksiin, joita tiede ja uskonto edustavat institutionaalisella tasolla. Rationaalisuudesta puhuttaessa päähuomio on yleensä ihmisen tekemisessä ja toiminnassa. Toiminnallisuusrationaalisuus liittyy tekoihin, ja se voidaan erotella välinerationaalisuudeksi (Zweckrationalitet) ja arvorationaalisuudeksi (Wertrationalitet) Weberin (1949, 1980) tapaan. Arvorationaalisuus liittyy toiminnan päämääriin ja välinerationaalisuus keinoihin. Välinerationaalisuus etsii tehokkaimpia keinoja annetun päämäärän toteuttami-

seksi. Arvorationaalisuus vaatii kysymään myös päämäärän järkevyyttä tai sitä, onko päämäärä väline jonkin muun päämäärän toteuttamiseen. Voidaan harkita myös, onko päämäärä toteuttamiskelpoinen ja onko meillä hallussamme tapoja, joilla päämäärä voidaan toteuttaa tai joilla sitä voidaan ainakin lähestyä. Pragmatismissa uskomus- ja toiminnallisuusrationaalisuus kytketään yhteen. (Rescher 1988, 12; Niiniluoto 1994a, 46–47)

Englannin kielessä on kaksi rationaalisuutta kuvaavaa sanaa (rational ja reasonable), joiden merkitykset viittaavat erotteluun väline- ja arvorationaalisuuden välillä. Rationaalinen (rational) liittyy oikeaan todisteluun, selvään käsitykseen niistä keinoista, joilla annetut tarkoitukset voidaan toteuttaa, sekä haluun tutkia erilaisten mielipiteiden pätevyyttä. Rationaalisuus tässä mielessä on älyllistä valmiutta tai ”teknistä rationaalisuutta” (Zweckrationalitet). Englannin kielessä ”reasonable” tarkoittaa lähinnä järkevyyttä merkityksessä ’ymmärtäväinen’ ja ’viisas’. Se tarkoittaa toimintaa, joka on suuntautunut ensisijaisesti kohti arvoja (Wertrationalitet). Se liittyy oikeaan tapaan elää, siihen, mikä on ihmiselle hyväksi tai pahaksi, toisin sanoen pikemminkin päämääriin kuin välineisiin. Tekninen rationaalisuus ei ole aina järkevää tai viisasta. (von Wright 1987, 21–22)

Habermasin ajattelu rationaalisuudesta valaisee rationaalisuutta erityisesti kielellisen vuorovaikutuksen näkökulmasta. Habermas (1981a, 28) erottaa kognitiivis-instrumentaalisen ja kommunikatiivisen rationaalisuuden. Rationaalisuuden kaksi ulottuvuutta merkitsevät Habermasilla sitä, että toisaalta kyetään sovelta-
maan tehokkaasti tietoja tavoitteiden saavuttamiseksi ja toisaalta pystytään perustelemaan omat näkemykset sekä saamaan muutkin vakuuttuneiksi toiminnan oikeutuksesta, jolloin on kyseessä kommunikatiivinen rationaalisuus. Kognitiivis-instrumentaalinen rationaalisuus merkitsee kykyä puuttua välineellisellä tasolla luonnon tapahtumien kulkuun. Se voidaan Habermasin mukaan sisällyttää osa-alueena kommunikatiiviseen rationaalisuuteen, jonka mukaan pyritään saamaan aikaan intersubjektiiivista yhteisymmärrystä asioista ja tapahtumista. (Habermas 1981a, 35–44)

Kommunikatiivisen rationaalisuuden käsite on siten laajempi kuin kognitiivis-instrumentaalisen toiminnan käsite. Se ei rajoita toiminnan rationaalisuutta ainoastaan ulkomaailmaa koskevien käsitysten totuuteen ja toiminnan tehokkuuteen vaan ottaa huomioon, että toiminta on rationalisoitavissa myös moraalisten periaatteiden osalta. Näillä kahdella rationaalisuuden muodolla on Habermasin mukaan myös erilainen tehtävä toimintajärjestelmässä: kognitiivis-instrumentaalisen rationaalisuuden lisääntyminen merkitsee toimijoiden autonomisuuden lisääntymistä suhteessa ympäristöön, toisin sanoen ympäristön toimintasuunnitelmien toteuttamiselle asettamien esteiden ja rajoitusten vähittäistä voittamista. (Kangas 1989, 19)

Rationaalisuus kommunikatiivisessa mielessä edellyttää, että tietty teko pystytään oikeuttamaan tiettyjen normien pohjalta, ja normi taas perustellaan muiden

normien pohjalta. Tämä rationaalisuusmäärittely vahvistaa Rescherin ja Habermasin käsitysten yhteyttä rationaalisuuden universaalisuuden ja relatiivisuuden suhteesta. Kommunikatiivisen rationaalisuuden käsite on sidottu vahvasti normatiiviseen kontekstiin, jonka mukaisesti toiminnan rationaalisuutta voidaan arvioida suhteessa sekä toimijan sisäiseen arvomaailmaan että kulttuurin arvomaailmaan. (Habermas 1981a, 25–44; Kusch 1986, 206; Kangas 1989, 18)

Rationaalisuus tarkoittaa Rescherin (1988, 1–2) mukaan järkevää pyrkimystä asianmukaisiin päämääriin. Rationaalisuus tulkitaan usein järkeväksi toiminnaksi siitä syystä, että se merkitsee tehokkaimpien keinojen soveltamista sopivien tavoitteiden saavuttamiseen. Rescher (1993, 92) ei kuitenkaan hyväksy Aristoteleen (1989, 47) näkemystä siitä, että harkitsemme vain keinoja emmekä päämääriä. Rescherin ajattelun mukaan rationaalisuus suuntautuu kahtaalle: on harkittava sekä keinoja ja menetelmiä että päämääriä. Vaikka on löydetty tehokkaita keinoja, on vielä erikseen harkittava, ovatko keinot sellaisia, että niitä kannattaa käyttää. Rationaalisuutta sovellettaessa on otettava huomioon sekä keinojen tehokkuus että päämäärien pätevyys. Päämäärien pätevyyden arvioinnissa tunteilla on tärkeä rooli, tunteiden välityksellä on mahdollista saada esille se, mitä halutaan tavoitella. Välineellinen rationaalisuus antaa keinot siihen, miten pitää toimia. Rationaalisuus on siten ihmisen henkisyttä ilmentävä voimavara, jonka avulla voidaan tehdä järkeviä valintoja. Rationaalinen toiminta tarkoittaa sitä, että tehdään jotain painavin perustein. Hyvät perusteet ovat sellaisia, että ne ohjaavat toimintaa optimaalisesti parhaiden tavoitteiden mukaan. Perusteiden tekee hyväksi se, että sen toteuttaminen johtaa ponnisteluja tarkoituksenmukaisesti. (Rescher 1993, 93–94)

Rescherin (1988, 6) rationaalisuus-käsite ottaa huomioon myös toiminnan kontekstin: rationaalisuus on sellaisen parhaan mahdollisen keinon hakemista, mikä voidaan toteuttaa sillä hetkellä vallitsevissa olosuhteissa – rationaalisuus sitoutuu tilanteen tulkintaan. Jos asetetaan rationaalisten perusteiden tilalle pelkästään se, mitä haluamme tehdä, eikä sitä, mitä meidän pitäisi tehdä, rationaalisuus on ymmärretty väärin. Rescherin ajattelun mukainen rationaalinen toiminta ei siis johda itsekkäiden etujen suosimiseen.

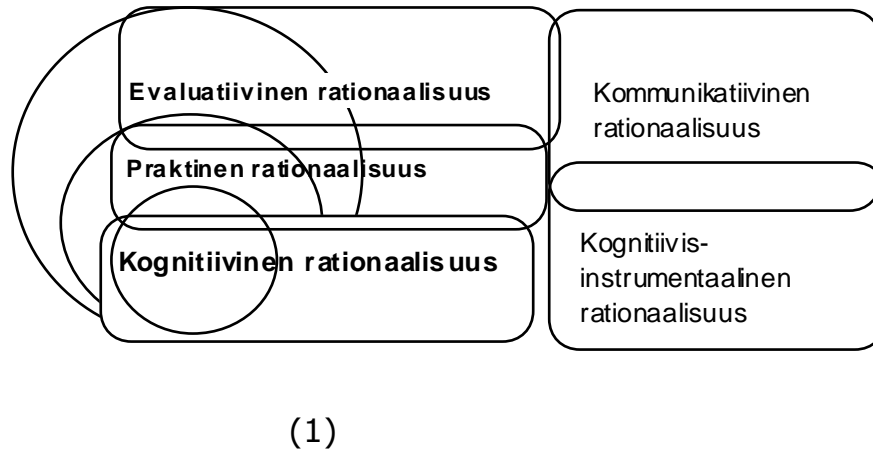
Rescher vastustaa rationaalisuuden yhdistämistä peliteoreettisiin, yksipuolisesti ekonomisiin teorioihin, jotka lähtevät siitä, että on järkevää tavoitella omien etujen maksimointia, esim. rahaa ja nautintoa. Hän ei myöskään hyväksy utilitarismin (esim. Brandt 1979; Hare 1988) mukaista hyötyajattelua rationaalisuuden yhteydessä. Rescherin perusargumentti on se, että omaa etua ei ole järkevää maksimoida, koska arvot eivät muodosta yksiulotteista jatkumoa. Järkevän olennon kannattaa pyrkiä arvojen optimointiin. Koska erilaisten arvojen asettaminen tärkeysjärjestykseen johtaa yleensä ristiriitatilanteisiin, on järkevää pyrkiä mahdollisimman suureen tasapainoon. Kun etsimme omaa parastamme, on oman etumme mukaista olla optimaalisen rationaalisia, mutta pidättyä maksimaalisuuteen liittyvästä ehdottomasta fanaattisuudesta. Maksimointipyrkimys vie usein

järkevyyden ohi, ja todellinen rationaalisuus löytyy optimoinnin alueelta. Optimoinnissa on kysymys enemmän elämäntaidosta kuin lyhytnäköisestä hyödystä. (Rescher 1993, 32–33)

Järkeä tarvitaan silloin, kun on mahdollisuus tehdä valintoja. Uskomusten, toiminnan ja arvostusten valinnat edustavat Rescherin (1988) mukaan kolmea erilaista rationaalisuutta. Kognitiivinen rationaalisuus vastaa kysymykseen, millaisia asiantiloja voidaan formaalisti ja empiirisesti pitää järkevinä. Tuloksena saadaan tosia väitteitä. Praktinen rationaalisuus vastaa kysymykseen, miten toimitaan järkevästi. Praktinen rationaalisuus johtaa harkitsemaan toimintasuosituksia tai määräyksiä. Evaluatiivinen rationaalisuus vastaa kysymykseen, mitä pidetään arvossa ja mitä hyväksytään tavoitteiksi ja päämääriksi. Rationaalisuus on siten arvostusten, tiedon ja toiminnan ominaisuus. Mikä tahansa tekeminen—uskomus, toiminta tai arviointi — onkaan kysymyksessä, tarvitaan rationaalisuutta. Rescher (emt. 3–5) kytkee kaikki nämä ulottuvuudet yhteen.

Rationaalisuuden tiedollisen, käytännöllisen ja arvioivan puolen yhteensovittaminen merkitsee sitä, että rationaalisuuteen kuuluu kaksi erottamatonta, toisiinsa kietoutuvaa puolta: persoonallinen, yksityinen ja julkinen, yleispätevä puoli. Persoonallinen puoli tarkoittaa sitä, mikä on viisasta toimijalle itselleen, ja universaali puoli tarkoittaa sitä, mikä on puolueetonta ja objektiivista kenelle tahansa olosuhteet huomioon ottaen. Vaikka yksityisten ihmisten olosuhteet vaihtelevat, rationaalisuuden standardit ovat silti yleispätevät. Rationaalisuuden keskeinen kysymys ei ole se, mitä ihmiset yleensä haluavat, vaan mitä tuntevien ja oikein ajattelevien ihmisten pitäisi haluta. Normatiivista aspektia ei voida eliminoida pois, ja siksi arviointi on rationaalisuuden ydin. (Rescher 1988, 99)

Rationaalisuuden optimointiajattelu, joka on yksi Rescherin (1993) rationaalisuusajattelun johtava teema, muistuttaa kommunikatiiviseen rationaalisuuteen kuuluvasta tasapainon tavoittelusta ja yhteisymmärryksestä, joka saavutetaan rationaalisen keskustelun kautta. Habermasin idea rationaalisuustyyppien yhdistymisestä inhimillisessä toiminnassa on verrattavissa Rescherin rationaalisuuslajien keskinäiseen integroitumiseen (vrt. Kangas 1989, 19). Kommunikatiivisen rationaalisuuden voi olettaa liittyvän läheisesti evaluatiiviseen rationaalisuuteen, koska sen mukaan voidaan ottaa huomioon, että toiminta on rationalisoitavissa moraalisen näkökulman suhteen. Kognitiivis-instrumentaalisessa rationaalisuudessa yhdistyy Rescherin käsitteistön mukaisen praktisen ja kognitiivisen rationaalisuuden ulottuvuuksia. Kuviossa 12 rationaalisuuteen liittyviä käsitteitä on yhdistetty kotitalouden toimintaan. Koska Rescher ja Habermas käyttävät erilaisia käsitteitä, ne on vertailun havainnollistamiseksi sijoitettu kotitalouden toiminnan kolmen kehän alueelle.

KUVIO 12. Rescherin (1) ja Habermasin (2) rationaalisuuskäsitysten vertailu kotitalouden toiminnan alueisiin yhdistettynä.

Rescherin rationaalisuus-käsitteet on tummennettu siksi, että pääasiassa näitä käsitteitä sovelletaan jatkotarkastelussa. Antiikin episteme-käsitteen moniulotteinen sisältö toistuu Rescherin rationaalisuuskäsitteessä ja sen avulla valaistaan arjen hallinta -käsitteen laatua tiedon, toiminnan ja päämäärän yhteyksinä. Habermasin rationaalisuus-käsitteen analyysin kautta syvennetään ymmärtämystä inhimilliseen vuorovaikutukseen liittyvän rationaalisuuden laadusta.

Arjen hallinta kotitalouden toiminnan tavoitteena merkitsee rationaalisuuden näkökulmasta sitä, että toiminnassa pidetään kognitiivinen rationaalisuus välineellisessä asemassa suhteessa evaluatiiviseen rationaalisuuteen, koska toiminnan hallinta on rationaalisuuden optimointia eikä maksimointia (Rescher 1993, 26). Siksi evaluatiivinen rationaalisuus on sijoitettu ulkokehälle. Arkielämän kannalta tämä pyrkimys saattaa merkitä esimerkiksi sitä, että joissakin tilanteissa jätetään ostamatta jokin arkipäivän toimintaa helpottava väline siksi, että halutaan säästää luontoa. Toinen esimerkki optimoinnista voisi olla lomamatkan järjestäminen perheen kanssa tilanteessa, jossa taloudelliset ja aikaresurssit eivät oikeastaan sallisi sitä, mutta jossa sitä pidetään perheenjäsenten ihmissuhteiden hoitamisen kannalta rationaalisena. Seuraavissa jaksoissa tarkastellaan erikseen poiesis- ja praksis-tyyppisen toiminnan rationaalisuutta. Tämän erottelun kautta arjen hallinta -käsitteen laadullista sisältöä pyritään monipuolistamaan rationaalisuus-käsitteen kautta ja samalla selkiyttämään yhteyksiä antiikin tietokäsityksen mukaiseen poiesis- ja praksis-toiminnan erotteluun.

5.2.3 Rationaalisuus poiesis-tyyppisessä toiminnassa

Praktinen syllogismi tarjoaa kiinnostavan mahdollisuuden kuvata rationaalisuutta päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteytenä kotitalouden poiesis-toiminnassa. Silloin kun päämäärä on selkeästi tiedostettu, kotitalouden toiminnan kehittämiseen voidaan laatia praktisen syllogismin mukaisia teknisiä normeja. Klassisessa muodossa praktinen syllogismi on nimenomaan intentionaalisen teon teorian selitysmalli. Siinä painottuu jo tapahtuneen tosiasian selittäminen jälkikäteen. Von Wright (1970, 3) painottaa ihmistieteiden päämääräkeskeistä selitystapaa sillä perusteella, että tekoihin liittyvä intentionaalisuus (vrt. Anscombe 1957, 24) poikkeaa siitä tavoitteellisuudesta, joka liittyy viettien ja tarpeiden määräämään päämäärähakuiseen toimintaan. Praktisessa syllogismissa päättelyn lähtökohtana on jonkin asiantilan tavoittelua toisin sanoen päämäärää ilmaiseva premissi (Tahdotaan saavuttaa x). Sen lisäksi praktiseen syllogismiin kuuluu päämäärän saavuttamisen kannalta välttämättömänä pidetyn toiminnan nimeäminen yhdessä tai useammassa alapremississä. Johtopäätöksenä on toiminnan alkaminen eli teko (Siis y täytyy tehdä. Jollei tehdä y :tä, ei saavuteta x :ää). Praktisen syllogismin erikoispiirre on se, että johtopäätöksenä ei ole väitelause vaan tarkoituksellinen toiminta. (Von Wright 1970, 23; 1977, 167–169, 1985; Manninen 1987, 42–43; Knuuttila 1989, 210)

Praktisen päättelyn avulla saadaan teknisiä normeja. Niiniluoto (1990a, 53) kuvaa teknistä normia sellaisena taitotiedon propositionaalisena muotona, joka ilmaisee tavoitteiden ja keinojen suhteita koskevaa välineellistä tietoa. Se eroaa pelkästä taidosta siksi, että se voidaan ilmaista kielellisesti. Käytännöllinen tieto ”taitotietona” on se välineellisen tiedon muoto, jota soveltavat tieteet, erityisesti ns. suunnittelutieteet, tyypillisesti tavoittelevat. Soveltavat tieteet tarkoittavat Niiniluodon (1993a, 5) mukaan laajasti ymmärrettynä kaikkia taitoa vaativia tieteitä. Ne tuottavat uutta tietoa, joka on hyödyllistä tietyn käyttötarkoituksen kannalta, esim. jonkin teknisen aktiviteetin tehostamiseksi. Tällaisten tieteiden tietoa voidaan arvioida sekä episteemisten että käytännön hyötynäkökohtien kannalta, jolloin kriteereinä ovat totuus, informaatio, yksinkertaisuus, ennustusvoima, helppokäyttöisyys ja välineellinen hyöty. Tiedon tehtävänä on teknisiä aktiviteetteja kehittämällä lisätä ihmisen toimintamahdollisuuksia. Mitä enemmän mahdollisuuksia luodaan, sitä paremmin tekniikka on täyttänyt tehtävänsä. Tekniikan hyvyttä arvioidaan useimmiten tehokkuuden ja taloudellisuuden mukaan. Näiden lisäksi pitäisi kuitenkin ottaa huomioon myös esteettisyys, ympäristöystävällisyys ja eettisyys, koska teknisten välineiden tärkein merkitys on lopulta palvella kulttuuriarvoja. (Vrt. Ahlman 1939, 104; Niiniluoto 1993a, 5) Kun toimintaan liittyvää teknistä kehitystä arvioidaan kotitalouden näkökulmasta, toiminnan eettinen ja esteettinen näkökulma painottuvat esimerkiksi siinä, kun pohdimme kotitalouskoneiden- ympäristöhaittoja. Jos tekniikan tuoma mahdollisuuksien

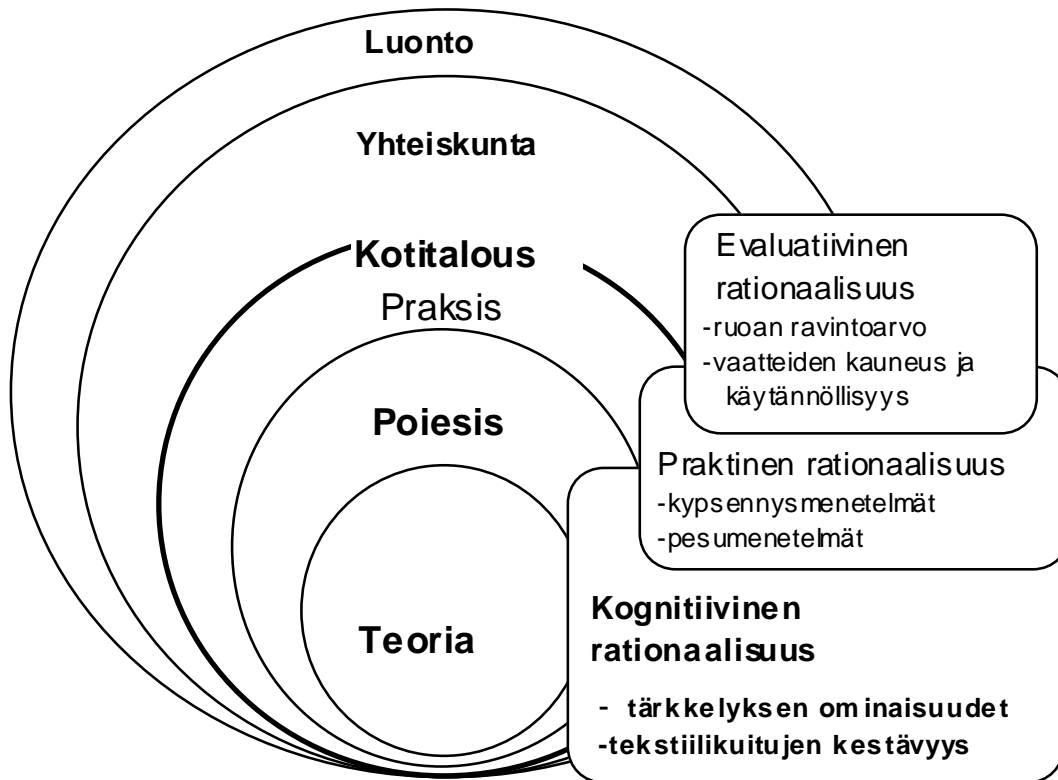
lisäys koituu vain suppean väestönosan saamaksi hyväksi, sen eettinen arvo voi osoittautua heikoksi.

Tekniset normit esiintyvät von Wrightillä (1963a, 1963b, 1976, 1985) sekä intentionaalisena että institutionaalisena muotona. Intentionaaliset tekniset normit eli direktiivit ovat keinoja saavuttaa jokin päämäärä. Tällaisia teknisiä normeja voidaan kutsua myös käyttöohjeiksi. (Vrt. Niiniluoto 1993a; von Wright 1985) Kotitalouden toiminnassa tarvitaan käyttöohjeiden luonteisia normeja mm. kodin, vaatteiden ja ruokatalouden hoidossa. Kotitalouden toiminnan tutkimuksessa näitäkin alueita on tarkasteltava osana kotitalouden kokonaistoimintaa, jolloin ilmenee kotitalouden toimintojen samanaikaisuus ja moniulotteisuus. Esimerkiksi ruoanvalmistuksessa on teknisen työsuorituksen ohella samanaikaisesti otettava huomioon taloudelliset, esteettiset, kulttuuriset ja ympäristön suojeluun liittyvät tekijät.

Tekniset normit ovat tyypillisiä kotitalouden käytännöllisen työn opetuksessa käytettyjä tiedon malleja: jos haluat mehevän paistin, käytä oikeaa lämpötilaa; jos haluat estää villavaatteen vanumisen, käytä hellävaraista pesuohjelmaa. Praktisen syllogismin intentionaalinen muoto on neutraali siinä mielessä, että se ei ota huomioon tekojen taustalla olevaa aikomusten lähdettä — ovatko päämäärät yksilön itsensä asettamia vai yksilön sisäistämiä yhteiskunnassa kulloinkin vaikuttavia normeja ja arvoja. Perinteen siirtymisen kautta omaksuttu rationaalinen toimintatapa saattaa muuttua epätarkoituksenmukaiseksi yhteiskunnallisen tilanteen ja olosuhteiden muuttuessa. Siksi ei riitä, että vain keinoja harkitaan suhteessa päämäärään, vaan myös päämääriä täytyy arvioida.

Kuviossa 13 on muutamia esimerkkejä, jotka havainnollistavat kognitiivisen, praktisen ja evaluatiivisen rationaalisuuden sisältöä poiesis-tyyppisissä kotitalouden toiminnoissa. Kognitiivinen rationaalisuus on lihavoitu kuviossa siksi, että on haluttu korostaa sen merkitystä tällaisessa toiminnassa, jossa lopputuloksen onnistumiseen vaikuttaa ensisijaisesti joidenkin kausaalisten prosessien tuntemus. Tiedon ja toiminnan yhteys voi paljastua esimerkiksi silloin, kun villapusero kutistuu liian kuumassa pesulämpötilassa. Tosiasiatieto villakuidun rakenteesta ja lämmönkestosta ei kuitenkaan auta sellaisenaan, ellei kyetä myös tunnistamaan vaatteen materiaalia ja käsittelemään sitä hellävaraisesti pesussa, toisin sanoen tosiasiatietoon täytyy yhdistää praktista rationaalisuutta. Praktinen rationaalisuus merkitsee tässä esimerkissä sitä, että kannattaa noudattaa seuraavaa normia: jos haluat säilyttää villapuseron vanumattomana, sinun on käsiteltävä puseroa varovaisesti pesussa. Evaluatiivisen rationaalisuuden yhteys toimintaan näkyy edellisessä esimerkissä siten, että pidetään tärkeänä puseron säilymistä kauan uudenveroisena, jolloin on kysymys tiettyjen kauneusarvojen ja taloudellisuusarvojen merkityksestä toiminnassa. Tällöin evaluatiivinen rationaalisuus ohjaa mm. pesumenetelmän ja pesuaineen valintaa. Arvostetaan kotitalouden tuottavaa työtä eikä haluta viedä puseroa pesulaan. Esimerkki osoittaa, että lähtökohtana on

kognitiivinen rationaalisuus, mutta sen kautta ei voi kokonaisuudessaan toteuttaa rationaalisen toiminnan vaatimuksia.

KUVIO 13. Rationaalisuuden sisältöesimerkkejä poiesis-tyyppisessä toiminnassa

Arjen hallinta poiesis-toiminnassa (ruoan onnistuminen, puseron puhdistuminen) vaatii tarkkoja aistihavaintoon perustuvia tosiasiatietoja: on osattava erottaa kypsän kalan väri, puuron sopiva sakeus, veden oikea lämpö ja leivän oikea happamuus. Näiden aistihavaintoihin liittyvien tietojen taustalla on kemiallisia prosesseja, joiden tunteminen ja soveltaminen merkitsevät kognitiivisen rationaalisuuden toteutumista toiminnassa. Kognitiivisen rationaalisuuden ohella toiminnassa vaaditaan työsuorituksen tarkoituksenmukaisuutta ts. praktista rationaalisuutta: on osattava sekoittaa puuroa oikealla hetkellä, mutta ei liikaa. Kognitiivinen ja praktinen rationaalisuus eivät kuitenkaan riitä arjen hallintaan vaan tarvitaan myös evaluatiivisen rationaalisuuden ohjausta päätöksiä tehtäessä. Puuron valinta aterialle osoittaa sen esimerkiksi ravintoarvoon tai taloudellisuuteen kohdistuvaa harkintaa. Ruisleipää leivottaessa pidetään kotitekoista leipää niin suuressa arvossa, että vaivalloiseen valmistusprosessiin ryhdytään. Evaluatiivinen rationaalisuus osoittaa siten yhteyden elämäntavan kokonaisuuteen. Sen taustalla on eettisyyteen, esteettisyyteen, taloudellisuuteen, terveyteen tai sosiaalisuuteen liittyviä tekijöitä. Hyvä tulos poiesis-toiminnassa on kuitenkin ensisijaisesti riippu-

vainen kognitiivisesta ja praktisesta rationaalisuudesta mutta evaluatiivinen rationaalisuus ohjaa valintoja, joiden mukaiseen toimintaan suuntaudutaan.

Rationaalisuuden universaalin ja relatiivisen aspektin yhteenkietoutuminen tarkoittaa poiesis-toiminnassa sitä, että yksittäisten tehtävien järkevyyks paljastuu vasta kokonaisnäkemysten osana. Yksittäisen menettelyn rationaalisuuden ehtona on se, että sen yhteys yleispäteviin, objektiivisiin arvoihin ja periaatteisiin voidaan osoittaa. (Rescher 1993, 59–60). Johtopäätöksenä on, että poiesis-tyyppisessä toiminnassa painottuu kognitiivinen rationaalisuus siten, että yksittäisissä toimintatilanteissa pitää kyetä näkemään tietojen yhteys yleisiin periaatteisiin, joilla on merkitystä toiminnan kannalta. Arjen hallinnan kehittäminen merkitsee poiesis-toiminnassa sitä, että yksittäiset tiedot, jotka ovat kognitiivisen rationaalisuuden elementtejä, suhteutetaan kokonaistilanteeseen, jolloin tässä arvioinnissa kietoutuu mukaan praktisen ja evaluatiivisen rationaalisuuden elementtejä. Tämä rationaalisuuden periaate on verrattavissa kognitiivisen psykologian (Neisser 1982) ajattelutapaan, jossa korostuu tietorakenteiden kokonaisuudet ja yleisten taustaperiaatteiden ymmärtämisen tärkeys tiedon hallinnan kannalta.

Sarvimäki (1988, 43–44) pitää sekä intentionalistista että institutionalistista teknistä normia riittämättömänä erityisesti sosiaalisen, vuorovaikutteisen toiminnan kuvaajana. Sen avulla ei ole mahdollista tarkastella uusien normien luomista praksis-toiminnassa. On ilmeistä, että kotitaloudessa normisidonnainen toiminta kattaa vain osan toiminnasta. Seuraavaksi tarkastellaan rationaalisuutta praksis-tyyppisessä toiminnassa.

5.2.4 Rationaalisuus praksis-tyyppisessä toiminnassa

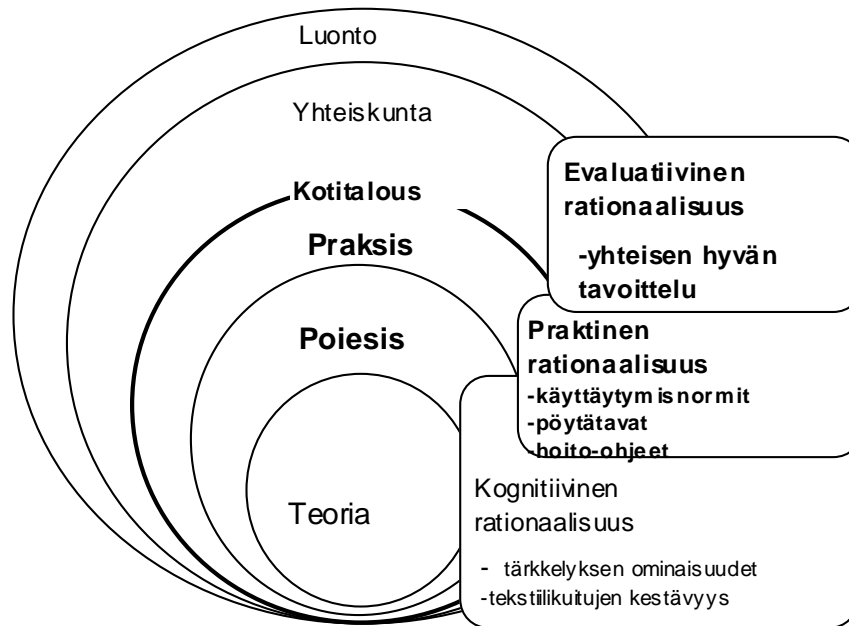
Rationaalisuus praksis-tyyppisessä toiminnassa ilmenee sosiaalisen yhteisön normien noudattamisena, kriittisenä asenteena yhteisöä kohtaan ja luovana pyrkimyksenä omien ihanteiden mukaiseen toimintaan. Silloin kun toiminnan tulos ei ole selkeästi erillään toiminnasta, kotitalouden toimintaa kuvaavia erityisiä laatuja ovat toiminnan ohjautuminen sekä persoonallisten arvostusten että perinteisten käytäntöjen mukaan. Tällöin päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteys voidaan ilmaista institutionalistisen normin avulla. Institutionaaliset tekniset normit liittyvät praksis-tyyppiseen toimintaan, koska ne pyrkivät kuvaamaan juuri ne mekanismit, joiden kautta yhteisön perinteiset käytännöt ohjaavat käyttäytymistä. Monia tekoja suoritetaan ikään kuin vastauksena verbaaliseen tai muuhun symboliseen haasteeseen. Haaste determinoi teon ja muodostaa teon riittävän perusteen. Symboliset haasteet ovat ulkoa päin ohjaavia tekijöitä. (von Wright 1976, 120) Institutionalistisen päättelyn normit ovat luonteeltaan yhteiskunnassa yleisesti hyväksyttyjä pelisääntöjä, lakeja, moraalinormeja tai tapoja (von Wright 1963a, 6–7).

Toimintaa ohjaavat institutionaaliset normit tulevat kriittisen arvioinnin kohteeksi erityisesti silloin, kun toiminnassa painottuu Habermasin (1981a) kuvaama

emansipatorinen ulottuvuus, jolloin tavoitteena ei ole vain kotitalouden sisäisen toiminnan kehittäminen vaan pyrkimyksenä on koko kulttuurin uudistaminen. Kulttuurisidonnaiset tavat normeina ovat tyypillisiä kotitalouden toimintaa ohjaavia tekijöitä. Niiden merkitys on erityisen suuri kasvatuksen näkökulmasta. Tavat normeina ovat verrattavissa pelisääntöihin. Inhimillisen vuorovaikutuksen onnistuminen edellyttää sosiaalisen yhteisön käyttäytymissääntöjen hallintaa. Arjen hallinta –käsitteeseen liitettynä se tarkoittaa toisaalta tietoa tavoista, joka merkitsee yhteyttä kognitiiviseen rationaalisuuteen ja toisaalta toimintaa tapojen mukaan eli praktisen rationaalisuuden yhteyttä. Kotitalouden toimintaan liittyvät institutionaaliset normit palvelevat kotitalouden yhteiskunnallista tehtävää, ja sitä kautta ne voivat edistää arjen hallinnan kehittymistä. Seuraava esimerkki kuvaa institutionaalista praktista syllogismia kotitalouden praksis-toimintaan sovellettuna: jos haluat lasten noudattavan pöytätapoja, sinun täytyy ensin opettaa heille hyvät tavat. Tämän päättelyn seurauksena ilmeisesti ryhdytään opettamaan pöytätapoja tietoisesti ottaen samalla huomioon lasten kehitysvaihe, biologiset, psykologiset tekijät, jotka voidaan liittää taustatekijöinä kognitiivisen rationaalisuuden piiriin. Praktisen rationaalisuuden perustelut saattavat tulla mukaan sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden kautta, joissa heijastuu kotitalouden toiminnan perinteet suomalaisessa yhteiskunnassa. Jos kysytään, miksi lasten pitää hallita pöytätavat, vastauksen taustana on kenties yhteiskunnassa yleisesti noudatetut käyttäytymissäännöt, jotka ovat osa kasvatuksen kautta siirtyvää kulttuuriperintöä. Toisaalta tapakasvatuksen päämäärää voidaan perustella maailmankatsomuksella ja ihmishanteella, toisin sanoen sillä, millaisiksi ihmisiksi lasten halutaan kasvavan – on kysymys evaluatiivisesta rationaalisuudesta.

Koska kotitalouden toiminnan tarkoituksena on edistää hyvän elämän toteutumista, ei ole mielekästä tarkastella sitä arvoneutraalina yksinomaan kognitiivisen rationaalisuuden näkökulmasta. Evaluatiivisen rationaalisuuden kautta kotitalouden toimintaan sitoutuu eettinen aspekti, jonka ilmeneminen kotitalouden toiminnassa merkitsee sitä, että tiedon ohella etsitään rationaalisia menettelytapoja, joiden avulla on mahdollista parantaa elämän laatua kotitaloudessa. Rescherin (1988, 1993) rationaalisuusanalyysissä praktinen rationaalisuus kuvaa nimenomaan väline- ja arvorationaalisuuden yhteenkietoutumista. Seuraavassa kuviossa 14 rationaalisuuden eri lajeja sovelletaan kotitalouden praksistyyppiseen toimintaan. Evaluatiivinen ja praktinen rationaalisuus on lihavoitu kuviossa siksi, että halutaan korostaa niiden ilmenemistä kotitalouden praksistoiminnassa. Praktinen rationaalisuus on ensisijaisesti yhteydessä kulttuuritradition ja inhimillisen vuorovaikutuksen kautta arjen hallintaan. Ongelmana näen sen, miten optimaalista rationaalisuutta voisi kuvata kotitalouden toimintaan ja arjen hallinta – käsitteeseen liitettynä. Optimaalisen rationaalisuuden alueeseen voidaan ilmeisesti laajimmillaan sisällyttää kaikki kuvion kehät – jopa globaalit yhteydet. Tällaisen ”rajattoman” rationaalisuusnäkökuvan johdosta voidaan

tietysti kysyä, onko enää kysymys rationaalisuudesta vai pitäisikö puhua maailmankatsomuksesta, joka ohjaa toimintaa.

KUVIO 14. Rationaalisuuden sisältöesimerkkejä praxis-tyyppisessä toiminnassa.

Koska pragmatistisessa tietokäsityksessä on mukana sekä rationalistisia että empiristisiä elementtejä, tiedon, päämäärän ja toiminnan yhteydet ovat hyvin kompleksiset. Tiedon osuutta ei voi sivuuttaa, mutta erona empirismin mukaiseen tietokäsitykseen on se, että pragmatismen mukaan tosiasioita ei tarkastella irrallaan tulkitsevasta tajunnasta, vaan koko ajan kietoutuneena yhteen arvioivan mielen kanssa (vrt. Rescher 1993, 318). Habermasin (1981a) rationaalisuuskäsitteitä käyttäen praxis-toiminnassa on keskeistä kommunikatiivinen rationaalisuus, mikä tekee mahdolliseksi kotitalouden toimijoiden välisen kielellisen vuorovaikutuksen arvioimisen rationaalisuuden näkökulmasta.

5.3 Rationaalisuuden merkitys kotitalouden toiminnassa

Todellisessa toiminnassa rationaalisuuden eri ulottuvuuksia ei voida erottaa yhtä selkeästi kuin edellä olevissa kuviossa on tehty havainnollisuuden lisäämiseksi. Teoreettinen analyysi on kuitenkin tärkeä siksi, että välttyttäisiin rationaalisuuskäsitteen yksipuoliselta tulkinnalta. Rationaalisuuden arvostus perustuu siihen, että aristoteelisen perinteen mukaan ihmisen tärkein inhimillinen ominai-

suus on järki. Voluntaristeille (mm. Schopenhauer 1918 ja Ahlman 1920) keskeistä on tahto, ja emotivistien mielestä (mm. Westermarck 1932) tunne on tärkeintä. Koska toiminnassa on kysymys koko persoonallisuuden kehittämisestä, järjellisyys merkitystä, ts. ajattelua ja tietämistä ei voi eristää tunteesta ja tahdosta. (vrt. Turunen 1987, 36; Kananoja 1989, 325).

Jos toimintaa ohjaa yksipuolisesti tunne tai tahto, ihminen on perimmältään arationaalinen olento. Arationaalisuus sinänsä ei välttämättä ole järjenvastaisuutta, vaikka sitä ei voi järjellisesti perustella. Vasta silloin, kun tahdon ja tunteiden mukaiset menettelyt ovat ristiriidassa järjen kanssa, toimintaa voi kutsua irrationaalisuudeksi. (Rescher 1988, 218; Niiniluoto 1994a, 44)

Missä määrin kotitalouden toiminta on yleensä rationaalista? Onko rationaalisuus edistämässä arkipäivän onnellisuutta? Miksi ylipäänsä meidän pitäisi olla rationaalisia? Rescher (1993) perustelee rationaalisuutta siten, että on kunkin oman edun mukaista olla rationaalinen. Moraalinen sitoutuminen on osatekijänä ihmisjärjen sitoutumisessa arvokkaan elämän toteuttamiseen — moraaliteoria perustuu arvoteoriaan. Arvojen käytännöllinen merkitys tarkoittaa sitä, että ne antavat meille välineen elää onnellista elämää. Rescher (1988, 210–211) puhuu onnellisuudesta reflektiivisenä ja affektiivisena onnellisuutena: reflektiivinen onni liittyy tietoiseen ajatteluun, ja affektiivinen onnellisuus tarkoittaa tunnetilaa. Siinä määrin kuin reflektiivisyyden kehittyminen liitetään itsetietoisuuteen ja henkisyyteen, reflektiivinen onnellisuus on seurausta arjen hallinnan kehittymisestä pikemminkin kuin affektiivinen onnellisuus. Rescher (1988, 214) väittää, että reflektiivistä onnellisuutta tavoittelevat, rationaalisesti toimivat ihmiset ovat tyytyväisempiä kuin affektiivista onnellisuutta tavoittelevat ihmiset. Reflektiivinen onnellisuus saattaa estää suurilta pettymyksen tunteilta koska rationaalisuuteen harjaantuminen auttaa panemaan asioita tärkeysjärjestykseen (Rescher 1988, 218).

Rescherin näkemys reflektiivisen onnellisuuden eduista liittyy yhteisen hyvinvoinnin edistämiseen siten, että meillä ei ole oikeutta tavoitella sellaisia päämääriä, jotka heikentävät yhteistä hyvinvointia. Reflektiivinen onnellisuus on evaluatiivisen rationaalisuuden mukaista: se on positiivinen, älyllinen asenne, pikemminkin ajattelun kuin hedonisten tunteiden ominaispiirre. Jos onnellisuus perustuu enemmän reflektiiviseen malliin kuin affektiiviseen, silloin voi löytää lisää onnellisuuden mahdollisuuksia yhteisen hyvinvoinnin kautta. Mutta jos onnellisuuden perustana on yksinomaan tunteet, silloin ei voi ajatella, että rationaalisuus edistää onnea. (Rescher 1980, 21, 1988, 212–223)

Arjen hallintaa kotitalouden toiminnassa arvioitaessa voi pohtia myös sitä, voimmeko olla liian rationaalisia, niin että toiminnasta häviää inhimillisyys. Onko rationaalisuus kylmää, laskelmoivaa, epähumanaa? Vaikka ihminen on rationaalinen olento, hän ei ole vain rationaalinen. Meillä saattaa olla monia tavoitteita, jotka ylittävät järjen perustelut. Rescher (1988) puolustaa laaja-alaista rationaa-

lisuusajatteluaan toteamalla, että ei ole mitään perusteita sille, ettemmekö voisi tunnustaa myös irrationaaliset ratkaisut hyvin perustein — järki ei ainakaan pane esteitä. Järki voi tunnustaa myös sellaisten toimintojen merkityksen, joilla ei ole järjellisiä perusteita. On kysymys erilaisten tarpeiden tasapainosta. Tässä merkityksessä arjen hallinta ja onnellisuus kuuluvat yhteen — ei ole syytä järjen avulla kieltää myöskään tunneperusteita. (Emt. 220–221)

Kuitenkin Rescherin (1988, 218–219) mukaan kukaan ei voi olla liian rationaalinen. Tosiasiassa äly ei ole tunteita vastaan, ja jos joku olisi liian rationaalinen, hän ei olisi oikeastaan lainkaan rationaalinen. Joskus on tarkoituksenmukaista nauttia irrationaalisista asioista — Rescherin esimerkkejä ovat vuorikiipeily, uiminen jääkylmässä vedessä ja vedon lyöminen ratsastuskilpailussa. Kotitalouden toiminnan esimerkkejä voisivat olla sata ruusua hyvän mielen osoituksena, tai keittiön kaappien maalaaminen punaisiksi äkillisen innostuksen vallassa. Tällainen toiminta voi olla intentionaalista, vaikka se on arationaalista. Arationaalisuudesta on esimerkkinä teot, jotka tehdään, koska henkilö on iloinen, innostunut, kiinnostunut uusista kokemuksista, vihainen tai peloissaan. Niissä voi myös olla kyse ekspressiivisestä, luovasta toiminnasta, johon kuuluu arationaalisia, joskus myös irrationaalisia piirteitä. (Vrt. Niiniluoto 1994a, 62–63) Ei liene rationaalista arvioida, estääkö vai edistääkö tällainen toiminta arjen hallinnan kehittymistä. Olisi kenties mielekkäämpää todeta, että kotitalouden toiminnan moniulotteisuus sallii toki sen, ilman että arjen hallinta mitätöityy.

Bollnow (1977, 22–24) pohtii irrationaalisuuden luonnetta kotitaloudessa ja päätyy siihen, että perheenjäsenten keskinäinen rakkauden tunne saattaa olla niin voimakas elementti, että se ohjaa toimintaa jopa irrationaaliseen suuntaan; toiminnan taustalla on tällöin pathos eikä logos. Bollnow (emt. 25) viittaa evaluatiivisen rationaalisuuden merkitykseen sanoessaan, että kotitalouden jäsenenä oleminen merkitsee väistämättä kannanottoa toiminnan merkityksiin. Samantapaisen johtopäätöksen Sarvimäki (1988, 84–85, 88) tekee hoito- ja kasvatustyöstä, joita hän luonnehtii moraaliseksi käytännöiksi, joiden tavoitteena on toteuttaa arvokasta elämänmuotoa. Järjen mahti perustuu siihen, että se vapauttaa ulkoisten voimien kontrollista. Järjellisyys on yksilön vapauden, vastuun ja autonomisuuden perusta. Jos arvostamme lähimmäisiämme rationaalisina persoonina, voimme odottaa vastavuoroisesti heiltä samanlaista kohtelua. Arjen hallinnan kehittämisessä itsenäinen toimintataito on oleellista — siksi vaaditaan myös rationaalisuutta. Järjen perusteet ovat autonomisia, viimeisiä perusteita. Jos on todettu, että jokin on rationaalista, ei ole enää mielekästä kysyä lisäperusteita, koska järkeä käytetään toiminnan kontrollivälineenä. Järjen autonomia merkitsee sitä, että ei ole korkeampaa perustetta, joka voidaan asettaa järjen edelle järjellisesti. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että eläisimme kokonaan järjen varassa. Järjen autonomia sallii sen mahdollisuuden, että on olemassa tärkeitä inhimillisiä tavoitteita, jotka ovat järjen ulkopuolella. (Rescher 1988, 226–229)

Siegel (1988, 128) tarkastelee rationaalisuuden ja kriittisen ajattelun yhteyteen liittyviä ongelmia ja painottaa rationaalisuuden määrittelyn vaikeutta. Hän pohtii sitä, olisiko rationaalisuus parempi määritellä suhteessa tavoitteisiin ja keinoihin kuin suhteessa kriittiseen ajatteluun (vrt. praktinen syllogismi), ja toteaa, että tavoite-keino-käsite rationaalisuuteen liitettyä on ongelmallinen esimerkiksi moraalikysymysten yhteydessä (emt. 129). Moraalikysymyksissä vaaditaan yleensä sellaisia perusteita, jotka saattavat olla irrationaalisia, kokonaan harkittujen perustelujen vastaisia. Tähän ongelmaan viittaa myös Sarvimäki (1988, 217) todetessaan praktisen syllogismin riittämättömäksi käytännöllisen, vuorovaikutteisen tieteen tiedonmuodostuksen kannalta. Tavoite-keino-ajattelu ottaa päämäärät annettuina, ja sen mukaan rationaalisuutta arvioidaan yksinomaan keinojen tehokkuuden mukaan. Praktisen syllogismin avulla ei voida ottaa kantaa siihen, onko päämäärä oikea; sen sijaan Rescherin rationaalisuusanalyysi lähtee nimenomaan siitä, että myös päämääriä täytyy arvioida, jolloin joudutaan ottamaan kantaa arvoihin ja elämän merkitykseen. Siksi on ymmärrettävää, että laaja-alainen rationaalisuus voi ilmetä toisaalta yhdistyneenä kriittiseen ajatteluun ja toisaalta hyväksyä myös toiminnan irrationaaliset piirteet.

5.4 Koontia ja johtopäätöksiä kotitalouden toiminnan, tiedon ja päämäärän yhteyksistä

Miten antiikin tietokäsitys kuvaa päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteyttä aarjen hallinnassa?

Antiikin ajan käsityksen tiedon, toiminnan ja päämäärän yhteyksistä on todettu muodostavan hyvän lähtökohdan tietokäsityksen pohdintaan. Klassinen tietokäsitys on sopusoinnussa myös holistisen ajattelun kanssa, koska se painottaa päämäärän ensisijaisuutta ja eettisten arvojen toimintaa ohjaavaa merkitystä. Antiikin tietokäsityksen kautta on arvioitu kotitalouden toiminnassa poiesis- ja praksis-toiminnan eroja. Erilaisuutta voi nähdä muun muassa siinä suhteessa, kuinka selkeästi päämäärä on tiedostettu ja millä tavalla kognitiivinen, praktinen ja evaluatiivinen rationaalisuus ohjaavat valintoja. (Vrt. Sarvimäki 1986, 22, rescher 1988, 3-5) Eroavuuksia ilmenee myös siitä näkökulmasta, miten kotitalouden toiminnan eettinen aspekti paljastuu päämäärän tiedostamisen yhteydessä.

Poiesis-tyyppisessä kotitalouden toiminnassa päämäärätietoisuus merkitsee tulokseen suuntautunutta tehokkuuden, taloudellisuuden ja tarkoituksenmukaisuuden tavoittelua. Yksityisten tietojen ja taitojen hallinta edellyttää, että tunnetaan toiminnan taustalla vaikuttavia yleisiä periaatteita. On kysymys välinearvoihin (Ahlman 1976, 23) liittyvistä tavoitteista, jotka parantavat kotitalouden elämänlaatua erityisesti aineellisella tasolla. Päämäärätietoisuuden, tiedon ja toiminnan yhteydessä painottuu tällöin kognitiivinen rationaalisuus. Minän ja maailman

(mind–reality) keskinäistä suhdetta arvioitaessa hallitsevan aseman saa todellinen maailma. Poiesis-toiminnassa on mahdollista, että toiminnan eettinen luonne sivuutetaan. Kuitenkin instrumentaalisessa toiminnassa tarvittavat materiaalit ja välineet vaikuttavat muun muassa luonnon ekologiseen tasapainoon, ja siksi myös instrumentaalisessa vuorovaikutuksessa pitäisi ottaa huomioon eettiset näkökohdat.

Silloin kun päämäärä on tiedostettu poiesis-toiminnassa, toimintaa varten voidaan laatia teknisiä normeja. Intentionalististen teknisten normien merkitys korostuu varsinkin silloin, kun traditionaalisia taitoja halutaan välittää uudelle sukupolvelle. Normien avulla kotitalouden toimintaohjeita voidaan suunnitella ja perustella rationaalisesti. Vaikka tietoisuus päämäärästä saattaa olla selkeä, ongelmaksi voi muodostua se, että päämäärään ei ole välttämättä sitouduttu yksilöllisellä tasolla. Teknisten normien mukainen toiminta saattaa olla kotona luonteeltaan kontrolloitua ja pakonomaista, varsinkin silloin kun lapsia ohjataan osallistumaan kodin toimintaan. Kun päämäärä on tiedostettu etukäteen praksis-tyyppisessä toiminnassa, päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteys voidaan ilmaista institutionalististen normien tapaan toimintaohjeina ja käyttäytymissääntöinä. Normien ohjaama toiminta palvelee yhteiskunnan rakenteiden säilymistä. Yksilön tasolla on kysymys siitä, että yhteisössä on auktoriteetteja, joilla on valtaa laatia lakeja ja sääntöjä. On olemassa joku, joka haluaa vaikuttaa toiminnan päämääriin ja ohjata jonkun toisen toimintaa näiden päämäärien suunnassa. Kasvatus-toimintaan kotona ja koulussa sisältyy ilmeisesti aina piilevää vallankäyttöä, jota perustellaan institutionalististen normien avulla.

Mitä paremmin näiden normien yhteys toimintaan kyetään tiedostamaan ja mitä paremmin normien laatua kyetään kriittisesti arvioimaan, sitä suuremmat mahdollisuudet on saada toiminnassa kokemus vapaudesta ja oman elämän hallinnasta. Toiminnan kehittämisessä on kysymys myös siitä, että kyetään ottamaan huomioon yhteisön hyvä eikä omia tavoitteita aseteta välttämättä ensisijaisiksi. Omaa toimintaa arvioidaan suhteessa normeihin ts. missä määrin normien ja traditioiden noudattaminen edistää yhteistä hyvinvointia. Tällöin päämäärän luonne praksis-tyyppisessä kotitalouden toiminnassa on yhteydessä niihin arvoihin, joita pidetään hyvinvoinnissa tärkeitä. Toiminnan kehittyminen on sidoksissa oman elämänkatsomuksen arvojärjestelmään, jolloin mieli saa hallitsevan aseman suhteessa maailmaan. Tällöin yksilöllinen vapauden tunne sävyttää arjen hallinnan kokemusta.

Osa kotitalouden praksis- ja poiesis- toiminnasta tapahtuu siten, että päämääriä ei aseteta etukäteen, vaan eletään tilanteen vaatimusten ja hetkellisten impulssien mukaan. Tällöin päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteys on tilannesidon-nainen, kontekstuaalinen. Yksittäiset tilannetekijät, tiedostamaton käytäntö ja luovuus saattavat olla kotitalouden toiminnassa keskeisiä ohjaavia elementtejä. Toiminta voi olla irrationalista tai arationaalista, mutta tällöinkin toimintaan voi kytkeytyä evaluatiivista rationaalisuutta, koska tällaisessa toiminnassa traditio-

naaliset käytännöt ja tiedostamattomat yksilön maailmankatsomukseen liittyvät arvostukset ohjaavat toimintaa ilman, että niiden merkitystä kyettäisiin ilmaisemaan. Traditioiden merkitys toiminnan ohjauksessa voi olla toisaalta toimintaa helpottavaa, toisaalta sitovaa ja kahlitsevaa. Minän ja maailman suhde näyttäytyy yhteen kietoutuneena vuorovaikutuksena, jota on vaikea analysoida. Arjen hallinnan kehittyminen on riippuvaista erityisesti siitä, millä tavalla reflektoinnin avulla voidaan edistää toiminnan yhteisten päämäärien tiedostamista.

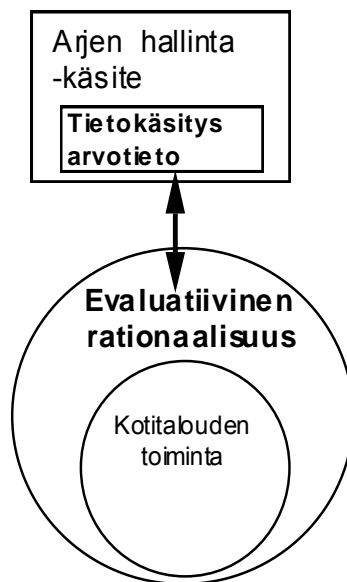
Miten kotitalouden päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteys ilmenee pragmatismen mukaisessa rationaalisuuskäsitteessä?

Pragmatistisen tietokäsityksen kautta tulee ymmärrettäväksi, että kotitalouden eettinen luonne integroituu sekä poiesis- että praksis-toimintaan. Venkula (1993a, 70) pitää pragmatismia hyvänä lähtökohtana sellaiselle ihmisen kehittymistä koskevalle teorialle, jonka avulla on mahdollista ymmärtää ihmistä toiminnallisena kokonaisuutena ja ympäristönsä kanssa vuorovaikutuksessa olevana järjestelmänä; pragmatismi tarjoaa myös keinoja, joiden avulla yksilö voi edistää omaa kehittymistään kiinnittämällä huomiota omiin tapoihinsa. Venkula yhdistää toiminnan eettisen laadun nimenomaan valintoihin ja tapoihin. Yksilön hyvään tähtäävällä valinnalla, hyödyllä, mielihyvällä tai tyydyttävyydellä ei kuitenkaan tarkoiteta sitä, että perimmäisenä päämääränä olisivat egoistiset pyrkimykset. Myös ne valinnat, jotka on tehty toisten parasta ajatellen, saattavat edistää yksilön hyvää pitkällä aikavälillä. Kotitalouden toimintaan liittyvät tavat ilmentävät toimijoiden eettistä asennetta sitä voimakkaammin, mitä enemmän ne edistävät yhteisen hyvinvoinnin toteutumista. (Venkula 1993a, 66–67). Venkula käyttää termiä ”uudistumisen tapa” (metatapa) viitatessaan tapojen taustalla oleviin universaaleihin taitoihin. (Venkula 1988, 11–18; 1989, 24)

Toiminnan suhde päämäärään ja tietoon paljastuu myös Rescherin (1992, 1983) pragmatistisen idealismin kautta. Ihminen on toimiva olento, joka yhteisössä toimiessaan joutuu sopeuttamaan päämääränsä ja pyrkimyksensä muiden toimijoiden kanssa, jolloin toiminnan eettinen luonne tulee väistämättä punnituksi inhimillisessä vuorovaikutuksessa. Kun päämäärä ja arvot hyväksytään tietokäsityksen osaksi, voidaan ymmärtää myös kotitalouden toiminnan eettinen ydin. Sen perusteluna on ihmisyyden erityisluonne: vain ihmisellä on mahdollisuus tajuta arvoja sekä arvioida toimintansa rationaalisuutta itsensä ja yhteisön näkökulmasta.

Rescherin (1988, 1993) rationaalisuus-käsitteen analyysi selkeyttää arjen hallinta –käsitteen laadullisia piirteitä. Praktinen ja kognitiivinen rationaalisuus ovat keskeisinä toimintaa ohjaavina tekijöinä erityisesti silloin, kun on kysymys konkreettisten välineiden ja materiaalien tasolla tapahtuvasta vuorovaikutuksesta. Kognitiivinen rationaalisuus sijoittuu luontevasti toimintatilannetta ohjaavan tiedon alueeseen ja praktinen rationaalisuus kuvaa ensisijaisesti työmenetelmien ja materiaallisen vuorovaikutuksen luonnetta. Kognitiivisen ja praktisen rationaali-

suuden tekninen luonne ilmenee silloin, kun keskitytään arvioimaan yksityiskohdaisesti työn tulosta ja työtapaa. Työmenetelmien ja työvälineiden hallinta ei kuitenkaan ole takeena kotitalouden hyvinvoinnista kokonaisuudessa. Kognitiivinen ja praktinen rationaalisuus jäävät välineellisen toiminnan arviointikriteeriksi. Inhimillisen vuorovaikutuksen keskeisyys edellyttää arvoihin perustuvan evaluatiivisen harkinnan johtavaa asemaa kotitaloudessa, ja elämän merkitys on ilmeisesti riippuvainen enemmän persoonallisuuden tasapainoisuudesta kuin suorituslaadusta. Evaluatiivinen rationaalisuus liitetään kotitalouden toiminnan päämääräkysymyksiin. Päämääriä asetettaessa evaluatiivisen rationaalisuuden osuus lisääntyy silloin, kun yhteisen hyvän tavoittelu toiminnassa saa hallitsevan aseman, toisin sanoen mitä enemmän inhimilliset tekijät painottuvat vuorovaikutuksessa, sitä enemmän evaluatiivisen rationaalisuuden oletetaan ohjaavan toimintaa. Silloin kun toiminnassa otetaan huomioon kotitalouden kokonaistilanne, kognitiiviseen rationaalisuuteen kytkeytyy sekä praktista että evaluatiivista rationaalisuutta. Seuraava kuvio 15 tiivistää arjen hallinta -käsitteen tarkastelun tietokäsityksen näkökulmasta. Keskeiseksi käsitteeksi hahmottuu arvotieto evaluatiiviseen rationaalisuuteen yhdistyneenä, ja sen perusteella on mahdollista ymmärtää rationaalisuuden optimointia.

KUVIO 15. Arjen hallinta -käsite tietokäsityksen näkökulmasta

Arjen hallinta -käsite tietokäsityksen näkökulmasta ilmentää evaluatiivisen rationaalisuuden ohjausta praksis-tyyppisessä toiminnassa. Arjen hallinnan kehittyminen ei merkitse pelkästään tietojen ja taitojen lisääntymistä, vaan sen ohella itsetietoinen, järkevä toimija haluaa arvioida toimintaansa omien arvokäsitysten-

sä valossa. Arvostaessaan persoonallisuutena itseään ihminen arvostaa myös toisia (Rescher 1993, 127–128). Arvojen ja tietokäsityksen yhteys viittaa siihen, että persoonallisuuden kehittyminen merkitsee reflektiivisyyden kehittymistä myös tietokäsityksen yhteydessä samoin kuin ihmiskäsityksen yhteydessä.

Evaluatiivinen rationaalisuus liittyy sellaisiin arjen hallinnan laadullisiin piirteisiin, joissa arvostukset sisältyvät rationaalisuuteen. Tällöin päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteyttä kuvaava teesi voidaan täsmentää seuraavasti: (ii) Laaja-alainen rationaalisuus kotitalouden toiminnassa merkitsee rationaalisuuden optimointia.

Järjen äänen seuraaminen sisäisen pakon vaatimuksesta mahdollistaa todellisen vapauden toteutumisen, ja sisäisenä vaatimuksena koettu rationaalisuus viittaa siihen, että luonteemme ei ole kokonaan ennalta määrätynyt, vaan meillä on kyky vaikuttaa edes jossain määrin olemuksemme laatuun (Rescher 1993, 115–119, 126). Tällainen velvoittavuus viittaa käytännöllisen etiikan ongelmien normatiiviseen luonteeseen (vrt. Airaksinen 1983, 94).

Arjen hallinnan laadullisia piirteitä on tarkasteltu toisaalta yksilöön itseensä ja toisaalta suhteessa kotitalouden toimintaan yleisesti. Arjen hallinnan kehittyminen kuvaa sitä, miten yksilö voi omassa toiminnassaan ottaa huomioon omassa toiminnassaan yhteisen hyvän. Eettisen toiminnan ydin kulminoituu kysymykseen siitä, miten yksilön elämän tarkoitus toteutuu kotitalouden muodostamassa yhteisössä kaikkia tyydyttävällä tavalla: yksilöllisyyden ensisijaisesta tavoittelusta luopuminen voi johtaa yksilöllisyyden päämäärän toteutumiseen. (Rousseau 1933; Ahlman 1920; Ollila 1992) Silloin kun tämä eettisen asenteen ydinperiaate pääsee ilmenemään kotitalouden toiminnassa, on mahdollista puhua tasapainoisesta persoonallisuudesta ja rationaalisesta toiminnasta arjen hallinnan yhteydessä.

Vaikka tutkimuksen kannalta on tarkoituksenmukaista asettaa ongelmat niin, että tarkastellaan jotain toiminnan osa-aluetta erikseen, tällöinkin kotitalouden toiminnan holistista ja kompleksista luonnetta on arvioitu kotitalouden kokonaisuuteen liittyvää taustaa vasten. Holismin idean mukaisessa tulkinnassa on pyritty ymmärtämään ensisijaisesti toimijan päämääriä. Sen jälkeen on pohdittu tietokäsitykseen ja rationaalisuuteen liittyviä näkemyksiä suhteessa arjen hallintaan. Seuraavassa jaksossa syvennetään näkemystä kotitalouden vuorovaikutuksen laadusta ja sen merkityksestä arjen hallinnan kehittämisessä.

6 Kotitalouden vuorovaikutuksen tarkastelua

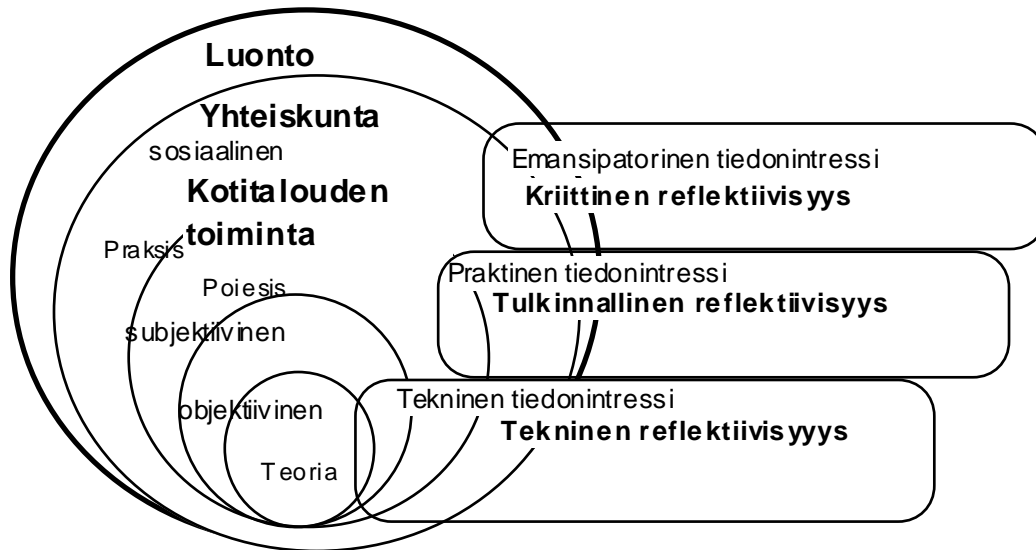
Tutkimuksen lähtökohtana oleva esiyymmärrys kuvaa kotitalouden toimintaa aineellisen ja inhimillisen vuorovaikutuksen prosessina. Käytännön toimintaan kuuluu materiaalisuus, teknisyys ja välineellisyys; inhimillisen vuorovaikutuksen kautta toimintaan sitoutuu persoonallisuuden kasvun henkinen ulottuvuus; siksi vastuullisuus on liitetty arjen hallintaan Rauhalan (1983, 1990, 1992, 1995) ihmiskäsitysanalyysin avulla, jossa vuorovaikutusta kuvaa situationaalinen säätöpiiri. Antiikin ajan tietokäsityksen voi ymmärtää päämäärän, tiedon ja toiminnan keskeisenä vuorovaikutuksena. Rationaalisuus-käsitettä tarkasteltaessa Rescherin (1988; 1992; 1993) pragmatistinen idealismi yhdisti klassisen kysymyksen mielen ja maailman (mind–reality) välisestä vuorovaikutuksesta tiedon, toiminnan ja päämäärän väliseen vuorovaikutukseen.

Vaikka vuorovaikutuksen näkökulma on jo monin tavoin edellisissä luvuissa yhdistynyt arjen hallinta -käsitteeseen, tässä jaksossa se nostetaan tarkastelun polttopisteeseen. Tutkimustehtävänä on kuvata vuorovaikutuksen laatua suhteessa arjen hallinnan kehittymiseen. Kun edellä on sivuttu reflektiivisyyden kehittymistä, toisin sanoen sitä, miten yksilö pohtii omaa omaa ajatteluaan ja toimintaansa, on luotu perusta vuorovaikutuksen laadulliseen kuvaukseen tajunnallisuuden näkökulmasta. Jatkossa vuorovaikutusta tarkastellaan tilanteen näkökulmasta, toisin sanoen yksilön suhteina toimintaympäristöön.

Vuorovaikutuksen laatua kuvaa seuraava teesi: (iii) Arjen hallinnan kehittymisen on yhteydessä inhimillisen vuorovaikutuksen ja reflektiivisyyden laatuun.

6.1 Kotitalouden toiminta moniulotteisena vuorovaikutuksena

Management-teoriaa, human ecology -mallia sekä hestian-hermean-mallia (ks. luku 2) tarkasteltaessa todettiin, yksilön kokemuksiin sitoutuneet eettiset merkitykset ja persoonallisuuden kasvun henkiset piirteet jäävät liian vähälle huomiolle. Siksi vuorovaikutuksen analyysissä on haettu tukea käyttäytymistieteistä ja sosiaalitieteistä, joissa inhimillisen vuorovaikutuksen tutkiminen on keskeisessä asemassa. Tässä jaksossa teoreettisena lähtökohtana on Habermasin (1981a, 1981b, 1981c) sosiaalisen toiminnan teorian käsitteiden avulla, jota ovat soveltaneet kotitaloustutkimukseen muun muassa Brown (1985a ja 1985b) ja Vaines (1990, 1992). Kuviossa 16 Habermasin sosiaalisen toiminnan teorian käsitteitä yhdistetään reflektiivisyyden kehittymiseen, ja sitä kautta perustellaan vuorovaikutuksen laadullista muutosta arjen hallinnan kehittyessä.

KUVIO 16. Habermasin (1981) elämismaailmat, tiedonintressit ja reflektiivisyys kotitalouden toimintaan sovellettuna.

Habermas (1981a, 324) jakaa elämismaailman (Lebenswelt) objektiiviseen, sosiaaliseen ja subjektiiviseen maailmaan. Elämismaailma-käsite täydentää kommunikatiivisen toiminnan käsitettä. (Habermas 1981c, 119) Elämismaailmojen yhdistäminen kuviossa kotitalouden toiminnan kokonaisuuteen ja reflektiivisyyteen pitää ymmärtää vain viitteellisenä siksi, että tarkkoja rajoja ei voi tietenkään määritellä, mutta kehityssuunnan toteaminen kuvion avulla on mahdollista. Kuviossa tekninen tiedonintressi ja tekninen reflektiivisyys edustavat objektiivista maailmaa, mikä liittyy kotitalouden toimintaan teoreettisen tiedon välityksellä erityisesti poiesis-toiminnassa. Subjektiivinen maailma on varsinaisesti praksis-tyyppisen toiminnan aluetta, johon liittyy sekä tulkinnallinen että kriittinen reflektiivisyys. Kriittinen reflektio painottuu praksis-toiminnassa silloin, kun on kysymys vuorovaikutuksesta yhteiskunnan instituutioiden kanssa.

Habermasin (1986) tavoitteena on tiedon intressien käsitteiden avulla luoda laaja viitekehys, joka osoittaisi ymmärtämisen erityisluonteen erilaisissa elämismaailmoissa. Habermasin kuvaamat kolme tiedonintressiä vastaavat toisaalta inhimillisen toiminnan ja elämismaailmojen eri aspektoja ja toisaalta eri tyyppiä olevia tieteellisiä lähestymistapoja. Tiedon intressien tarkoitus on liittää tietämisen tapa tiedon merkitykseen. (Kannisto 1987, 194)

Teknisen tiedonintressin taustalla on työ ja sitä vastaavat empiiris-analyttiset tieteet, jotka pyrkivät erityisesti luonnontieteitä koskevan informaation keräämiseen ja varmistamiseen instrumentaalista toimintaa varten. Kotitalouden toiminnan monia osa-alueita, esimerkiksi työvälineitä, kodin koneita, ajankäyttöä ja työn rationalisointimenetelmiä, voidaan tutkia teknisen tiedonintressin ohjaamana (esim. Sääntti & Väliäho 1982). Väinänen (1990, 8–9) mukaan tekninen tiedonin-

tressi suuntautuu kotitalouden toiminnan alueille, joilla tuotetaan tai hoidetaan kotitalouden hyvinvoinnin aineellista perustaa. Teknisen tiedonintressin taustana oleva filosofinen orientoituminen on egosentrinen; on kysymys kognitiivisesta rationaalisuudesta, joka on yhteydessä mitä- ja miten-kysymyksiin. Näiden kysymysten avulla haetaan vastauksia lyhyen aikavälin ongelmiin. Tällöin reflektiivisyys jää yleensä teknisen reflektion tasolle.

Praktinen tiedonintressi on keskeisesti yhteydessä kieleen. Kasvatuksen ja kasvatustieteen näkökulmasta kotitaloustutkimus on monilta osin praktisen tiedonintressin ohjaamaa. Tällöin tosiseikat pyritään tavoittamaan merkityksen ymmärtämisen välityksellä. Perinteen välittämä merkitysmaailma avautuu tutkijalle siinä määrin kuin hänen oma maailmankatsomuksensa on selkiintynyt ja hän kykenee tulkitsemaan merkitysyhteyksiä oman elämäntilanteensa välityksellä. Tällöin toimijoiden välinen yhteisymmärrys on sitoutunut yhteiskunnalliseen perinteeseen ja reflektiivinen prosessi on tyypiltään tulkinnallinen (Habermas 1976, 132). Tulkinnallisen reflektion avulla yhteisymmärrykseen pyrkivä toiminta perheenjäsenten kesken samoin kuin kotitalouden ulkopuolisten ryhmien kanssa on sitoutunut arvopäämääriin (Vaines 1992, 3).

Emansipatorinen tiedonintressi pyrkii ensisijaisesti sosiaalisen maailman muuttamiseen. Tällöin voidaan käyttää kriittisten yhteiskuntatieteiden näkökulmaa yhteiskunnallisten suhteiden reflektointiin. Kriittisen reflektion kautta on mahdollista vapautua oletettujen riippuvuussuhteiden vallasta. Kun emansipatorinen tiedonintressi ohjaa itsereflektiota, reflektiivinen prosessi suuntautuu ympäristöön ja kysymykset kohdistuvat pitkän aikavälin ongelmiin. (Habermas 1976, 121; 131–133; Vaines 1992, 3–4) Periaatteessa koko ihmisen laji- ja sivistyshistoria on pyrkimystä vierasmääräytyneisyyden voittamiseen, s.o. pyrkimystä vapautumiseen sekä luonnonherruudesta että ihmisen itsensä luomien pakotteiden (instituutioiden tms.) herruudesta. (Siljander 1991, 34).

Emansipatorinen tiedonintressi perustuu kriittiseen ja normatiiviseen toiminnan teoriaan. Neutraalisuuden ja arvovapauden vaatimukset eivät sovi emansipatorisen tiedonintressin mukaiseen toimintaan ja tutkimukseen siksi, että siinä pyritään muutoksiin ja kritiikillä halutaan osoittaa uuden ajattelutavan mukaiset paremmat vaihtoehdot. Koska tavoitteena on kasvattaa itsenäisiä yksilöitä ja turvata yhteiskunnallinen vapaus, keskeinen kysymys on, millaisten historiallisten ehtojen vallitessa yksityinen henkilö tai ryhmä voi murtaa sosiaaliset ehdot tai rakenteet, jotka estävät itsenäistä ajattelua. Kysymys liittyy nimenomaan ajattelun ja toiminnan historiallisiin ehtoihin, joiden katsotaan aiheutuneen jonkin yhteiskunnassa keskeisessä asemassa olevan ryhmän vallasta. Joskus kuitenkin kysymys on myös siitä, että muutosta vaaditaan yhteisön valtarakenteeseen kokonaisuutena. (Habermas 1976, 133; Brown 1984, 1985a, 31–38, 1985b, 928–930)

Koska hermeneuttisessa ja pragmatistisessa tutkimusperinteessä on kysymys yksilöllisistä todellisuuden tulkinnoista, tiedon yleistämistä ja ennustamista ei pidetä ensisijaisena. Siksi teknisen tiedonintressin mukainen tutkimus ei voi olla ensisijainen kotitalouden toimintaa tutkittaessa. Perustelujen objektiivisuusvaatimus vaihtuu perustelujen arvonäkökohtien korostamiseen. Tiedolla on arvoa, jos se on merkityksellistä subjektin itsensä kannalta. Reflektio suuntautuu tällöin persoonallisen tiedon alueelle, jota Polanyi (1958, 255) pitää käytännöllisen tiedon yhtenä laatuna; tällöin tarvitaan praktisen tiedonintressin mukaista tulkinnallista reflektiota. Kotitalouden toiminnan tutkimus pyrkii myös kriittisen reflektion kehittämiseen siksi, että kotitalouden jäsenillä olisi mahdollista tiedostaa toiminnan kehittämistä estäviä normeja ja vääristyneitä valtasuhteita. Tällöin korostetaan emansipatorisen tiedonintressin mukaista näkökulmaa ja kriittistä reflektointia.

On ehdotettu (Puolimatka & Airaksinen 1994, 211–212), että Habermasin teknisen, praktisen ja emansipatorisen tiedonintressin lisäksi on oletettava vielä globaalisempi ja universaalimpi tiedonintressi, joka yhdistäisi nämä eri alueet ja jonka avulla ihmisen elämän tai toiminnan mielekkyyttä voidaan tarkastella kokonaisuutena. Habermasin sosiaalisen toiminnan jaottelua sovellettaessa on havaittu, ettei se ole sellaisenaan riittävä esimerkiksi tarkasteltaessa kasvatusta sosiaalisuuden näkökulmasta. Siksi Habermasin esittämien kommunikatiivisen ja strategisen toimintamallin rinnalle on esitetty kolmantena sosiaalisen toiminnan muotona pedagogista toimintaa, jota on tarkasteltu Habermasin kommunikatiivisen ja strategisen toimintamallin vastakkainasettelun kautta. (Latomaa 1994, 68) Tällaisen kasvatustieteellisen näkökulman palvelevan tiedonintressin tarve paljastuu myös kotitalouden toiminnan tutkimuksessa silloin, kun halutaan jäsentää ja ymmärtää kotitalouden toimintaa, erityisesti toiminnan päämääriin ja vuorovaikutussuhteen laatuun liittyviä eettisiä merkityssuhteita. Eettiset merkitykset kytkeytyvät ihmiskäsitykseen ja maailmankatsomukseen ja sitä kautta elämän tarkoitukseen.

Praksis-tyyppinen kotitalouden toiminta merkitsee Vainesin (1990, 8–9) mukaan sitä, että toiminnassa integroituu ajatus kodista tuottavana yksikkönä (home as factory) kotitalouden toiminnan eettiseen aspektiin (home as moral centre) ja vuorovaikutusaspektiin (home as interrelations). Vastuun ottaminen praksistoiminnan välityksellä merkitsee laaja-alaista näkemystä yksilön ja ympäristön vastavuoroisesta toiminnasta; kotitalouden toiminnassa ei riitä tieto siitä, mitä on (tieto tosiasioista), ei myöskään tieto menetelmistä ja siihen liittyvä tekninen reflektointi, vaan tarvitaan näkemystä siitä, miten pitäisi elää. Tulkinnallinen reflektointi johtaa tilanteiden arviointiin laajasta perspektiivistä. Toiminnan kehittäminen merkitsee sitä, että opetellaan arvioimaan kriittisesti toiminnan päämääriä, joita lait ja normit on tarkoitettu palvelemaan, ja pyritään kyseenalaistamaan niiden oikeutusta paljastamalla niihin liittyviä piileviä vääristymiä; toiminnassa on tällöin emansipatiivinen luonne, mikä on yhteydessä kriittisen reflektion toteutumiseen. (Vaines 1990, 8–9; Habermas 1976, 133–134)

Vaikka tietoinen, kriittinen reflektiivisyys on tyypillistä erityisesti aikuisen toiminnalle, Suojanen (1993, 121–122) ja Turkki (1994a, 25) korostavat, että on tärkeää opettaa jo varhain lapsille ja nuorille reflektiivinen toimintatapa. Vaikka reflektointi jäisi aluksi teknisen reflektoinnin tasolle, se luo perustan jatkuvalla reflektointikäytännölle, koska kriittisen reflektoinnin kehittyminen muistuttaa, että reflektiivinen prosessi on aina persoonallinen, yksilöllinen ja yksityinen. Siten merkitys, joka annetaan kokemukselle, on aina menneiden kokemuksen yksilöllinen tulkinta. Merkitys, joka on tuloksena kokemusten reflektiosta, on perustana tulevaan toimintaan suuntautuneisuudelle. Reflektion laadun tarkastelu auttaa ymmärtämään toisaalta arjen hallinnan yksilöllistä kehitymisprosessia; toisaalta arjen hallinnan kehittyminen yhteisöllisessä toiminnassa ilmenee tulkinnallisena ja kriittisenä reflektiivisyytenä, koska ne ovat kielelliseen vuorovaikutukseen sitoutuneita.

Brownin (1986, 39) mukaan kotitaloutta ei voi verrata luonnolliseen objektiin tai organismiin. Kotitalouden ydinolemus on jotain sellaista, jonka luomme sosiaalisiin suhteisiin kytkeytyvän vuorovaikutuksen kautta. Reflektiivisyyden laadun kehittyminen liitetään seuraavaksi sosiaalisen toiminnan analyysiin. Habermas (1981a) erottaa toisistaan tulos-suuntautuneen ja ymmärtämiseen suuntautuneen toiminnan sekä sosiaalisissa tilanteissa ja ei-sosiaalisissa tilanteissa tapahtuvan toiminnan. Tämän perusteella Habermas määrittelee kolme toimintatyyppiä: instrumentaalisen, strategisen ja kommunikatiivisen toiminnan. Instrumentaalinen ja strateginen toiminta on suuntautunut tulokseen; instrumentaalinen toiminta on ei-sosiaalista ja strategisessä toiminnassa on kysymyksessä sosiaalinen tilanne, jossa pyritään vaikuttamaan toisen henkilön toimintaan. Kommunikatiivinen toiminta tarkoittaa sellaista sosiaalista vuorovaikutusta, jossa tavoitteena on molemminpuolinen yhteisymmärrys. Toiminnan päämäärästä ja tarvittavista keinoista neuvotellaan tasavertaisesti yhdessä. (Habermas 1981a, 384; 1994, 75; Kusch 1986, 204; Sarvimäki 1986, 134) Neuvottelutilanteet vaativat monipuolisia reflektointitaitoja, joilla on yhteys persoonallisuuden henkisen kehityksen tasoon.

Koska tässä jaksossa vuorovaikutuksen laatua tarkastellaan situaationaalisten suhteiden yhteydessä, pohdinta suunnataan kotitalouden ”elämismaailmoihin”, joihin kuuluu luonto sekä yhteiskunnan kulttuuriset ja sosiaaliset rakenteet. Elämismaailman tarkastelu saa perustelunsa siitä, että halutaan analysoida sitä kontekstia, jossa ymmärtäminen kulloinkin tapahtuu; on siis kysymys hermeneutiikkaan kuuluvasta ”yhteyksissä ymmärtämisestä”. Elämismaailman yhteisesti hyväksytyt normit toimivat inhimillisen vuorovaikutuksen taustalla ymmärtämistä edistäen. (Rauhala 1993, 7–8)

Inhimillisen vuorovaikutuksen laatu on ensisijaisesti yhteydessä praktiseen ja evaluatiiviseen rationaalisuuteen, jota tarkastellaan strategisen ja kommunikatiivisen vuorovaikutuksen yhteydessä. Kotitalouden toiminnan eettisen luonteen vuoksi pyritään arvioimaan sitä, millä tavalla eettiset arvot, jotka ilmenevät

toiminnan aikana tapahtuvien valintojen kautta, ovat yhteydessä kotitalouden instrumentaaliseen, strategiseen ja kommunikatiiviseen vuorovaikutukseen.

6.1.1 Instrumentaalinen vuorovaikutus kotitaloudessa

Tekninen tiedonintressi kotitalouden toimintaan sovellettuna merkitsee sitä, että etsitään tiedollisia keinoja hallita maailmaa; on siis kysymys taitotiedon avulla tapahtuvasta arjen hallinnan kehittymisestä. Tällöin on keskeistä instrumentaalinen toiminta, jolla ihminen puuttuu luonnon prosesseihin tiettyjen tavoitteiden saavuttamiseksi (Kannisto 1987, 197–198).

Instrumentaalinen toiminta tarkoittaa Habermasin (1981a, 384, 1981c, 285) mukaan sitä, että toiminnassa pyritään saavuttamaan hyvä tulos, ja tuloksen arviointi suuntautuu menetelmien tehokkuuteen. Vaines (1992) kuvaa instrumentaalista toimintaa niiden materiaalistien välineiden tuotantoon ja hankkimiseen kuuluvana toimintana, joita tarvitaan hyvän elämän toteuttamiseen. Kotitalouden instrumentaalinen vuorovaikutus on luonteeltaan kognitiivisen rationaalisuuden hallitsemaa päämäärä-keino- harkintaa. Se voidaan soveltaa praktisen syllogismin kaavaan Aristoteleen (1989, 127) mukaan: ensin asetetaan päämäärä, sen jälkeen valitaan tarkoituksenmukaisimmat keinot ja tuloksena saadaan teknisiä normeja, joita käytetään toimintasuosituksina nimenomaan instrumentaalisen toiminnan yhteydessä.

Instrumentaalista toimintaa kotitaloudessa edustaa varsinkin poiesis-tyyppinen toiminta, jonka tuloksena valmistetaan jokin tuote. Kotitaloudessa tuote voi olla ruokalaji, leivonnainen, sileä vaate, puhdas koti. Instrumentaalisen toiminnan eettinen luonne on sidoksissa siihen, millainen premissi hyväksytään päämääräksi, toisin sanoen millainen tuote halutaan valmistaa. Instrumentaalisen ja moraalisen toiminnan yhteys esimerkiksi tuotantoprosessiin liitettynä on ilmeinen silloin, kun halutaan valmistaa joku kestokulutushyödyke, ja sen ohella saadaan aikaan paljon luonnolle epäsuotuisia sivuvaikutuksia, joita ei ole kyetty ennustamaan. Kotitalouden toimintaan sovellettuna tämä tarkoittaa sitä, että ostaessamme esimerkiksi pesukoneen tai muita instrumentaalista toimintaa helpottavia laitteita ja välineitä meidän tulisi ottaa huomioon niiden ympäristövaikutukset. Kotitalouden toiminnan eettinen ydin pääsee ilmenemään instrumentaalisessa toiminnassa siinä määrin kuin toimintamme osoittaa vastuullisuutta ympäristön hyvinvoinnista oman hyvinvoinnin ohella. Vastuu ympäristöstä paljastuu siinä, miten valintoja tehdessämme otamme huomioon toimintamme vaikutukset luontoon ja rakennettuun ympäristöön. Kognitiivinen ja praktinen rationaalisuus ohjaavat keinojen ja menetelmien valintaa, mutta vastuu toiminnan vaikutuksesta ympäristöön kietoo mukaan myös evaluatiivisen rationaalisuuden elementtejä.

Kotitalouden toiminnan instrumentaalisen toiminnan laatua tarkastellaan myös ympäristöpsykologiassa, jossa painotetaan ihmisen toiminnan ja fyysisen ympäristön välisiä suhteita — ”ei ole olemassa fyysistä ympäristöä ilman sosiaalista

sisältöä” (Horelli 1982, 54). Myös tästä näkökulmasta tulee esille aineellisen ja inhimillisen vuorovaikutuksen yhteen kietoutuminen. Fyysinen ympäristö ei ole suoraan ihmistä determinoiva, vaan sitä voidaan kuvata ikään kuin näyttämönä, joka edistää tai jarruttaa toimintaa. Yleensä fyysisen ympäristön merkitys on välillistä, psyykkisesti tulkittua ja sosiaalisesti värittyä (emt. 56), sillä ihminen tulkitsee ympäristöä oman persoonallisen dynamiikkansa ja kokemuksen tuoman viitekehyksen perusteella. Erityisesti kotona, jossa voidaan yleensä vapautua jäykästä roolikäyttäytymisestä, persoonalliset tekijät saavat painottua toiminnassa. Arjen hallinnan kehittymiselle on merkityksellistä, että asunnossa tai joissakin sen tiloissa on mahdollista järjestää ”henkireikätiloja”, jotka edistävät psyykkistä itsesäätelyä ja auttavat elpymään ulkoisten paineiden tuomista stressitilanteista (Horelli-Kukkonen 1993, 156–157).

Kotipiha tai oman huoneen sisustaminen ovat esimerkkejä asumiseen liittyvästä instrumentaalisesta vuorovaikutuksesta, jossa painopiste on käytännön toiminnassa konkreettisten välineiden ja materiaalien tasolla tapahtuvassa vuorovaikutuksessa rakennetun ympäristön kanssa, ja joka voi parhaimmillaan kehittää arjen hallintaa ”henkireikänä”. Koti ja siihen liittyvä ympäristö nähdään paitsi käyttäytymiskehyksenä ja tilana, myös prosessina, elämismaailmana, johon käyttäjät voivat vaikuttaa; prosessikäsitteen kautta asuntoon tulee mukaan myös aika. Tämä merkitsee sitä, että ihmisen ja ympäristön suhde on toiminnallisuuden ohella aikasidonnainen. Arjen hallintaan sovellettuna se merkitsee sellaista ajan käytön suunnittelua, joka ottaa huomioon kaikkien kotitalouden jäsenten tarpeet. Asunnosta muodostuu persoonallisuuden osa, joka on samalla toiminnan ”psyko-ympäristöllinen säätelyväline” (Horelli-Kukkonen 1993, 179).

Instrumentaalinen vuorovaikutus ei tietenkään todellisessa elämässä ole irrallinen toimintasaareke. Instrumentaalinen toiminta laajassa yhteiskunnallisessa merkityksessä, esimerkiksi osallistumien korttelin asukastoimikunnan kokoukseen, jossa suunnitellaan ympäristön hoitamista, sisältää myös inhimillistä vuorovaikutusta. Kun pyritään kuvaamaan instrumentaalista vuorovaikutusta kotitaloudessa, rajat inhimillisen ja aineellisen vuorovaikutuksen välillä eivät voi olla jyrkkiä, koska tarkastelussa pyritään holismin mukaiseen kokonaisvaltaisuuteen. Asunnon hoitoon liittyvän toiminnan yhteydessä vuorovaikutus voi olla pääosin konkreettista ja välineellistä, mutta se voi merkitä myös monipuolisia abstrakteja, ideaalisia yhteyksiä, sekä luontoympäristön että yhteiskunnan huomioonottamista. Asumiseen liittyvä toiminta voi painottua materiaaliseen vuorovaikutukseen rakennetun ympäristön kanssa, mutta pääasiassa asuminen on nyky-yhteiskunnassa sellaista toimintaa, jossa sosiokulttuuriset yhteydet erilaisten yhteiskunnallisten instituutioiden kanssa ovat merkittävä osa vuorovaikutusta. (vrt. Horelli-Kukkonen 1993, 169–170)

Silloin kun instrumentaalisessa vuorovaikutuksessa on ensisijaisesti kysymys materiaaliseen maailmaan kuuluvasta konkreettisesta kohteesta, on otettava huomioon teknologisia, taloudellisia ja ekologisia tekijöitä. Instrumentaalinen

vuorovaikutus edistää arjen hallintaa siinä määrin kuin taitotieto ja siihen liittyvä tekninen reflektointi perustuu ajankohtaisiin, relevantteihin tietoihin ja yksilö kykenee jäsentämään uuden tiedon mielekkäällä tavalla olemassa olevaan horisonttiperustaan. Horelli (1982, 77–79) kuvaa ympäristön kognitiivista jäsentämistä taksonomisena järjestelmänä, jossa epämääräiseen ympäristöön luodaan järjestystä. Ympäristö tulee tämän prosessin seurauksena yksilön kannalta merkitykselliseksi. Sitä voidaan luokitella, jäsentää ja nimetä yksilöllisen kognitiivisen skeeman mukaan, joka on persoonallinen kartta ympäristöstä. Iän mukana kartat kehittyvät ja tarkentuvat yksityiskohtiensa osalta. Mielikuvat ja mielikuvajärjestelmät kytkevät mielenkiintoisella tavalla yhteen ihmisen arvostuksia. Intentioiden kautta arvot konkretisoituvat ja suuntaavat toimintaa. Ne ovat tärkeitä pääteettäessä, mikä suunnitelma toteutetaan. Edellä olevassa Horellin kuvauksessa heijastuu kognitiivisen, praktisen ja evaluatiivisen rationaalisuuden toisiinsa kietoutuminen kotitalouden vuorovaikutuksessa.

Ympäristön kokeminen on olennainen osa ihmisen ja ympäristön vuorovaikutussuhdetta. Se on laajempi ilmiö kuin ympäristön havaitseminen ja sisältää havaitsemisen ohella tiedon arviointia, jotka yhdessä muodostavat luovalla tavalla osaksi sisäistä kokemisprosessia. Siinä ihminen valitsee ympäristöstä ikään kuin otoksina erilaista informaatiota, testaa sitä toiminnallaan ja antaa sille merkityksiä. (Horelli 1982, 58–59)

Dewey (1934, 104) kuvaa vuorovaikutuksen kautta syntyvien merkitysten muotoutumista siten, että toiminnasta saadut kokemukset integroituvat persoonallisuutemme olennaiseksi osaksi ja vaikuttavat siihen, miten jäsenämme uusia kokemuksia. Tämä selittyy siten, että sisäistämme niiden merkitykset. Maailmasta tulee ”koti” niiden tapojen (tradition) kautta, joita toteutamme vuorovaikutussessamme. Siksi instrumentaalista toimintaa kotona ei voi ymmärtää yksinomaan kognitiivisen rationaalisuuden näkökulmasta. Seuraavissa jaksoissa kotitalouden vuorovaikutusta tarkastellaan sosiaalisena toimintana, jonka Habermas jakaa strategiseen toimintaan ja kommunikatiiviseen toimintaan. Kun puhutaan kotiin ja kotitalouden toimintaan liittyvästä strategisesta tai kommunikatiivisesta vuorovaikutuksesta, tällöin kulttuuris-yhteiskunnalliset ja psykososiaaliset tekijät säätelevät vuorovaikutusta ympäristössä.

6.1.2 Strateginen vuorovaikutus kotitaloudessa

Kotitalouden toiminnan sosiaalisten suhteiden verkostoa kuvattaessa on otettava huomioon yhteydet erityisesti yhteiskunnan kulttuurisiin ja taloudellisiin instituutioihin. Aktiivinen, vastuullinen suhde ympäristöön merkitsee sitä, että ihminen pyrkii ympäristön hallintaan jäsentämällä merkityssuhteita inhimillisessä toiminnassa. Hallinta merkitse tässä yhteydessä sitä, että ympäristö jäsentyy tajunnassa yksilöllisinä malleina eli skeemoina, jotka toimivat merkityssuhteiden runkoina. Rauhalan (1983, 1990; 1993) ihmiskäsityksen kautta tarkasteltuna on

tällöin kysymys yksilöllisistä situationaalisista suhteista, jotka jäsenyvät horisonttiperustan avulla. Human Ecology -malliin (Bubolz & Sontag 1993, 432) perustuvassa kotitalouden ympäristösuhdetta havainnollistavassa kuviossa 4 sosiaalinen vuorovaikutus on jäsennetty omaksi alueekseen, joka on nimetty sosiokulttuuriseksi kehäksi. Sosiaaliset suhteet saavat yksilöllisen merkityksensä aina jossakin fyysisessä tilassa. Mallissa sosiokulttuurinen kehä jää luonnon ja ihmisen rakentaman ympäristön väliin ja nuolet kuvaavat näiden alueiden keskinäistä vuorovaikutusta. Fyysinen ympäristö jäsenyy mielessämme aina mielen psykososiaalisen sisällön avulla. (Horelli 1992, 3; Rauhala 1993, 72–79) Tämä toteamus myötäilee Rescherin (1992, 320) pragmatistisen idealismin mukaista ajattelua: maailmaa ei voi ymmärtää ottamatta huomioon mielen aktiivista vaikutusta.

Strateginen vuorovaikutus on verrattavissa toisaalta instrumentaaliseen toimintaan siksi, että se ilmentää kognitiivista, välineellistä rationaalisuutta. Toisaalta se on interaktiivista siinä mielessä, että ihminen toimii subjektina suhteessa toiseen ihmiseen. Tämä toiminta on samalla tulossuuntautunutta, joten subjekti yrittää toiminnallaan määrätietoisesti vaikuttaa toisen subjektin toimintaan. Strateginen toiminta kotitaloudessa liittyy keskeisesti kotitalouden kasvatustehtävään ja perheenjäsenten välisen työnjaon kysymyksiin, joissa on mukana kielellisen vuorovaikutuksen kautta tapahtuvaa vallankäyttöä. Vallankäyttö ilmenee mm. siten, että toiminta voi perustua toimijoiden itsekeskeiseen hyöty- ja päämäärälaskelmointiin. Vallankäyttö voi olla joko avointa tai peitettyä. Edellisessä vallankäytön kohde tietää, että häntä pyritään ohjaamaan tiettyyn suuntaan, jälkimmäisessä hän ei tätä tiedosta. Peitetyn vallankäytön Habermas sanoo tapahtuvan yhteisymmärryksen pyrkimyksen valepuvussa. Jos toimija ei tiedosta toimintansa vallankäytön luonnetta, vaan uskoo toimivansa yhteisymmärrykseen periaatteiden mukaisesti, on kysymyksessä tiedostamaton pettäminen ja vääristynyt vuorovaikutus. Jos vallankäyttö on tietoista, mutta sitä selitetään yhteisymmärrykseen pyrkimiseksi, on kysymyksessä tietoinen pettäminen. Habermas väittää, että toimijoilla olisi intuitiivista tietoa oman toimintansa luonteesta, toisin sanoen toimijat tietäisivät, onko heidän toimintansa yhteisymmärrykseen suuntautuvaa vai vallankäyttöön pyrkivää. (Habermas 1981a, 383–385; 445–446; Sarvimäki 1986, 108–110; Latomaa 1994, 67)

Latomaa nimittää strategista toimintaa sosiaalseksi toiminnaksi vallankäyttönä ja kommunikatiivista toimintaa sosiaalseksi toiminnaksi yhteisymmärrykseen pyrkivänä toimintana. Kasvatus ei ole Latomaan (1994, 68–69) mielestä suoraanaisesti sijoitettavissa kumpaankaan Habermasin esittämistä sosiaalisen toimintamallien muodoista. On otettava huomioon, että mitä pienempi lapsi on, sitä vaikeampaa vanhempien on toimia yhteisymmärrykseen pyrkivän kasvatustavan mukaan, koska lapsi ei vielä kykene tasavertaiseen dialogiin ja rationaaliseen argumentointiin Habermasin tarkoittamassa mielessä. Toisaalta ei myöskään yksinomaan vallankäyttö, avoimena tai peitettyinä, tietoisena tai tiedostamatto-

mana, kuvaa kattavasti kasvatusta. Kasvatukseen liittyy väistämättä myös vallankäytön piirteitä, vaikka pyrittäisiin demokratian ja humanismin aatteiden mukaisesti yhteisymmärrykseen. Jos kasvatusta nähdään strategiseen toimintaan liittyvänä vallankäyttönä, jolla pyritään vaikuttamaan kasvatettavaan asetettujen päämäärien suuntaisesti, silloin kasvatusta ymmärretään välineellisinä toimenpiteinä, joita suoritetaan, jotta kasvatettava niiden seurauksena toimisi tietyllä toivotuksi katsotulla tavalla. Taustalla on silloin näkemys ihmisestä passiivisena, ulkoa ohjautuvana olentona, ihmisen toiminnasta ulkoiseen pakkoon reagoimisena ja vallankäytön oikeutuksesta. Tämän näkemyksen mukaan kasvatustilanne on vuorovaikutusta, jossa kukin osapuoli pyrkii vaikuttamaan toinen toisiinsa. (Latomaa 1994, 67–68)

Eettisten arvojen ilmeneminen strategisessa toiminnassa on kaksitahoinen: tuloksen eettisyys perustuu päämäärän hyväksymiseen samoin kuin instrumentaalisessa toiminnassa. Sen ohella toiminnan eettinen arvo paljastuu niiden keinojen valinnassa, jolla toiseen henkilöön pyritään vaikuttamaan, ts. siinä, mitkä ovat vallankäytön perusteet ja missä määrin vaikuttamisessa otetaan huomioon myös vaikuttamisen kohteena olevan henkilön intressit. Vastuullisuus strategisessa vuorovaikutuksessa kohdistuu sekä sosiaaliseen ympäristöön että luontoympäristöön ja rakennettuun yhteiskuntaympäristöön. Vastuun ottaminen strategisessa mielessä merkitsee sitä, että pyrimme ohjaamaan toista henkilöä sellaiseen suuntaan, jota hän ei itse ole tiedostanut omaksi tavoitteekseen. Lievässä muodossa olemme kenties pyrkineet tekemään niin sanottuja yhteisiä sopimuksia, joiden noudattamista kuitenkin kontrolloidaan. Kotiperinteeseen kuuluvat tavat ja lausumattomat normit sekä työnjakoon liittyvät käytännöt toimivat tällaisten sopimusten tavoin. Yhteiskunnallisella tasolla lait ja perinteen kautta sisäistetyt normit sekä tavat ovat strategisen vuorovaikutuksen asemassa.

6.1.3 Kommunikatiivinen vuorovaikutus kotitaloudessa

Silloin kun perinteen tai lainsäädännön kautta saatuja normeja halutaan kehittää, kotitalouden toimijoilta vaaditaan aktiivista, emansipatorista asennetta, niin että olemassa olevat normit uskalletaan kyseenalaistaa. Brown & Paoluccin (1979) ja Brownin (1985a, 1985b) tarkasteluissa emansipatorinen asenne merkitsee sitä, että kyetään käsittelemään yhdessä perimmäisiä ongelmia, jotka liittyvät muun muassa vallankäyttöön perheessä ja yhteiskunnassa. Emansipatorisen asenteen mukainen perheen arkipäivän tilanteita koskeva päätöksenteko edellyttää kiinnostusta ajankohtaisiin tapahtumiin ja eri instituutioiden toimintaprosesseihin sekä asianmukaisia, riittäviä tietoja kaikilta toiminnan alueilta.

Emansipatorisen tiedonintressin mukainen asenne merkitsee pyrkimystä kommunikatiiviseen toimintaan. Jos pyrkimys yhteiseen hyvinvointiin ja keskinäiseen yhteisymmärrykseen saa keskeisen aseman kotitalouden toiminnassa, toimintaa voidaan luonnehtia kommunikatiiviseksi vuorovaikutukseksi. Yhteisymmärrykseen

pyrkivä kommunikatiivinen toiminta perustuu toimijoiden tasavertaisuuteen ja vastavuoroisuuteen. Kommunikatiivisessa interaktiossa kumpikaan subjekti ei kontrolloi toisen toimintaa, vaan he yrittävät ymmärtää toisiaan laajentamalla ja syventämällä omaa ja toisen henkilön ymmärtämistä. (Habermas 1981a, 383–385, 445–446; 1994, 68–75; Sarvimäki 1986, 108–110; Vaines 1992)

Kommunikatiivisen toiminnan käsite nostaa tilanteiden hallinnasta esille kaksi näkökulmaa: toimintasuunnitelman toteuttamiseen liittyvän tavoitteen pohdinnan ja sekä tilanteen hallintaan ja yhteisymmärryksen tavoittelemiseen liittyvän neuvottelun, jotka ovat toinen toistensa ehtoja. Toimintaan osallistuvat eivät voi saavuttaa tavoitteitaan, mikäli he eivät kykene vallitsevassa tilanteessa pääsemään yhteisymmärrykseen. Kommunikatiivinen vuorovaikutus merkitsee tilanteen tulkintaan tukeutuvaa toimintasuunnitelman toteuttamista. (Habermas 1994, 82–83)

Arjen hallinta -käsitteen kannalta katsoen toimintatilanne muodostaa osan toimijan tulkitsemää ja yksilöllisesti kokemaa situaatiota. Tämä osa sisältää ne toimintamahdollisuudet, joita toimija pitää suunnitelmansa täytäntöönpanon kannalta merkityksellisinä. toimijan voi sanoa hallitsevan tilannetta, jos hän panee toimintasuunnitelman täytäntöön yhteisymmärryksessä muiden toimijoiden kanssa. Tällainen sosiaaliseen toimintaan nojaava teoria edellyttää osallistujilta ainakin yhtä yhteistä tietoa: heidän tilannetta koskevien peruskäsitystensä on käytävä riittävästi yksiin. Aina ei riitä, että ollaan jossakin suhteissa yhtä mieltä. Yhteiseksi kutsutaan tietoa, joka konstituoi yhteisymmärryksen. Yhteisymmärrys merkitsee, että asianosaiset pitävät tietoa intersubjektiivisesti sitovana. Vastavuoroinen sitovuus voi syntyä vain yhteisistä näkemyksistä. Näkemyksiin liitetyt perustelut muodostavat tällöin hyväksytyn perustan, jolla tilanteen tullen saatetaan vedota toisen käsityksiin. Yhteisymmärrys on mahdollista saada aikaan pakolla, mutta jos se selvästi perustuu ulkoiseen vaikuttamiseen, lahjontaan, pelotteluun, johdatteluun tai harhauttamiseen, sitä ei voi oikeastaan pitää yhteisymmärryksenä, vaan interaktioon osallistuvien on yhdessä pyrittävä ymmärtämään kulloistakin tilannetta ja sen hallintaa. (Habermas 1994, 70–72) Eettinen asenne kohdistuu siten kommunikatiivisessa toiminnassa sosiaalisen ympäristön ihmissuhteiden laatuun ja erityisesti vallankäytön kontrollointiin.

Kommunikatiivisessa vuorovaikutuksessa toimintaympäristö nähdään hyvin laajana käsitteenä, joka pitää sisällään luonnon, yhteiskunnan ja ihmiset sosiaalisine suhteineen (Bubolz & Sontag 1993, 432). Arjen hallinnan kehittyminen kommunikatiivisena toimintana on riippuvainen Brownin (1985a) mukaan siitä, missä määrin toimijat ovat omaksuneet eettisen vastuullisuuden, johon kuuluu huolenpito, sitoutuminen, kasvu ja yhteisöä koskeva empaattinen ymmärtämys. Thomas & Smith (1994, 22) laajentavat huolenpidon koskemaan hyvinvointia globaalissa yhteisössä. Sellaiseen laaja-alaiseen vastuullisuuteen viittaa myös Ollila (1992, 270–271) puhuessaan kontrollin taidosta osana hyvän elämän toteuttamista. Kontrollin avulla ihminen kykenee hallitsemaan ulkoisia oloja ja

omaa sisäistä maailmaansa luonnon kokonaisuuden osana. Tässä työssä kontrollikäsitettä (control) on tietoisesti haluttu välttää, koska sen on katsottu viittaavan ulkopuolisen henkilön tarkkailuun. Kontrolli on siksi korvattu hallinta-käsitteellä (mastery), jonka avulla painotetaan nimenomaan sitä vastuuta, mihin Ollila edellä viittaa puhuessaan hyvän elämän toteuttamisesta (vrt. Korvela 1994, 119).

Sarvimäki (1986, 171) luonnehtii kasvatustoimintaa kokonaisuudessaan kommunikatiiviseksi vuorovaikutukseksi, jossa kehittyvä persoona on vuorovaikutuksessa oman kulttuurinsa edustajien kanssa ja luo tämän vuorovaikutuksen välityksellä oman maailmankatsomuksena ja siihen kuuluvat arvokäsitykset, joista muodostuu lähtökohta kulttuurin kehittämiseksi. Tällainen ajattelu viittaa eksistententialistiseen käsitykseen persoonallisuudesta; sen mukaan subjekti luo itse toimintansa välityksellä oman arvomaailmansa. Ahlmanin (1920) ajattelussa arvot ilmaisevat tahdon laatua. Ahlmanin (1920, 155) määritelmä arvoista tahdon kvaliteettina merkitsee sitä, että tahtoessamme jotain luomme arvot todelliseksi. Sosiaalisen toiminnan intersubjektiivinen ja universaali arvoperusta tulee korostuneesti esille kommunikatiivisessa vuorovaikutuksessa. Kommunikatiivinen toiminta kotitaloudessa perustuu yksilön luovuttamattoman arvon kunnioittamiseen ja inhimillisten voimavarojen tiedostamiseen. Mitä useampia eri-ikäisiä jäseniä kotitalouteen kuuluu, sitä suurempaa joustavuutta toiminta edellyttää ja sitä voimakkaampia kommunikatiivisen toiminnan vaatimukset ovat. Joustavuus on yhteistoiminnan edellytys, ja sen toteutuminen toiminnassa osoittaa, että kaikkien perheenjäsenten tarpeet ja arvostukset ovat tulleet huomioon otetuksi. Toiminnan aikana suunnitelmia täytyy muuttaa ja on pohdittava, miten inhimillisten voimavarojen avulla voidaan luoda tai keksiä uusia vaihtoehtoja olemassa olevien voimavarojen lisäämiseksi. Tällainen toiminta muistuttaa yleistä systeemi-teorian toimintaperiaatetta: se kykenee jatkuvasti muuntamaan ja sopeuttamaan käyttäytymistään paitsi olosuhteiden, myös omien tarpeiden ja intressien mukaan. Vaikka toiminta voidaan jäsentää eriasteisten alatoimintojen hierarkiaksi, on silti kysymys toiminnallisesta tapahtumakokonaisuudesta. (Vrt. Hallman, 17–20)

Kommunikatiivinen toiminta on luonteeltaan yllätyksellistä silloinkin, kun päämääränä on saavuttaa yhteisymmärrys osapuolten kesken. Joustaminen merkitsee toiminnan reflektiota, jonka kautta on mahdollista edistää päämäärätietoisuutta. (Sarvimäki 1988, 103–104, 106) Erityisesti kotitalouden kasvatustoiminta on jatkuvaa suunnittelua, päätöksentekoa ja joustavaa suunnitelmien sopeuttamista ajankohtaisen tilanteen mukaisesti. Kasvatustilanteessa on eduksi, jos kaikki osapuolet uskaltavat luovaan vuorovaikutukseen. Wilenius (1975a, 35–36) muistuttaa, että tilanteen mukaisen kasvatustekniikan keksiminen ja käyttäminen on luonteeltaan luova teko, joka edellyttää toiminnallista mielikuvitusta, jonka avulla ainutkertaiseen tilanteeseen annetaan ainutkertainen vastaus.

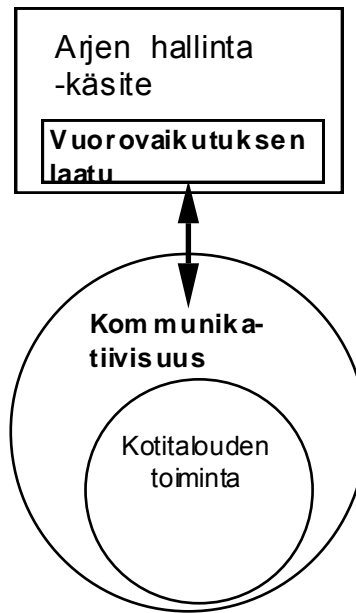
Kasvatustoiminta kotona tapahtuu useimmiten perheen muiden toimintojen yhteydessä, jolloin inhimillinen vuorovaikutus lasten vanhempien välillä kytkeytyy

toiminnan kokonaisuuteen, eikä sitä voida siksi sivuuttaa kotitaloustutkimuksessa. Lasten ja vanhempien välistä vuorovaikutusta tutkittaessa on nonverbaalisen vuorovaikutuksen osuus vähintään yhtä merkittävä kuin verbaalisen, mutta tutkimuksissa korostuu kuitenkin vuorovaikutuksen verbaalinen puoli. Sen analysointi edistää arkipäivän toimintaan liittyvien intentioiden ymmärtämistä. (Martiainen 1992, 149–151)

Latomaa (emt. 70) päättyy siihen, että pedagoginen toiminta sosiaalisen toiminnan muotona olisi nähtävä väistyvänä tai vähitellen itsensä tarpeettomaksi tekevänä kasvatettavan kyvyn ja yhteisymmärryksen kasvaessa. Tällöin pyrkimyksenä on, että epäsymmetrinen pedagoginen suhde muuttuisi vähitellen tasavertaiseksi toimijoiden väliseksi yhteisymmärrykseksi. Tällainen tasavertainen vuorovaikutussuhde olisi ihanteellinen myös kotitalouden toiminnassa silloin, kun ohjataan lapsia arjen hallintaan ja ottamaan vastuuta kodin yhteisistä tehtävistä. Vuorovaikutuksen avoimuus ja joustavuus auttaa sopeutumaan vaihteleviin tuloksiin, ja sen ansioista kyetään korjaamaan tehtyjä virheitä. Sitä mukaa kuin lasten verbaalinen vuorovaikutus kehittyy, voidaan reflektointia lisätä kotitalouden toiminnassa, mikä lisää avoimuutta ja toiminnan joustavuutta. Kommunikatiivinen toiminta kotona sisältää yhdessä olemista ja keskustelemista, pohdintaa yksin ja yhdessä, lepoa ja virkistystä, toisin sanoen yhdessä elämistä siten, että henkiset voimavarat uudistuvat. Yhteisymmärrykseen pyrkivä toiminta tarjoaa mahdollisuuksia perheenjäsenten välisen vuorovaikutuksen vahvistumiseen, joka parantaa perheen yhteenkuuluvuutta, toimivuutta ja sopeutuvuutta.

6.2 Koontia ja johtopäätöksiä kotitalouden vuorovaikutuksesta

Tässä jaksossa on tarkasteltu arjen hallintaa ja vuorovaikutusta erityisesti Habermasin tiedonintresseihin ja reflektiotasoihin liittyneenä. Habermasin toiminnan teorian ytimenä on kommunikatiivinen vuorovaikutus, joka kotitalouden toimintaan sovellettuna kuvaa inhimillisen vuorovaikutuksen laatua. Kotitalouden toiminnassa saattaa ilmetä ristiriitaa kommunikatiivisen ja instrumentaalisen vuorovaikutuksen tasapainottamisessa, koska instrumentaalinen toiminta edellyttää tehokkuutta ja inhimilliset tekijät saattavat edellyttää tehokkuuden syrjäyttämistä. Kannisto (1987, 231–233) muistuttaa, että teknologinen asenne ei silti saisi hallita liikaa elämässä; keskeistä toiminnassa on se, että kotitalouden jäsenet kokevat elämän merkitykselliseksi. Seuraavassa kuviossa 17 kuvataan arjen hallinta -käsitettä vuorovaikutuksen näkökulmasta, jolloin kommunikatiivinen vuorovaikutus nousee keskeiseksi käsitteeksi. Nuolet kuviossa havainnollistavat kommunikatiivisuuteen liittyvää reflektiivisyyttä, mikä voidaan ymmärtää kommunikatiivisuuden edellytyksenä.

KUVIO 17. Arjen hallinta -käsite vuorovaikutuksen näkökulmasta.

Jos kasvatusta arjen hallintaan tarkastellaan kommunikatiiviseen yhteisymmärrykseen pyrkivänä toimintana, sille on keskeistä tutkia yhteisymmärrystä edistävän keskustelun ehtoja. Tällöin kommunikatiivisuus edellyttää kriittistä reflektiivisyyttä. Vuorovaikutuksen näkökulmasta arjen hallinta -käsitteen laadulliseen sisältöön liittyy sekä kommunikatiivinen vuorovaikutus että kriittinen reflektointi. Esiymmäryksenä toimiva teesi voidaan täsmentää seuraavaan muotoon: (iii) Arjen hallinta -käsitteen laadullisiin piirteisiin kuuluu vuorovaikutuksen yhteydessä pyrkiminen kommunikatiiviseen vuorovaikutukseen kriittisen reflektoinnin avulla.

7 Arjen hallinta -käsitteen laadullinen sisältö

Tässä jaksossa täsmennetään ja kootaan yhteen arjen hallinta -käsitteen laadullista sisältöä kuvaavat käsitteet, jotka jäsentävät yhden mallin kotitalouden toiminnan tutkimiseen. Mallia ja siihen kuuluvien käsitteiden välisiä yhteyksiä kuvataan seuraavissa jaksoissa. Tarkastelu etenee siten, että ensin pohditaan arjen hallinta -käsitteen suhdetta elämänhallintaan ja voimavarojen hallintaan. Sen jälkeen tarkastellaan arjen hallinnan laadullisia ulottuvuuksia ja tasoja, jotka havainnollistavat käsitystä arjen hallinnan kehittymisestä kotitaloudessa.

7.1 Arjen hallinta, voimavarojen hallinta ja elämänhallinta

Arjen hallintaan kuuluu sekä persoonallisuuden kehittymisen että toiminnan kehittymisen näkökulmat. Arjen hallinta -käsitteen sisällön tarkastelussa on päädytty siihen, että arjen hallinta -käsitteen laadullisessa sisällössä on oleellista päämäärän laatu. Päämäärän näkökulmasta arjen hallinta tarkoittaa vastuuta itsestä ja yhteisestä hyvinvoinnista. Vastuullisuuden ohella arjen hallinta -käsitteen laadulliset piirteet liittyvät rationaalisuuden ja vuorovaikutuksen laatuun. Näiden käsitteiden kautta on mahdollista kuvata arjen hallinnan laadullista kehittymistä.

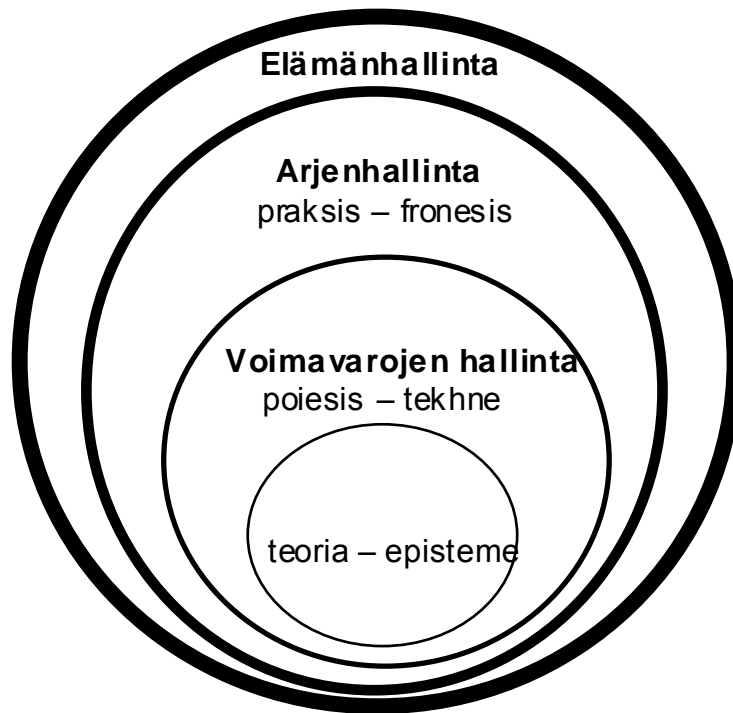
Arjen hallinnan kehittymiseen liittyy oletus siitä, että kotona opitut käytännön työn taidot ja ihmissuhdetaidot ovat arjen hallinnan perustana. Tutkimus arjen hallinta -käsitteen sisällöstä ei kuitenkaan voi rajautua vain sellaiseen toimintaan, joka tapahtuu yksinomaan kotona. Arjen hallinta -taitoja tarvitaan myös toiminnassa kodin ulkopuolella. Kotitalouden toiminnan kokonaisuutta ajatellen arjen hallintaan kuuluu ennen kaikkea oma-aloitteisen vastuun ottaminen yhteisestä toiminnasta. Osallistuminen yhteiskunnallisiin tehtäviin (esim. asukasyhdistykset, kunnalliset luottamustoimet, koulujen johtokunnat) ilmentää vuorovaikutuksen laatua sekä kotona että kodin ulkopuolella.

Roos (1988) on tutkinut elämänhallintaa elämänkertojen kautta ja erottanut toisistaan sisäisen ja ulkoisen elämänhallintataidon. Kun Roos puhuu elämänhallinnasta, hän tarkoittaa sitä kokemusta, mikä ihmisillä on oman elämän kulun vaiheista pitkällä aikavälillä. Sen mukaan kyetään asettamaan tavoitteita ja onnistutaan myös pääsemään näihin päämääriin tyydyttävällä tavalla. (Emt. 206) Elämänhallinta-käsite viittaa Roosilla (1985, 1987, 1988) myös yksilöllisiin käsitteisiin, mutta tällöin on kysymys elämänkulusta kokonaisuutena, jopa koko elinkaaren aikaisesta kokemuksesta. Ajatus arjen hallintaan sisältyvästä persoonallisuuden kehittymisestä on hyvin läheinen Roosin sisäisen elämänhallinnan käsitteelle. Se ei merkitse tahdotonta alistumista, vaan siihen sisältyy oleellisena

luottamus oman elämäkatsomuksen mukaisiin valintoihin ja toiminta arvokkaiksi katsottujen päämäärien mukaan.

Persoonallisuuden tasapainoisuus osana arjen hallintaa kuuluu Roosin (1988, 207) kuvaamaan sisäiseen elämänhallintaan, joka on keskeinen osa jo lapsuudesta lähtien vähitellen muotoutunutta kokemusta elämisen onnistumisesta. Silloin kun ajatellaan tasapainoisen persoonallisuuden kehittymisen historiallista näkökulmaa, saattaisi olla mielekästä puhua elämänhallinnasta, kun taas nykyhetkeä painotettaessa arjen hallinta kuvaa kenties edellistä havainnollisemmin persoonallisuuden kehittymiseen kytkeytyvää kotitalouden käytännön toiminnan ulottuvuutta, johon kuuluu elämässä tarvittavat perustaidot. Kuitenkin on muistettava, että käsitteiden sisällöt eivät ole vakiintuneita, eikä eroja voi ajatella jyrkkinä.

Elämänhallinta- ja arjen hallinta -käsitteet ovat läheisiä voimavarojen hallinnalle, jota tarkasteltiin toisessa luvussa kotitalouden tutkimuksessa käytettyjen mallien yhteydessä. Kuviossa 18 voimavarojen hallinta, arjen hallinta ja elämänhallinta on asetettu sisäkkäin. Kuvion tulkinnassa on tärkeää ottaa huomioon, että arjen hallinta-käsite sisältää myös voimavarojen hallinnan alueeseen kuuluvia sisältöjä. Rajoja ei kannata ajatella jyrkkinä, koska ajateltaessa voimavarojen hallintaa henkisten voimavarojen näkökulmasta, siihen kuuluu myös praksistyyppistä toimintaa. Elämänhallinta on laajin kehä ja se sisältää sekä arjen hallinnan että voimavarojen hallinnan. Tässä työssä yksi erottelu näiden käsitteiden suhteen on tehty aikaperspektiivistä käsin siten, että elämänhallinta-käsite tarkoittaa pitkällä aikavälillä muotoutunutta arvonomaista käsitystä elämänkulun yksilöllisestä laadusta. Voimavarojen hallinta ja arjen hallinta ovat ikään kuin poikkileikkauskuvia yksilön koetusta elämäntilanteesta.

Kuvio 18. Voimavarojen hallinnan, arjen hallinnan ja elämänhallinnan yhteys

Kuviossa arjen hallinta jää voimavarojen hallinnan ja elämänhallinnan väliin. Kuvio 18 osoittaa, että voimavarojen hallinta kattaa sen osan arjen hallinnasta, jossa yhdistyy poiesis-tyyppiset tekniset aktiviteetit ja teoreettinen tieto (episteme). Voimavarojen hallinnassa painottuu antiikin tietokäsityksen mukainen poiesis-tieto tekijäntietona (tekhne), jolloin pääpaino on toiminnan tuloksen ominaisuuksilla; sen sijaan arjen hallinnassa painottuu praksis-tieto ja käytännöllinen järki (fronesis), jolloin oleellista on hyvän elämän taito ja siihen liittyvät arvoratkaisut. (Hintikka 1969, 26–27; Toiskallio 1993, 44, 93; Niiniluoto 1994, 43) Käsitetasolla arjen hallinta laajenee elämänhallinnan suuntaan – arjen hallinnalle on enemmän merkityksellistä se, millainen ihminen itse on kuin se, millaisia käytännön työn taitoja hänellä on.

Käsitys arjen hallinnasta on ensisijaisesti persoonallisuuden kasvuun ja kasvatukseen liittyvä kysymys siinä mielessä, että arjen hallinnan perustana ovat ne ihmisyyteen liittyvät ominaisuudet, joita kotitalouden toiminnan ajatellaan kehittävän (vrt. Thomas & Smith 1994, 22). Päämääräulottuvuus on tulkittu siksi persoonallisuuden kehittymisen kannalta keskeiseksi ulottuvuudeksi. Päämäärätasolla arjen hallinta -käsitteen laadulliseen sisältöön voidaan yhdistää yhteisen hyvän ulottuvuus, jolloin on kysymys siitä, että henkisyyden tiedostaminen johtaa vastuun ottamiseen koko kotitalouden toiminnasta. Arjen hallinnan käsitykseen liittyy elämän merkityksellisyys, omien tavoitteiden ja voimavarojen tiedostami-

nen sekä niiden sopeuttaminen yhteisön vaatimusten mukaan. Siksi arvojen alue sisältyy yhteisenä sekä arjen hallintaan, voimavarojen hallintaan että elämänhallintaan, vaikkakin arvojen merkitys toiminnan ohjaajana on vahvistuu ympyrän kehän laajetessa. (vrt. Sarvimäki 1988, 122)

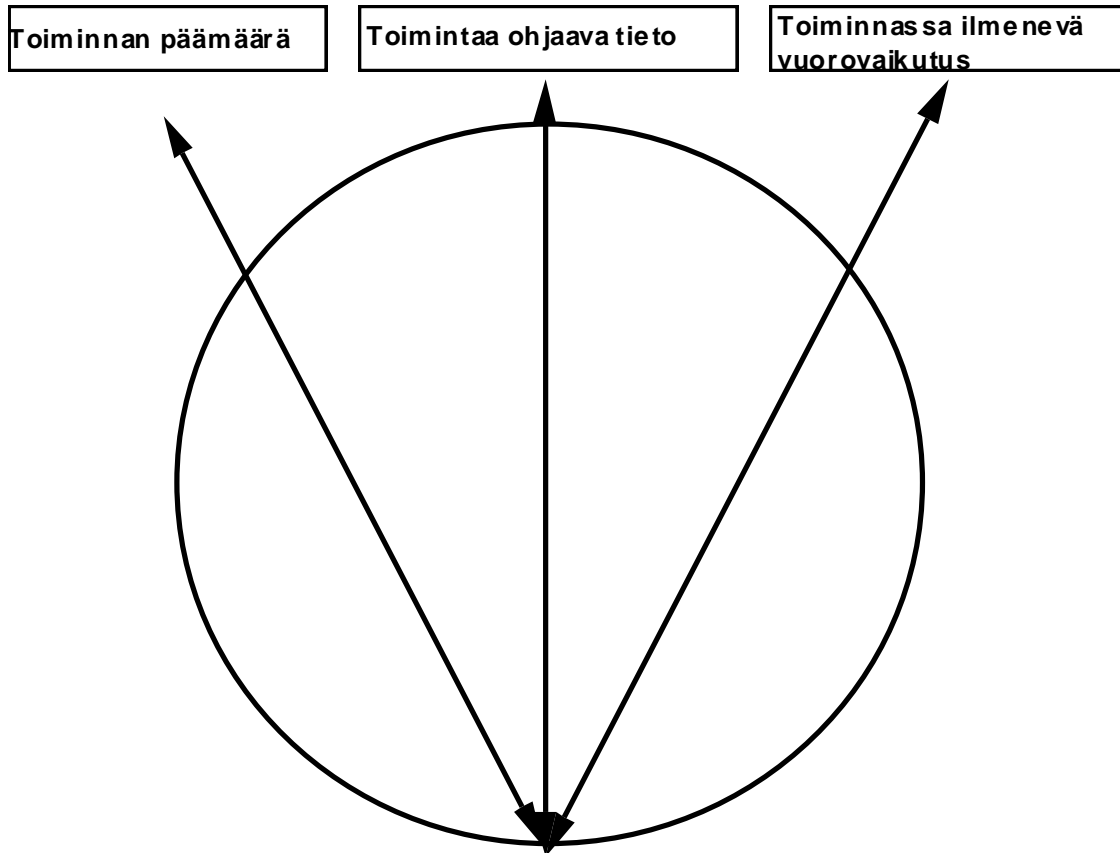
Oma-aloitteisuus ja itsenäisyys kotitalouden toiminnassa ilmentävät vastuullisuutta, johon kotitalouden toiminnan eettinen luonne kiteytyy. Arjen hallinta ilmenee käytännön työssä taitoina ja käytännöllisenä järkevyytenä (fronesis) ja vuorovaikutuksessa yhteisymmärryksenä. Käsitys arjen hallinnasta käytännön toiminnan yhteydessä sisältää näkemyksen siitä, että yksilö on aktiivinen toimija, joka hankkii tietoja ja pyrkii arvioimaan niitä kriittisesti voidakseen käyttää niitä kotitalouden toiminnassa. Oma-aloitteisuus ja itsenäisyys kotitalouden toiminnassa ilmentävät vastuullisuutta, johon kotitalouden toiminnan eettinen luonne kiteytyy. On kuitenkin huomattava, että arjen hallinnan kehittyminen sisältää oma-aloitteisuuden ja itsenäisyyden lisäksi muitakin ulottuvuuksia. Arjen hallintaan kuuluvan toiminnan kehittymisen tulisi näkyä myös siten, että irralliset tietosisällöt jäsentyvät ja kokemusten kautta saatua tietoa kyetään käyttämään harkitusti toimintaan monissa erilaisissa yhteyksissä. Jos toiminnassa pyritään ottamaan huomioon samanaikaisesti useita näkökohtia, vuorovaikutuksen laatu monipuolistuu ja painopiste voi siirtyä instrumentaalisesta vuorovaikutuksesta kommunikatiiviseen vuorovaikutukseen.

Arjen hallinta -käsitteen sisältö muodostuu kolmesta laadullisesta ulottuvuudesta ja kolmesta tasosta. laadulliset ulottuvuudet kuvataan ensin ja sen jälkeen tasot. Keskusteluaineistosta on valittu esimerkkejä arjen hallinta -käsitteen sisällön havainnollistamiseksi.

Keskusteluun osallistuneiden kotitalouksien tunnuskodit jätettiin tekstistä pois toisaalta eettisistä syistä (vrt. Andersson 1994, 96) ja toisaalta siksi, että tarkastelu suuntautuu käsitteisiin eikä kotitalouksien toimintaan. Arjen hallinnan käsitteitä pohditaan ensin yksitellen käyttäen apuna keskusteluista poimittuja esimerkkikuvauksia. Kuvaukset on erotettu muusta tekstistä lainausmerkeillä ja sisennyksellä. Jos esimerkit on koottu useiden henkilöiden puheesta, se osoitetaan tähdellä (*). Luvun lopussa koko arjen hallinnan käsitekuvio kootaan yhteen (kuvio 24).

7.2 Arjen hallinta -käsitteen laadulliset ulottuvuudet

Arjen hallinta -käsitteen laadulliset ulottuvuudet on nimetty kuviossa 19 seuraavasti: toiminnan päämäärä, toimintaa ohjaava tieto ja toiminnassa ilmenevä vuorovaikutus. Niitä on havainnollistettu nuoliviivoilla, jotka halkaisevat kotitalouden toiminnan kokonaisuutta kuvaavan ympyrän kehän.

KUVIO 19. Arjen hallinnan laadulliset ulottuvuudet (vrt. Haverinen & Korvela 1994b).

Toiminnan päämäärää koskeva tarkastelu liittyy tässä tutkimuksessa ihmiskäsitysanalyysiin. Siinä arjen hallintaa tarkastellaan vastuullisuuden kehittymisen kautta. Tieto-ulottuvuuden jäsennyksen perusteluna on käytännöllisen, vuorovaikutteisen tieteenalan tietokäsitys (Sarvimäki 1988, 176–178), jonka mukaan tietoon yhdistyy taidon ja arvojen elementtejä. Vuorovaikutuksen kehittymisen kuvaukseen on käytetty Habermasin (1981a) sosiaalisen toiminnan analyysia.

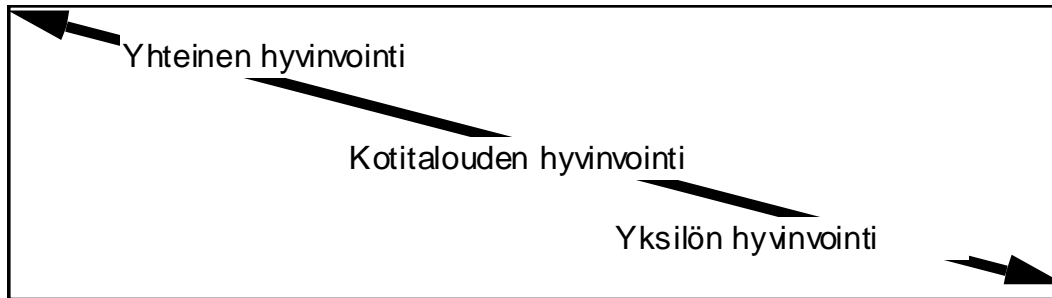
Toiminnan päämäärä, toimintaa ohjaava tieto ja toiminnassa ilmenevä vuorovaikutus kuvaavat toisaalta arjen hallinta –käsitteen laadullisia piirteitä ja toisaalta arjen hallinnan kehittymistä. Kompleksisuutta lisää se, että arjen hallintaa voidaan ajatella sekä yksilön että kotitalouden kokonaisuuden näkökulmasta. Laadullisten ulottuvuuksien toinen ääripää painottaa yksilön, toinen kotitalouden näkökulmaa. Kuvion ympyrämuodolla halutaan osoittaa myös se, että kaikki kolme ulottuvuutta kuuluvat yhteen kokonaisuuteen: päämäärää ei aina kyetä ilmaisemaan tietoisesti, tiedon ja taidon elementtejä ei ole helppo erottaa toisistaan. Kolme laadullista ulottuvuutta osoittavat, että arjen hallinnan sisältöä voidaan tässä mallissa tarkastella kolmesta näkökulmasta.

Kuvion käsitteitä tarkastellaan jatkossa siten, että kukin ulottuvuus kuvataan ensin lyhyesti teorian valossa ja tähän kuvaukseen liitetään keskusteluista poimituja esimerkkejä. Tällä menettelyllä on haluttu tuoda julki teorian ja käytännön vuorottelua tutkimusprosessissa. Tavoitteena on valituilla esimerkeillä havainnollistaa arjen hallinnan kannalta keskeisiä laadullisia piirteitä. Siksi käsitteiden tarkastelussa kiinnitetään erityisesti huomiota sellaisiin piirteisiin jotka ilmentävät eettisyyttä kotitalouden toiminnassa.

7.2.1 Toiminnan päämäärä

Ontologiset lähtökohdat, ihmiskäsitys- ja arvopohdinta (Rauhala 1983, 1988, 1990; Ahlman 1920, 1938, 1939) kiteytyvät päämäärä-ulottuvuudessa. Kotitalouden toiminnan keskeinen päämäärä on ilmaistu yhteisenä hyvinvointina (common good), persoonallisuuden kasvun ideana (human betterment) sekä kotien ja perheiden hyvinvointina (welfare or well-being of homes and family) ja yksityisen ja julkisen elämänalueen tasapainoisena vuorovaikutuksena (oikos/polis) (Brown 1985a; Vaines 1990; Badir 1991; Thompson 1992; Bubolz & Sontag 1993). Nämä ilmaiset ovat laajoja yleiskäsitteitä, jotka kuvaavat kotitalouden toiminnan tavoitteita. Kotitaloustutkimuksissa käytetyt kotitalouden toiminnan tavoitemäärittelyt ovat painottaneet sitä, että kotitalouden toiminnassa pitää ottaa huomioon laajalaisesti myös ympäristön hyvinvointi. Hyvinvoinnissa on kysymys siitä, mitä pitää tahtoa, että yksilön hyvä elämä olisi tasapainossa yhteisön kanssa. (Brown 1985b, 547; Vaines 1990, 6; Badir 1991, 65)

Holistisen ihmiskäsityksen kautta on päädytty siihen, että eettisyys, joka ilmenee kotitalouden toiminnassa vastuullisuutena, kuvaa kotitalouden toiminnan ydinolemusta. Arjen hallinnan käsitekuviossa toiminnan päämäärä-ulottuvuus on eettisen laadun ydinalue. Se on verrattavissa Sarvimäen (1988, 79) näkemykseen kasvatusta ja hoitotyön moraalisisestä laadusta, joka viittaa myös persoonallisuuden henkiseen puoleen. Kuvio 20 osoittaa, että kotitalouden toiminnan päämäärä on kuvattu yksilön, kotitalouden ja yhteisen hyvinvoinnin käsitteillä.

KUVIO 20. Arjen hallinta -käsitteen päämääräulottuvuus

Vinosti kulkeva, kaksisuuntainen nuoli kuvaa sitä, miten arjen hallinnan vastuullisuus laajenee itsestä kotitalouden muihin jäseniin ja yhteiskuntaan päin — toisena ääripäänä ovat yksilön näkökulma ja toisena koko yhteisön yhteinen näkökulma. Arjen hallinnan laatua ilmentää se, miten yksilön omat tavoitteet, koko kotitalouden hyvinvointi ja yhteinen hyvinvointi ovat tasapainossa. Yksittäisessä toimintatilanteessa saattaa olla mukana kaikki nämä näkökulmat ja on muistettava, että kotitalouden tai yhteisen hyvinvoinnin etusijalle asettaminen ei välttämättä merkitse sitä, että arjen hallinnan kehittyessä yksilön näkökulma tulisi kokonaan syrjäytetyksi — siksi nuoli on kuvattu kaksisuuntaisena. Kysymys on painotuserosta, joka havaitaan erityisesti valintatilanteissa, jolloin on ratkaistava, millaisten tavoitteiden mukaan edetään. Kotitalouden näkökulma tuo esille kotitalouden kompleksisen vuorovaikutustilanteen, jossa toimijoita saattaa olla useita. Tällöin tilanteen kokonaiskonteksti suuntaa myös yksittäisten toimijoiden tavoitteita.

Sen lisäksi, että tutkijalla on jo oman elämäkokemuksen ja teoreettisen tiedon kautta saatu esiymmärrys kotitalouden toiminnasta, tutkimuksessa käsitteiden kuvauksen tulkintaa on havainnollistettu keskusteluotteilla. Vaikka päämäärää ei aina ole tietoisesti ilmaistu puheessa, se saattaa sisältyä toimintakuvaukseen piilevänä. Tulkinnassa huomio on suunnattu nimenomaan siihen, millaisena käsitteiden laatu näyttäytyy, kun implisiittinen ymmärrys pyritään eksplikoimaan. Koska tutkimuksessa tarkastellaan kotitalouden eettisen ja käytännöllisen aspektin keskinäistä yhteyttä, kasvatuspäämääriin liittyvän keskustelun on katsottu selkeimmin kuvaavan tämän ulottuvuuden laatua. Yksilön hyvään keskittyvä toiminnan päämäärä tarkoittaa sitä, että

”lapsi on mukavuudenhaluinen, on tottunut, että toiset tekee... Ryhtyy valmistaman jäätelöannoksia, kun itsellä tekee mieli... Odottaa, että kotona tarjotaan omia mieliruokia.”

Yksilön hyvä viittaa edellisessä esimerkissä siihen, että kiinnitetään huomiota ensisijaisesti oman hyvinvoinnin lisääntymiseen muiden hyvinvoinnista välittämättä. Puhuessaan lapsen yksilöllisestä hyvästä vanhemmat korostavat painokkaasti, että

”lapsilla pitäisi olla harrastuksia, koska on se tärkeää, että on jotakin, josta pitää.”

Tällainen perustelu havainnollistaa yksilön hyvään tähtäävää tavoitetta, jossa painottuu lapsen omien tarpeiden huomioonottaminen. Tällöin on kysymys hedonisten arvojen ensisijaisuudesta eettisiin arvoihin nähden. Yksilön hyvää korostavaan tavoitteeseen voi liittyä sellainen laadullinen piirre, että myös persoonallisuuden kehittymisen kannalta on tärkeää tavoitella yksilön omaa päämäärää. Harrastusten merkitys korostuu sekä persoonallisuuden tasapainaisuuden että tulevaisuuden arjen hallinnan näkökulmasta:

”Ne (harjoitukset) on varmasti semmoisia itseluottamukseen ja omanarvontuntoon liittyviä asioita... Itsekuria siellä oppii... ehkä myös pettymysten sie-toa.”

Toiminnan laadun on tulkittu havainnollistavan yksilön oman hyvän aluetta siten, että tavoitteena on huolehtia ensisijaisesti omien tarpeiden tyydyttämisestä omien mielitekojen mukaisesti, esimerkiksi omien vaatteiden puhtaudesta ja oman huoneen siivouksesta, ja osallistua kodin töihin omilla ehdoillaan, silloin kun kokee sen mieluisaksi, jolloin on kysymys hedonisten arvojen mukaisesta päämäärästä tai yksilön hyvä liittyy henkisiin arvoihin persoonallisuuden kehittymisen kautta. Jälkimmäisessä tapauksessa yksilön päämäärä on omiaan johtamaan arjen hallinnan kehittymiseen. Keskusteluissa tuli esille tavoite saada lasten näkemys kehittymään arjen hallinnan kannalta siihen suuntaan, että ”niille tulisi sellainen vastuu, että huomaisivat” kotitalouden tilanteen kokonaisuuden.

Kotitalouden hyvinvointiin keskittyvä toiminnan päämäärä tarkoittaa sitä, että toimintaa suunnitellessaan ja toteuttaessaan yksilö pyrkii tasapuolisesti sopeuttamaan toimintansa eri perheenjäsenten ajankohtaisen tilanteen vaatimalla tavalla; toimintaa arvioitaessa huomiota kiinnitetään siihen, miten yhteisen hyvinvoinnin kautta on voitu edistää yksilön hyvää. (Vrt. Haverinen & Korvela 1994b)

Kotitalouden kokonaistilanteen huomioon ottaminen ja toisten tarpeiden huomaaminen vaativat epäitsekkyyttä ja omasta edusta luopumista. Yhteisen hyvän tavoittelu näkyy toiminnassa oma-aloitteisuutena, avuliaisuutena ja neuvotteluhaluksena: ”Jos toinen ei ehdi, niin toinen tekee”. Oma-aloitteisuus on tulkittu tahdon ilmauksena — on kysymyksessä tietoinen intentio, jolla halutaan edistää kotitalouden kaikkien jäsenten hyvinvointia; avuliaisuus osoittaa taitoa toimia ja tietoa siitä, miten pitää menetellä. Asioiden ratkaisu neuvottelun kautta paljastaa vuorovaikutuksen laadun. Kun korostetaan sitä, että ”tulisi olla punainen lanka, että kotona viihdytään”, on kysymys kotitalouden yhteiseen hyvään liittyvästä päämäärästä. Aineellisen toiminnan välinelunne kotitalouden hyvinvointiin liittyneenä tulee havainnollisesti esille kuvauksessa siitä, että

”kaikki nämä auttaa kotona viihtymiseen, että on tuoretta pullantuoksua tai siistiä, ei ole röykkiöittäin likaisia vaatteita, että kaikilla on hyvä olla.”

Toiminnan päämääriä analysoitaessa kotitalouden yhteisen hyvän, yhteishengen, yhdessä olemisen ja yhteistoiminnan merkitys oli mahdollista nostaa esiin toisaalta ideaalitasolla ”ettei ole niin itsekeskeinen, niin ainakin meidän tavoitteena ja toiveena se on kasvatuksessa”, ja toisaalta toiminnan tasolla, kun korostetaan yhdessä olemista ja työskentelemistä:

”Eikä ole maksettu roskapussin viennistä tai tiskauksesta, koska minä olen sanonut, että ne kuuluvat tähän huusholliin ja kotiin, että se on meidän kaikkien yhteinen hyvä, että näin tehdään.”

Kotitalouden kaikkien hyvinvoinnin tavoittelu arjen hallinnan päämääränä on tiedostettu itsekeskeisyydestä luopumisena, perheyhteytenä, yhdessä viihtymisenä ja yhteisinä neuvotteluina. Perhesopu ja eri-ikäisten ihmisten arvostaminen ovat yhteisen hyvinvoinnin ilmauksia. Yhteisen hyvinvoinnin tavoite merkitsee vastuun jakamisen ja tasapuolisen työnjaon velvoitetta. Kuitenkin on muistettava, että monissa yhteyksissä toiminnan yhteinen hyvä voi olla piilossa latentteina merkityksinä.

Koko kotitalouden hyvinvoinnin tavoittelu liittyy monilta osin kotitalouden jäsenten ikään, vaikka tässä tutkimuksessa sitä ei ole otettu huomioon. On luonnollista, että lapsi on itsekäs. Mutta arkikokemus osoittaa, että joku on luonteensa mukaan epäitsekäs jo lapsena ja joku toinen ei halua ottaa tai ei opi ottamaan huomioon toisen näkökulmaa aikuisenakaan. Siksi on kiinnitetty huomiota siihen, millaisia yhteyksiä vanhemmat ajattelevat yhteisen hyvän huomioon ottamisella olevan lasten arjen hallinnan kehittymisen kannalta. Kiinnostuksen painopiste on erityisesti yhteiseen hyvään tähtäävän päämäärän laadussa: sopiiko yhteisen hyvän idea kuvaamaan myös lapsen toimintaa vai pitääkö lapsen saada olla itsekäs ja huolehtia omasta hyvästään — ainakin johonkin tiettyyn ikään saakka. Tätä näkemystä puolustaa Rousseau (1933, 406), jonka ajattelussa tulee esille kaksi erilaista itserakkauden muotoa: ”amor de soi” on lapsen luonnollinen rakkaus itseensä, joka on kaikkien muiden hyvien tunteiden perusta. Tämän tunteen pitää saada häiriöttä kehittyä, jotta voisi oppia ajattelemaan myös muiden hyvinvointia. ”Amor propre” on sellaista haitallista itserakkautta, joka aiheuttaa kateutusta ja hallitsemishalua ja jota tavallisesti ajatellaan silloin, kun puhutaan itserakkaudesta.

Oma-aloitteisuus ilahduttaa vanhempia, ja itsenäistä työtä arvostetaan. Tällaisten esimerkkien taustaa vasten voi arvioida oletusta siitä, että oma-aloitteisuus on keskeinen ominaisuus arjen hallinnan laatua kuvattaessa. Osallistumista on vaikea vaatia johdonmukaisesti, koska työt tulevat tehdyksi paljon nopeammin ja tehokkaammin, jos aikuinen tekee ne itse. Jos tilanne on sellainen, että vanhemmat ehtivät ja jaksavat tehdä kotityöt itsekin, lasten osallistuminen kotityöhön voidaan ymmärtää tasa-arvokysymyksenä, jonka avulla pyritään

kehittämään yhtä hyvin lasten myönteisiä asenteita kuin taitoja. Joskus osallistumisen vaatiminen on ikään kuin lisärasite, josta pitäisi jaksaa huolehtia kasvatusarkoituksessa, ellei halua luottaa siihen, että lapset oppivat tekemään kotitöitä sitten, kun he joutuvat vastuuseen omasta taloudestaan. Jos lapsi jättää työn tekemättä, vanhemmat tekevät sen yleensä siinä tapauksessa itse: ”Teen sen mieluummin itse kuin odotan, milloin se tulee tehdyksi”.

Yhteinen hyvinvointi merkitsee toiminnan päämäärien ulottumista kotitalouden ulkopuolelle, jolloin toiminnassa otetaan huomioon lähiyhteisö, sukulaiset, ystävät, naapurit ja ideaalitasolla koko ihmisyyhteisö. Altruismi tietoisena asenteena voi suuntautua lähiyhteisöön tai sitä laajempaan lähimmäisvastuuseen. Se merkitsee eläytymistä toisten tilanteeseen ja toisten tavoitteiden huomioonottamista omia päätöksiä tehtäessä:

* ”Meillä keskustellaan yleensä siitä, minkälainen on päivä ollut ja mitä itse kullakin on huomenna. Se on niin kuin myös vastuuta siitä, että pystyy ottamaan toisen tilanteen huomioon.”

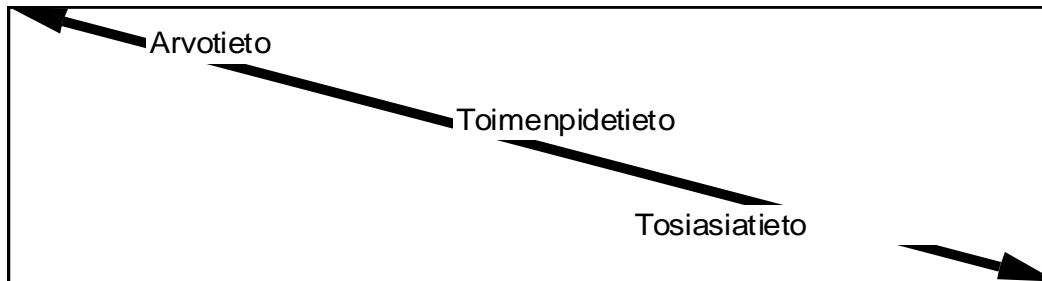
* ”Ettei ole niin itsekeskeinen, niin ainakin meidän tavoitteena ja toiveena se on kasvatuksessa... Niin sitä vanhempana tietysti toivoisi, että jäisi semmoista, ainakin minä itse koen hyvänä asiana ja vaikka siinä murrosiässä ei niin mukana olekaan, mutta sitten palaa myöhemmin aikuisena siihen perheyhteyteen, että pitää sisäriinsä yhteyttä.”

Vanhempien osallistuminen koulun toimintaan on tulkittu kuvaavan kotitalouden vastuuta yhteiskunnallisesta toiminnasta, joka havainnollistaa yhteisen hyvän ulottuvuutta. Se vaatii aineellisia ja henkisiä voimavaroja. Pidettäessä yhteyttä kouluun tai harrastusten ohjaajaan voidaan tietoisesti kasvattaa lasta arjen hallintaan laaja-alaisesti: vahvistetaan lapsen fyysistä kuntoa, sosiaalisia taitoja, ihmissuhdetaitoja ja yhteiskunnallista aktiivisuutta. Kotitalouden arjen hallinnassa tarvitaan samanlaisia taitoja kuin tulevassa ammatissa ja yhteiskunnallisessa toiminnassa.

7.2.2 Toimintaa ohjaava tieto

Toimintaa ohjaavan tiedon näkökulmasta arjen hallintaa on kuvattu kolmiosaisella ulottuvuudella, johon kuuluu tosiasiatieto (factual knowledge), toimenpidetieto (procedural knowledge) ja arvotieto (value knowledge) (vrt. Sarvimäki 1988, 176–177). Toimintaa ohjaavan tietoa-alueen jäsenitys kuvaa arjen hallinnan kehittymistä siten, että yksilön arkikokemuksesta saatuihin tietoihin ja taitoihin, yksittäisiin sääntöihin ja tosiasioihin perustuva hallinta muuttuu laaja-alaisen tietokokonaisuuksien ja yleisten periaatteiden hallinnaksi, jolloin toiminnassa käytetään hyväksi teknisten normien mukaista jäsentynyttä toimenpidetietoa. Silloin kun arvotieto organisoituu tiedollisena elementtinä osaksi maailmankatso- musta, jonka mukaan toimitaan, selkeä arvotietoisuus voi luoda perustan kriitti-

selle reflektoinnille. Arjen hallinnan kehittyessä arvotiedon ohjaus saattaa merkitä altruismin laajenemista oman perheen jäsenistä lähiyhteisöä, jopa koko ihmiskuntaa koskevaksi eettiseksi asenteeksi, mikä osoittaa arvotiedon yhteyttä yhteisen hyvinvoinnin päämäärään.

KUVIO 21. Arjen hallinta -käsitteen tietoulottuvuus

Tosiasiatieto, toimenpidetieto ja arvotieto kuvaavat arjen hallinnan laadun vaihtelua suhteessa tietoon. Nuolen kaksisuuntaisuus muistuttaa siitä, että yksittäisissä käytännön tilanteissa ei aina voi täsmällisesti määritellä, millä tavalla painottuneena tiedolliset elementit ovat toimintaa ohjaamassa. Erityisesti silloin, kun monta kotitalouden jäsentä toimii yhdessä, on vaikea eritellä kaikkia tiedon ja taidon elementtejä, joiden mukaan yhteistoiminta todellisuudessa etenee. Kotitalouden erilaisissa kompleksisissa vuorovaikutustilanteissa on luonteenomaista se, että eri tilanteissa voi yhdistyä erilaisia tiedollisia komponentteja, koska kukin toimii jossain määrin eri tavalla silloin, kun on yksin, verrattuna siihen, miten hän toimii yhteistyössä muiden kanssa.

Silloin kun tosiasiatieto ohjaa toimintaa, näkemys toimintatilanteesta saattaa olla hyvin suppea ja tietoa sovelletaan yhdelle toiminnan alueelle tai pelkästään tutussa ympäristössä. Tällöin toiminta on kontekstisidonnaista, yksittäisiin malleihin tukeutuvaa, eikä sitä aina kyetä soveltamaan uusissa tilanteissa. Yksilö huolehtii useimmiten vain yhdestä tehtävästä kerrallaan eikä kykene samanaikaisesti hahmottamaan sitä, millaiseen kokonaisuuteen kyseinen tehtävä liittyy kotitalouden kokonaisuudessa. Siksi tehtävien suorittaminen saattaa olla sattumanvaraista, epäjohdonmukaista ja lyhytjännitteistä.

* "Tytär osaa pyyhkiä pölyt, poika kerää astiat ja tavarat olohuoneesta, jos käsketään."

* "Tytär silleen spontaanisti leipoo ja harrastuksen vuoksi jotain hyvää tekee."

Arjen hallinnan kehittyminen toimenpidetiedon ohjaamaksi merkitsee sitä, että tosiasiatietoihin ja opittuihin työtapoihin perustuva toiminta ohjautuu toiminta-

sääntöjen mukaan. Toimintaa ohjaa yleensä tällöin tietoisesti jokin yleisperiaate, mahdollisesti tekninen normi (esimerkkinä ravitsemussuositukset), jota kyetään soveltamaan erilaisissa toimintatilanteissa. Tällöin kyetään myös perustelemaan valittuja ratkaisuja. Toiminta on praktisen rationaalisuuden sävyttämää:

”Kun hän on tämmöinen tanssija, niin urheilijoiden ravitsemussuositukset, niillä on ollut joku puhumassakin siitä, niitä on opastettu, että tanssija tarvitsee tankkaukseen.”

Toimintaa ohjaavan tiedon kehittyminen merkitsee sitä, että monilta eri tieteenaloilta peräisin olevat yksittäiset tiedot jäsentyvät kokonaisuuden osaksi ja niiden merkitys kytkeytyy yleisiin ilmiöihin ja periaatteisiin. Kun toiminta nähdään kokonaisuuksina, useita tehtäviä voidaan hoitaa samanaikaisesti. Toimenpidetiedon (taitotiedon) merkitys on ilmeisesti pääasiassa yhteydessä kotitalouden toiminnan käytännölliseen luonteeseen. Toimenpidetiedon hallinta on siksi keskeisessä asemassa arjen hallinnan kehittymistä ajatellen. Toimenpidetiedon persoonallisuuden kehittymiseen liittyvä merkitys arjen hallinnassa perustuu siihen, että erilaiset tehtävät pitää kyetä asettamaan tärkeysjärjestykseen kotitalouden ajankohtaisen tilanteen, yhteisten tavoitteiden ja omien arvostusten mukaan. Kotitalouden toiminta edellyttää kotitalouden välineellisen toiminnan ja työmenetelmiin liittyvien periaatteiden hallintaa. Siksi on välttämätöntä pohtia sitä, millainen tiedon ja taidon taso toiminnan hallintaan tarvitaan. Tämä ongelma-aluetta tuli esille muun muassa työn tekemisen tasovaatimuksena ja kouluopetuksen riittävyyden pohdintana:

”Se tasovaatimus. Siinä on varmasti parantamisen varaa, mutta että siinä ajatuksessa, se on aika vaikea kasvatusmielessä, jos ajattelee, että miten suhtautuu nimenomaan lapsen työhön, jos se ei tule sillä tavalla laadullisesti niin kuin toivoisi, naisille se on paljon vaikeampaa.”

On vaikea erottaa, milloin arjen hallinnassa on kysymys toimintaan liittyvästä myönteisestä tai kielteisestä asenteesta ja milloin taas taidoista, koska käytännölliseen tietoon yhdistyy eettinen asenne, taidot ja kyvyt. Lapsen kasvaminen lisää hänen kyvykapasiteettiaan ja luo edellytyksiä uusien taitojen kehittymiselle, mutta eettisen asenne ei kehity välttämättä samanaikaisesti. Sarvimäki (1988, 147–148) pohtii käytännöllisen tiedon, taidon ja kyvyn välistä eroa viitaten von Wrightin (1963a, 48) analyysiin. Jos henkilöllä on kykyjä, se merkitsee sitä, että osaa – kykenee suorittamaan – tiettyjä tekoja, ellei mikään ulkonainen estä häntä. Käytännöllinen tieto eroaa tästä siten, että siihen liittyy myös eettinen aspekti. Kyvyt taas edellyttävät tiettyjä taitoja. Käytännöllinen tieto, kyvyt ja taidot muodostavat jonkinlaisen hierarkian. Tämä hierarkia kannattaa ottaa huomioon myös arjen hallinnan taitojen osalta. Savolainen & Airaksinen (1992, 204–205) selittävät kyvyn ja taidon eroa ja suhdetta lahjakkuuteen: kyky viittaa yksilön potentiaaliin ominaisuuksiin; lahjakas yksilö voi kehittyä harjoituksen kautta kyvykkääksi. Taito voi luoda jotain uutta; kyky tehdä ei vielä merkitse,

että jotain tehdään. Vasta psykologinen "halu taidollisuuteen" voi realisoida kyvyn. Taito on siis yksilöllistä aktiviteettia, jossa luodaan tai tehdään jotain intentionaalisesti ja suunnitelmallisesti kohti tavoiteltua lopputulosta. Toimenpidetiedon persoonallisuuden kehittymiseen liittyvä merkitys arjen hallinnassa perustuu siihen, että erilaiset tehtävät pitää kyetä asettamaan tärkeysjärjestykseen kotitalouden ajankohtaisen tilanteen, yhteisten tavoitteiden ja omien arvostusten mukaan. Siksi evaluatiivisen rationaalisuuden merkitys korostuu arjen hallinnan kehittymisen myötä.

Arvotiedon (value knowledge) ohjaava merkitys toiminnassa tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kulutusvalintoja ei ohjaa yksinomaan rahatilanne, vaan kokonaistilanteessa otetaan huomioon arvostukset: "Mainio asia tämä kierrättäminen ja kirpputoriasia". Tällainen toteamus ei havainnollista kuitenkaan sitä, kuinka laajalle ekologinen vastuu saattaa ulottua. Arvotiedon ohjausta valintoihin osoittaa myös toteamus, jossa

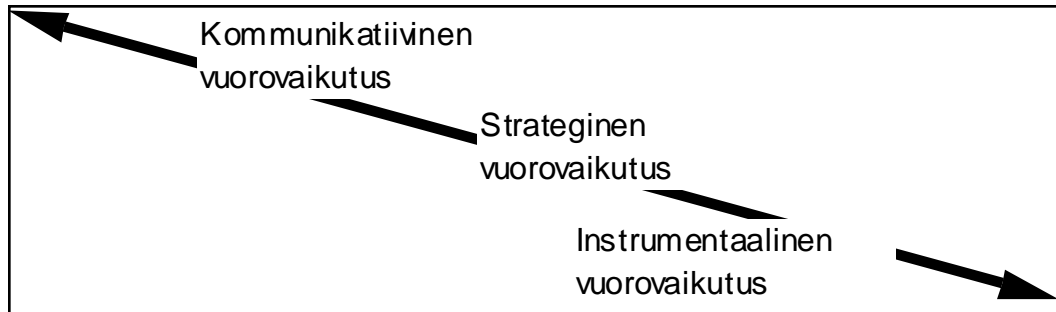
"vanhin tytäarkin puuttui tuohon puheeseen ja sanoi, että sitä paitsi minun mielestä se on ihan tyhmää, että pistetään niin paljon rahaa tommoseen (pitsauton tilaus), ei minusta tartsis, vaikka olisi rahaakin."

Kotitalouden eettisen toiminnan näkökulmasta arvotieto on keskeinen, vaikka se on käsitteenä ristiriitainen. Sitä voisi kutsua Niiniluodon (1990a, 62) mukaan myös viisaudeksi, joka yhdistetään tavallisesti kokonaisvaltaisen ja tasapainoisen maailmankatsomuksen käsitteeseen. Se on arvojen ilmausta ja viittaa toiminnan tasolla evaluatiiviseen rationaalisuuteen. Toiminnan hallinta vaatii oleellisen huomaamista ja toisten huomioon ottamista.

Oletuksena on ollut, että tiedon merkitys käytännöllisellä vuorovaikutteisella tieteenalalla on ohjata käytäntöä (Sarvimäki 1988, 250). Arjen hallinnan kehittyminen tietoulottuvuuden osalta merkitsee ennen kaikkea tiedon laadullista muuttumista ja integroitumista arvoihin ja sitä kautta päämääräulottuvuuteen. Taitojen osalta laadun muutos merkitsee painopisteen siirtymistä psykomotorisista taidoista abstraktisiin ajatteluntaitoihin ja vuorovaikutustaitoihin, mikä osoittaa yhteyttä vuorovaikutusulottuvuuteen.

7.2.3 Toiminnan luonne vuorovaikutuksen näkökulmasta

Vuorovaikutuksen analyysi on perustunut toisaalta poiesis- ja praksistyyppisen aktiviteettien erottamiseen (ks. s. 72–75), jossa erottavana tekijänä on toiminnan päämäärä ja toisaalta toiminnassa ilmenevää vuorovaikutuksen laatua on tarkasteltu Habermasin (1981a, 384) mukaan instrumentaalisenä, strategisenä ja kommunikatiivisena, jolloin inhimillisen vuorovaikutuksen laatu saadaan edellistä jäsentelyä täsmällisemmin kuvatuksi.

KUVIO 22. Arjen hallinnan vuorovaikutusulottuvuus

Vuorovaikutusulottuvuuden toinen ääripää ilmentää selkeästi toiminnan aineellista, toinen ääripää toiminnan inhimillistä laatua. Koska instrumentaalisen vuorovaikutuksen kohteena on Habermasin (1981a) mukaan aineellinen (ei-sosiaalinen) tilanne ja toiminnassa pyritään konkreettiseen tulokseen (vrt. poiesis-tyyppinen toiminta), se edellyttää kotitalouden välineellisen toiminnan ja työmenetelmiin liittyvien periaatteiden hallintaa. Tällöin se perustuu sekä tosiasiatietoihin että menetelmätietoihin, ja yksilön toiminnassa painottuu tekninen reflektointi. Arjen hallinta instrumentaalisen toiminnan alueella merkitsee muun muassa sitä, että pyritään aktiivisesti hankkimaan uusia tietoja ja vastaamaan teknisen ympäristön asettamiin haasteisiin, niin että kyetään hallitsemaan ne mahdollisuudet, joita kotitalouksilla on käytettävissään omaan toimintaan. Muutoin saattaa olla uhkaamassa vaara, josta von Wright (1987, 135–136) puhuu teknistä kehitystä arvioidessaan: tekniikka pyrkii hallitsemaan ihmistä ja syntyy uusi syrjäytyneiden ihmisten joukko, joka ei kykene huolehtimaan itsestään ja pitämään itseään kehityksen tasalla.

Itsestä huolehtiminen instrumentaalisen vuorovaikutuksen yhteydessä on edellytyksenä sille, että kyetään ottamaan vastuuta sekä luonnosta että rakennetusta ympäristöstä. Siksi on luontevaa, että tarkastelu laadullisten ulottuvuuksien alueella etenee lähtien yksilöstä itsestään ja edeten yhteisöön ja ympäristöön. Instrumentaalisen, strategisen ja kommunikatiivisen vuorovaikutuksen laatu on teoreettisella tasolla erotettavissa selkeästi, mutta käytännön toiminnassa erottaminen on joskus keinotekoista. Erityisesti silloin, kun on kysymyksessä yhteinen toiminta lasten kanssa tai lasten toimiminen keskenään, on vaikea, jopa keinotekoista jäsentää instrumentaalista, strategista ja kommunikatiivista toimintaa erikseen. Kommunikatiivinen toiminta oli selkeimmillään, kun puhutaan yhteisistä keskusteluista ja esim. työnjakoon liittyvistä neuvotteluista. Strateginen toiminta sen sijaan on erotettavissa sellaisena vuorovaikutuksena, jossa käsketään, pyydetään ja vaaditaan lapsia tekemään jotain. Strategisuuden määrä ei ilmeisesti ole suoranaisesti sidoksissa vain lasten ikään, vaan pikemminkin johonkin sitä laajempaan perheen vuorovaikutustyyliin. Martikainen (1992, 160) pitää perheenjäsenten välistä vuorovaikutusta keskeisenä käsitteenä erityisesti silloin, kun tutkitaan kotitalouden henkisiä voimavaroja. Henkisyyden ilmeneminen reflek-

tointina edellyttäisi kommunikatiivisen toiminnan näkökulmasta yhteistä keskustelua ja pohdintaa siitä, mitkä ovat yhteiset tavoitteet ja mihin yhteisesti pyritään, sekä arviointia siitä, miten tulokset saavutettiin. Silloin kun vanhempien ja lasten vuorovaikutukseen kuuluu runsaasti keskustelua, sen merkitys koetaan tärkeänä toiminnan sujumisen ja yhteisymmärryksen kannalta.

Perheenjäsenten välinen vuorovaikutuskonteksti — ”isän kanssa toimitaan näin ja äidin kanssa on erilaista” — vaikuttaa lasten osallistumisen oma-aloitteisuuteen. Vastaavaa laadullista piirrettä ei tullut oletuksena esille teoreettisessa määrittelyssä arjen hallinnan tasoista. Tämä huomio vahvistaa entisestään sekä holistisen ajattelun että ihmissuhteisiin liittyvän taidon merkitystä kotitalouden toiminnallisissa yhteyksissä. Keskusteluissa on vahvistunut myös holistiseen ihmiskäsitykseen liittyvä oletus siitä, että eettiset arvostukset rakentuvat kussakin situationaalisessa tilanteessa. Toiminnan ymmärtäminen edellyttää ympäristön arvostusten tuntemista. Se, miten lasten ikä tai sukupuoli vaikuttaa, jäi tutkimuksen ulkopuolelle tällä kertaa, koska tarkoituksena on havainnollistaa käsitteiden laatua eikä yksittäisten kotitalouksien tai yksilöiden arjen hallintaa.

Instrumentaalinen vuorovaikutus kotitaloudessa liittyy yksittäisiin vaatehuolto, siivous-, ruoanvalmistus- tai hoitotehtäviin. Se on luonteeltaan usein poiesistoimintaa, jossa lopputulos on erillään toiminnasta. Silloin kun lapsi ja jompikumpi vanhemmista työskentelevät yhdessä, ulkopuolisen on vaikea päättää, millä tavalla instrumentaalisesti painottuneen yhteistoiminnan aikana on mukana strategisia ja kommunikatiivisia elementtejä. Varsinkin silloin, kun toimintakokous on laaja, siihen saattaa sisältyä samanaikaisesti siivousta ja ruoanvalmistusta kotona sekä ostoksia ja asiointia kodin ulkopuolella, jolloin inhimillinen ja aineellinen vuorovaikutus kietoutuu yhteen:

”Pojat hoitavat pyykinpesun oma-aloitteisesti, pystyvät katsomaan, milloin mennään pyykille. Toinen lähti kauppaan ja valmisti pitsat ja teki siis päivällisen; toinen pojista järjesti poikien huoneessa perusteellisesti tavaroita ja sitten pyykkiä keräili ja meni pyykille jossain vaiheessa.”

Huolehtimisen edellytyksenä on tietäminen ja taitaminen: on osattava valita ja valmistaa terveellistä ruokaa, on osattava pestä vaatteita ja pitää koti viihtyisänä sekä kyettävä sopeuttamaan voimavarat tilanteen mukaan järkevällä tavalla:

”Pojat panevat kaikki tavarat pois ja omat vaatteensa ja kenkänsä panevat järjestykseen, ne ovat sen oppineet minun kanssani mutta äidin kanssa ei tapahdu... Toinen pojista imuroi pöytää, papereita vietiin kierrätyslaatikkoon.”

Arjen hallinnan kehittäminen instrumentaalisen toiminnan alueella vaatii tarkoituksenmukaisten intentionaalisten ja institutionaalisten teknisten normien soveltamista toimintaan:

”Kyllä siinä täytyy ensin tehdä käskien, tai neuvoen tai huomauttaen, tai mitä tahansa, että tulisi sellainen perinne, että nyt tehdään, tulee ns. tapa.”

Strateginen toiminta on sosiaalista vuorovaikutusta siinä mielessä, että ihminen toimii suhteessa toiseen ihmiseen, subjektiin. Tämä toiminta on kuitenkin tulossuuntautunutta, joten subjekti yrittää toiminnallaan vaikuttaa toisen subjektin toimintaan. (Habermas 1981a, 385) Strateginen vuorovaikutus arjen hallinnan yhteydessä merkitsee kotitaloudessa sitä, että joku (tai jotkut) kotitalouden jäsenistä ottaa päävastuun toiminnasta ja pyrkii ohjaamaan muiden toimintaa. Tällöin hyvinvoinnin toteutuminen voi olla yksipuolista, ellei kaikkien perheenjäsenten käsityksiä oteta huomioon. Arjen hallinnan kehittyminen strategisena vuorovaikutuksena on riippuvainen institutionalististen teknisten normien mielekkyydestä, toisin sanoen siitä, millaisia tapoja ja perinteisiä käytäntöjä vaaditaan noudatettavaksi.

* "Poika kerää astiat ja tavarat olohuoneesta, jos käsketään."

* "Minä sen aina vaadin, että jos minä menen sinne, niin sitten pitää olla kaverina minulla siivoamassa ja järjestämässä omia tavaroita paikoilleen. On sitä tehty pitempään. Esim. pukeminen, minun pitää olla sanomassa, mitä ne pannaan päälle. Yhtenäkin päivänä minä esikoista komensin, että sinun pitää tulla olohuone järjestämään, kun siellä oli kaikki, ne vahtii, mitä toiset tekee."

* "Sen olen huomannut yhden mielenkiintoisen piirteen, että kun me ollaan kolmestaan kotona, kun poikien äiti on poissa, ilman minun kehotustani siivoavat oman huoneen, niin että minä vain imuroin ja luuttuan sen. Siitä on tullut heille jo tapa, mutta silloin kun äiti on kotona, silloin sitä ei tehdä, koska se liittyy poikien äitisuhteeseen."

Strategista vuorovaikutusta sävyttää yleensä se, että joku perheenjäsenistä pyrkii delegoimaan toimintaa oman ajattelunsa mukaan. Strategisen toiminnan perustelujen yhteydessä jää kenties liian vähälle huomiolle se, miksi kaikkien perheenjäsenten käsityksiä ei kyetä ottamaan huomioon eikä pyritä neuvottelemaan yhdessä. Strategisen toiminnan luonne kasvatukseen ja osana arjen hallintaa ilmenee sekä tulossuuntautuneena että interaktiivisena. Tulossuuntautuneessa strategisessa toiminnassa pääpaino on siinä, että vaaditut työt tulee tehdyksi; interaktiivinen sävy on mukana silloin, kun toimitaan yhdessä, vaikkakin vaadittuna. Arjen hallinnan kehittyminen merkitsee sitä, että normien ohjaama välineellinen ja strateginen toiminta muuttuu yhteisymmärrykseen tähtääväksi neuvotteluksi, jossa ei enää voida nojautua ennalta laadittuihin sääntöihin.

Kommunikatiivisessa vuorovaikutuksessa sen sijaan kumpikaan subjekti ei yritä kontrolloida toisen toimintaa, vaan syventää toistensa ymmärtämistä. Kommunikatiivisen vuorovaikutuksen tasolla on mahdollista neuvotella, joustaa ja sovitella yksityisiä tavoitteita yhteisen päämäärän mukaan. Tällöin on kysymys osittain intuitioon ja luovuuteen nojaavasta laadullisesta toiminnan piirteestä, jota on vaikea kuvata kielellisellä tasolla. (Habermas 1981a, 385; Sarvimäki 1986, 171; Olkinuora 1993, 15)

Yhteisymmärrykseen tähtäävien päämäärien tietoisien keskustelun tarpeellisuus ja mahdollisuus on tietenkin ratkaisevasti riippuvainen lapsen iästä. Kommunikatiivinen vuorovaikutus aidoimmillaan merkitsee tasavertaisten keskustelijoiden neuvottelua työnjaosta ja uusista ratkaisuista yllättävissä tilanteissa:

”On sitten pidetty tämmöistä perheneuvottelua, sehän on meillä tyypillistä. Joskus tiskihukit menevät sillä tavalla että ei kukaan muista, niin sitten on kauheat neuvottelut, että miten me nyt tämä järjestetään, että minkälaiset tiskivuorot meillä olisi, aina uusia ratkaisuja, esimerkiksi, että jokainen huolehtii omista astioistaan... On aina löytynyt ne ratkaisut, että mitä tässä nyt tehtäisiin.”

Vanhempien ja lasten välisen keskustelun todentaminen instrumentaaliseksi, strategiseksi tai kommunikatiiviseksi ei ollut sinänsä tämän tutkimuksen tavoite, vaan tavoitteena on ollut pyrkiä ymmärtämään vuorovaikutuksen laatua niissä tilanteissa, joissa vanhemmat tietoisesti ohjaavat lapsia arjen hallintaan. Kommunikatiivisen vuorovaikutuksen lisääntymisen on tulkittu olevan yhteydessä arjen hallinnan laadun paranemiseen. Keskustelujen analyysi osoitti, että toiminnan päämäärien tietoinen pohtiminen yhdessä on johtamassa kommunikatiivisuuden painottumiseen. Martikainen (1992, 149) viittaa kasvatustietoisuutta käsittelevän tutkimuksen vähäisyyteen ja toteaa, että kasvatustietoisuuden käsiteanalyysi kuuluu ensisijaisesti filosofian, kasvatustieteen ja psykologian piiriin, mutta perhekasvatuksen kautta sillä on yhteys myös kotitalouteen. Tässä työssä kasvatustietoisuus ei sinänsä ollut keskeinen tutkimuskohde, mutta arjen hallintaan liittyviä päämääräkysymyksiä pohdittaessa väistämättä kohdattiin siihen liittyviä kysymyksiä.

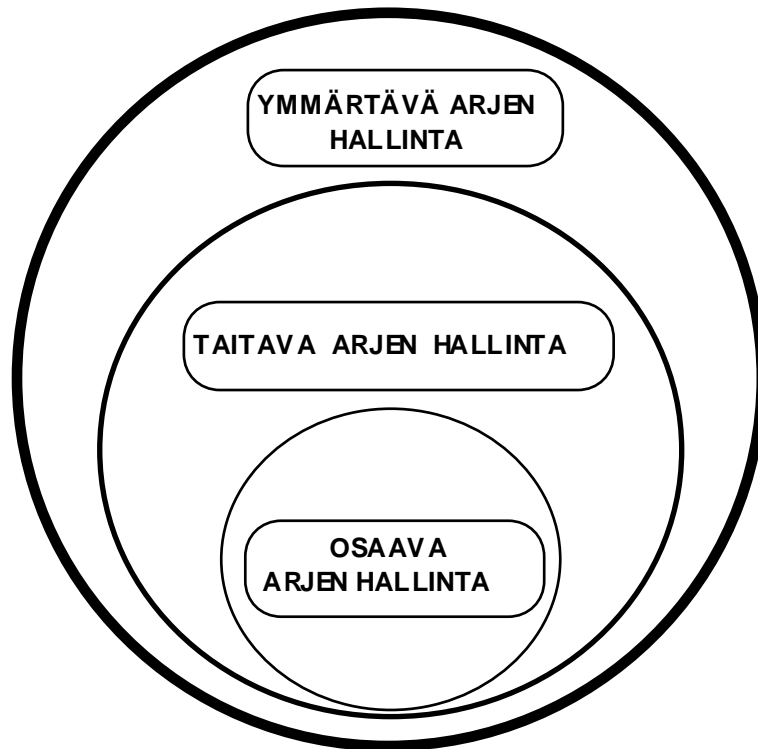
Kun puhutaan arjen hallinnan tasoista, tarkoitetaan, että päämäärä-, tieto- ja vuorovaikutusulottuvuus pyritään tulkitsemaan yhtenä kokonaisuutena. Tämä saa perustelunsa siitä, että itse toiminnassa näitä näkökulmia on vaikea erottaa. Tässä tutkimuksessa tasojen kuvauksen tavoitteena on selkeyttää arjen hallintataitojen kehittymistä nimenomaan kasvatusnäkökulmasta. Kasvatus arjen hallintaan voidaan ajatella sekä koti- että koulukasvatusnäkökulmasta. Tasojen sisällön kuvauksessa on käytetty hyväksi edellisessä kuvattuja päämääriä, tietoon ja vuorovaikutukseen liittyviä laadullisia ulottuvuuksia, jotka osoittavat, että kokemus arjen hallinnasta on riippuvainen muun muassa kotitalouden jäsenten päämääristä, toimintataidoista, tiedoista, arvoista, keskinäisistä vuorovaikutussuhteista ja yhteyksien luomisesta kodin ulkopuolelle.

7.3 Arjen hallinta -käsitteen tasot

Tässä jaksossa tarkastelunäkökulma muuttuu: arjen hallinnan tasot kuvaavat sitä, miten persoonallisuuden kehittyminen ilmenee arjen hallinnassa käytännön

taitojen tasolla: epäitsenäinen, ulkopuolisen ohjauksen ja teknisten sääntöjen varassa etenevä toiminta kehittyy kotitalouden, lähiyhteisön, luonnon ja yhteiskunnan huomioon ottavaksi, laaja-alaiseksi toiminnaksi. Kuviossa 23 arjen hallinnan tasot on nimetty osaavaksi, taitavaksi ja ymmärtäväksi arjen hallinnan tasoksi. Näitä nimityksiä Suojanen (1993a, 121) on käyttänyt kuvatessaan käsityötaidon kehittymistä. Vaikka käsityötaidon kehittymisellä on monia yhteisiä piirteitä kotitalouden arjen hallintaan, ilmeisesti kotitalouden toiminnan kehittyminen yhteydessä enemmän inhimilliseen vuorovaikutukseen ja kun taas käsityötaidossa on kysymys enemmän aineelliseen vuorovaikutukseen liittyvistä taidoista. Varsinaisena tasojen erottelun lähtökohtana on Habermasin (1981a) tiedonintresseihin ja Mezirovin (1981) reflektioprosessiin liittyvää ajattelu. Tavallisesti reflektiolla viitataan omien uskomusten arviointiin, mikä arjen hallinnan yhteydessä liittyy kotitalouden toimintakäytäntöihin. Mezirov (1995, 26) korostaa sen ohella reflektoinnissa edellistä syvällisempää, kriittistä tasoa, mikä tarkoittaa ennakkoletusten (premissien) pätevyyden kyseenalaistamista.

Kuviossa 23 olevat sisäkkäiset ympyrät pitäisi ymmärtää siten, että uloimmat, vahvalla viivalla kuvatut kehät sisältävät aina pienemmät ympyrät. Se merkitsee sitä, että tasojen rajoja ei ylipäänsä tarvitse ajatella jyrkkinä. Arjen hallinnan kehittymisen kuvaus toteuttaa holistista ajattelua selkeämmin kuin laadulliset ulottuvuudet, koska kukin tasoista sisältää jokaisen ulottuvuuden.

KUVIO 23. Arjen hallinnan tasot

Osaava arjen hallinta merkitsee teknisen tiedonintressin mukaista reflektointitason, taitava arjen hallinta on yhteydessä hermeneuttisen tiedonintressin mukaiseen tulkinnalliseen reflektointiin ja ymmärtävää arjen hallintaa kuvaa emansipatorisen tiedonintressin mukainen kriittinen reflektointi. (Habermas 1976; Mezirov 1981, 4–6; Boud & al. 1985, 25–26; Suojanen 1992, 30)

Rationaalisuuden analyysiin yhdistettynä osaava arjen hallinta liittyy kognitiiviseen rationaalisuuteen, taitava arjen hallinta praktiseen rationaalisuuteen ja ymmärtävä arjen hallinta evaluatiiviseen rationaalisuuteen. Osaavan, taitavan ja ymmärtävän arjen hallinnan tasojen sisällön kuvausta voi verrata Dreyfus & Dreyfusin (1986, 19–35) käyttämään analyysiin, jota mm. Benner (1989) on soveltanut taidon tasojen määrittelyyn kliinisessä hoitotyössä. Dreyfus & Dreyfusin mukaan taidon hallinnassa on viisi vaihetta: aloittelija eli noviisi, edistynyt aloittelija (advanced beginner), pystyvä (proficient), pätevä (competent) ja asiantuntija (expert). Alun perin nämä taidon tasot on kehitelty tutkimalla lentäjien taitoja yllättävissä tilanteissa. Dreyfusin & Dreyfusin erottelu ei sellaisenaan ole tarkoituksenmukainen kuvattaessa kotitalouden arjen hallintataitoja. Ilmeisesti Dreyfusin teoria sopii kuvaamaan juuri kliinisessä työssä tarvittavia taitoja, joita voidaan verrata kotitalouden poiesis-tyyppisessä toiminnassa tarvittavaan tekniseen taitamiseen. Kun taitoja opetetaan aloittelijoille, tarvitaan selkeitä toiminta-

sääntöjä. Tällöin saattaa olla hyötyä teknisten normien tapaisista käyttöohjeista. Sen sijaan asiantuntijan taitavuus saattaa perustua myös intuitiiviseen, aratio-naaliseen oivaltamiseen. Kritiikkiä (mm. Niiniluoto 1992, 57) on kohdistettu erityisesti asiantuntijatason taidon laadun kuvaukseen, joka on ongelmallinen silloin, kun asiantuntijoita pitäisi julkisesti arvioida tai valita, kumpi asiantuntijoista antaa pätevämpiä neuvoja.

Bennerin (1989, 22–25) mukaan käytännön toiminnassa hankittu asiantunte-mus on pohjana toiminnassa vakiintuneelle ”hiljaiselle tiedolle” ja siihen liittyville yhteisille merkityksille. Tällaiset perinteen mukana siirtyvät tiedot ovat ilmeisesti toiminnan taustana kotitaloudessa samaan tapaan kuin hoitokäytännöissä. Koke-mukseen pohjautuva tieto on Polanyin (1958) käyttämässä mielessä persoonallis-ta tietoa, joka luo edellytykset nopealle, havaintoihin perustuvalle arkielämän tilanteiden hallinnalle. Tällaista tietämisen muotoa Sarvimäki (1988, 140–141) kutsuu Rancourtiin (1983) viitaten metaforiseksi tiedoksi. Sen kriteerinä eivät ole loogiset perusteet, vaan ratkaisut tehdään pääasiassa tunteisiin vedoten. Persoo-nallinen, metaforinen tietotaito on tyypillistä ”elämäntaitoa”, joka on tärkeä osa arjen hallintaa. Varsinkin ihmissuhteiden hallinnassa tarvittavia taitoja on ilmei-sesti mahdollista oppia myös ilman välivaiheita intuitiivisesti oivaltaen.

Keskusteluista on etsitty esimerkkejä myös siitä, miten arjen hallinnan tasojen kautta voi tulkita yhteyksiä tiedollisiin, taloudellisiin, sosiaalisiin, hedonisiin ja vitaalisiin arvoihin. Tarkoituksena on tuoda esille lisäperusteluja arjen hallinnan teesille, jonka mukaan arjen hallinnan kehittyminen ilmenee yhteisen hyvän, evaluatiivisen rationaalisuuden ja kommunikatiivisen vuorovaikutuksen kautta. Tämä tarkastelu havainnollistaa arjen hallinta käsitteitä yhdistävää eettistä as-pektia. Esimerkeillä pyritään havainnollistamaan erityisesti sitä, miten eettiset arvot tulevat esille silloin, kun tehdään valintoja asioiden tärkeysjärjestyksen suhteen ja joudutaan päättämään, miten omat pyrkimykset voidaan toteuttaa.

On otettava huomioon, että rajoja arjen hallinnan tasojen välillä ei voi vetää tarkasti. Arjen hallinnan taustana olevat arvot saattavat vaihdella yhdenkin yksi-lön kohdalla toimintatilanteen, ympäristön luonteen ja toimintaan osallistuvien muiden ihmisten mukaan. Esimerkit seuraavissa jaksoissa havainnollistavat sitä, miten toiminnan taustalla olevien arvojen, rationaalisuuden ja reflektiivisyyden laatu tulee esille jokapäiväisissä keskusteluissa. Näissä tulkinnoissa pyritään havainnollistamaan erityisesti arjen hallinnan tasojen laadullisia eroja arvonäkul-masta.

7.3.1 Osaava arjen hallinnan taso

Osaavan arjen hallinnan tasolla toiminnan päämäärissä on kysymys pääasiassa omien tarpeiden mukaisista tavoitteista. Siksi päämäärän näkökulmasta tätä tasoa voisi kutsua myös yksilölliseksi arjen hallinnaksi. Arjen hallinnan puutteet tulevat ilmi siinä, että työssä ei kyetä ottamaan huomioon kotitalouden kokonais-

tilannetta eikä jokaisen perheenjäsenen elämäntilannetta. Päämäärätietoisuus liittyy tavallisimmin kyseiseen työvaiheeseen tai työhön ja omien tarpeiden tyydyttämiseen, ja toimijan vastuullisuus rajoittuu yksittäisen työsuorituksen hallintaan. (Haverinen & Korvela 1994b, 25)

Osaava arjen hallinta perustuu sellaisiin yksilön tosiasiatietoihin ja taitoihin, jotka hän oppinut perinteiseen tapaan seuraamalla ympäristön antamia malleja. Hänellä on jonkin verran kokemusta, (lisää, mitä kokemus tarkoittaa), mutta kokemukset saattavat kuitenkin olla satunnaisia ja tilannekohtaisia. Eletään tilanteesta toiseen ilman tietoista kokonaissuunnittelua. Osaavan arjen hallinnan tasolla otetaan huomioon myös aikaisempien tapausten kanssa samankaltaisia tilannekohtaisia piirteitä, joista Benner (1988, 34) käyttää nimitystä ”tilanteen aspektit”. Osaavan tason arjen hallinnassa on samoja piirteitä, joita Vaines (1985, 351) kuvaa tapasidonmaisessa (customary practice) ja välineellisessä (instrumental practice) kotitalouden toiminnassa: etsitään arkipäivän ratkaisuja käytännön ongelmiin pitäytyen ennalta määriteltuihin toimintatapoihin.

Toimintaa ohjaavan tiedon ja taidon näkökulmasta osaava arjen hallinnan taso tarkoittaa tyypillisimmillään poiesis-tyyppisen työn hallintaa. Tällöin kyetään suorittamaan kotitalouden hoitoon kuuluvia yksittäisiä teknisluonteisia töitä ja niihin liittyviä työvaiheita traditionaalisella tavalla. Tietoista työvaiheiden reflektointia on niukasti ja se on luonteeltaan teknistä. Toimintaa ohjaava ajattelu suuntautuu enemmän yksityiskohtiin kuin kokonaisuuteen. Työntekijän kyvyt riittävät joidenkin yksittäisten töiden suorittamiseen useimmiten toisen henkilön valvonnassa ja opastuksessa. (vrt. Benner 1989, Suojanen 1993; 120–121). Tradition ohjaava merkitys paljastuu toiminnassa muun muassa työvälineiden valinnan ja työmenetelmien omaksumisen kautta. Tradition vaatimukset voidaan kokea myös yksilöllisyyttä sitovina, pakonomaisina. Kun työvaihe on opittu, siitä muodostuu yleensä rutiinisuuoritus, jolloin voimavaroja vapautuu muihin tehtäviin. Mikäli rutiininomaisten työkäytäntöjen reflektointi jää teknisen reflektoinnin tasolle, rutiineista saattaa muodostua kotitalouden toiminnan kehittämistä estävä tekijä. (Vrt. Kauppi 1993, 63–64) Tradition yleiset vaatimukset voidaan kokea yksilöllisyyttä sitovina, pakonomaisina.

Osaavan arjen hallinnan vuorovaikutuksen laatu on pääosin instrumentaalista, mutta siihen yhdistyy strategisen vuorovaikutuksen piirteitä, mikä ilmenee siten, että työ suoritetaan jonkun toisen pyynnöstä eikä välttämättä oma-aloitteisesti. Tasa-arvoisuus ei siksi toteudu kaikilta osin, ellei työnjaosta ole sovittu yhdessä. Toimija toteuttaa annetun työn itsenäisesti, mutta oma-aloitteinen suunnittelu on rajoittunutta, eikä työn aikana oteta huomioon muiden kotitalouden jäsenten toimintaa. Vaikka vastuullisuutta voi ilmetä yhden työn loppuun suorittamisessa, työn tekemiselle on ominaista irrallisuus ja lyhytkestoisuus. (Haverinen & Korvela 1994b.)

Keskustelut havainnollistivat näkemystä siitä, millä tavalla osaavan arjen hallinnan tasolla toiminnan päämäärissä ajatellaan yksilöä itseään. Vitaaliset arvot tulevat implisiittisinä esille puhuttaessa ruoasta ja terveydestä:

”Minä monestikin kirjoitan vielä lapulle, että nämä täytyy syödä, muuten ei tule oikeita ruokia syötyä, sitten saa ottaa pullaa, muuten jää syömättä aamupala, muuten ottaa keksiä ja pullaa.”

Kun etusijalle asetetaan vitaaliset tai hedoniset arvot, osallistuminen kotitalouden- toimintaan (sosiaaliset arvot) ei ole ensisijainen velvoite lapselle. Lapsi saattaa myös itse olla tietoinen siitä, että häneltä ei edellytetä kotitalouden toimintaan osallistumista pitkien koulupäivien tai harrastusten vuoksi:

”Et en mä vaadi, kun on ollut hirveitä päiviä harjoitustuntien jälkeen, ysiluokan tunteja jopa viistoista, siis pelkkiä tuntia plus tuntien välit.”

Hedoniset arvot liittyvät pääasiassa yksilön omiin tavoitteisiin seuraavissa esimerkeissä:

* ”Kun on koulun kanssa tekemistä ja täytyyhän nyt lapsen saada ja nuoren vähän harrastaa ja tehdä omia juttujaan ja olla kavereiden kanssa. Mäkin meen sitten siitä, mistä aita on matalin.”

* ”Jos on tavallinen vapaapäivä niin silloin minä siivoan, koska se ei kuitenkaan muille niin mieluista ole ja sitten minä saan päivällä sen omaa tahtia tehdä, ei tarvitse ruokia aatella, melkein joskus nauttii siitä, jos ei ole väsynyt.”

Tavoitteena on useimmiten yksilön hyvä siinä mielessä, että vanhemmat haluavat lasten huolehtivan omista vaatteistaan ja itse aiheutettujen sotkujen siivouksesta. Tämän tason toiminnalle on luonteenomaista hetkellinen kiinnostus tehtävän hoitamiseen. Yhteisen hyvän huomaamista voi oppia vähitellen siten, että vanhemmat velvoittavat omien asioiden hoitamista ja kodin yhteisiin töihin osallistumista. Sitä kautta huolenpito ja vastuuntunne yhteisistä asioista vähitellen kehittyvät.

Osaavalla arjen hallinnan tasolla tiedon ja taidon elementeistä painottuu fyysisen ympäristön materiaaliset voimavarat ja yksilön motoriset taidot. Siksi kasvatustajien pitäisi huolehtia riittävästi harjoitusmahdollisuuksista, jotta tekninen taito kehittyy. (Haverinen & Korvela 1994b) Lasten osallistuminen merkitsee ruoanvalmistuksen, siivouksen ja vaatehuollon tehtävissä jonkin osavaiheen hoitamista:

* ”Pojat panevat kaikki tavarat pois ja omat vaatteensa ja kenkensä panevat järjestykseen.”

* ”Jotakin erikoisjuttua kuin esimerkiksi kalan perkausta tekee poika ihan mielellään semmoista ja kuorii perunoita ja kattaa pöytään astiat samalla lailla kuin tytötkin.

* "Ne vie omat likapyykkinsä sinne, ja minä laitan koneeseen."

* "Tytär osaa pyyhkiä pölyt. Omaa huonetta poika siivoaa, se on aika vähäistä, on hyvin orastavalla alulla hänen siivous."

Osaavan arjen hallinnan tasolla toimintaa luonnehtii myös se, että instrumentaalinen vuorovaikutus tapahtuu usein jonkun toisen pyynnöstä. Silloin äiti tai isä käskää lapsen mukaan auttamaan ja lapsen osallistuminen on lähinnä käskyn tottelemista - on kysymys strategiseen vuorovaikutuksen kuuluvasta epäitsenäisestä toiminnasta:

"Pöydän korjaamisesta huomautan, että omat ruokailuvälineet on viety pois, pitääkö pöytä siistinä, kukaan ei ole korjannut niitä, todella hyvin harvoin vapaaehtoisesti, mutta maalla ne sen tekevät."

Voi olettaa, että mitä useampia työvaiheita lapset hoitavat säännöllisesti, sitä parempia mahdollisuuksia heillä on harjoitella arjen hallinnan taitojaan. Kehittyminen taitavan arjen hallinnan tasolle näkyy oma-aloitteisuuden lisääntymisenä:

"Jos se huomaa, että pyykkikoppa on täynnä, se ottaa automaattisesti sen ja laittaa ja kuivattaa useimmin ja jos mä laitan aamulla esimerkiksi töihin lähtiessä pyykkikoneen päälle ja se tulee koulusta ja huomaa että pyykkikone on loppunut, se laittaa ne kuivausrumpuun, en minä soitele tai laulele päivän mittaan, että tekisitkö sitä tai tätä."

Erityisesti silloin, kun lapsen osallistumista sävyttää vapaaehtoisuus ja verrat suuri itsenäisyys, kyseessä on tulkittu olevan arjen hallinnan laadun muutos:

"Silloin kun ollaan poissa, niin kyllä ne pärjää ja jos on esimerkiksi joku sairas, niin kyllä ne osaa laittaa ruokaa ja kyllä laittavat ja kun olen iltavuorossa, lapset silloin kolmestaan touhuu."

Rajat tasojen välillä on tulkittu hyvin liukuviksi, mutta epäitsenäisyyden väheneminen näkyy siten, että työvaiheita suoritetaan käskemättä. Samoin yhdessä tekeminen vanhempien kanssa tai yhdessä sisarusten tai kavereiden kanssa kuvaa vuorovaikutuksen kehittymistä taitavan arjen hallinnan mukaiseksi toiminnaksi. Kun yhdessä tekeminen alkaa muuttua pitkäjännitteisemmäksi, siinä saatetaan olla yhteisen hyvän elementti jo mukana, jolloin poiesis-toiminta saa praksistoiminnan piirteitä. Yhdessä tekeminen merkitsee samalla inhimillisen vuorovaikutuksen lisääntymistä ja kognitiivisen rationaalisuuden yhteyttä praktiseen ja kommunikatiiviseen rationaalisuuteen:

"Joskus tiskataan yhdessä poikien kanssa... Isä leikkasi pojan kanssa nurmikon. Vanhin tytär valmisti ruokaa isän kanssa... Tytöt keittivät yhdessä päiväkahvit. Äiti ja tytär tekivät yhdessä lämpimiä voileipiä... Poika pesi isän kanssa autoa."

7.3.2 Taitava arjen hallinnan taso

Taitavan arjen hallinnan tasolla päämäärätietoisuuden laadun muutos tulee esille siten, että kotitalouden kaikkien jäsenten yhteisen hyvän tavoittelu sävyttää toimintaa. Tavoitteena on kotitalouden ja lähiyhteisön kokonaistoiminnan sujuvuus. Vastuullisuus ulottuu koko kotitalouteen ja sen lähiyhteisöön. (Haverinen & Korvela 1994b)

Taitavan arjen hallinnan vuorovaikutuksen laatua kuvaavaa on se, että lapsen itsenäisessä työskentelyssä on mukana idea siitä, että tämä toiminta on ”meille yhteiseksi hyväksi ja meidän kaikkien iloksi”. Seuraavat kuvaukset ovat esimerkkejä siitä, että päämäärän yhteys toimintaan on selkiintynyt tai tiedostettu paremmin kuin osaavalla arjen hallinnan tasolla — itse työn suorittaminen jää välineelliseen asemaan ja työn eettinen merkitys kotitalouden kokonaisuuden näkökulmasta korostuu:

”Rippijuhlien vuoksi joutui vähän enempi sitten miettimään, mitä sitä tarjoillaan. Vanhin tytär oli kovasti minun apuna ja teki voileipäkakkuja ja sitä mitä me tehtiin. Viikonloppuna kun mulle jää nämä kotityöt, silloin joutuu tietysti kaikki auttamaan. Esikoinen on hirveän vastuullinen... osallistuu ihan oma-aloitteisesti.”

Edellisessä esimerkissä toimintataidon perustana on ”taitotieto” siinä mielessä kuin Niiniluoto (1992, 53) kuvaa kyseistä käsitettä yleisten periaatteiden hallintana. Tätä tasoa voisi nimittää myös tietoiseksi ja suunnitelmalliseksi arjen hallinnaksi, koska toiminnan laatua kuvaa ongelmien tietoinen pohdinta tulkinnallisen reflektoinnin periaatteiden mukaan. Dreyfusin (1986, 26) mallissa tällä tasolla on pystyvä (competent) toimija, joka osaa laatia toimintasuunnitelman olennaisten tekijöiden pohjalta. Mitä enemmän tietoinen pyrkimys suuntautuu työkokonaisuuksien itsenäiseen hallintaan, sitä enemmän tiedostaminen suuntautuu tradition yleispätevien vaatimusten mukaan.

Laaja-alaista praktista rationaalisuutta osoittaa se, että työkokonaisuuksien hallinnassa on keskeistä töiden oma-aloitteinen suunnittelu, itsenäinen tai yhteinen päätöksenteko, toteutus ja arviointi:

”Vanhempi tytär on hyvin suurena apuna, sehän pystyy laittamaan ihan oma-toimisesti ruuan ja että saatan töistä soittaa, että tee jauhelihakastike ja perunat tai makaronilaatikko tai melkeinpä mikä tahansa tällainen arkinen ruoka niin se kyllä pystyy sen tekemään ja ei tarvitse paljon ohjeita antaa.”

Työkokonaisuuksista huolehtiminen taitavan arjen hallinnan tasolla merkitsee sitä, että yhden työn suorittamisen ohella huolehtiminen ulottuu muihinkin, usein läheisesti yhteen kuuluviin asioihin. Esimerkiksi juhlien valmistelu edellyttää yhteensovittamista siivouksen, leipomisen ja ruoanvalmistuksen suunnittelun kanssa sekä ostosten suunnittelua ja ostoksilla käymistä. Työkokonaisuus- voi

olla ns. viikkosiivous silloin, kun siihen kuuluu muutakin kuin oman huoneen siivoamista.

Kotitalouden yhteisestä hyvästä, praktisesta rationaalisuudesta ja siihen liittyvistä esteettisistä arvoista on esimerkkinä viihtyisyys, siisteys ja puhtaus toiminnan tavoitteena:

”Ei meillä sillä lailla kauheasti viihdytä sellaisessa voisko sanoa hirveässä epäjärjestyksessä, että jotenkin tykätään että paikat pitäisi olla suurin piirtein kunnossa, tuulikaappi siinä kunnossa, että pääsee ihan vaivatta, että ei tarvitse raivata tilaa siitä.”

Taloudelliset arvot edistävät toisaalta kotitalouden yhteistä hyvää välineellisesti tasolla ja havainnollistavat toisaalta myös sitä, miten oman edun tavoittelu kietoutuu mukaan ajattelussa:

”Tulee kotonakin helposti semmoinen ajatus, että paljonko saan rahaa tästä, ei nyt ihan roskiksen viemisestä, mutta joku isompi homma, esimerkiksi ikkunan pesu tai mattoa tai muuta, niistä pitäisi saada... Minusta tuntuisi, että siitä tulisi helposti se, että en tee, jos et maksa.”

Vakiintuneet uskomukset ja myytit saattavat olla praktisen rationaalisuuden perustelujen taustalla. Tällöin on kysymys vahvasti perinteeseen sitoutuneista tiedollisista arvoista. Seuraava esimerkki havainnollistaa tulkinnallista reflektointia taitavan arjen hallinnan tasolla:

”Ei poika mitään etuoikeuksia saa sukupuolen takia, päinvastoin toivon, että siitä tulisi aikanaan semmoinen perheenisä, joka olisi kiinnostunut kotitöistä... Mutta se on siitä kiinni, että vaikka minäkään en joutunut kotona tekemään, mutta kyllä sen innon saa siitä, kun on jalat oman pöydän alla... Äidithän ne kasvattaa ne laiskat miehet, kun aina sanotaan, että miehet ei tee mitään, mutta onko se jotenkin myötäsyttyistä.”

Jos pidetään tärkeänä, että lapsi tulevaisuudessa on kiinnostunut kotitöistä, perustelun taustalla on käsitys hyvän perheenisän ominaisuuksista, johon liitetään yleensä kiinnostus kotitöihin. Myönteisen asenteen ajatellaan tulevan kotitöihin sitten, kun on oma kotitalous hoidettavana. Tämä ajatus viittaa uskomukseen vastuullisuuden kehittymisestä sitten, kun sitä tarvitaan.

Praktinen rationaalisuus sosiaalisten arvojen yhteydessä on hahmotettu siten, että sosiaaliset arvot liittyvät käyttäytymiseen, kodissa ja yhteiskunnassa vallalla oleviin tapoihin ja normeihin.

”Minusta siinä on se, että toivoisi, että se tapahtuu käskemättä. Käskien tarkoittaa sitä, että se tilanne kestää vain hetken, kun sinä käsket, mutta omaaloitteisuuteen, jos siihen kasvaa, sillä on sellainen vaikutus, on pitkäjännitteisempää, sisäistää paremmin tällä tavalla. Kyllä siinä täytyy ensin tehdä käskien, tai neuvoen tai huomauttaen, tai mitä tahansa, että tulisi sellainen perin-

ne, että nyt tehdään, tulee ns. tapa. Sen olen huomannut yhden mielenkiintoisen piirteen, että kun me ollaan kolmestaan kotona, kun poikien äiti on poissa, ja minulla on siivouspäivä perjantaina, ilman minun kehotustani siivoavat oman huoneen, niin että minä vain imuroin ja luuttuan sen. Siitä on tullut heille jo tapa, mutta silloin kun äiti on kotona, silloin sitä ei tehdä, vaan koska se liittyy poikien äiti-suhteeseen... he näkevät, että minä teen näin he tietää sen minun tapani tässä siivouksessa, että he panevat kaikki tavarat pois ja omat vaateensa ja kenkensä panevat järjestykseen, ne ovat sen oppineet minun kanssani mutta äidin kanssa ei tapahdu.”

Seuraavat esimerkit kuvaavat sellaisia yleisiä uskomuksia, jotka on tulkittu tiedostettuina, toimintaohjeisiin liittyvänä praktisena rationaalisuutena taitavalla arjen hallinnan tasolla. Tällainen periaate tarkoittaa mm. sitä, että pyritään tietoisesti järjestämään niin, että lapsi näkee kotona mahdollisimman paljon kotitalouden toiminnan malleja ”huushollin pitomalleja”, jotta arjen hallinta tulevaisuudessa helpottuisi. Luotetaan siihen, että malli on sovellettavissa myös tulevaisuudessa. Nämä esimerkit kuvaavat tiedollisten arvojen merkitystä taitavalla arjen hallinnan tasolla, jossa toiminta ohjautuu yleisten, tiedostettujen periaatteiden mukaan:

* ”Jos ei ole kotona tarvinnut tehdä mitään, siinä on sellainen opetteluvihe avioliitossa. Nyt kun pienestä pitäen on tehnyt, ei ole mitään, mitä ei osaisi.

* ”No onhan sillä tietysti kasvatuksellinen merkitys, että kun aattelee, että he omaan huusholliin menevät sitten aikaa myöten, niin kyllähän heille nyt jonkunlainen huushollin pitomalli jää kotoa, että miten tehtiin ja milloin tehtiin, et jonkunlainen sellainen järjestys, että leivotaan joskus ja ruoka laitetaan kotona ja siivotaan välillä että pystytään asumaan.”

Taitavan arjen hallinnan tason vuorovaikutus voi olla strategista tai kommunikatiivista- riippuen siitä, missä määrin kaikkien perheenjäsenten tavoitteet ja toivomukset otetaan huomioon. Taitavan arjen hallinnan tasolla toiminnassa on usein kysymys laajoista työkokonaisuuksista. Ne tarkoittavat useiden erilaisten töiden perättäistä tai osittain samanaikaista (vrt. Varjonen 1991, 25–30) hoitamista. Toiminta on monipuolista, ja siinä on mukana useita toisiinsa lomittuvia töitä:

”Minä en ollut enää päättämässä välttämättä... vaan saattoi olla niin, että lapset tekivät viikkosiivouksen käskemättä ihan keskenään.”

Toiminnan hallinta on laadultaan erilaista silloin, kun lapsi osallistuu vain toisen käskiessä ja valvoo taustalla, verrattuna siihen, että osallistuminen on vapaaehtoista ja oma-aloitteista eikä vaadi kontrollia. Oletus on, että arjen hallinnan laatu paranee, jos lapset ja vanhemmat neuvottelevat toiminnan tavoitteista ja menettelyistä yhdessä ja toimintaa sävyttää vastavuoroinen, yhteisymmärrykseen pyrkivä kommunikaatio. Taitavan arjen hallinnan tasolla sosiaalisen vuoro-

vaikutuksen strategiset piirteet saattavat painottua. Sitä ilmentävät tyypillisimmillään käytännöt, joiden toteuttamiseen liittyy toiminnan tulosta painottavia näkökohtia, siitä huolimatta, että puhutaan ”sopimuksista”. Sopimusten taustalla voi olla piiloautoritaarisuutta, valta- ja mahtiarvoja, joita ei aina ole tiedostettu.

”Minusta siinä ei ole mitään muuta kuin, että sovitaan, että sinä teet sen ja näin tehdään. Semmoiset työt, jotka voi päivittäin tehdä ja nehan voi sopia, että nämä tehdään.”

Institutionalististen teknisten normien (von Wright 1963a) ohjaama toiminta on tyypillistä taitavalle arjen hallinnan tasolle. Normeja havainnollistaa se, että toimintaa ohjaa jonkinlainen kirjoittamaton, lausuttu tai lausumaton sopimus, tapa tai velvoite, jonka vanhemmat olettavat olevan itsestään selvää lapselle ja jonka noudattamista he pitävät tärkeänä.

”Olen suunnitellut ja hyväksyttänyt pojilla... Kaksi pojista siivoaa WC:n yläkerassa ja alakerrassa.”

7.3.3 Ymmärtävä arjen hallinnan taso

Ymmärtävän arjen hallinnan tason perustana on kriittinen reflektointi (Habermas 1976; Mezirov 1981), viisaudeksi kiteytynyt elämäkokemus (Hilpelä 1992), intuitiivisuus ja luovuus (Dreyfus & Dreyfus 1986). Intuitiivisuutta ei tarvitse välttämättä liittää mystisiin ilmiöihin, vaan intuitiivinen oivaltaminen tässä pitää ymmärtää Bennerin (1989) määrittelyn tapaan lähinnä yksittäisten tilanteiden välittömänä ymmärtämisenä, jonka pohjana ovat aikaisemmat kokemukset ja taustatiedot, joiden ansiosta havaintokyky on kehittynyt (emt. 231). Dreyfus & Dreyfusin (1986, 27) analyysin mukaan tällä tasolla on pätevä työntekijä (proficient), joka valitsee toimintasuunnitelman välittömästi kokemuksensa perusteella, ja asiantuntija (expert), joka löytää ratkaisun ilman rationaalista harkintaa. Propositionaalisella taitotiedolla teknisten normien muodossa on merkitystä silloin, kun ammattitaidon alkeita esitellään noviiseille, mutta se ei ole enää samalla tavalla hyödyllistä päteville asiantuntijoille, joiden toiminta perustuu holistiseen tilanteiden tunnistuskykyyn ja saattaa siksi olla intuitiivista ja arationaalista. Asiantuntijan intuition perustana on pitkäaikaisen kokemuksen tuoma oivaltava erottelutaito, jonka syntyminen pohjautuu toisaalta hankitun propositionaalisen tiedon mahdollistamaan perusteltuun osaamiseen ja toisaalta pitkäaikaiseen toiminnalliseen harjaantumiseen. Tällaisella asiantuntemuksella on tärkeä merkitys tekniikan, tieteen ja taiteen harjoituksessa sekä yleensä elämäntaidollisella alueella (Niiniluoto 1992, 56).

Kotitalouden toimintaan sovellettuna kriittisen reflektoinnin, luovan ja intuitiivisen toiminnan alueella viisauden sävyttämä elämäntaito edellyttää yhteisen hyvän huomioonottamista, jolloin kotitalouden yhteydet yhteiskuntaan, luontoon ja kulttuurin kokonaisuuteen ymmärretään laaja-alaisesti. Ymmärtävällä arjen

hallinnan tasolla painopiste ei ole enää vain omien tavoitteiden saavuttamisessa. Tradition näkökulmasta ymmärtävä arjen hallinta merkitsee sitä, että yhteisön taholta tulevat velvoitteet kotitalouden toiminnassa koetaan järkevinä ja yhteistä hyvää edistävinä. Tämä näkökulma tuo lisäulottuvuutena arjen hallintaan kokemuksen toiminnan vapaudesta ja luovan ajattelun mahdollisuuksista traditiona aiheuttamista sidonnaisuuksista huolimatta. Yhteisen hyvän tavoittelu on tärkeää siksi, että sen kautta voidaan toteuttaa myös oman maailmankatsomuksen mukaisia päämääriä. Toimintaa ohjaa evaluatiivinen rationaalisuus, johon viittaa myös Sarvimäen (1988, 122–125) kuvaama arvo-orientaatio (axiological orientation). Arvo-orientaatio suuntautuu nimenomaan sellaisiin käytännöllisen tiedon sisältönä oleviin ideaaleihin ja periaatteisiin, jotka ohjaavat altruistista yhteisen hyvän huomioonottamista toiminnassa.

Ymmärtävän arjen hallinnan tason ratkaisuissa on kysymys pikemminkin elämäntarkastukseen liittyvistä ratkaisuista kuin työvaiheiden teknisestä osaamisesta. Persoonallisuuden tasapainoisuutta kuvaa henkisyys, joka tulee esille pyrkimyksenä toiminnan ja ajattelun monipuoliseen itsereflektioon. Persoonallisuuden tasapainoisuus edellyttää kaikkien ihmisen todellistumispuolien huomioonottamista, mutta ymmärtävän arjen hallinnan tasolla ensisijaiseksi nousee situationaalisuus. (Haverinen & Korvela 1994b)

Yhdessä oleminen ja seurustelu edustavat ymmärtävän arjen hallinnan praksis-luonteista, evaluatiivisen rationaalisuuden ohjaamaa toimintaa kotitaloudessa, jossa päämäärä sisältyy itse toimintaan. Persoonallisuuden tasapainoisuutta kuvaavista sisäistä tekijöistä painottuvat sosiaaliset arvostukset ja ihmissuhdetiedot:

”Talvisaikaan koulunkäynti vie aikaa ja yhdessä seurustelu jää viikonloppuun. Paljon johtuu siitä, että me asutaan näin ja paljon yhdessäoloa eri sukupolvien välillä. Tytär lähtee mielellään mummin luo... Se ilo on molemminpuolista.”

Ymmärtävän arjen hallinnan tasolla vuorovaikutuksen laatu on painottunut neuvotteluun ja ihmissuhdetaitoihin ja jota seuraava esimerkki havainnollistaa:

”Meidän koti on ollut monta vuotta ja puhelimella soittamiseen menee aikaa. On hirveän vaikea vetää rajaa. Työ tulee lähelle ja työkavereita piipahtaa kylässä.”

Edellä oleva esimerkki valaisee sitä, että ymmärtävällä arjen hallinnan tasolla inhimillinen vuorovaikutus on laaja-alaista sekä kotona että kodin ulkopuolella. Perheenjäsenten välisten ihmissuhteiden hoitaminen ja ihmissuhteiden hyvä laatu on keskeinen tavoite toiminnassa. Silloin kun toiminnan päämääriä pohditaan tietoisesti yhdessä yhteisiin tavoitteisiin pyrkien, on kysymys kommunikatiivisesta toiminnasta kotitaloudessa. Yhdessäolo voi olla muodoltaan vaihtelevaa, ja siihen saattaa sisältyä instrumentaalista, strategista ja kommunikatiivista vuorovaikutusta siinä määrin lomittain, että on vaikea vetää rajaa niiden välille: koululainen

lukee läksyjä, äiti valmistaa esitystä kokoukseen ja huolehtii samalla uunissa kypsyvästä ruoasta; lapsi leikkii siinä lähellä ja kysyy välillä jotakin — keskustellaan yhdessä illan ajankäytöstä. Tulkintani mukaan on kysymys ymmärtävän arjen hallinnan tasoon liittyvästä yhdessäolosta ja kommunikatiivisesta vuorovaikutuksesta, mikäli siinä on mukana yhteisten tilanteiden tai ihmissuhteiden pohdintaa ja menettelytapojen neuvottelua yhdessä.

Ymmärtävän arjen hallinnan toimintaa havainnollistaa kotona käydyt kantaa ottavat keskustelut esimerkiksi politiikasta. Kriittiset asenteet saattavat juurtua lapsiin paljolti päivän politiikkaa kommentoitaessa:

* ”Tietysti tulee kommentoitua uutisia, ja tommosta, mutta se on vähän kun itsellä on mennyt usko politiikkaan, ei tule puhuttua paljon.”

* ”Kotona puhutaan paljon politiikkaa, tytär ei ole suostunut näihin politiikka-keskusteluihin meillä, on hyvin paljon puhetta siitä, mitä yhteiskunnassa tapahtuu, se näkyy selvästi, että meillä menee tuntikausia keskusteluun. Jotkut kaverit ovat sanoneet, että on ollut mukava, kun on yhdessä tässä puhuttu.”

Keskustelujen kautta kotona välittyä ilmeisesti lasten arjen hallinnan kannalta tärkeitä merkityksiä. Jos keskustelua ei käydä, sekin on eräänlainen kannanotto suhteessa arjen hallintaan ja osoittaa, että vanhemmat eivät tietoisesti kasvatuksessaan näe tällaisen toiminnan merkitystä tärkeänä arjen hallinnan kannalta. Aktiivisuus yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen lienee niitä traditioita, joihin voidaan kasvaa jo kotona. Ymmärtävän arjen hallinnan tasolla toimintaa havainnollistaa emansipatorisen tiedonintressin mukainen suuntautuminen yhteiskunnalliseen toimintaan:

”Sinne päiväkotiin ollaan ollaan päivittäin tekemisessä samaten kuin koululla. Siellä minä olin vanhempain toimikunnassa silloin eka ja toka vuonna, kun se oli niin kuin sitä suunnittelua ja kasvatuspuolta ja siihen pystyi koulun toimintaan vaikuttamaan.”

Osallistuminen vanhempainiltaan, leirikoulun hyväksi tehtyihin myyjäisiin, kerrostalon talkoisiin ja harrastusseuran yhteiseen huolto- ja kuljetusvastuuseen on tulkittu merkitsevän ymmärtävän arjen arjen hallinnan tasoa nimenomaan emansipatorisen intressinsä vuoksi. Ymmärtävän arjen hallinnan tasolla edellä oleva esimerkki valaisee kotitalouden toiminnan suhdetta yhteiskunnalliseen toimintaan, jota voidaan pohtia myös tietoisesti tulkinnallisen reflektoinnin mukaisesti:

”Poika on ollut valtavan paljon töissä ja osallistunut yhteiskunnalliseen toimintaan. Veneharrastus on ollut ja sen mukana kansalaisopiston kursseja, se tuli siitä, että vaari rakensi veneen.”

Talkootyön tuottaman taloudellisen hyödyn tietoinen korostaminen yhteisen edun näkökulmasta havainnollistaa sosiaaliin ja taloudellisiin arvoihin yhdistyvää eettistä näkökulmaa:

”Tietääkö se tyttökin, että mikä hyöty oli kaiken kaikkiaan siitä, että tehtiin talkoilla, tietysti oli se hyöty, että oli mukava tehdä yhdessä; taloyhtiö olisi joutunut maksamaan.”

Yhteiskunnallisen toiminnan ohella ymmärtävän arjen hallinnan tasolla tulee esille vastuullisuus suhteessa luontoon. Kokonaisvaltaisen kriittisen reflektoinnin sävyttämän toiminnan laatua kuvaa tietoisuus luonnon merkityksistä kotitalouden toiminnassa:

* ”Se komposti ainakin, millaista pesuainetta ostaa... Onhan meillä paperinkeräys, se on säännöllistä ja saunan uunissa poltetaan kaikki nämä ja maitopurkit, onko se sitten luonnon säästämistä vai ei... Kyllähän nykyään sanotaan, että saa maitopurkit polttaa, mutta pitäisi kylläkin huuhtoo, se vähentää sitä roskan tulemistä.”

* ”Jätteet lajiteltaisiin... voi pitää huolen pattereista ja muista... ostetaan semmoisia vehkeitä, jotka ovat luontoystävällisiä... kyllä sitä pesuaineita voi valita niin silloin, pyykinpesuaineita ja huuhteluaineita.”

* ”Ruoka esimerkiksi, että onko se ekoviljeltyä ja omaa kassia saisi käyttää, kun käy ostoksilla, minä otan pahvilaatikoita nykyään kaupasta, ettei muovipusseja tarvitse ottaa... auton käyttöä voisi tietysti rajoittaa.”

Kommunikatiivista vuorovaikutusta lapsiperheissä kuvaa suhtautuminen harrastuksiin. Koska harrastusten vuoksi kulutetaan paljon aikaa matkoilla, näissä yhteyksissä on luontevasti aikaa keskustella yhdessä lasten kanssa. Näiden esimerkkikeskustelujen valossa heräsi ajatus tutkimuksesta, jossa tarkasteltaisiin lasten harrastustoiminnan merkitystä osana kotitalouden ja lähiyhteisöjen toimintaa. Varjonen (1991, 39) toteaaakin, että fyysisen kotitaloustyön vähentyessä on samanaikaisesti tullut tilalle kanssakäymistä erilaisten instituutioiden kanssa sekä monenlaista huolehtimistyötä ja sen vuoksi henkisiä voimavaroja vaativa suunnittelu- ja organisoimistyö on lisääntynyt.

Koska evaluatiivinen rationaalisuus liittyy siihen, mitä pidetään elämässä hyvänä ja oikeana, eettiset arvot toimivat taustana evaluatiivisen rationaalisuuden perusteluissa. Henkisyys liittyvien eettisten itseisarvojen ensisijainen merkitys suhteessa aineellisiin arvoihin tulee esille seuraavissa perusteluissa:

* ”En pidä sitä pahana, vaikka väliin tällaista tiukempaakin aikaa on, kun on kuitenkin kysymys vain rahasta, ja materiaalista ja se on hyvä tämänpäivän nuorisonkin nähdä, että kaikki ei tule niin automaattisesti. En pidä siis välttämättä hyvänä, että kaikki tulee automaattisesti.”

* ”Loppujen lopuksi mikään ei ole niin kauhean tärkeätä, tällainen ulkonainen, silloin kun rakennettiin, niin tuntuu että se vaan koko ajan menee eteenpäin ja paremmin ja niin kuin yleensä ihmiset vaihtaa pienemmästä isompaan asuntoon ja sitten jäähdään eläkkeelle ja pankkitilit on rahaa täynnä. Nyt huomataan, että eihän se niin mennytkään, mutta mitä sitten, rakennuksistahan

tässä vain on kysymys ja vaikka me joutuisimme pienemmässä asumaan, niin katto kuitenkin on pään päällä. En minä ainakaan koskaan ole ollut sellainen, että olisin hirveästi kiintynyt tähän omaisuuteen, vaikka se on mukava, että on, mutta ei se ole semmoinen.”

Vastuullisuus ilmaisee selkeimmin eettisiä arvoja ja taustalla olevia universaaleja merkityksiä ideaalitasolla (vrt. Siljander & Karjalainen 1991, 384–385; 1993, 337–338):

* ”Johtuneeko se sitten siitä, että esikoinen on hirveän vastuullinen... Osallistuu ihan oma-aloitteisesti.”

* ”Saa selvästi osoittaa lapselle, että nyt sinä et tehnyt niin kuin sovittiin ja lapsi saa kertoa, miksi mä en tykännyt hyvää tästä.”

* ”Kyllä minusta on, jos kerran kodissa asutaan, niin pitäähän sitä johonkin osallistua ettei ihan kaikesta kieltäytyä.”

* ”Kyllähän ne kotitalouteen kuuluvat hommat pitäisi tehdä muutenkin. Ja kun molemmat ollaan töissä isän kanssa ei me keretä kaikkea ja ei sekään ole mukava että sitten kun on sellainen yhdessäolon hetki sitten täytyy kauheasti raataa ja siivota, että silloin kun oli kaikilla vapaata, ei tarts käyttää sitä siihen siivoukseen, että saatas tehdä jotain muuta.”

Seuraavat esimerkit edustavat tietoisia eettisiä periaatteita kotitalouden toiminnassa:

* ”Kyllä minä sanon, että pidän tärkeimpänä sitä, että näiden takkiin tarttuisi jotain semmoisia ei niin yleviä ja jaloja periaatteita, mutta minä lähden siitä, että ne ovat täysin inhimillisiä ja jokaisen saavutettavissa. Ne on samalla lähtöviivalla, että jokaisen saavutettavissa on tällaisen inhimillisyyden ja humanisuuden periaatteet.”

* ”No kyllä joskus kyllä joskus vertaillaan mutta minä olen sanonut kyllä, että se on myös teitä itseä varten ja se että koti on yhteinen.”

Tunteiden ilmaisu, empaattisuus ja myönteinen kannustus luovat kuvan ihmiseen liittyvistä itseisarvoista toimintaa ohjaavina tekijöinä:

* ”Lapset näkee sellaisen mallin, että kumpikin voi tehdä — molemmat tekee samaa hommaa, sen on ainakin pojasta huomannut, että jos moittii, se ei ainakaan tee, mutta jos sopivasti kehuu, niin sehän innostuu.”

* ”Olen ajatellut, että tunteet... tätä kautta hyväksymisen mallit ja toisen ihmisen hyväksyntä ja toisia ihmisiä kohtaan.”

* ”Se on tavattoman pitkää pinnaa eli kärsivällisyyttä vaativaa, mutta minä on tullut siihen tulokseen kahdenkymmenen vuoden aikana että kaikki menetelmät ja muut, niillä ei ole mitään virkaa, jos vain se ihmissuhde toimii. Jos ihmissuhde ei toimi, menetelmät saavat olla kuinka hienoja tahansa. Se on hyvä

menetelmä... Yks mukava paikka meillä on tullut tapa, kun ruvetaan syömään, minä kun en syö kun kerran päivässä, minä istun tässä pyydän päässä ja juttelen heidän kanssaan.”

*”Palkitseminen ei siis ole sitä, että annat aineellisia palkintoja, vaan että siihen arkipäivään liittyy toisen hyväksyminen ja toisen työn kunnioittaminen, mutta selväksi on sitten samaan aikaan tehtävä se, että laiskuutta tai vetelehtimistä se ei saa olla, ei ole mikään palkitsemistapa tai ansaittu asia.”

Verrattaessa osaavan, taitavan ja ymmärtävän arjen hallinnan perusteluja vaikuttaa johdonmukaiselta, että hedoniset ja vitaaliset arvoperustelut liittyvät osaavan arjen hallinnan toimintaan, jossa välineellinen, kognitiivinen rationaalisuus on hallitsevaa ja sosiaalisia ja eettisiä arvoja on mahdollista tulkita nimenomaan taitavan ja ymmärtävän arjen hallinnan tasojen toimintakuvauksissa, koska tällöin on yleensä kysymys toiminnasta, johon osallistuu enemmän kuin yksi henkilö. Tällöin rationaalisuus painottuu praktiseen ja evaluatiiviseen rationaalisuuteen. Praktinen rationaalisuus heijastaa sosiaalisen yhteisön traditionaaliisiin sääntöihin ja normeihin sitoutuneita arvoja (vrt. Siljander & Karjalainen 1993, 335), joiden taustana saattaa olla valta-arvoja. Toiminnan laadullisen muutoksen luonnetta arjen hallinnassa voidaan kuvata seuraavasti: mitä enemmän perusteissa tulee esille eettisiä arvoja tietoisina ratkaisuin, sitä selkeämmin voidaan puhua ymmärtävästä arjen hallinnasta ja evaluatiivisesta rationaalisuudesta ja sitä voimakkaammin ratkaisuissa ilmenee yhteisen hyvinvoinnin ensisijaisuus.

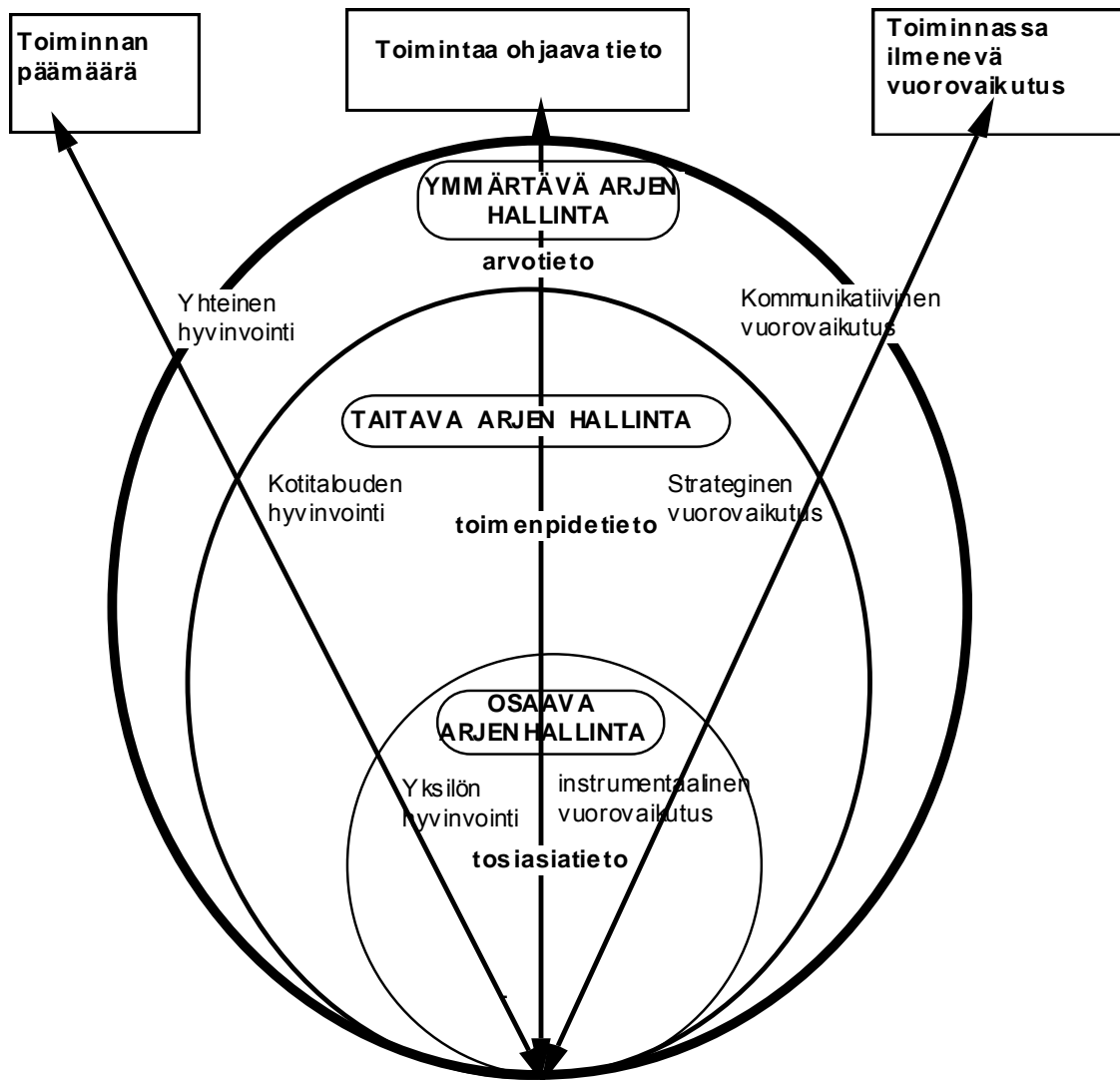
Arjen hallintaan kuuluu ruoanvalmistuksen teknisen taidon ohella siivousta ja vaatehuoltoa sekä rahan käytön hallintaa. Jopa lepo ja juhla tulevat mieleen sellaisina asioina, jotka ovat välttämättömiä elämän kokonaisuuden tasapainon vuoksi:

”Arkielämän hallintataitoihin kuuluu siellä kotona tietysti ne arkirutiinit, jotka kuuluvat siihen, vaatehuolto, ruokahuolto, että kaikki saa levätä ja kaikki saa sen peruselämänsä toteuttaa siellä ja jos se osa-alue on hallinnassa, niin se vaikuttaa siihen, että pystyy täyspainoisesti vaativampaakin suoritusta varten, joita aina jokaisella tulee, välistä se juhلاميeli ja sieltä kodin arjen hallinnasta se tulee, että osataan järjestää juhlaa ja tuota kaikkea tämmöistä ja se on arvostuskysymyskin minun mielestä.

7.4 Koontia arjen hallinta –käsitteen laadullisesta sisällöstä

Arjen hallinta tässä tutkimuksessa on toiminnan päämäärää, tietoa ja vuorovaikutusta koordinoiva käsite, jonka avulla on tarkasteltu sekä käsitteen sisältöä että arjen hallinnan kehittymistä. Kuviossa 24 arjen hallinnan käsitteet on koottu yhdeksi kokonaisuudeksi, joka havainnollistaa käsitteiden välisiä yhteyksiä.

Arjen hallintaa kuvaavat käsitteet muodostavat yhden mallin, jota voidaan käyttää silloin, kun jäsennetään kokemusta arjen hallinnasta kotitaloudessa. Mallia arvioitaessa on otettava huomioon se, että siinä yhdistyvät arjen hallinnan laadullinen sisältökuvaus ja näkemys arjen hallintataitojen kehittymisestä. Inhimillisen ja aineellisen vuorovaikutuksen yhteenkietoutuminen, jota painotettiin kotitalouden toiminnan esiymmärrystä kuvaavana laatuna, tulee kuvion avulla esille nuolien ja ympyrän kehien laajenemisen kautta. Arjen hallinnan kehittymissuunta on aineellisesta henkiseen, yksityiskohdista yleiseen, yksilöstä yhteisöön.

KUVIO 24. Arjen hallinta -käsitteen laadullinen sisältö

Kun kuviota katsotaan nuolien mukaisesti, on huomattava, että laadullisia ulottuvuuksia kuvaavat nuolet ovat kaksisuuntaisia; se havainnollistaa toisaalta reflektioprosessia ja toisaalta näkemystä siitä, että arjen hallinnan laadullinen voi tapahtua myös ylhäältä alaspäin, kokonaisuudesta osiin päin. Tämä tarkastelu suunta on holismin idean mukainen: kokonaisuutta ajatellaan päämäärän näkökulmasta ja toiminnan kokonaisuuden valossa on mahdollista ymmärtää osatekijöiden merkitys. Kun arjen hallintaa ajatellaan yksilöllisenä käsityksenä, jonka perustana on kokemus yksilön omasta elämäntilanteesta, yhteisen hyvinvoinnin edellyttämä altruistinen mielenlaatu voi olla vallitseva siitä huolimatta, että instrumentaalisen vuorovaikutuksen hallintaan tarvittavat tosiasiatiedot ovat puutteelliset.

Kun arjen hallinta -käsitteen sisältöä katsotaan arjen hallinnan tasoja kuvaavina kehinä, kotitalouden toiminnan laatua voi tulkita seuraavalla tavalla: osaava arjen hallinta antaa yksilölle itselleen kokemuksia siitä, että arkipäivän toiminta sujuu, vaikka tietoisuus yhteisistä tavoitteista saattaa olla vähäinen. Taitava arjen hallinta sisältää jo elementtejä kotitalouden yhteisistä päämääristä ja arviointia oman toiminnan merkityksestä muille kotitalouden jäsenille. Ymmärrettävä arjen hallinta on perussisällöltään idealistinen kuva siitä, miten meidän pitäisi elää yhdessä toistemme kanssa eettisten arvojen mukaisesti yhteistä hyvää tavoitellen ja yhdessä neuvotellen.

Puhuttaessa arjen hallinnasta kokemuksena, on muistettava, että itse kokemus-sana voi Kaupin (1990, 18) mukaan tarkoittaa ulkoista kokemusta, joka määräytyy koetusta objektista käsin ja sisäistä kokemusta, joka on oma, yksityinen elämys. Ulkoisen kokemuksen mielessä useampi subjekti voi kokea saman ilmiön olion, tapahtuman. Sisäinen kokemus on vain oman itsen koettavissa. Arjen hallinnan kokemus voidaan ymmärtää suppeasti tai laajasti, ulkoisena tai sisäisenä kokemuksena. Itseluottamus sisältyy arjen hallinnan kokemukseen silloin, kun se ymmärretään yksityisenä; ihmissuhdetaidot ovat keskeisiä silloin, kun arjen hallintaa arvioidaan laajasti ulkoisen kokemuksen mielessä. Viittaukset arvostuksiin ja ihmissuhdetaitoihin laajentavat arjen hallinta -käsitteen alaa aineellisesta inhimilliseen, konkreettisesta työstä abstraktiin toimintaan:

”Tietysti suppeasti voisi ymmärtää niin, että selviytyy, osaa hoitaa huushollinsa ja laittaa ruokaa, ei kuole leivän ääreen nälkään, mikä on suuri häpeä. Vois ymmärtää sillai laajemmin kykynä solmia ihmissuhteita ja ylipäänsä semmoinen tunne, että voi vaikuttaa omaan elämäänsä. Ettei ole voimaton ja toisten heiteltävänä niin kuin palkkatyöntekijästä usein tuntuu, että ihmiset on ajettu niin ahtaaseen rakoon esimerkiksi työelämässä, jossa kaikki pelkää oman työnsä puolesta, niin että ei voi enää kovin paljon vaikuttaa... takavuosina oli liikkumavaraa ihmisillä enempi... itsevarmuus, sekin on semmoista paitsi se, että selviää käytännön asioista, se on semmoinen usko itseensä ja että maailma on pääsääntöisesti hyvä, ja kyllä minä tässä selviän.”

Itseluottamus, omanarvontunto, hyvät ihmissuhteet ja hyvät käyttäytymistavat ovat erityisen tärkeitä silloin, kun puhutaan arjen hallinnasta persoonallisuuden kehittymisen yhteydessä. Harrastukset ovat ilmeisesti merkittävä itseluottamuksen vahvistamisenväline arjen hallinnassa. Kotitalouden toimintaa laaja-alaisesti hahmotettaessa voidaan harrastustoimintaan ohjaaminen ymmärtää kotikasvatuksen osaksi. Lasten harrastusten arvostaminen tulee esille selkeästi vanhempien puheessa: arkielämä ei suju, ellei lapsilla ole mieluista toimintaa harrastusten parissa. Persoonallisuuden kehittymisen tavoite arjen hallinnan yhteydessä tuli keskusteluissa esille mm. siten, että lasten luonteenpiirteiden erilaisuutta pohdittiin monesta näkökulmasta. Vanhempien mielestä lapset osallistuvat kotitalouden toimintaan nimenomaan ”luonteensa mukaan”. Luonne kuvastuu keskusteluissa hyvin staattisena. ”Vanhin lapsi on vastuuntuntoinen — nuoremmat odottavat palveluita muilta”. Joku lapsista lukee mieluummin kuin siivoaa; joku toinen on valmiina toteuttamaan vanhempien pyyntöä ensimmäisen käskyn jälkeen ja osallistuu siksi enemmän kotitalouden toimintaan kuin toiset. Näiden esimerkkien mukaan on tulkittu arjen hallinnan keskeisten ulottuvuuksien yhteen kietoutumisesta: kun halutaan ottaa vastuuta arjen hallinnan kehittymisestä, pitäisi ottaa vastuuta myös persoonallisuudenpiirteiden kehittämisestä.

Arjen hallinnan tasojen vertailu Turkin (1990, 6) kotitalouden olemusta kuvaaviin tasoihin yhteistä on se, että kotitalouden toiminnan moniulotteisuus merkitsee teknisluonteisen työn laadullista erottamista työkokonaisuuksista ja toiminnasta, joissa kotitalouden toiminta on riippuvaista yhteiskunnallisista ja ekologisista tekijöistä. Pääasiallisena erona on se, että persoonallisuuden kasvua kuvaava elämän laadun taso on sijoitettu Turkin (1990, 6) kuviossa erilleen toimintaa kuvaavista tasoista. Kun pohditaan sitä, miten persoonallisuuden kasvu pitäisi ymmärtää tasojen yhteydessä, on muistettava, että henkisen kasvun prosessi eroaa perusluonteeltaan sellaisesta toiminnasta, jota ulkopuolinen voi arvioida. Arjen hallinnan tasojen kuvauksessa nämä kaksi elementtiä on kuitenkin yhdistetty niin, että fyysinen, psyykkinen ja henkinen kehitys läpäisee kaikki vaiheet; arjen hallinnan taso on ilmaus kulloisestakin kehitysvaiheesta. Yhdistämisen perusteluna on se, että persoonallisuuden kehittymiseen kytkeytyviä elementtejä on tutkimuksellisesti vaikea erottaa toiminnasta. Historiallinen ulottuvuus, joka Roosin (1985, 1987, 1988) elämäkerta-analyyseissa sisältää koko elämänkaaren vaiheet, tuo elämänhallinnan kokemukseen myös tradition siirtymisen merkityksen yhteisön toiminnassa. Kotitalouden toiminnan traditionaalinen ulottuvuus on otettava huomioon erityisesti kasvatuksessa. Traditioiden omaksumista kotitalouden toiminnassa tapahtuu arjen hallinnan kaikilla laadullisilla ulottuvuuksilla. Arjen hallinnan kehittymisen näkökulmasta keskeistä on tietoisuus traditioista: jos tradition mukaista tietoa ja toimintaa ei tiedosteta ja jos traditioiden noudattaminen ei ole rationaalista toimijan kannalta, traditio saattaa olla esteenä arjen hallinnalle.

Arjen hallinnan tasojen kuvaus saattaa johtaa sellaiseen ajatteluun, että toiminnan laadullinen muuttuminen merkitsee suoraviivaista siirtymistä tasolta toiselle, jolloin ikään kuin hyppäyksenä päästään edellistä korkeatasoisempaan ja parempaan arjen hallintaan. Arjen hallintaan kehittyminen ei ole kuvattavissa lineaarisena etenemisenä. Joillakin toiminnan alueilla yksilön kokemukset saattavat liittyä osaavan arjen hallinnan mukaiseen toimintaan ja samanaikaisesti jollakin muulla alueella voi olla kysymys laaja-alaisesta toiminnan hallinnasta ymmärtävän arjen hallinnan tasolla. Silloin kun toimitaan yksin, kokemus arjen hallinnasta voi olla erilainen kuin isossa ryhmässä.

Arjen hallintataitojen kehittyminen koetaan toiminnan muutoksina: opitaan tekemään selkeitä suunnitelmia ja toteuttamaan eri työvaiheita tehokkaasti ja järjestelmällisesti samalla kun tilannekohtaisten tekijöiden toimintaa ohjaava merkitys otetaan huomioon. Tällaisia kykyjä tarvitaan arjen hallinnassa erityisesti taitavan arjen hallinnan tasolla. Oletus siitä, että ymmärtävän arjen hallinnan tasolla kokonaisuuteen keskittyvä tieto on kehittynyt tietoisuudeksi luonnon ja kulttuurin merkityksistä kotitalouden toiminnassa, ei saanut selkeää tukea vanhempien ajattelun kautta. Arjen hallinnan muutoksia ei kuitenkaan haluta kuvata pelkästään havaittavana toimintana. Persoonallisuuden sisäisiin tekijöihin liittyvät muutokset ilmenevät kotitalouden toiminnassa siten, että arvostukset muuttuvat: itsekkyyks vähenee, ja eettisten arvojen mukainen yhteisön ja luonnon vaatimusten mukainen toiminta koetaan tärkeäksi. Kehitys on spiraali, jossa muutos merkitsee uuden laadullisen elementin mukanaoloa toiminnassa. Jos päämääriä ei ole selkeästi tiedostettu, toiminnan kehittämisen edellytyksenä on reflektointitaidon kehittäminen. Arjen hallinnan tasoilla kokemus ilmeisesti vaihtelee riippuen siitä, millaista tiedostamisen luonne on. Kotitalouden traditionaaliset tehtävät pyritään suorittamaan ilman itsenäistä harkintaa. Mikäli tietoisuus rutiiniomaisten työkäytäntöjen laadusta on vähäinen, rutiineista saattaa muodostua tradition kehittämistä estävä tekijä. Toisaalta toistuvien töiden rutiinimaisuus vapauttaa henkisiä voimavaroja uusiin tehtäviin.

Kotitalouden toiminnan tarkastelussa arjen hallinnan eri ulottuvuuksilla ja tasoilla on tullut esille kaksi tarkastelunäkökulmaa: toisaalta yksilön kehittyminen persoonallisuudeksi, pyrkiminen omien itsekkäiden tavoitteiden ylittämiseen, jolloin omat tarpeet pyritään sopeuttamaan yhteisöllisten vaatimusten mukaan; toisaalta toiminnan laadun muuttuminen yhden työvaiheen tai työn teknisestä suorittamisesta moniulotteiseksi, useita työvaiheita sisältäväksi suunnitelmalliseksi työkokonaisuudeksi ja yhteiskunnallista vuorovaikutusta huomioon ottavaksi luovaksi toiminnaksi. Arjen hallinnan käsitteiden laadullisten piirteiden analyysin kautta arjen hallinta –käsite voidaan täsmentää seuraavaan muotoon: Arjen hallinnan laadullinen sisältö merkitsee päämäärän yhteydessä yhteisen hyvinvoinnin ensisijaisuutta, tietoon ja taitoon liittyneenä yksilön oman maailmankatsomuksen mukaisia arvosidonnaisia ratkaisuja ja vuorovaikutuksen yhteydessä pyrkimystä yhteisymmärrykseen.

8 Kokoava tarkastelu

Tutkimuksen tavoitteena on ollut arjen hallinta -käsitteen laadullisten piirteiden selkeyttäminen. Tutkimuksessa on laadittu arjen hallinta -käsitteen sisällöstä malli, jota voidaan käyttää kuvaamaan myös arjen hallinnan kehittymistä.

Kokoavan tarkastelun ensimmäinen osa käsittelee sitä, millaisilla kriteereillä filosofisen argumentaation luotettavuutta voidaan arvioida ja millaisiin totuusteorioihin filosofinen tutkimus nojautuu. Koska tämä työ on luonteeltaan soveltavaa filosofiaa, pohditaan myös sitä, miksi kotitalouden toimintaa tutkittaessa on päädytty filosofiseen tutkimusotteeseen ja miten filosofia voi edistää kotitalouden toiminnan ymmärtämistä. Toiseksi tarkastellaan tulkintavaiheiden problematiikkaa, sekä hermeneuttiseen menetelmän toteuttamista tässä työssä. Kolmanneksi pohditaan, millä tavalla arjen hallinta -käsitteen laadulliset piirteet ilmentävät kotitalouden toiminnan tavoitetta eettisestä näkökulmasta ja millaisia kotitalouden toimintaan kohdistuvia jatkotutkimuksen näköaloja käsitteistä avautuu. Kokoava tarkastelu päättyy niiden haasteiden pohdintaan, joita arjen hallinnan käsitteet antavat kotitalousopetuksen kehittämiseen.

8.1 Millaisilla kriteereillä filosofisen argumentaation luotettavuutta voidaan arvioida?

Tässä työssä filosofista menetelmää on sovellettu kotitalouden toiminnan, erityisesti arjen hallinta -käsitteen tarkasteluun. Yleensä filosofinen menetelmä etenee problematisoinnista eksplikaatioon ja argumentaatioon. Filosofiasia pyritään antamaan selitys puutteellisesti ymmärretyille asioille vetoamalla ilmiöiden taustalla oleviin yleisiin periaatteisiin käyttäen menetelminä systemaattista argumentaatiota ja keskustelua (Haaparanta & Niiniluoto 1986, 91; Niiniluoto & Saari, 1987, VIII; Puolimatka 1995, 16). Tutkimuksen taustalle kätkeytyy implisiitinen oletus, jonka mukaan kotitalouden toiminta voi olla puutteellisesti ymmärretty siitä huolimatta, että jokainen meistä elää kotitalouden jäsenenä ja jokaisella meistä on arkikokemukseen perustuva näkemys kotitaloudesta. Roos (1987, 63) pitää arkielämän perusristiriitana sitä, että se on meille jokaiselle läheinen ja jokapäiväinen, mutta silti vaikeasti ymmärrettävissä. mielestä arkielämän hallituksen ongelmallisuus johtuu siitä, että emme tunne toistemme merkitysmailmaa, puhumattakaan siitä, että ymmärtäisimme koko arkielämän järjestelmän. Habermasin (1994, 65) mukaan elämismaailman ymmärtäminen edellyttää kulttuurin sekä kognitiivisten että moraalisten merkitysten tulkintaa.

Filosofinen tutkimus pyrkii kyseenalaistamaan itsestään selvänä pidettyjä käsitteitä. Tässä tutkimuksessa on problematisoitu muun muassa kotitaloustutkimuksen taustalla 1900-luvulla vaikuttanut ajattelutapa, joka on painottanut käytännön toiminnan teknistä näkökulmaa. Lisäksi on korostettu sitä, että yksinomainen toimintakäytäntöjen välineellisen puolen tutkiminen luonnontieteellisin menetelmin ei riitä silloin, kun halutaan ymmärtää kotitalouden toiminnan perimmäistä tavoitetta. Kotitaloustutkimuksen historiallinen kehitys ja nykyinen tilanne osoittavat, että on mahdollista käsittää kotitalouden toiminta tutkimuskohteena hyvin monella tavalla, kapeasti tai laaja-alaisesti, luonnontieteen tai kulttuuritieteiden (ihmistieteiden) näkökulmasta. Tutkimuksessa on pohdittu niitä rajoituksia ja ongelmia, joita käsitys kotitaloustieteestä soveltavana tieteenä on aiheuttanut alan kehityksessä. Soveltavan tieteen sijasta tässä tutkimuksessa on haluttu korostaa kotitalousalan oman tietoperustan ja käsitteistön kehittämistä.

Filosofiset ongelmat liittyvät usein käsitteisiin, joita tässäkin tutkimuksessa on analysoitu. Niiniluoto (1984, 66–67) kuvaa filosofisen menettelyn ydintä kriittiseen ajatteluun pohjautuvana toimintana, joka pyrkii jatkuvaan käsitteiden selventämiseen ja uudelleen arviointiin. Tässä tutkimuksessa on haluttu filosofian avulla selkeyttää (eksplikoida) empiirisen tutkimuksen paljastama kotitalouden toiminnan käsitteiden käytön hajanaisuus ja nostaa esiin kotitalouden toiminnan yhteisiä ja yleisiä piirteitä. Kotitalouden toiminnan filosofisten perusteiden selkeyttäminen edistää sellaista käsitteellistä yleisnäkemyä arjen hallinnasta kotitalouden toiminnan tavoitteena, johon erityistieteiden avulla ei voi päästä. (Vrt. Haaparanta & Niiniluoto 1986, 93; Puolimatka 1995, 16) Tutkimuksessa hahmotettu arjen hallinnan käsitteistö on yksi mahdollisuus kuvata kotitalouden toiminnan yhteisiä ja yleisiä piirteitä.

Kvalen (1989, 75) mukaan sosiaalista todellisuutta tutkivissa tieteissä validiuskysymys on yleensä filosofinen kysymys. Inhimillistä toimintaa tutkittaessa totuuden luonne joudutaan punnitsemaan sellaisilla kriteereillä, jotka on saatu etäännyttämällä konkreettisesta todellisuudesta refleктоivan ajattelun tasolle. Tätä tutkimusta on arvioitava niiden perustelujen kautta, joiden avulla puolustetaan arjen hallintaan liittyvien käsitteiden pätevyyttä. Filosofian menetelmän pätevyys on arvioitava perustelujen uskottavuuden ja ristiriidattomuuden mukaan. Tällöin on kysymys tutkijan kyvystä saada lukija vakuuttuneeksi. Argumentaation luotettavuus perustuu käytettyihin lähteisiin sekä lähteiden käytön johdonmukaisuuteen ja kriittisyyteen. Summan (1995, 85) mukaan pätevä argumentaatio muodostaa kokonaisuuden eri osien vuorovaikutuksen tuloksena ja kykenee älyllisen vakuuttavuuden ohella myös tunnepohjaiseen, henkilökohtaiseen uskottavuuteen. (Vrt. Puolimatka 1995, 16–17)

Tutkimuksen tieteenfilosofiset sitoumukset johtavat myös validisuustarkasteleissa eroihin, jotka ilmenevät filosofiassa erilaisina totuusteorioina. Totuusteoriat jäsennetään filosofiassa korrespondenssiteorioihin, koherenssiteorioihin ja pragmatistisiin teorioihin. Totuus ymmärretään suhde- käsitteenä, joka korrespon-

denssiteorian mukaan tarkoittaa uskomuksen suhdetta todellisuuteen, koherenssiteoriassa yksittäisen uskomuksen suhdetta joihinkin yleisiin väitteisiin ja pragmatistisen näkemyksen mukaan sitä, että uskomukset saavat hyväksymisen tiedeyhteisössä. Perustelut etsitään sen mukaan, miten merkityksellisiksi uskomukset osoittautuvat jokapäiväisessä elämässä. (Niiniluoto 1984, 36, 53–56; 1990a, 60)

Yhdistettäessä totuusteoriat Habermasin (1976) tiedonintresseihin korrespondenssiteoria liittyy tyypillisimmillään luonnontieteiden tulosten pätevyyden arviointiin, koherenssiteoria tulkinnallisiin ihmistieteisiin ja pragmatistinen teoria yhteiskuntatieteisiin. Fenomenologis-hermeneuttisen tradition mukainen koherenssiteoria yhdistää totuuden arvioinnin kielellisten ilmausten välisiin suhteisiin. Pragmatistinen näkemys painottaa sitä, että totuus on raja-arvo, johon tiedeyhteisö lopulta ideaaliolosuhteissa päätyy. Tätä kutsutaan Habermasiin nojautuen totuuden konsensususteoriaksi, jonka mukaan totuuden eettiset ehdot ovat kaikkein perustavinta laatua. Toisaalta pragmatistinen totuuskäsitys voi merkitä hyödyllisyyttä, joka voidaan todeta toiminnassa. (Niiniluoto 1994a, 81)

Tämän tutkimuksen pätevyyden arvioinnissa on kysymys pääasiassa koherenssista. Koherenssiteorian perusta on systeemin ideassa. Totuuden koherenssiteorian mukaan totuus edustaa systemaattista kokonaisuutta. Sanottaessa, että jokin on totta, tarkoitetaan koherenssiteorian mukaan yhteensopivuutta systeemin muiden väitteiden kanssa. Tämä perustellaan konsistenssin ja yhtenäisyyden kautta. Se merkitsee sitä, että jonkin väitteen (asian) pätevyyttä ei voi arvioida irrallaan, vaan yhteydessä toisten väitteiden kanssa. (Rescher 1978, 32; 1987, 43) Koherenssi ei siis viittaa todelliseen maailmaan. Rescher (1978, 2) kannattaa sellaista näkemystä, että koherenssiin perustuvan totuusteorian tarkoitus on esittää totuuden kriteerit, ei määritelmää totuudesta. Kriteerilähestymistapa osoittaa ne olosuhteet, joiden vallitessa on rationaalista olettaa, että jokin on totta.

Tässä työssä on pyritty kotitalouksien toiminnan konkreettisen kuvauksen sijasta käsitteelliseen kuvaukseen. Tutkimuksessa ei ole kuvattu, millaista keskustelussa mukana olleiden kotitalouksien arjen hallinta on, vaan käsitteiden valossa on tarkasteltu arjen hallintaan liittyviä ilmiöitä ja etsitty tietoisesti sellaisia keskustelukatkelmia, jotka valaisevat käsitteiden laatueroja. Johtopäätösten luotettavuutta on arvioitu sekä kirjallisuuden että uusien keskustelujen avulla. Kysymys koherenssista liittyy sekä käytettyyn lähdekirjallisuuteen että keskustelusta laadittuun tekstiin ja siitä tehtyyn tulkintaan. Tulkinnan pätevyyden ratkaisee arjen hallinta -käsitteen laadullista sisältöä kuvaavien käsitteiden koherenssi. Tutkimuksen lähtökohdaksi valittu holistinen tarkastelutapa on johtanut toiminnan päämäärän, rationaalisuuden ja inhimillisen vuorovaikutuksen laadun painottumiseen. Käsitteiden pitäisi olla yhteensopivia keskenään nimenomaan niiden eettisen laadun suhteen.

8.2 Tulkinnan vaiheiden kriittistä tarkastelua

Tulkinnan perustana on käytetty pääasiassa kirjallisuutta ja sitä tukevana lähdeaineistona refleктоivia keskustelutilanteita. Siksi arjen hallinta -käsitteen kuvaukseen liittyvä koherenssinäkemys ja refleктоiviin keskusteluihin liittyvä pragmatistinen totuusnäkemys yhdistyvät osittain tässä työssä. Otteita keskusteluista on käytetty luvussa 7 kuvaamaan arjen hallinnan käsitteiden sisältöä ja toiminnan perusteluihin liittyviä arvonäkökohtia. Silloin kun käsitteiden pätevyyttä arvioidaan niiden käytännöllisyyden ja toimivuuden avulla, kuten tässä tutkimuksessa, on kysymys pragmatistisen totuusteorian mukaisesta tulkinnasta. Se soveltuu parhaiten tuotettujen innovaatioiden arvon punnitsemiseen. (Hämäläinen 1987, 55, 57–58)

Keskustelut kotitalouden toiminnasta ovat toimineet koko tutkimusprosessin ajan käsitteiden valintaa ohjaten ja tutkijan ajattelua täsmentäen. Vain pieni osa kerätyistä keskustelumateriaalista on varsinaisen tekstin yhteydessä. Valikointi on tietysti tutkijan subjektiivinen tulkinta. Tämän ratkaisun perusteluna on se, että keskusteluaineisto on erilaisessa asemassa kuin yleensä empiirisessä, laadullisessa tutkimuksessa. Refleктоiva keskustelu muistuttaa hyvin paljon teoreettista työskentelyä samassa mielessä kuin kirjallisuusviittaukset ja kokempohjaiset päätelmät. Ne ovat ikään kuin laajennettua kokemusta. (Vrt. Roos 1985, 9–10)

Tutkimuksessa ei ole pyritty tekemään johtopäätöksiä keskusteluissa mukana olleiden kotitalouksien arjen hallinnan tasosta. Teoria ja toiminta ovat palvelleet toisiaan — teoreettiset ja käytännölliset kysymykset ovat vuorotelleet. Tällaista menettelyä Varto (1992a, 99) kutsuu ns. osallistuvan filosofian menetelmäksi. Siinä pyritään toteuttamaan sellaista kysyvää tutkijan suhdetta, jonka avulla tutkija käsittää tutkimuksensa kietoutuvan juuri niihin elämäntähtäntöihin, joiden keskellä hän itse elää. Aineisto saa merkityksensä osittain myös siten, että tutkija pystyy menetelmällisesti soveltamaan sen tulkinnassa ja ymmärtämisessä sitä elämäntähtäntöä, joka hänellä itsellään on. Tällöin kokempohjainen ja käsitteellinen antavat merkityksen toisilleen. Siksi on luonnollista, että tutkimustyö muuttaa myös tutkijan käsityksiä omista kokemuksistaan. Osallistuvan filosofian menetelmä on eräänlainen oman toiminnan kontrollimenetelmä, jonka avulla on mahdollista kohdentaa tutkimusta koko tutkimuksen ajan. (Emt. 100) Varsinkin kotitalouden toiminnasta puhuttaessa voi itsestään selvästi todeta, että tutkija elää keskellä tutkimansa ilmiötä.

Elämismailma sosiaalisena maailmana osoittaa sen intersubjektiivisen perustan, joka tekee ymmärtämisen mahdolliseksi (Oesch 1994, 85). Osallistuvan filosofian mukaisessa menettelyssä validisuuden testaaminen merkitsee jatkuvaa kysymistä: tässä tutkimuksessa kysymykset on kohdistettu toisaalta lähdekirjallisuuteen ja toisaalta toimintaan. (Kvale 1989, 78) Filosofisen ja teoreettisen tutkimuksen kysymykset ovat Sarvimäen (1988, 10–11) mukaan periaatteessa

erilaisia verrattuna sellaisiin tutkimuksiin, jotka suuntautuvat toiminnan todellisiin vuorovaikutuskäytäntöihin, esimerkiksi siihen, kuinka toimitaan tietyssä tilanteessa. Näiden käytännöllisten kuvausten välineellinen luonne tässä työssä merkitsee sitä, että kuvaukset on valittu palvelemaan filosofisia ja teoreettisia kysymyksiä, jotka kohdistuvat lähinnä vuorovaikutuksen teoriaan ja käsitteiden sisältöön.

Koska tulkinta ei koskaan voi lähteä tyhjästä, on tulkinnan onnistumisen kannalta ensiarvoisen tärkeää, että tutkija tiedostaa omat ennakkokäsityksensä. Tradition, auktoriteetin ja ennakkoluulojen asemaa ja merkitystä ei saa unohtaa, vaan tutkija joutuu pohtimaan omia ennakkokäsityksiään ja asettamaan ne kyseenalaiseksi. Tässä työssä tutkija on pyrkinyt tiedostamaan, miten tutkimuksen alkuvaiheessa ollut holistisen ajattelun mukainen esiymmärrys kotitalouden toiminnasta ja arjen hallinnasta on muuttunut ja täsmentynyt työn aikana. Käsitteiden muuttuminen on kiteytetty kunkin luvun lopussa olevan täsmennetyn teesin muotoon. Tämän tutkimuksen luotettavuutta voi arvioida myös sen koherenssein mukaan, joka syntyy tutkijan alkuperäisen esiymmärryksen ja tutkimusprosessin aikana syntyvän uuden ymmärtämisen välillä (vrt. Kvale 1989, 75; Juntunen 1986, 47).

Seuraavassa jaksossa tutkimusprosessin vaiheita arvioidaan tulkinnan etenemisen mukaan. Laadulliset menetelmät motivoituvat tutkimuskohteesta ja korjautuvat tutkimuksen kuluessa. Hermeneuttista prosessointia noudattavat menetelmät saavat muotonsa ja toimintavoimansa suoraan tutkittavasta aineistosta ja sen tematisointitavasta siten, että menettelyä täsmennetään koko prosessin ajan. (Varto 1992a, 98–99)

Ensimmäinen tulkintavaihe, jossa holistinen esiymmärrys kotitalouden toiminnasta ohjasi tulkintaa.

Kotitalouden toiminta määriteltiin alkuvaiheessa aineellisen ja inhimillisen vuorovaikutuksen tavoitteellisen prosessina (kuvio 2). Holistinen esiymmärrys tutkimisessa edisti tulkintaa siten, että se oli johtamassa koko ajan ajattelua yksityiskohdista yleiseen, konkreettiseen abstraktiin ajatteluun. Se johti hahmottamaan yhä uudelleen kotitalouden toiminnan ydinolemusta ja keskeistä päämäärää. Siksi täytyi pyrkiä löytämään joitakin molempia näkökohtia koskettavia ydinkäsitteitä, joiden avulla on mahdollista ymmärtää arjen hallintaa kotitalouden toiminnan tavoitteena. Miten voidaan tutkimuksellisesti lähestyä aineellisen ja inhimillisen vuorovaikutuksen laatua? Miten kotitalouden toiminnan perimmäinen päämäärä pitäisi ilmaista haluttaessa painottaa toiminnan henkistä aspektia? Ensimmäinen tulkinnan vaihe merkitsi arjen hallinta -käsitteen laadun hahmottamista Rauhalan (1983, 1990, 1992) holistisesta ihmiskäsityksestä lähtien.

Holistinen ihmiskäsitys on omaksuttu tässä työssä ontologisen tarkastelun peruslähtökohdaksi. Sen ohella muita mahdollisia ihmiskäsityksiä on tuotu

esille vain viittauksenomaisesti, ja ratkaisua on perusteltu tutkimukseen valitun holistisen lähestymistavan kautta. On mahdollista, että tutkittaessa kotitalouden toimintaa erilaisia lähestymistapoja käyttäen voidaan löytää myös muita mahdollisia ontologisia ratkaisuja ihmiskäsitystä analysoitaessa. Kuitenkin silloin, kun tarkastelu halutaan ulottaa koskemaan ihmisen olemuksen ydintä, varsinaista minää ja siihen perustuvaa vastuuta, on holistinen ihmiskäsitys hyvin perusteltavissa. Kuokkanen (1995, 233–234) on kyseenalaistanut Rauhalan ajattelun sen suhteen, miten voidaan perustella keho, tajunta ja situaatio nimenomaan ihmisen inhimillisen laadun todellistumisen tapoina; onhan myös eläimillä samanlaiset todellistumisen muodot. Tämä kritiikki tulee kuitenkin kestävämmäksi siinä vaiheessa, kun tarkastellaan tajunnallisen olemassaolon henkistä tasoa. Rauhala (1992, 93–94) kuvaa henkisyttä sellaisena tajunnallisen tapahtumisen merkityksiä tuottavana muotona, joka ei ole mahdollista eläimille. Siksi Rauhalan (1992) esittämää ihmiskäsityksen analyysia voidaan pitää merkittävänä inhimillisen toiminnan henkisten merkitysyhteyksien tutkimuksen kannalta.

Rauhalan (1992, 85, 122) hermeneuttis-fenomenologis-eksistentiaalisen ajattelun kautta löytyy myös yhteyksiä pragmatistiseen filosofiaan: fenomenologian näkökulmasta katsottuna painopiste on tajunnallisissa merkityksissä; sen sijaan pragmatistisen ajattelun painopiste on tilanteen tosiasia-perustassa, jonka välityksellä merkitykset syntyvät. Fenomenologisen menetelmän avulla voidaan Varton (1992a, 86–87) mukaan osoittaa, kuinka tuttuun ilmiöön kohdistuvasta havainnoimisesta päästään ilmiöiden merkityksen tulkintaan. Edellytyksenä on, että tarkastellaan uusin silmin itsestään selvinä pidettyjä toiminnan piirteitä.

Teoreettisena taustana ensimmäisessä tulkintavaiheessa olivat Bubolzin ja Sontagin (1988) ajattelu kotitalouden ympäristösuhteesta, Management-teoreettinen malli ja Hestian—Hermean-malli, joiden mukaan tulkinnassa kiinnitettiin huomiota vuorovaikutuksen laaja-alaisuuteen ja moniulotteisuuteen. Kysymykset alkoivat muotoutua vähitellen näiden mallien pohjalta: Millaista vuorovaikutus on rakennetun ympäristön osalta? Miten vuorovaikutus painottuu kotitalouden sisäpuolella, entä kodin ja luontoympäristön sekä yhteiskunnan välillä? Nämä kysymykset kohdistivat huomion ilmeisesti liikaa vuorovaikutuksen ulkoi-seen puoleen, vaikka haluttiin tutkia nimenomaan inhimillisen vuorovaikutuksen laatua yksilön asettamien päämäärien valossa.

Ensimmäisissä keskusteluissa vanhemmat kuvasivat kotitalouden toimintaa toisaalta oman kotitalouden sisäisenä asiana ja toisaalta suhteessa lähiyhteisöön ja yhteiskuntaan. Toiminnan suunnitelmallisuutta pidettiin alkuvaiheessa tärkeänä toiminnan päämäärätietoisuutta kuvaavana laadullisena tekijänä. Suunnitelmallisuutta pohdittaessa huomattiin, että toimijat liittyivät sen enemmän konkreettisten töiden tärkeysjärjestykseen kuin kotitalouden toiminnan päämääräkysymyksiin yleisellä tasolla.

Holistisuuden ohella johtavaksi teemaksi muodostui alkuvaiheessa kotitalouden toiminnan inhimillisen vuorovaikutuksen keskeisyys. Näkemys henkisyyden ja vastuullisuuden yhteydestä eettisiin arvoihin vahvasti päämääräkysymysten merkitystä. Ensimmäisen tulkintavaiheen tarkastelussa käsitys päämäärätietoisuuden luonteesta muuttui, ja päämäärätietoisuus yhdistettiin jatkokeskusteluissa lasten kasvatukseen ja vastuullisuuteen. Teoreettisen ihmiskäsitystarkastelun avulla vastuullisuuden ilmiö voitiin tulkita yhdeksi arjen hallinnan laaduksi.

Toinen tulkintavaihe, jossa pohditaan päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteyksiä sekä rationaalisuuden luonnetta arjen hallinnassa

Hermeneuttisen tulkintaprosessin kautta pyritään oivaltamaan ilmiön laatua sellaisena kuin se ilmenee toiminnan kokonaisuuden osana (Siljander 1988, 117). Toisen vaiheen keskusteluissa kiinnitettiin huomiota siihen, millä tavalla vastuullisuus ilmenee kotitalouden toiminnassa arjen hallintaa tavoiteltaessa.

Kun monivuotista tulkintaprosessia kuvataan tiiviisti, on vaikea välttyä hermeneutiikkaan liittyviltä yksinkertaistavilta viittauksilta, joista Koski (1995, 274) varoittaa. Hermeneuttinen tutkimus ja sen suhde käytäntöön saattavat näyttää empiirisen tutkimuksen näkökulmasta mystisiltä, koska hermeneuttista tulkintatapaa on vaikea määritellä eksaktisti (Kusch 1987, 11; Niiniluoto 1987, 11). Se edellyttää monimuotoisuutensa vuoksi aina peruslähtökohtien selkeyttämistä, jotta voidaan ymmärtää, mitä tulkinalla tarkoitetaan ja mihin sillä pyritään. Tulkinta tuottaa vaihtoehtoisia käsityksiä siitä, mihin elämässä ja yhteiskunnassa ylipäätään kannattaa pyrkiä ja mihin suuntaan maailmaa olisi muutettava. (Koski 1995, 134)

Mikäli perustana pidetään jäsenystä konservatiiviseen, filosofiseen ja kriittiseen hermeneutiikkaan, tässä tutkimuksessa on nojaututtu siinä mielessä konservatiiviseen suuntaan, että tavoitteena on yhden käsitejärjestelmän konstruointi. (Kusch 1986, 11; Koski 1995, 33–35) Konservatiivinen tulkinta edellyttää väistämättä objektiivisen hermeneutiikan mukaista ajattelua, jossa elämäntähtöjen moninaisuudesta on mahdollista löytää latentti, objektiivinen merkityserusta (Siljander 1988, 209–211). Tulkintatavan valinta on perusteltavissa kotitalouden toiminnan eettisten merkitys-yhteyksien kautta.

Kotitalouden toiminnan eettinen luonne kiteytyi toisessa keskusteluvaiheessa siten, että lasten kasvattaminen vastuulliseen ja oma-aloitteiseen toimintaan tulkittiin yhteiseen hyvään pyrkimiseen, jolloin otetaan huomioon muut kotitalouden jäsenet. Keskusteluissa pohdittiin lasten oma-aloitteista toimintaa ja sen merkitystä vastuuseen kasvamisen kannalta. Painotus siirtyi keskusteluissa lasten kasvun ja kasvatuksen pohdintaan siinä mielessä, miten vanhemmat ajattelevat lasten arjen hallinnan kehittyvän. Tällöin kysyttiin muun muassa seuraavia seikkoja: Mikä merkitys on sillä, että lapset tekevät kotitöitä käskemättä? Miten oma-aloitteiseen toimintaan opitaan kotona? Miten oma-aloitteisuus toiminnassa kehittää arjen hallintaa? Oma-aloitteisuuden merkitys toiminnassa korostui ilmeisesti

liikaa toisen keskusteluvaiheen aikana. Vaikka arjen hallinnan kannalta oma-aloitteisuus näyttää olevan selkeä vastuullisuuden ilmentäjä, on sen ohella otettava huomioon yhtä aikaa monia muita tekijöitä.

Aristoteelisesta tietokäsityksestä sekä pragmatistisesta idealismista saatiin näkemys kotitalouden toiminnan, tiedon ja päämäärän yhteydestä sekä praksis-että poiesis-tyyppisessä toiminnassa. Selvitettäessä kysymystä, miten päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteys ilmenee kotitalouden toiminnassa, käytettiin lähdeaineistona myös Rescherin (1988, 1992, 1993) laaja-alaista rationaalisuusnäkemystä, jossa rationaalisuutta ei arvioida yksinomaan välineelliseen toimintaan vaan myös päämäärään yhdistyneenä. Toisen tulkintavaiheen tuloksena kiteytyi arjen hallinta -käsitteeseen pragmatistinen rationaalisuuskäsitys päämäärän, tiedon ja toiminnan yhteydestä.

Kolmas tulkintavaihe: Millä tavalla vuorovaikutuksen laatu ilmentää arjen hallinnan kehittymistä?

Arjen hallintaan liitetyt käsitteet kuvaavat niitä laadullisia piirteitä, joiden avulla arjen hallinnan sisältöä voidaan selkeyttää. Arjen hallinnan käsitteet nimettiin alustavasti ennen kolmatta keskusteluvaihetta. Vuorovaikutuksen laadun jäsenyksessä päädyttiin Habermasin (1981a) sosiaalisen toiminnan analyysin mukaiseen jäsennykseen siksi, että sen avulla voidaan kuvata nimenomaan inhimillisen vuorovaikutuksen laatua monipuolisesti. Habermasin hermeneutiikka edustaa kriittistä hermeneutiikkaa. Se muistuttaa konservatiivista hermeneutiikkaa sikäli, että myös se tavoittelee yleistä, objektiivista merkitysperstää kommunikatiivisen vuorovaikutuksen kautta toteutuvalla yhteisymmärryksellä (vrt. Koski 1995, 36). Tällainen yhteisymmärrys on omaksuttu arjen hallinta -käsitteen analyysissa ymmärtävän arjen hallinnan tasolla keskeiseksi laadulliseksi piirteeksi. Tämä on tehty tietoisena siitä, että muun muassa Kusch (1986, 218) esittää epäilyjä habermasilaisen ajattelun koherenssista strategisen ja kommunikatiivisen toiminnan välillä. Kuschin (emt. 222) kritiikki sisältää kuitenkin tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoisen oivalluksen: jos kommunikatiivinen toiminta määritellään teleologisen toiminnan ääritapauksena, lapsen kehitys etenee siten, että ensin opitaan rationaalinen toiminta esineiden kanssa (vrt. instrumentaalinen vuorovaikutus), sen jälkeen strateginen toiminta ihmisten kanssa ja vasta sitten on edellytyksiä kommunikatiiviseen vuorovaikutukseen. Tämä kehityssuunta kuvaa arjen hallinta -käsitteen vuorovaikutusulottuvuudella kuvattua laadullista muutosta.

Kolmanteen keskustelutilanteeseen liittyi kysymyksiä arjen hallinnan käsitteistä. Niiden nimeäminen on sekä filosofisen lähdeaineiston että keskustelusta saadun lähdeaineiston pohdinnan tulosta. Kolmannen keskusteluvaiheen aikana keskusteltiin yhteisen hyvän merkityksestä arjen hallinnassa, tiedoista ja taidoista sekä vuorovaikutuksen laadusta kotitaloudessa. Arjen hallinnan laadullista sisältöä pyrittiin täsmentämään näiden keskustelujen perusteella. Täsmentäminen

toteutettiin siten, että alun perin neljän tason kuvaus tiivistettiin kolmeksi ja samalla tasot nimettiin uudelleen.

Keskustelut loivat kuvan siitä, millä tavalla inhimillisen vuorovaikutuksen merkitys tulee esille kotitalouden toiminnan kokonaisuuden osana (vrt. Varto 1992a, 88). Strategisen vuorovaikutuksen piilevää ja tietoista ilmenemistä arvioitiin keskustelutilanteissa. Tiedon ja taitavuuden merkitystä ei painotettu kotitalouden toiminnassa siinä määrin kuin tutkija olisi olettanut. Vanhemmat eivät oikeastaan olleet erityisen huolestuneita siitä, osaako lapsi tehdä, vaan puhuivat enemmän siitä, haluaako lapsi tehdä. Pohdittiin osaamisen merkitystä suhteessa oma-aloitteisuuteen ja vastuullisuuteen: Onko niin, että oma-aloitteisuus lisääntyy, jos ensin huolehditaan siitä, että lapsi osaa tehdä ne työt, jotka vaaditaan tai pyydetään? Onko välttämätöntä varmistua siitä, että lapsi osaa, ennen kuin pyydetään tekemään jotakin? Näitä kysymyksiä pohdittiin viimeisessä keskustelutilanteessa samalla, kun arjen hallinta -käsitteen laadullisesta sisällöstä keskusteltiin yhdessä. Tämä pohdinta valaisi arjen hallinta -käsitteiden keskinäisiä yhteyksiä. (Tässä tutkimuksessa on kuvattu pääasiassa niitä tilanteita, joissa arjen hallinnan laadulliset ulottuvuudet ovat saaneet hyväksymistä. Siitä huolimatta ei ole haluttu tehdä sellaista johtopäätöstä, että yleensä kotitalouden todellisessa toiminnassa eettinen asenne on hallitseva. Yksilön hyvän tavoitteluun liittyvä päämäärä ohjaa toimintaa, jossa on ensisijaista kognitiivinen rationaalisuus. Kvalen (1989, 87) mukaan pragmatistinen validiuskysymys aidoimmassa mielessä ylittää kommunikatiivisen validiuden. Tämä merkitsee sitä, että totuudellisuus varmistuu vasta sitten, kun yksilö toimii samalla tavalla kuin hän sanoo toimivansa. Tällöin validiutus joudutaan arvioimaan esimerkiksi toimintatutkimuksen avulla. Se on yksi arjen hallintaan liittyvän jatkotutkimuksen kehittämissuunta. Johtopäätösten validius voidaan varmistaa sellaisten uusien tutkimuksien avulla, joissa empiirisellä aineistoilla voidaan arvioida tämän tutkimuksen tuloksia. Siinä vaiheessa validius merkitsee Kvalen (1989, 78) korostamaa väitteiden empiirisen evidenssin vahvistamista, ts. totuuskysymyksen luonne muuttuu osittain korrespondenssiteorian mukaiseksi, jolloin arjen hallinnan käsitteiden laatua voidaan arvioida suhteessa todelliseen toimintaan.

Tulkintaan on otettu mukaan esimerkkejä arjen hallinnan pohdintaan liittyvistä perusteluista. Keskusteluissa esille tulleita perusteluja jäsennettiin taustalla olevien arvostusten mukaan. Kotitalouden toimintaa tutkittaessa ei ole syytä välttää ottamasta kantaa toiminnassa koettuihin merkityksiin ja yhteiseen hyvinvointiin, koska juuri näitä piirteitä kuvataan kotitalouden määritelmässä. (Brown 1985a; Badir 1991) Toiminnan perustelut ilmentävät toimintaan liittyviä ideaalisia ja kulttuurisia elementtejä (Varto 1992a, 89), ja siksi perusteluja on tarkasteltu tässä tutkimuksessa suhteessa arvoihin arjen hallinnan laadullisen sisällön syventämiseksi.

Arjen hallinta -käsitteen laadullisen sisällön analysointi on osa kotitalouden toiminnan tutkimuksen teoreettista selkeyttämistä. Arvioitaessa tutkimustulosten

luotettavuutta koherenssin näkökulmasta voidaan ottaa kantaa siihen, onko tuloksena esitetty arjen hallinnan käsitekehys sellainen, että se edistää kotitalouden toiminnan tutkimusta ja teorian kehittämistä. Varton (1992a, 101) mukaan laadullisessa tutkimuksessa on kyse ainutkertaisista historiallisista tapahtumista, joiden yhteydessä ilmenevät laadut ovat kuitenkin yleisiä siinä mielessä, että ne esiintyvät aina uudelleen uusissa yhteyksissä; siitä syystä teorianmuodostuksessa on pyrittävä yleistykseen, joka johdattaa huomion sekä jokaisen kohteen ainutkertaisuuteen että sen käsitteelliseen yleisyyteen.

Heikkoutena voi olla se, että tutkija on valinnut käsitteiden laadun kuvaajaksi esimerkkejä, jotka ohjaavat lukijan ajattelua eri suuntaan kuin tutkija itse on olettanut. Tätä riskiä ei voi kokonaan poistaa, koska tutkijan tulkinnan lisäksi lukija tulkitsee tekstin uudelleen ja hänen alkuperäinen merkitysperspektiivinsä on joka tapauksessa erilainen. Miten sitten voidaan varmistua siitä, että valitut esimerkit ilmentävät juuri tiettyä, tutkijan tarkoittamaa arjen hallinnan laatua? Tämä ongelma on kompleksinen ja pakottaa perinteisen hermeneuttisen tulkinta-problematiikan mukaisesti kysymään, kenen tulkinta on oikea — tulkitsijan vai toimijan itsensä. Onko ylipäänsä mahdollista löytää yhtä oikeaa tulkintaa? Filosofinen näkökulma sinänsä opettaa suhtautumaan reflektiivisesti omaan olemiseensa, tekemiseensä ja tietämiseensä. Filosofia opettaa - niin opettajaa kuin oppilastakin - epäilemään elämän itsestäänselvyyksiä ja kunnioittamaan sen moninaisuuksia. (Koski 1995, 256) Eikö yhtä arvokasta olisi löytää mahdollisimman monta erilaista tulkintaa? Vastaukset perustuvat siihen, mikä hermeneutiikan monista suuntauksista valitaan lähtökohdaksi. Jos pitäydytään objektiiviseen hermeneutiikkaan, Siljanderin (1988) mukaan voidaan väittää, että tulkinnassa löytyy taso, jonka objektiivisuuden takeena on universaali merkitysperusta. Periaatteessa on mahdollista, että tutkijan tulkinta on oikeampi kuin toimijan itsensä, mikäli tutkija kykenee paljastamaan piilevinä olevia merkityksiä, niin että toimija itsekin tiedostaa ne.

Vastaus kysymyksiin, mikä on oikea tulkinta ja miten perustellaan se, että esimerkit kuvaavat juuri tiettyä arjen hallinnan tasoa, annetaan tässä tutkimuksessa teoreettisen tarkastelun kautta. Jos arjen hallinnan käsitekehukseen valitut käsitteet eivät kuvaa arjen hallintaa siten, että kotitalouden jäsenet voivat ne hyväksyä, ongelman juuret eivät ole keskusteluesimerkeissä, vaan teoriassa. Tulkinta on aina subjektiivista — tässä työssä subjektiivisuutta vahvistaa se, että on etsitty tietoisesti ne esimerkit, jotka tutkijan näkemyksen mukaan palvelevat työn teoreettista näkemystä. Ihanteellista olisi, jos jokainen lukija perustelut kuultuaan yhtyisi tutkijan näkemykseen kotitalouden toiminnan laadullisista piirteistä. Vaikka todellisuus ei koskaan vastaa ihannetta, on kuitenkin hyväksyttävä oletamus, että aito konsensus on periaatteessa mahdollinen. Kuitenkin on tyydyttävä siihen, että konsensus on aina väliaikaista, parasta mitä voidaan sillä hetkellä saavuttaa. (Mezirov 1995, 28) Jatkotutkimusten tehtävänä on osoittaa käsitteisiin liittyvät heikkouksia ja täsmentää käsitekuvausta empiirisiin menetel-

min. Larsson (1993) kiinnittää huomiota siihen, että laatu sinänsä on jotain paljon enemmän kuin validiteetti. Vaikka jotkin laadullisuuden kriteerit ovat välttämättömiä, on muistettava, että kriteerien avulla ei kuitenkaan voi kattaa tutkimuksen laadun ilmiötä kokonaisuutena, vaan keskustelu laadusta vaatii jatkuvaa avointa reflektointia. Tällöin reflektoinnissa edellytetään kriittisen reflektion tasoa. (Emt. 194–196)

Kriittinen reflektio ei pysähdy aikaisempien uskomusten arviointiin, vaan se tarkoittaa myös ennakko-oletusten eli asetettujen premissien pätevyyden kyseenalaistamista. Itsearviointiin kohteena voi olla vakiintuneen määritelmän kyseenalaistaminen siitäkin huolimatta, että se sisältää aina uhkatekijöitä. (Mezirov 1995, 29) Kotitalouden toimintaa koskevat ennakko-oletukset ovat perinteisesti sitoutuneet instrumentaaliseen toimintaan, ts. ruoanvalmistukseen, vaatehuoltoon ja asunnon hoitamiseen. Kriittinen reflektio ei koske toimintatapaa ts., sitä, miten ruoanvalmistusta, vaatteita tai kotia pitäisi hoitaa, vaan se asettaa miksi-kysymyksiä: miksi arjen hallinnassa on tärkeää päästä yhteisymmärryseen yhteisistä tavoitteista. Onko tämä uusi merkitysperspektiivi sitten parempi kuin vanha? Parempia ovat sellaiset merkitysperspektiivit, joiden avulla voimme käsitellä laajempaa kokemusten kirjoa, erotella paremmin erilaiset kokemukset toisistaan, olla avoimempia muille perspektiiveille sekä koota kokemukset paremmin yhteen. Merkitysperspektiiveiltä odotetaan siis kattavuutta, erottelukykä, sallivuutta ja johdonmukaisuutta. (Mezirov 1995, 30–31) Kotitalouden toimintaan on arjen hallinta -käsitteen kautta liitetty uusi, edellistä kattavampi merkitysperspektiivi. Kattavuus on saatu aikaan muuttamalla perspektiiviä konkreettiselta tasolta abstraktiselle käsitetasolle.

Olkinuora (1993, 19) pitää emansipatoriseen tiedonintressiin yhdistyvää kriittistä tietoisuutta mahdollisuutena, jonka kautta voi vapautua väärästä tietoisuudesta ja syventää itsetuntemustaan. Kriittinen ajattelu on atomismin vastustamista ja painopisteen siirtämistä itsetuntemukseen sekä omien sitoumusten ymmärtämiseen. Tällöin kriittistä ajattelua suunnataan myös omaan itseän eikä vain ulkopuolisen todellisuuden arviointiin. Tämä ohjaa tutkimuksen luotettavuuden arviointia tutkijan itsensä arviointiin. Laadullisessa, hermeneuttisessa tutkimuksessa tutkijaa pidetään tärkeimpänä "tutkimusvälineenä". Lehtovaaran (1992, 232) mukaan tällöin halutaan korostaa sitä, että mikään kyselylomake tai keskustelu ei ole niin tärkeä kuin tutkija itse omine asenteineen ja arvoineen. Vain ihmisellä "mittavälinenä" on mahdollisuus sellaiseen välittömään prosessointiin ja kontekstisidonnaisuuden huomioon ottamiseen, jota tilanteiden tulkinta edellyttää. Tutkijan persoonaa ei voi Rauhalan (1974, 108; 1976, 156) mukaan eliminoida erilleen tiedosta, vaan on myönnettävä, että tutkijakin on sidoksissa tilanteeseen, ja siitä syystä hän tutkii asioita aina jonkin maailmankatsomuksen ja sovellutuspyrkimyksen näkökulmasta.

Ahlman (1925, 15–16) puolustaa filosofian metodin vapautta. Vapaudella Ahlman lienee tarkoittanut sitä, että tärkeintä filosofiassa on itse ajattelu; menetel-

mällä sinänsä ei ole itseisarvoa, sillä ei voi peittää ajattelussa olevia puutteita. Yhtenäisen menetelmän löytäminen on mahdottomuus — eikä se ole edes toivottavaa, koska Ahlmanin mielestä persoonallisuudella on filosofiassa paljon tärkeämpi asema kuin puhtaassa tieteessä. Varsinaisessa tieteessä tutkija voi usein peittyä asioitten taakse, mutta filosofiassa tämä ei ole mahdollista. Se johtuu siitä, että filosofi kuvaillessaan ja selittäessään maailmaa viime kädessä kuvailee ja selittää sitä maailmaa, mikä hänelle on annettu hänen omassa tajunnansisällössään. Hän on samalla sekä itse oma aineistonsa että tämän aineiston järjestelijä ja selvittäjä. (Hautala 1994, 33)

8.3 Millä tavalla arjen hallinta -käsite ilmentää kotitalouden toiminnan tavoitteena olevaa yhteistä hyvinvointia?

Toiminnan eettinen laatu — yhteisen hyvän huomioon ottaminen perustellaan tässä tutkimuksessa keskeisenä kotitalouden toiminnassa silloin, kun tavoitellaan arjen hallintaa. Sen lisäksi kotitalouden toimintaan voi liittyä monia muita merkityksiä, mutta eettisyyttä on haluttu perustella ensisijaisena siksi, että arjen hallinta ei ilman sitä pääse toteutumaan. Siksi tärkein kysymys arjen hallinta -käsitteen laadullista sisältöä tarkasteltaessa on seuraava: Millainen koherenssi vallitsee arjen hallinnan käsitteissä niiden eettisen laadun suhteen?

Arjen hallinta -käsitteen päämääräulottuvuuden arviointia

Päämääräulottuvuus on osoittautunut selkeimmin eettisen intention mukaiseksi käsitteeksi. Kun tavoitteeksi asetetaan henkisyyden merkitystä koskevan tietoisuuden lisääminen ja sitä kautta vastuuseen kasvaminen, on saatu hahmotettua yksi kiintopiste kotitalouden toiminnan eettisestä laadusta. Siksi persoonallisuuden kehittyminen ja eettiset arvot on tärkeää ottaa kuvaukseen mukaan silloin, kun pohditaan arjen hallintaa. Ihmiskäsitykseen liittyvä teesi (i) vastuullisuudesta täsmennettiin seuraavaan muotoon: Vastuullisuus arjen hallinnan laadullisena piirteenä merkitsee sitä, että ristiriitatilanteessa tahdotaan asettaa yhteinen hyvinvointi etusijalle niin, että kotitalouden ja ympäristön päämäärät ovat tasapainossa keskenään.

Tahtominen on Varton (1994) mukaan elämäntaitoa, joka perustuu tietoon ihmisen asemasta luonnossa ja maailmassa. Ei riitä, että osataan soveltaa tietoa toimintaan. Varto muistuttaa, että tieto on tarpeellista ja arvokasta vasta sitten, kun myös päämäärä on tiedostettu ja tahdotaan toimia niiden arvojen mukaan, jotka koetaan oikeiksi. (Emt. 141)

Vastuullisuuden yhteydessä voidaan puhua myös kriittisestä reflektoinnista, joka johtaa eettisten arvojen etusijalle asettamista niin, että kotitalouden ja koko yhteisön yhteinen hyvinvointi voidaan ottaa huomioon. Puolimatka (1995, 203-204) nimittää tällaista itsetuntemukseen perustuvaa reflektiota erottelukykyseliksi

arvotietoisuudeksi, joka antaa valmiuksia tehdä itsenäisesti arvoratkaisuja ja hallita niihin kuuluvia sisäisiä ristiriitoja. Tästä näkökulmasta kriittisyyttä voidaan pitää eettisenä ihanteena, jonka kautta on mahdollista kokea vastuuta omasta arvomaailmastaan. Holistinen ihmiskäsitys on esimerkki ihmiskäsityksestä, jossa ihmisen olemuksen monitasaisuus tekee mahdolliseksi kriittisen reflektion ymmärtämisen. (Vrt. Puolimatka 1995, 207).

Teleologisen eli päämääräkeskeisen toiminnan käsite on Aristoteleesta saakka ollut filosofisen toimintateorian keskiössä. (Wilenius 1975, 15) Koska tutkimuksessa on etsitty yhteyksiä päämäärän, tiedon ja toiminnan välille, on päädytty yhdistämään useita erilaisia filosofisia käsitejärjestelmiä. Siksi on tarkasteltava myös sitä, millaisia ristiriitoja arjen hallinta - käsitteen taustalla olevan ajattelun erilaisista lähtökohdista voi paljastua. Millaista koherenssia teleologisen ajattelun kanssa löytyy Rauhalan fenomenologis-hermeneuttis-eksistentiaalistista, Rescherin pragmatistisesta filosofiasta ja Habermasin kriittisestä hermeneutiikasta? Habermasin filosofian perustana on kriittinen yhteiskuntateoria ja sosiologinen toimintateoria. Näkökulmien erilaisuutta osoittaa muun muassa se, että sosiologinen toimintateoria edellyttää sen, minkä filosofinen tutkimus asettaa tutkimuskohteeksi, eikä sosiologinen toimintateoria ole kiinnostunut sellaisista filosofisen toimintateorian perusongelmista, jotka liittyvät tahtoon, intentionaalisuuteen ja tietoisuuteen. (Habermas 1994, 69)

Rauhalan filosofian avulla tarkastellaan toimintaa yksilöstä kotitalouteen ja yhteiskuntaan päin, mutta Habermasin kautta tarkastelusuunta muuttuu yhteiskunnasta yksilöön päin. Molemmat suunnat tarvitaan kokonaisuuden ymmärtämiseen. Jos vaikutelma ristiriitainen, se tuo esille todellisen ongelman: yksilön ja yhteisön etu näyttävät usein yhteen sovittamattomilta jo kotitalouden toiminnassa, ja sitä enemmän yhteiskunnassa. Näennäisistä ristiriitaisuuksistaan huolimatta tarkastelutapojen erilaisuus puolustaa filosofisen analyysin merkitystä kotitalouden toiminnassa: toimintaan liittyvien ontologisten ja tietoteoreettisten edellytysten analysointi antaa perusteita ymmärtää sosiaalisen toiminnan teorian kautta myös vuorovaikutuksen laatua — kotitalouden toiminnan olemuksen ydintä. Mikäli tietoisuus- filosofiset lähtökohdat sivuutetaan, jää tavoittamatta henkisyys rationaalisuuden perustana; mikäli taas sosiaalisen vuorovaikutuksen laatu jäisi tietoisuusfilosofian varaan, kotitalouden toiminnan yhteiskunnalliset yhteydet jäisivät huomiotta. Koherenssi eri ulottuvuuksien suhteen näyttäytyy sellaisena, että ensisijaisesti päämääräulottuvuuden yhteyteen liittyvä toiminnan eettinen laatu paljastuu tietoulottuvuudella arvotiedon kautta ja vuorovaikutuksen yhteydessä kommunikatiivisuutena.

Silloin kun kotitalouden toimintaa tarkastellaan kokonaisvaltaisesta näkökulmasta, vastuullisuus ulottuu myös yhteisötasolle ekologisena vastuuna. Kun otetaan vastuuta yhteisestä hyvinvoinnista, eettisessä merkityksessä se tarkoittaa yksilöllisyyden ylittämistä siten, että voidaan toteuttaa yksilöllisistä tarpeista myös yhteisyyden tarve ja elää tasapainossa ympäristön kanssa. Mikäli ylikysilöl-

listä ei hyväksytä, joudutaan vaikeuksiin myös yksilöllisyyden perimmäisen toteutumisen suhteen. (Vrt. Ollila 1992, 276)

Taylor (1995) muistuttaa "yleisen merkityskentän" välttämättömyydestä yksilölle: asioiden tärkeyden ymmärtäminen edellyttää taustaa, jonka kautta asiat tulevat käsitettäväksi (emt. 65–69). Kotitalouden toiminnassa tällaiseen merkityskenttään kuuluu välttämättä läheiset ihmiset, joiden kanssa eletään yhdessä. Hyvinvoinnin tavoittelu ei onnistu pitkällä aikavälillä keneltäkään ilman, että otetaan huomioon oman toiminnan vaikutus ympäristöön.

Kotitalouden ympäristösuhteen ja siihen liittyvien yhteisten merkitysten tutkiminen lienevät kaikkein kiireellisimpiä ja haastavimpia tutkimustehtäviä. Näihin haasteisiin vastaaminen johtaa väistämättä monitieteisiin, laajoihin tutkimushankkeisiin. Tutkimustoiminnassa tarvitaan yhä laajenevaa yhteistyötä ja yhteisesti suunniteltujen projektien käynnistämistä.

Kotitalouden ympäristösuhteen pohdinta on oikeastaan ollut yhtenä alueena kotitalouden tutkimuksessa koko vuosisadan ajan, mutta viime vuosina aineellisten voimavarojen tutkimisen ohella on painottunut tärkeänä tutkimustehtävänä yksilöllisten merkitysten tutkiminen, johon joudutaan tulevaisuudessa etsimään sopivia lähestymistapoja. Tämä tutkimus liittyy kotitalouden ympäristösuhteen tutkimiseen siten, että se kohdistaa katseen ihmiseen itseensä: miten kotikasvatuksessa ja miten koulukasvatuksessa edistetään sellaista persoonallisuuden kasvua, joka johtaa yhteisen vastuun laajenemiseen. Kotitalouden jäsenillä ei aina ole, ei ainakaan lapsilla, riittävästi taitoa eikä halua reflektoida omaa toimintaansa eettisten arvojen vaatimalla tavalla. Reflektointi edellyttäisi kommunikatiivisen toiminnan näkökulmasta tulkinnallista ja kriittistä pohdintaa, yhteistä keskustelua siitä, mitkä ovat yhteiset arvostukset ja tavoitteet ja mihin yhteisesti pyritään, sekä saavutusten arviointia.

Kasvattajan oman ihmiskäsityksen selkeyttäminen on välttämätöntä silloin, kun pohditaan kasvatuksen mahdollisuuksia ja keinoja ohjata nuoria arvojen selkeyttämiseen. Kasvatuksen näkökulmasta ydinkysymys on se, miten järjestetään tilaisuuksia arvojen pohdintaan. On oikeastaan hämmästyttävää, että viime vuosina monissa yhteyksissä on haettu yhteisiä arvolähtökohtia, kun toisaalta yhteiskunnassamme yleensä korostuu moniarvoisuus, mikä on johtanut siihen, että on vaikeaa hyväksyä näkemystä yhteisestä hyvästä.

Arjen hallinta -käsitteen tietoulottuvuuden arviointia

Tässä tutkimuksessa tietokäsityksen lähtökohtana on ollut antiikin näkemys tiedon, toiminnan ja päämäärän yhteydestä, jonka mukaan päämäärän asettaminen, tietäminen ja taitaminen ymmärrettiin kokonaisvaltaisesti. Historiallinen näkökulma paljastaa, että uuden ajan erityistieteiden kehittyminen edellytti eksaktien metodien ja matemaattisten laskelmien käyttämistä, jolloin kokonaisvaltainen tieto kotitalouden toiminnasta eriytyi tekniseksi poiesis-tiedoksi. Kotitalouden toiminnan tutkimisessa poiesis- ja praksis-toimintaan liittyvä tieto pitäisi kyetä yhdistämään niin, että toimintaa refleктоitaessa voidaan jäsentää tosiasia-tietoa oman maailmankatsomuksen arvojärjestelmän osaksi. Tietoteoreettisen analyysin kautta arjen hallinnan käsitteisiin jäsennettiin päämäärän ohella tieto ja taito. Kun kotitalouden toiminnan luonteeseen pyrittiin yhdistämään näkemys toiminnan järkevyydestä, päädyttiin pragmatistisen filosofian mukaiseen rationaalisuuskäsitteen analyysiin, jossa eettinen arviointi, tietäminen ja taitaminen yhdistyvät. Rationaalisuustarkastelun kautta kotitalouden toiminnan eettiset kysymykset koskettavat sekä toiminnassa tavoiteltua tulosta että välineitä ja menetelmiä. Rescherin (1988, 1993) rationaalisuuskäsitteen perusteella päädyttiin tämentämään toinen teesi (ii) siten, että evaluatiivinen rationaalisuus kotitalouden toiminnassa merkitsee rationaalisuuden optimointia.

Tosin rationaalisuuskäsitettä käytettäessä toiminnan ymmärtäminen voi vääristyä kahdella tavalla: rationaalisuusajattelu voi kapeutua tekniseksi rationaalisuudeksi, jossa on keskipisteenä tehokkuus, tai rationaalisuusajattelussa voi paljastua ensisijaisesti oman hyödyn tavoittelu. Optimaalisen rationaalisuuden on tulkittu hyvin läheisesti ilmentävän toimijoiden eettistä intentiota. Voisi ajatella niin, että optimaalinen rationaalisuus on eettisyyden vastine käytännön toiminnan tasolla. Oeschin (1994, 185) näkemys elämismaailmasta "praksiksena, käytännöllisen kokemuksen maailmana, osoittaa ne rajat, joissa tieteellinen ja teoreettinen ymmärrys on mahdollista, ja nostaa samalla esille ajatuksen fronesiksesta, käytännöllisestä järjestä, joka asettaa hermeneutiikan perustaksi kokemuksen ja itsen ymmärtämisen maailmassa. Tällä tavalla hermeneutiikan sisälle muodostuu tulkinnan eettinen taso, joka ei ole ulkoa annetun normin määräämä, vaan sisältyy itse ymmärtämisen rakenteeseen."

Optimaalinen rationaalisuus ilmentää kotitalouden toiminnassa yhteisen päämäärän, tietämisen ja toiminnan yhteyttä. Esimerkkinä optimoinnista voisi toimia keskusteluissa esille tullut näkemys siitä, että työvuorolistoja ei pidetä hyvinä ratkaisuinä kaikissa kotitalouksissa, koska etukäteen laadittu työnjako on liian mekaaninen kotitalouden vaihtelevissa tilanteissa; optimaalinen yhteisen hyvän kokemus edellyttää intuitiivista kokonaistilanteen ymmärtämistä, jonka mukaan joustetaan yksilöllisesti vaatimuksissa ja sopeutetaan toiminta sen mukaan.

Rationaalisuuden optimointi kotitalouden toiminnassa olisi mielekäs jatko- tutkimuksen kohde. Rationaalisuuteen liittyvä optimointiajattelu on hedelmällinen

näkökohta muun muassa silloin, kun pohditaan kotitalouden toimintaan liittyviä tasa-arvokysymyksiä. Miten rationaalisuuden optimointi toteutuu kotitalouden toiminnassa? Kenen tavoitteita pidetään ensisijaisina? Miten eri perheenjäsenten optimointiajattelu eroaa toisistaan? Näihin ongelmiin kytkeytyy osittain myös Varjosen (1991) tutkima samanaikaisuusproblematiikka kotitaloudessa: miten eri alueita asetetaan toiminnassa tärkeysjärjestykseen, kun joudutaan luopumaan jostain tai muuttamaan suunnitelmia? Kotitalouden taitojen tutkiminen rationaalisuuden näkökulmasta on tutkimuskohde, joka on jäänyt syrjään. Tutkimus voitaisiin suunnata esimerkiksi siihen, millaisia taitoja optimaalisen rationaalisuuden toteuttaminen edellyttää kotitalouden toiminnassa.

Toiminnan rationaalisuus voidaan ymmärtää hyvin monella tavalla, ja siksi on kysyttävä, mitä rationaalisuudella tarkoitetaan. Jos rationaalisuus merkitsee rationaalisuuden maksimointia tai yksipuolista teknistä rationaalisuutta, on kyseenalaista, miten sen avulla pitkällä aikavälillä voidaan edistää yksilön tai kotitalouden yhteistä hyvinvointia. Arvioidessaan teknologisen ja taloudellisen kehityksen vaikutuksia von Wright (1987, 61, 66, 75, 79) on huomauttanut, että teknii-
kan nopea kehittyminen ja yhteiskuntarakenteen monimutkaistuminen ovat johtaneet pelottavalla tavalla henkilökohtaisen vastuullisuuden heikkenemiseen. Kotitalouden toiminnan eettisen ulottuvuuden korostaminen tutkimuksessa on siksi erityisen haasteellista. Arjen hallintaan kuuluu sekä teknisiä taitoja että ihmissuhdetaitoja. Kasvatus arjen hallintaan merkitsee sitä, että samalla kun opetetaan toimimaan rationaalisesti, halutaan edistää persoonallisuuden kasvua vastuuseen. Kysymykseen, miksi kotitalouden toiminnassa korostetaan eettisyyden huomioon ottamista, voidaan tämän tutkimuksen perusteella vastata seuraavasti: meidän täytyy oppia hallitsemaan itseämme ja rajoittamaan omia toiveitamme voidaksemme elää tasapainossa ympäristön kanssa ja hallitaksemme teknisen kehityksen mukanaan tuomia ongelmia (vrt. von Wright 1981, 191).

Teknisen kehityksen tuomat ongelmat johtuvat Taylorin (1995, 36) mielestä moderniin aikaamme kuuluvasta välineellisen järjen ylivallasta, ts. sellaisesta rationaalisuudesta, joka korostaa maksimaalista tehokkuutta menestyksen mittana. Selkeän arvotietoisuuden perusteella kyetään kenties torjumaan välineellisen järjen toiminta-alueen liiallinen laajeneminen kotitalouden toimintaan, jossa ei ole keskeisintä tuotoksen maksimointi. Yhteisen elämän hyvinvointia mitataan toisella mittareilla. Arkielämän merkityksellisyyden kokeminen edellyttää ensisijaisesti myötäelämisen kykyä ja mahdollisuuksia ylläpitää monipuolisia ihmissuhteita. Tämä ei tarkoita sitä, että teknisen kehityksen tuomaa arkielämän helpotusta halveksittaisiin, vaan kysymys on oikeasta suhteesta ja tärkeysjärjestyksestä. Ongelmallista on se, että tutkimuksessa on ilmeisesti huomattavasti helpompi osoittaa välineellisen järjen kuin ihmissuhteiden merkitys arjen hallinnassa.

Rationaalisuuteen liittyvä kiinnostava ongelmakenttä avautuu kotitalouden toiminnan irrationaalisuudesta ja arationaalisuudesta. Mitä arvoja silloin asetetaan etusijalle, kun toiminnan loogiset näkökohdat hylätään? Onko niin, että

kotitalouden eettinen toiminta edellyttää sellaista tunneyhteyttä perheenjäsenten kesken, jossa edes optimaalinen rationaalisuus ei lopultakaan johda parhaaseen mahdolliseen ratkaisuun? Voi ajatella niin, että arjen hallinnassa tahto rakkauteen ylittää tahdon rationaalisuuteen. Kun toiminnan perusteluissa asetetaan eettiset arvot etusijalle, tähän kysymykseen on mahdollista vastata myöntävästi ja ymmärtää yksilön näkökulmasta joskus välttämättömäksi valinta, joka on selvästi irrationaalinen tai arationaalinen. Irrationaalisuuteen ja arationaalisuuteen liittyvien merkitysten perusteella voisi olettaa, että yksilöllinen kokemus arjen hallinnasta voi syntyä siitä huolimatta, että tietojen määrä on vähäinen tai taitojen tekninen hallinta on puutteellista, jos ihmissuhteet kyetään hoitamaan tyydyttävällä tavalla. Arjen hallinnan käsityksiä tutkittaessa kannattaisi ottaa tutkimuskohteeksi perheenjäsenten erilaiset perustelut, jotka valaisevat yksilöllisten kokemusten arvoihin sitoutunutta luonnetta.

Tietoulottuvuus sisältää myös taidon ja arvostusten elementit. Eettisyyden näkökulmasta on toisaalta etu, että arvostukset voidaan tulkita yhtenä tiedon laadullisena piirteenä. Ilmeistä on, että uusien tutkimusten myötä toimintaa ohjaavan tiedon ulottuvuus vaatii vielä erityisesti taitotieto-käsitteen uudelleenmäärittelyä kotitalouden toimintaan sovellettuna. Taitoulottuvuuden erottaminen olisi viisasta välineisiin ja menetelmiin liittyvän käytännön toiminnan arvioinnin kannalta. Oletuksena on, että kotitalouden taitojen tutkimuksen kehittyessä tämä ulottuvuus voidaan jäsentää nykyistä mallia yksityiskohtaisemmin. Käytännön toiminnan filosofisen ja teoreettisen tarkastelun vaikeutena näen sen, että valittu abstraktiotaso voi tuoda sellaisen harhan, että todellinen konkreettinen toiminta on kokonaan syrjäytetty. Tällaista vaikutelmaa ei ole ilmeisesti pystytty täysin torjumaan tässäkin työssä kolmivaiheista keskusteluprosessista huolimatta. Puolustuksena on se, että käsitteellinen tarkastelutapa toisaalta periaatteessa laajentaa sovellusmahdollisuuksia.

Arjen hallinta -käsitteen vuorovaikutusulottuvuuden arviointia

Kotitaloustieteiden kehittyminen praktisena tieteenä perustuu Brownin (1984, 1985a, 1985b, 1986) mukaan siihen, että avoin kommunikaatio kotitaloudessa on omiaan johtamaan persoonallisuuden kehittymistä suotuisaan suuntaan ja että praktisen näkemyksen mukaisesti halutaan edistää kriittistä tietoisuutta omista uskomuksista sekä reflektoida myös yhteiskunnassa vallitsevia normeja. Reflektion avulla suunnataan uudelleen toiminnan tavoitteiden arviointia ja tiedon valikointia.

Kriittiseen reflektioon kuuluva emansipaatio on yksi arjen hallinnan käsitteiden koherenssia puoltava näkökulma, mikäli se tulkitaan seuraavasti: ihmiskäsitykseen liitettyä emansipaatio luo mahdollisuuden tulla "enemmän ihmiseksi" vapautumalla oman, itsekkään tahdon hallinnasta Rousseuan (1988) käsitteitä käyttäen yleistahdon ohjaukseen. Vaines ilmentää samanlaista ajatteluperinnettä pyrkimyksenä itsekeskeisestä (egocentric) toiminnasta ympäristökeskeiseen

(ecocentric) toimintaan. Rescherin (1988) rationaalisuus-ajatteluun liitettyä emansipaatio merkitsee sitä, että kriittisyys viittaa rationaalisuuden ja kriittisyyden yhteyteen. Kriittinen reflektointi kohdistuu evaluatiivisena myös rationaalisuuteen, koska rationaalisuus ei ole itsestään selvästi hyvinvointia ja arjen hallintaa edistävä laatu. Siten emansipatorisen näkökulman mukainen tietokäsitys ulottuu laajemmalle kuin hermeneuttinen ja tekninen tietokäsitys. (Vrt. Siljander 1988, 146).

Vuorovaikutusta ja reflektiivisyyttä painottava teesi (iii) täsmennettiin seuraavaan muotoon: Kriittinen reflektiivisyys ja kommunikatiivinen vuorovaikutus edellyttävät joustavia ja luovia ratkaisuja. Vuorovaikutusulottuvuutta tarkasteltaessa on pohdittu, millainen vuorovaikutus edistää arjen hallinnan kehittymistä. Silloinkin, kun on kysymys instrumentaalisesta vuorovaikutuksesta, inhimilliset tekijät kietoutuvat väistämättä mukaan. Ulkopuolisen tarkkailijan havaitsema kotitalouden toiminnan "kaaos" voi holistisesta näkökulmasta paljastua generatiiviseksi, piileväksi järjestykseksi. Tällöin toiminnassa luotetaan intuitioon ja inhimillisiin luoviin voimiin. Kotitalouden toiminnan rinnastaminen kaaosteoriaan saattaa vaikuttaa kaukaa haetulta. Mutta loppujen lopuksi kuvaukset tieteen, yhteiskunnan ja tietoisuuden generatiivisesta järjestyksestä saattavat sopia kotitalouden toiminnan kuvaamiseen yllättävän hyvin, jos ajatellaan kuten Bohm ja Peat (1992, 203), että generatiivisuus on keskeinen piirre siinä yleisessä järjestyskäsitteessä, jota tarvitaan kaikilla elämänalueilla esiintyvän luovuuden ymmärtämiseksi. Tutkimus kotitalouden toiminnan generatiivisesta järjestyksestä saattaisi avata laajoja näköaloja. Olisiko siinä yksi ratkaisu ongelmaan, joka kohdataan aina silloin, kun pitäisi ottaa huomioon laaja-alaisen tutkimuskohteen erilaatuisia toisiinsa kietoutuneita tekijöitä? Arkielämässä käytetään luovuutta monimutkaisten tilanteiden hallintaan, ja on ilmeistä, että arkielämän tutkiminen vaatii kotitaloustieteissä uusia, ennakkoluulottomia ratkaisuja. Kriittisyys parhaimmillaan merkitsee Puolimatkan (1991, 120) mukaan luovuutta, joka tuottaa yhteisöä kehittäviä ratkaisumalleja; tällainen individualismi on yhteisöllisesti orientoitunutta, ja se voi suuntautua myös ihmissuhteiden kehittämiseen. Yleensä vaihtoehtojen, myös vaihtoehtoisten elämäntapojen, luominen on yhteiskunnallisesti rakentavaa, koska se lisää kulttuurin monipuolisuutta ja rikkautta. Vaikka tietäminen, järki ja siihen perustuva rationaalisuus ovat ihmisen inhimillisiä erityispiirteitä, eettisyys, sosiaalisuus, kyky rakastaa ja oivaltaa intuitiivisesti antavat tietämiselle merkityksen ja asioille tärkeysjärjestyksen (vrt. Varto 1994, 103). Kotitalouden toiminnassa tulee tilanteita, jolloin arjen hallinta edellyttää rakkautta enemmän kuin rationaalisuutta. Tällöin on kysymys rakkaudesta "agape"-merkityksessä, johon kuuluu huolehtiminen lähimmäisestä silloinkin, kun hän ei ole ansainnut rakkautta (vrt. Nygren 1930, 172–179).

Vuorovaikutuksen yhteydessä eettisen näkökulman yhteys arjen hallintaan on selkeämmin ymmärrettävissä kuin tiedon yhteys siihen. Saattaa olla, että lyhyellä aikavälillä päästään tyydyttävään tulokseen myös strategisen vuorovaikutuksen

avulla, esimerkiksi silloin, kun lapset ovat pieniä. Tällöin joku kotitalouden jäsenistä on kenties ottanut ohjaavan roolin, suunnittelee toimintaa ja päättää työnjaosta. Arjen hallinta kotitaloudessa saatetaan kokea hyväksi ainakin sen henkilön käsityksen mukaan, joka johtaa muiden toimintaa. Kuitenkin tällöin on vaarana, että lasten kasvaminen arjen hallintaan ei onnistu, koska vastuun jakamista ja yhteisten päämäärien pohdintaa kriittisen reflektion mielessä ei tapahdu, vaikka toimintaa jaetaan. Tämä näkökulma osoittaa vuorovaikutuksen laadun merkityksen ja yhteyden arjen hallinnan kehittymiseen: yhteinen neuvottelu ja päättäminen ovat ilmeisesti tärkeitä siksi, että ne luovat perustan oma-aloitteisen vastuun sisäistämiseksi ja sopimuksiin sitoutumiselle. Ollila (1992) painottaa juuri sitoutumista rakkauden keskeisenä kiinnekohtana. Kun arjen hallinta ymmärretään ensisijaisesti oman itsekkyyden hallintana, silloin sitoutuminen ja huolehtiminen ovat eettisten arvojen ohjaamia.

Laadullisten ulottuvuuksien arvioinnin perusteella arjen hallinta -käsite voidaan täsmentää seuraavaan muotoon:

Arjen hallinta -käsitteen laadullisia piirteitä ovat päämäärän yhteydessä yhteisen hyvinvoinnin ensisijaisuus, tietoon ja taitoon liittyneenä optimaalinen rationaalisuus ja vuorovaikutuksen yhteydessä pyrkiminen yhteisymmärrykseen.

Arjen hallinta -käsitteen tasojen arviointia

Arjen hallinta -käsitteen tasojen kuvauksessa yhdistyy päämäärä-, tieto- ja vuorovaikutus-ulottuvuuden elementit. Reflektiivisyys on mukana tutkimuksessa monella tavalla: ihmiskäsityksen yhteydessä henkisyys viittaa reflektiivisyyteen, rationaalisuuden yhteydessä evaluatiivinen rationaalisuus merkitsee refleктоivaa arviointia, vuorovaikutuksen yhteydessä kommunikatiivinen vuorovaikutus edellyttää kriittistä reflektointia. Reflektointi on osoittautunut siten arjen hallinnan kehittymisen kannalta keskeiseksi. Siksi on luontevaa, että reflektointitaito on ollut keskeinen kriteeri arjen hallinnan tasojen erotettaessa.

Osaava, taitava ja ymmärtävä arjen hallinnan taso ovat termeinä ongelmallisia, koska ne antavat mahdollisuuden monille tulkinnoille, ja on vaikea löytää sellaisia nimityksiä, jotka kuvaisivat yksiselitteisesti arjen hallinnan laadun muutumista. Erityisesti osaava arjen hallinnan taso on käsitteenä ristiriitainen siksi, että osaaminen voidaan tulkita arkikielessä myös hyvin korkeatasoiseksi arjen hallinnaksi. Arjen hallintaa on ilmeisesti helpompi arvioida konkreettisesti toiminnassa ilmenevien teknisten suorituskriteerien mukaan kuin niiden arvonaikokojien mukaan, jotka ilmentävät ymmärtävän arjen hallinnan laatua. Ymmärtävän arjen hallinnan arviointi vaatii laajojen toimintakokonaisuuksien huomioon ottamista ja kokonaistilanteen monipuolista tarkastelua, ennen kun voidaan tehdä päätelmiä toiminnan eettisyydestä. Vaikka kotitalouden toiminnan eettinen luonne, holistisuus ja vuorovaikutteisuus ovat saaneet tukea myös kotitaloustutki-

muksessa käytetyistä teorioista, uusien käsitteiden hyväksyminen ja yhteisymmärrys niiden sisällöstä vaativat kriittistä reflektointia kotitalousalan tiedeyhteisöissä, ennen kuin voidaan päästä yksimielisyyteen käytettyjen käsitteiden pätevydestä. Tasojen nimiin liittyvistä epätarkkuuksista huolimatta arjen hallinnan laadulliset ulottuvuudet ja arjen hallinnan tasot voivat toimia arvioinnin apuvälineenä tutkittaessa erilaisten kotitalouksien arjen hallintaa. On kuitenkin tärkeää, että arjen hallinnan kehittymistä tasolta toiselle ei ajatella liian jyrkkänä, hypäyksenomaisesti, eikä suljeta pois sitä mahdollisuutta, että intuitiivinen oivallus ja luovuus saattavat toimia kehitysvirikkeinä omien lakiansa mukaisesti.

Jatkotutkimuksia ajatellen arjen hallinnan käsitekehys — sekä ulottuvuudet että tasot — voisivat toimia kotitalouden toiminnan esiymmärrystä tukevana lähtökohtana. Esimerkiksi grounded theory -menetelmään perustuva lähestymistapa (Strauss & Corbin 1991; Järvinen & Järvinen, 1994) olisi eräs mahdollisuus, jonka avulla tulevaisuissa tutkimuksissa voidaan analysoida ja arvioida arjen hallinta -käsitteen laadullisia piirteitä. Tällöin haastatteluaineisto voisi olla keskeisessä asemassa ja sen perusteella kuvattaisiin arjen hallinnan kokemuksellista puolta. Laadullisia kategorioita on vaikea erotella siksi, että ne kietoutuvat yhteen todellisessa toiminnassa. Kuitenkin on ilmeistä, että varsinkin silloin, kun aineistoon on tietoisesti valittu kotitalouksia, joiden elämäntilanne on poikkeuksellisen vaikea sairauden, vamman, yhteiskunnallisen syrjäytymisen tai jonkin muun syyn vuoksi, arjen hallinnan laatuun voi löytyä uusia ulottuvuuksia. Näiden ulottuvuuksien tunnistaminen ja kuvaaminen on tulevaisuuden tärkeä tutkimustehtävä. Silloin kun korostetaan pragmatismia mukaista totuudellisuutta, käsitteistön pätevyyttä on mahdollista arvioida käytännöllisestä näkökulmasta; ajatellaan, että käsitteen tunteminen on vasta puolet asiasta; yleensä pyritään myös soveltamaan käsitettä. Käsitteiden pätevyys vahvistuu, jos käytännön toimijat hyväksyvät tuotettuja käsitteitä arjen hallinta - käsitteen sisällön laadun kuvaajiksi. Soveltava pätevyyden arviointi ilmenee jossain määrin reflektoitujen keskusteluesimerkkien kuvauksessa, mutta pääasiassa käsitteiden soveltaminen jää uusien tutkimusten varaan. Kotitalouden toimintaa tutkivan tieteen kehittäminen edellyttää sekä konkreettiseen toimintaan ja historiaan että tieteenfilosofisiin perusteisiin kohdistuvaa tutkimusta. (Vrt. Hirsjärvi 1982, 367–369)

8.4 Millaisia kehittämishaasteita arjen hallinnan tutkimus tuo kotitalousopetukseen?

Koulujen arvopohdinta on virinnyt uuden opetussuunnitelman käyttöön ottamisen myötä. Arvokysymykset on nostettu esille myös kotitalousopetuksen yhteydessä. Nyt olisi ajankohtaista tutkia, mitä merkitystä näillä arvokeskusteluilla on kotitalouden opetuksessa. Persoonallisuuden kehittäminen arjen hallinnan näkökulmasta on päämääräkysymys, johon kotitalouden toiminnan eettinen luonne

kulminoituu. Miten kotitalouden opetus- tilanteessa voidaan ottaa huomioon persoonallisuuden kehittymisen ulottuvuus? Eikö eettisen näkökulman tarkastelu tässä yhteydessä vaikuta keinotekoiselta, koska kotitalousopetuksen pitäisi ensisijaisesti kehittää käytännön taitoja? Pidän eettistä aspektia kuitenkin keskeisenä siksi, että eettisyyden luonteeseen kuuluu sen ilmeneminen juuri toiminnassa. Kotitalousopetuksen tilanteet tarjoavat hyvän harjoittelupaikan, johon voidaan luontevasti liittää arvopohdintaa, kun mietitään asioiden tärkeysjärjestystä.

Eettiset arvot tulevat todellisiksi juuri sellaisissa opetustilanteissa, joissa oma etu saa väistyä ja pyritään löytämään ratkaisu, joka on yhteisen hyvän mukainen: jokin ryhmä tarvitsee apua esimerkiksi poissaolijoiden vuoksi, jonkin työparin ruoka meni kenties pilalle, vammaisen oppilas ei voi osallistua jokaiseen työtehtävään. Samalla kun tahdotaan edistää yhteistä hyvinvointia, saadaan kokemuksia oman itsekkään mielen hallinnasta. Varsinkin silloin, kun näitä tilanteita tietoisesti vahvistetaan keskustelemalla ja vertaamalla yksilöllisiä kokemuksia, voidaan edistää persoonallisuuden kehittymistä vastuuseen. Tällöin korostuu opettajan työn eettinen ulottuvuus (vrt. Niemi 1988) ja ammatillinen kasvuprosessi saa laaja-alaisen sisällön. Siihen liittyy sekä kognitiivisia että affektiivisia ominaisuuksia, jotka luovat pohjaa eettisessä ammatissa toimimiselle. Venkula ja Rautevaara (1992, 66–67) muistuttavat, että omakohtaisella pohdinnalla on ilmeisesti juuri eettisten arvojen yhteydessä toisenlainen funktio kuin tiedollisten opetustavoitteiden yhteydessä.

Arjen hallinnan laadulliset ulottuvuudet ja tasot saattavat toimia opetustyössä arvioinnin apuvälineenä. Käsitemä kehitys voi palvella laadullisen arvioinnin sekä yksilöllisen itsearvioinnin kehittämistä. Arjen hallinnan tasojen avulla voidaan osoittaa myös vanhemmille, mitä arjen hallintataidot tarkoittavat ja mihin asioihin oppilaiden työskentelyprosessissa kiinnitetään huomiota.

Muutama vuosikymmen taaksepäin voitiin kenties olettaa, että kotitalouden toimintaan tarvittava tietotaito siirtyi riittävästi perinteen mukana sukupolvelta toiselle — tämän päivän kotitalouksissa tilanne on kokonaan toinen. Julkisuudessa viime vuosina yleistynyt pohdinta uusavuttomuudesta on ilmeisesti viesti siitä, että kotitalouden toiminnan hallinnassa välttämättömät tiedot ja taidot eivät enää siirry riittävästi uudelle sukupolvelle. Se tuo merkittäviä haasteita myös kouluopetukselle. Miten arjen riittävät hallintataidot voidaan varmistaa koulussa? Miten voidaan ohjata nuoria käyttämään kaikkia mahdollisia tietolähteitä myös kotitalouden arkipäivän toiminnan tukena? Tutkimusalueena arjen hallinnan keskeinen taitotieto on vielä kartoittamatta. Siihen liittyy mielestäni kiinnostava kysymys: löytyykö kotitalousalan ammattilaisten keskuudessa riittävästi yksimielisyyttä kotitalouden toiminnassa tarvittavien perustaitojen suhteen? Tämän kysymyksen taustalla oleva epäily johtuu siitä, että kotitalouksien toiminnassa on päädytty koko ajan yhä suurempaan yksilöllisyyteen. Saatetaan kysyä, ovatko esimerkiksi mankeloiminen tai säilöminen arjen hallintaan kuuluvia perustaitoja. Jos kodeissa ryhdytään harvoin mankeloimaan tai säilömään, joudutaan kysymään, pitääkö

kotitalousopetuksessa korostaa näiden taitojen harjoittelua perusasioina. Näihin kysymyksiin on olemassa monia vastauksia — yhtenä vastauksena toimii keskustelu suomalaisesta tapakulttuurista kansainvälistyvässä maailmassa. On havahduttu huomaamaan, että kotikulttuurin vaaliminen on kansallisen identiteetin perusta. Kun kouluissa laaditaan tapakulttuuriin liittyviä aihekokonaisuuksia, käydään samalla varmasti monta hedelmällistä keskustelua arkipäivän toimintaan liittyvistä perustaidoista ja kotikulttuurin merkityksestä.

Kotitalousopetuksen keskeinen sisältö on perinteisesti jäsennetty erityistieteitten näkökulmasta. On olemassa erikseen ravitsemustieteen ja kodin taloustieteen struktuuri, mutta opetuksen sisällön teoreettinen kehittäminen vaatisi mitä ilmeisemmin yhteisen struktuurin, joka sitoisi opetussisällön kotitalouden opetuksen kokonaisuuden näkökulmasta. Yhteinen struktuuri edellyttää arvofilosofian hyväksymistä kriteeriksi opetussuunnitelmakysymyksiä ratkaistaessa, koska on kysymys päämääräkeskeisistä valinnoista (vrt. Suortti 1981a, III). Arjen hallinnan käsitekehys on yksi mahdollinen malli, jonka avulla opetuksen sisältöä voidaan jäsentää ja perustella. Se auttaa karsimaan toissijaista sisältöainesta ja keskittymään olennaiseen.

Arjen hallinnan käsitteiden avulla voisi jäsentää opetussisällön myös päämäärän näkökulmasta siten, että yhdessä elämiseen liittyvät taidot saavat keskeisen painotuksen myös arvioinnissa. Tällöin materiaaleihin ja työmenetelmiin liittyvät opetussisällöt saavat välineellisen merkityksen. Koska kotitaloutta opetetaan paritai ryhmäopetuksena, opetustilanteet tarjoavat luontevasti tilaisuuksia harjoitella toisen ihmisen huomioon ottamista. Painotuksen valinnalla oppilaiden tavoitetietoisuutta yhteisestä hyvinvoinnista voidaan vahvistaa.

Menetelmällisiä ratkaisuja kotitalouden opetukseen arjen hallinnan käsitekehys ei tarjoa. Kuitenkin siihen sisältyvä yhteisen hyvän idea kotitalouden toiminnan tavoitteena antaa viitteitä yksilöllisten ja yhteistoiminnallisten opetusmenetelmien toteuttamisen periaatteellisesta merkityksestä. Vaikka pyrittäisiin mahdollisimman pitkälle yksilön erilaisuuden kunnioittamiseen, koulussa ei aina voi toteuttaa jokaisen toiveita ja haluja. Rescheriin (1993) viitaten voi todeta, että tärkeintä on ensin kasvattaa oppilaat haluamaan oikeita asioita, vasta sitten voidaan opetusta suunnitella yksilön tavoitteiden suunnassa. Kotitaloustunnilla voidaan opetella arvioimaan omia toiveita yhteisen hyvän näkökulmasta ja pohtia kysymystä siitä, miten yhteinen elämä kotona voisi sujua, jos jokainen ajattelisi omaa hyvänsä välittämättä muiden tilanteesta.

Tämä tutkimus ei anna vastauksia käytännön toimijoiden tai kotitalousopetuksen ajankohtaisiin ongelmiin, koska tutkimuksessa on korostettu kotitalouden toiminnan yhteisiä ja yleisiä laatuja. Toisaalta toimintaa on katsottu "sisäisyydestä", ihmisen itsensä sisimmästä käsin: mikä ihmisyydessä ja ihmisen toiminnassa on yleistä ja pysyvää. Filosofinen ja teoreettinen tutkimus on avuksi silloin, kun halutaan löytää jotain kestävää nopeasti muuttuvien selitysten vastapainoksi.

Kun halutaan vastata kysymykseen, mikä on kotitalouden toiminnan perimmäinen mieli ja tarkoitus, on kiinnitettävä huomiota vain pääpiirteisiin. On selvää, että tutkimus saa tällöin vahvan idealistisen sävyn. En ole halunnut torjua sitä, koska elämään itseensä, kotiin ja kotitalouden toimintaan sisältyy väistämättä ihanteita. Erityisesti kasvattaja tarvitsee utopioita voidakseen kannustaa nuoria löytämään omat ihanteensa elämässä. Utopioiden merkitystä pohtiessaan Suortti (1981a, 94) muistuttaa, että utopiat voivat toimia hypoteesien lähtökohtana. Ne ovat ratkaisevan tärkeitä tutkimukselle siksi, että niiden kautta voidaan reaalitilan ehdoista piittaamatta tarkastella teoreettisen järjestelmän sisäisiä suhteita.

Rescher (1993) puolustaa ihanteiden merkitystä siksi, että ihanteiden voima auttaa saavuttamaan arkipäivän elämässä enemmän ja käyttämään kaikki mahdolliset voimavarat paremmin kuin silloin, jos edetään tosiasioihin pitäytyen uskaltamatta kohdata riskejä. Kotitalousopettajien koulutuksen satavuotinen historia (Sysiharju 1995) tarjoaa lukijalleen monia esimerkkejä kotiin, kotitalouden toimintaan ja kotitalousopettajien koulutukseen liitetystä, aikanaan idealistisista utopioista, joiden ansiosta reaalisten mahdollisuuksien rajat on ylitetty. Kotitalouden toimintaan liittyviä ihanteita pitäisi tutkia entistä enemmän juuri nyt, kun arvopohdinta on käynnistynyt koulumaailmassa ja yhteiskunnassa.

Tämän tutkimuksen valossa arjen hallinta kotitalouden toiminnan tavoitteena on eettinen ideaali. Siihen liittyy käsitys sellaisesta elämän laadusta, jossa ihanteiden ja todellisuuden välinen ristiriita voidaan kohdata elämään kuuluvana välttämättömyytenä. Arjen hallintaan ei sisälly sellaista näkemystä, että on mahdollista ohjata omaa elämäänsä ilman vastuksia - monet arvaamattomat tekijät saattavat estää elämänsuunnitelmien toteutumisen. Jotta toimintaa voidaan luonnehtia ymmärtäväksi arjen hallinnaksi, arvioinnin kohteena on ensisijaisesti toimijan persoonallisuuden laatu. Tästä näkökulmasta arjen hallinnassa on kysymys elämän tasapainosta suhteessa itseen ja suhteessa lähimmäisiin. Tasapaino suhteessa itseen merkitsee ratkaisujen yhteensopivuutta valittujen elämän peruseräkkeiden kanssa. Ihmissuhteiden tasapainoisuudessa on kysymys tahdosta pyrkiä hallitsemaan itsekkyyttä ja antaa tilaa altruismille. Jos on niin, että toimintakäytäntöä ei tällöin kaikissa tilanteissa voi luokitella rationaaliseksi, luovutaan mieluummin rationaalisuudesta kuin rakkaudesta.

Lähteet

- Ahlman, E. 1920. Arvojen ja välineiden maailma. Eettis-idealistinen maailmatarkastelukoe. Porvoo: WSOY.
- Ahlman, E. 1925. Teoria ja todellisuus. Filosofisia esseitä ynnä aforismeja. Porvoo: WSOY.
- Ahlman, E. 1938. Olemassaolon järjellisyys arvometafyysisenä ongelmana. Jyväskylän Kasvatusopillisen korkeakoulun julkaisuja 1
- Ahlman, E. 1939. Kulttuurin perustekditä. Kulttuurifilosofisia tarkasteluja. Jyväskylä: Gummerus.
- Ahlman, E. 1982. Ihmisen probleemi. Johdatus filosofisen antropologian kysymyksiin. Jyväskylä: Gummerus.
- Ahmavaara Y. 1976. Yhteiskuntakybernetiikka. Helsinki: Weilin+Göös.
- Airaksinen, T. 1983. Mitä on käytännöllinen etiikka? Teoksessa *Filosofia, tieto ja moraali*. Ajatus 40. Suomen filosofisen yhdistyksen vuosikirja, 87-99.
- Anderson, M. 1994. Integritet som begrepp och princip. En studio av ett vårdetiskt ideal i utveckling. Abo: Abo Akademisk Förlag.
- Anscombe, G. E. M. 1957. *Intention*. Oxford: Basil Blackwell.
- Anttila, P. 1994. The Contribution of independence and skill to the growth of human personality. In Leskinen, J. & Huusela, N. (eds.) *Strength of Families in the Early 2000's*. Third international household resource management symposium 1.-4.8.1994. Research Reports, 57-63.
- Aristoteles 1989. *Nikomakhoksen etiikka*. (Suom. S. Knuuttila) Helsinki: Gaudeamus. Aristoteles 1990. *Metafysiikka*. (Suom. T. Jatakari, K. Näätäsaari, K. & P. Pohjanlehto) Helsinki: Gaudeamus.
- Arndt, J. & Holmer, O. 1978. Dimensions of household economic management. *Journal of Consumer Studies and Home Economics* 2, 27-34.
- Autio, J. 1980. Kodin taloustiede tieteenalana ja tutkimusalueena. Helsingin yliopiston kodin taloustieteen laitoksen julkaisuja 1.
- Autio, J. 1985. Kodin taloustieteen tutkimuksen tieteenfilosofisista lähtökohdista. Helsingin yliopiston kodin taloustieteen laitoksen julkaisuja 1.
- Autio, T. 1985. Kasvatuksesta ja sen tutkimuksesta. Teoksessa Manni, E. & Tuomisto, J. (toim.) *Humanistin teemojen tuntumassa*. Acta Universitatis Tamperensis. Ser. A. Vol 19, 207-212.
- Badir, D. 1988. Home economics research - Developing the parameters of a discipline and the tools for the practitioner. Keynote and plenary speech. IFHE XIV World Congress, July 24-29, 1988, Minneapolis, Minnesota.
- Badir, D. 1991. Research: Exploring the parameters of home economics. *Canadian Home Economics Journal* 41(2) Spring, 65-70.
- Becker, G. 1965. A theory of the allocation of time. *The Economic Journal* 75, 493-517.
- Benner, P. 1989 Aloittelijasta asiantuntijaksi. Sairaanhoidtajien koulutussäätiö. Porvoo: WSOY
- Berger, B. 1984. Home management research 1909-1984. *Home Economics Research Journal* 12 (3). 252-264.
- Bohm, D. & Peat, D. 1992. *Tiede, järjestys ja luovuus*. Helsinki: Gaudeamus.

- Bollnow, O. F. 1977. Philosophical home economics. In Sekiguchi, F., Mafune H., Takadate, S. & Kageyama, W. (eds.) *The Philosophy of Home Economics. For establishment of a home economics with the goal of human protection.* Committee for the Philosophical Study of Home Economics. Koriyama Women's College, Japan.
- Boud, D., Keogh, R. & Walker, D. 1985. What is reflection in learning. In Boud, R., Keogh, R. & Walker, D. (ed.) *Reflection: Turning experience into learning.* London: Kogan Page, 7-40.
- Brandt, R. B. 1979. *The Theory of the good and right.* Oxford: Clarendon Press.
- Brown, M. M. 1984. Home economics: Proud past - Promising Future. *Journal of Home Economics* 76 (4), 27, 48-54,.
- Brown, M. M. 1985a. *Philosophical studies of home economics in the United States. Volume I* Michigan State University.
- Brown, M. M. 1985b. *Philosophical studies of home economics in the United States. Volume II* Michigan State University.
- Brown, M. M. 1986.. Home economics: A practical or technical science. In Laster, J. F. & Donner, R. E. (eds.) *Home economics teacher education-Vocational home economics curriculum: State of the field (Yearbook 6.)* American Home Economics Association. 39-55.
- Brown, M. M. & Paolucci, B. 1979. *Home economics: A definition.* Washington, DC. American Home Economics Association.
- Bubolz, M. 1991. Theory, research and practice in home economics. *Themis: Journal of Theory in Home Economics.* Vol. 1 (1).
- Bubolz, M. M., Eicher, J. B. & Sontag, M. S. 1979. The human ecosystem: A Model. *Journal of Home Economics* 71 (Spring), 28-31.
- Bubolz, M. M. & Sontag, M. S. 1988. Integration in home economics and human ecology. *Journal of Consumer Studies and Home Economics* 12 (1), 1-14.
- Bubolz, M. M. & Sontag, M. S. 1993. Human ecology theory. In Boss, P & al. (eds.) *Sourcebook of family. Theories and methods.* Plenum Press. New York and London. 419- 448.
- Clarke, R. 1973. *Ellen Swallow: The woman who founded ecology.* Chigago: Follet. Cooper, W. 1987. The family and technology. *The Home Economist* 6 (4), 7- 78. Deacon, R. & Firebaugh, R. M. 1988. *Family Resource Management. Principles and Applications.* Boston: Allyn and Bacon.
- Dewey, J. 1934. *Art as experience.* New York: Collier Books.
- Dewey, J. 1957. *Koulu ja yhteiskunta.* (suom. K. Kajava.) Helsinki: Otava. Dewey, J. 1958. *Experience and nature.* New York: Dover Publications.
- Dilthey, W. 1976. *Selected Writings.* (Ed. Rickman, H. B.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Dreyfus, H. L. & Dreyfus, S. E. 1986. *Mind over Machine: The Power of Human Intuition and Expertise in the Era of the Computer.* Oxford: Blackwell.
- Engberg, L. 1993. Home economics and environmental issues. A discussion paper. *Canadian Home Economics Journal* 43 (1), 10-12.
- Envall, M. 1989. Kirjallisuus ja maailmankuva. Teoksessa Envall, M., Knuuttila, S. & Manninen, J. (toim) *Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa.* Oulu: Pohjoinen.
- Gross, I. H., Crandall, E. W. & Knoll, M. M. 1980. *Management for Modern Families.* New York.

- Gröhn, T. 1984. Oppimateriaali ja opiskelustrategiat korkeakoulutuksen kehittämisen lähtökohtana. Sovellutusalueena kotitalouden opetus. Tutkimussuunitelma ja teoreettinen viitekehys. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 51. Helsinki.
- Gröhn, T. 1987. Oppimateriaalin didaktiset ominaisuudet ja yhteydet oppimistuloksiin. Tutkimus peruskoulun 7. luokan kotitalouden opetuksesta. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia .
- Gröhn, T. & Jussila, J. 1989. Laadullisia lähestymistapoja koulutuksen tutkimuksessa. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 123.
- Gröhn, T. 1991. Kotitalouden tieteenalaan liittyvien käsitysten muuttuminen korkeakoulutuksen eri vaiheissa. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 92.
- Gröhn, T. & Palojoki, P. 1992. (toim.) Kotitalouden toiminta tutkimuskohteena. Kotitalousopetusta palvelevan tutkimuksen tarkastelutapoja. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 113.
- Grönfors, M. 1982. Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Juva: WSOY
- Haaparanta, L. & Niiniluoto, I. 1986. Johdatus tieteelliseen ajatteluun. Helsingin yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja 3.
- Habermas, J. 1976. Tieto ja intressi. Teoksessa Tuomela, R. & Patoluoto, I. (toim.) Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet. I. Helsinki: Gaudeamus, 118-140. Habermas, J. 1981a. Theorie des kommunikativen Handelns. Band I. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J. 1981 b. Theorie des kommunikativen Handelns. Band II. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J. 1981c. The Theory of Communicative Action. Lifeworld and System. Vol II. London: Beacon Press.
- Habermas, J. 1994. Järki ja kommunikaatio. Tekstejä 1981-1989. (suom. J. Kotkavirta) Helsinki: Gaudeamus.
- Hallman, H. 1988. Kotitaloustyö ja sen yksilöllinen merkitys. Helsingin yliopiston kodin taloustieteen laitoksen julkaisuja 1. Helsinki: Kyriiri Oy.
- Hallman, H. 1990. Kotitalouden toiminnan analyyttiset kuvausjärjestelmät. Helsingin yliopiston kodin taloustieteen laitoksen julkaisuja 1.
- Hallman, H. 1991. Kodin talouden avaintieto. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hare, R. 1988. Hare and critics: essays on moral thinking. New York: Oxford Clarendon Press.
- Harva, U. 1983. Inhimillinen ihminen. Homo humanus. Humanistisia tarkasteluja. Juva: WSOY.
- Hautala, M. 1994. Tule siksi, mikä olet. Erik Ahlmanin ihmiskäsitys ja kasvatustieteen ajattelu. Acta Universitatis Ouluensis. Series E. Scientiae Rerum Socialium 16.
- Haverinen, L. & Korvela, P. 1994a. Arjen hallinta kotitalousopetuksen tavoitteena. Kotitalous 1, 14-17
- Haverinen, L. & Korvela, P. 1994b. Arjen hallinta kotitalousopetuksen tavoitteena. Kotitalous 2, 24-27.
- Heidegger, M. 1979. Being and Time. Oxford: Basil Blackwell.
- Herménen 1987. Hermeneuttisesta tulkinnasta. Teoksessa Lammenranta, M. & Haapala, A. (toim.) Taideteoksen tulkinta. Helsinki: Gaudeamus.
- Hertzberg, L. 1982. Onko moraali opittua? Teoksessa Aaltola, J. & Patoluoto, I. (toim.)

- Arvo. Suomen filosofisen yhdistyksen järjestämä kotimainen tutkijakollokvio Jyväskylässä. Jyväskylän yliopiston filosofian laitoksen julkaisu 16, 3-8 Hilpelä, J. 1992. Viisaus ja kasvatus. Aikuiskasvatus 1, 4-15
- Hilpinen, R. 1991. Mitä on tieto? Teoksessa Räikkä, J. (toim.) Filosofian ongelmia. Turun yliopiston käytännöllisen filosofian julkaisuja. Vol. 3. 9-36.
- Hintikka, J. 1965. Tieto, taito, päämäärä. Ajatus XXIV. Suomen filosofisen yhdistyksen vuosikirja, 49-67.
- Hintikka, J. 1969. Tieto on valtaa ja muita aatehistoriallisia esseitä. Porvoo: WSOY. Hintikka, J. 1974. Knowledge and the known. Holland: D. Reidel Publishing Company. Hirsjärvi, S. 1981. Aspects of consciousness in child rearing. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 43.
- Hirsjärvi, S. 1982. Kasvatustieteen tiedeanalyysin lähtökohdista. Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja Kasvatus 13, (6), 364-371.
- Hirsjärvi, S. (toim.) 1983. Kasvatustieteen käsitteistö. Helsinki: Otava.
- Hirsjärvi, S. 1985a. Johdatus kasvatusfilosofiaan. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Hirsjärvi, S. 1985b. Tiedon ja teorian ongelmia kasvatustieteessä. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitoksen julkaisuja A. 8.
- Honkonen, R. 1993. Symbolinen interaktionismi ja kasvatuksen tutkimus. Kasvatus 24 (3), 231-241.
- Horelli, L. 1982. Ympäristöpsykologia. Espoo: Weilin+Göös.
- Horelli-Kukkonen, L. 1993. Asunto psykologisena ympäristönä. Asunnon ja asujan vuorovaikutusta koskeva tutkimus pientalojen itsesuunnittelukokeilun valossa. Teknillisen korkeakoulun arkitektiosaston tutkimuksia 3.
- Horn, M. J. 1981. Home economics: A recitation of definition. Journal of Home Economics 73 (1), 19-23.
- Hyry, M. 1979. Kotitalouden taidot. Kotitalous 12, 420-422.
- Hämäläinen, J. 1987. Laadullinen sosiaalitutkimus käytännössä. Johdatus laadullisen sosiaalitutkimuksen "käsityötaitoon". Kuopion yliopiston julkaisuja. Sosiaalitieteiden laitos. Tilastot ja selvitykset 2.
- Jarvis, P. 1987. Meaningful and meaningless experience: Toward an analysis of learning from life. Adult Education Quarterly 37 (3), 164-172.
- Jax, J. A. 1985. Home Economics: A perspective for the future. Journal of Home Economics 77 (2), 22-27.
- Jokelainen, A. 1978. Kotitaloustutkimuksen kehityspiirteet ja kodin teknologian tutkimus. Kotitalous 4, 132-134.
- Juntunen, M. 1986. Edmund Husserlin filosofia. Helsinki: Gaudeamus
- Juntunen, M. & Mehtonen, L. 1977. Ihmistieteiden filosofiset perusteet. Jyväskylä: Gummerus.
- Järvinen, P. & Järvinen, A. 1994. Tutkimustyön metodeista. Tampere: Opinpaja Oy. Kaila, E. 1939. Inhimillinen tieto. Helsinki: Otava.
- Kaila, E. 1967. Persoonallisuus. Helsinki: Otava
- Kananoja, T. 1989. Työ, taito ja teknologia. Yleissivistävän koulun toiminnallisuuteen ja työhön kasvattamisesta. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, osa 72.

- Kangas, R. 1989. Jurgen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoria. Helsinki: Tutkijaliitto. Tutkijaliiton julkaisusarja 45.
- Kangas, R. 1994. Jurgen Habermas ja modernin projektin puolustuksen vaikeus. Teoksessa Heiskala, R. (toim.) Sosiologisen teorian nykysuuntauksia. Helsinki: Gaudeamus, 192-222.
- Kannisto, H. 1984. Filosofisen antropologian mandollisuudesta. Teoksessa Ihmiskäsitysten filosofia. Ajatus 41 Suomen filosofisen yhdistyksen vuosikirja, 217-235.
- Kannisto, H. 1987. Ymmärtäminen, kritiikki ja hermeneutiikka. Teoksessa Niiniluoto, I. & Saarinen, E. (toim.) Vuosisatamme filosofia. Juva: WSOY, 145-243.
- Kant, I. 1990. Siveysopilliset pääteokset. (Saksankieliset alkutokset 1781, 1788, 1790. Grundle-gung zur Metafysik der Sitten, Kritik der praktischen Vernunft). (Suom. J. E. Salomaa). Porvoo: WSOY.
- Karjalainen, A. 1991a. Objektiivisen hermeneutiikan metodista - systemaattinen johdatus. Teoksessa Syrjälä, L. & Merenheimo, J. (toim.) Kasvatustutkimuksen laaadullisia lähestymistapoja. Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien seminaari Oulussa 11.-13.4.1990. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan opetusmonisteita ja selosteita 39.
- Karjalainen, A. 1991b. Ammattitaidon myytti - rehtorin päänsärky. Latenttien merkitysstruktuurien ongelmallisuutta eräillä Kajaanin kouluilla. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia. 79.
- Kauppi, R. 1985. Arvoista ja ideoista filosofisessa antropologiassa. Teoksessa Manni, E. & Tuomisto, J. (toim.) Humanistin teemojen tuntumassa. Acta Universitatis Tamperensis. ser. A. vol 196. 16-24.
- Ketonen, O. 1976. Se pyörii sittenkin. Tieteenfilosofian peruskysymyksiä. Porvoo: WSOY.
- Kilpiö, E. 1980a. Palkattoman kotityön käsitteestä ja arvon määrittämisestä.
- Kotityötutkimus. Osa I. SVT. Sosiaalisia erikoistutkimuksia. XXXII: 68. Helsinki.
- Kilpiö, E. 1980b. Tutkimuksen suoritus ja aineisto. Kotityötutkimus. Osa II SVT.
- Sosiaalisia erikoistutkimuksia. XXXII: 68. Helsinki.
- Kirjavainen, L. 1989. Time-use and its value in household production in Finland and The United States. Kodin taloustieteen laitoksen julkaisuja I.
- Knuuttila, S. 1989. Suomenselitys ja selitykset. Teoksessa Aristoteles Nikomakhoksen etiikka. Helsinki: Gaudeamus.
- Kojonkoski-Rännäli, S. 1995. Ajatus käsissämme. Käsityön käsitteen merkityssisällön analyysi. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C 109.
- Komiteanmietintö 1915: 5. Naisten kotitaloudenhoito-opetuksen järjestämistä varten.
- Korvela, P. 1994. The Mastery of Everyday Life. In Leskinen, J. & Huusela, N. (eds.) Strength of the Families in the Early 2000's. Third International Household Resource Management Symposium 1.-4.8.1994. Research Reports. University of Helsinki. Department of Economics and Management. Publications No. 7. Household Economics, 119-123.
- Koski, J. T. 1995. Horisonttiensulautumisia. Keskustelua Hans-Georg Gadamerin kanssa hermeneutiikasta, kasvatuksesta, tietämisestä ja kasvatustieteestä. Helsingin yliopiston opettajan-koulutuslaitos. Tutkimuksia 149.
- Krohn, S. 1953. Arvojen yleispätevyyden ongelma. Arvofilosofinen tutkielma. Helsinki: Sahalan kirjapaino Oy.
- Krohn, S. 1981. Ihminen, luonto ja logos. Jyväskylä: Gummerus.

- Krohn, S. 1989. Ydinihminen. Hämeenlinna: Arator.
- Kuhn, T. 1962. The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kuluttajatutkimuskeskus. 1995. Toimintasuunnitelma. Helsinki: Ykköspaino Oy. Kuokkanen, M. 1995. Laadullinen metodologia. Teoksessa Häyry, H. & Wallgren T. (toim.) Ajatus 51. Suomen filosofisen yhdistyksen vuosikirja, 229-240. Kusch, M. 1986. Ymmärtämisen haaste. Jyväskylä: Gummerus.
- Kvale, S. 1989. Validity in Human Science. In Kvale, S. (ed.) Issues of Validity in Qualitative Research. Lund: Studentlitteratur. 73-92.
- Langford, G. 1973. The Concept of Education. In Langford, G. & O'Connor, D. (eds.) New Essays in the Philosophy of Education. London: Routledge & Kegan Paul. Larsson, S. 1993. Om kvalitet i kvalitativa studier. Nordisk Pedagogik 4, 194- 211. Lassila, O.-P. 1987. Vapaa ihminen. Etiikan filosofinen perustelu Jean-Paul Sartren ajattelussa. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 151. Helsinki.
- Latomaa, T. 1994. Pedagogiikan paradoksi - kasvatus sosiaalisena toimintana. Kasvatus 25 (1), 66-71.
- Lehtovaara, M. 1992. Subjektiivinen maailmankuva kasvatustieteellisen tutkimuksen kohteena. Acta Universitatis Tamperensis ser A. Vol 338. Tampere.
- Leskinen, J. 1993. Mikä kotitalouden arkea hallitsee? Tiedepolitiikka 4, 5-9. Manninen, J. 1987. Dialektiikan ydin. Jyväskylä: Gummerus.
- Martikainen, M. 1992. Ihmissuhteet - kotitalouden henkinen voimavara. Teoksessa Gröhn, T. & Palojoki, P. (toim.) Kotitalouden toiminta tutkimuskohteena. Kotitalousopetusta palvelevan tutkimuksen tarkastelutapoja. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 113, 137-168.
- Martikainen, M. 1994. Arviointi kotitalousopetuksessa. Teoksessa Aho, K. (toim.) Kotitalous. Elämyksiä ja elämisen taitoja Helsinki: Opetushallitus, 57-81. Martikainen, M. & Simola, T. 1990. Kotitalousopettaja[uuden haasteen edessä. Kouluhallituksen julkaisuja 23. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Matsushima, C. 1966. Connotative Meaning Structure of Home Economics and Related Concepts assessed in two Cultures. Michigan, Ann Arbor: University Microfilms.
- McCullers, J. C. 1984. The role of theory in research: Implications for home economics. Home Economics Research Journal 12, 4, 523-538.
- Mezirov, J. 1981. A Critical Theory of Adult Learning and Education. Adult Education 32 (1), 3-24.
- Mezirov, J. 1995. Uudistava oppiminen. Kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa. Helsingin yliopisto: Landen tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Moilanen, P. 1991. Tulkintojen luominen ja todentaminen hermeneuttisessa kasvatuksen tutkimuksessa. Teoksessa Syrjälä, L. & Merenheimo, J. (toim.) Kasvatustutkimuksen laadullisia lähestymistapoja. Kvalitatiivisen tutkimusmenetelmien seminaari Oulussa 11.-13.10.1990. Oulun yliopisto kasvatustieteiden tiedekunnan opetusmonisteita ja selosteita 39, 123-136.
- Neisser, U. 1982. Kognitio ja todellisuus. (Suom. H. Jahnukainen.) Espoo: Weilin+Göös.
- Niemi, H. 1988. Is teaching also a moral craft for secondary school teachers?: cognitive and emotional processes of student teachers in professional development during teacher education. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen julkaisuja 61.
- Niiniluoto, I. 1980. Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus. Keuruu: Otava.

- Niiniluoto, I. 1982. Arvojen olemassaolosta. Teoksessa Aaltola, J. & Patoluoto, I. (toim.) Arvo. Suomen filosofisen yhdistyksen järjestämä kotimainen tutkijakollokvio Jyväskylässä 8.-8.5.1982. Jyväskylän yliopiston filosofian laitoksen julkaisu 16, 63-78.
- Niiniluoto, I. 1983. Tieteellinen päättely ja selittäminen. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, I. 1984. Tiede, filosofia ja maailmankatsomus. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, I. 1987. Pragmatismi. Teoksessa Niiniluoto, I. & Saarinen, E. (toim.) Vuosisatamme filosofia. Juva: WSOY. 40-73.
- Niiniluoto, I. 1990a. Informaatio, tieto ja yhteiskunta. Helsinki: Valtion painatuskeskus. Niiniluoto, I. 1990b. Maailma, minä ja kulttuuri. Keuruu: Otava.
- Niiniluoto, I. 1992. Taitotieto. Teoksessa Halonen, I., Airaksinen, T. & Niiniluoto, I. (toim.) Taito. Suomen filosofisen yhdistyksen 11.-12.1. 1991 järjestämän kollokvion esitelmät Helsingissä. Helsinki: Yliopistopaino. 51-58.
- Niiniluoto, I. 1993a. The Aim and Structure of Applied Research. *Erkenntnis* 38, 1-21. Niiniluoto, I. 1993d Uusien tieteiden synty: kuusi mallia. Teoksessa Haaparanta, L.,
- Oesch, E. & Vaden, T. (toim.) Malli, metodi, merkitys. Esseitä Veikko Rantalan 60-vuotispäivän kunniaksi. *Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta*. Vol. 49, 187-197.
- Niiniluoto, I. 1994a. Järki, arvot ja välineet. *Kulttuurifilosofisia esseitä*. Helsinki: Otava. Niiniluoto, I. 1994b. Sivistys ja arvot. Teoksessa Lehtisalo L. (toim) *Sivistys 2017*. Juva: WSOY:
- Niskanen, E. A. 1990. Personality as an educational phenomenon. University of Helsinki. Department of Education. *Research Bulletin* 75.
- Niskanen, E. A. 1993. Kasvatuksen sisältöjen paradigmallisia perusteita. Teoksessa
- Peltonen, M. & Ruohotie, P. (toim.) *Ammatti ja koulutus*. Aavaranta-sarja. 32-41.
- Nygren, A. 1930. Den kristna kärlekstanken genom tiderna. Eros och agape. Första delen. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrrelsens bokförlag.
- Oesch, E. 1994. Tulkinnasta. Tulkinnan tiedolliset perusteet modernissa ja filosofisessa hermeneutiikassa. *Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta*. Fitty 53.
- Oksala, P. 1989. Tieto ja todellisuus. Teoksessa Wilenius, R., Oksala, P., Mehtonen, L. & Juntunen, M. (toim.) *Johdatus filosofiseen ajatteluun*. Jyväskylä: Atena, 45-91. Olkinuora, E. 1993. Oppia elämään eikä vain olemaan. *Tiedepolitiikka* 4, 11- 22.
- Ollila, M.- L. 1992. Hyvän elämän taito. Teoksessa Halonen, I., Airaksinen, T. &
- Niiniluoto, I., (toim.) *Taito*. Suomen filosofisen yhdistyksen Helsingissä 11.-12.1.1990 järjestämän kollokvion esitelmät. Helsinki: Yliopistopaino. 269-277. Oresto, J. 1991. Kompleksisuuden ongelma, evoluutio ja teoria häviävistä rakenteista.
- Teoksessa Varto, J. (toim.) *Pohdin* 4. *Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta*. Wl. XVI 58-118.
- OToole, L. & Fitch, M. 1988. The international Federation for Home Economics and the contribution of home economics in the United States. *AHEA*, 185-159.
- Paakkola, E. 1990. Itsekasvatuksen ilmiöstä. Teoksessa Hilpelä, J. & Paakkola, E. & Suortti, J. *Kasvatusfilosofisia näkemyksiä kasvatuksen tutkimukseen*. Jyväskylässä 7.-9.10. pidetyn työseminaarin alustukset. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan opetusmonisteita ja selosteita.
- Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994. Helsinki: Opetushallitus.

- Pietilä, A.-M. 1994. Elämänhallinta ja terveys. Pitkittäistutkimus pohjoissuomalaisilla miehillä. Acta Universitatis Ouluensis Medica. Hoitotieteen laitos, kansanterveystieteen ja yleislääketieteen laitos. D 313.
- Polanyi, M. 1958. Personal knowledge. Towards a post-critical philosophy. Chicago: The University of Chicago Press.
- Polkinghorn, D. 1989. Changing Conversation about Human Science. In Kvale, S. (ed.) Issues of Validity in Qualitative Research. Lund: Studentlitteratur, 13-45.
- Popper, K. R. & Eccles, J. 1977. The Self and Its Brain. Berlin: Springer International. Puolimatka, T. 1990. Pluralism and Education in Values. Department of Education. University of Helsinki. Research Bulletin 74.
- Puolimatka, T. 1991. Kriittisen kansalaisen ideaali kasvatustavoitteena. Helsingin yliopiston kasvatustieteen tiedekunta. Julkaisematon lisensiaatintutkimus. Puolimatka, T. 1995. Kasvatus ja filosofia. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Puolimatka, T. & Airaksinen, T. 1994. Elämän tarkoitus. Teoksessa Heinämaa, S. (toim.) Merkitys. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta. Fitly 45.
- Rancourt, R. 1983. Epistemology: a forgotten factor in the teaching-learning process. Journal of Visual-Verbal Linguaging Vol. 3 (2), 29-44.
- Rauhala, L. 1974. Psyykkinen häiriö ja psykoterapia filosofisen analyysin valossa. Helsinki: Weilin & Göös.
- Rauhala, L. 1976. Filosofinen orientoitumisen psykosomatiikan ongelmaan. Helsinki: Helsingin yliopiston monistuspalvelu.
- Rauhala, L. 1981. Merkityksen ongelma psykologiassa ja psykiatriassa. Helsingin yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja 8.
- Rauhala, L. 1983. Ihmiskäsitys ihmistyössä. Jyväskylä: Gummerus.
- Rauhala, L. 1988. Holistinen ihmiskäsitys. Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti 25, 190-201.
- Rauhala, L. 1990. Humanistinen psykologia. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rauhala, L. 1992. Henkinen ihmisessä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rauhala, L. 1993. Eksistentiaalinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian menetelmänä. Maailmankuvan kokonaisrakenteen erittelyä ihmistä koskevien tieteiden kysymyksissä. Filosofisia kysymyksiä Tampereen yliopistosta. Vol 41. Rauhala, L. 1995. Tajunnan itsepuolustus. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rauste-von Wright, M. 1982. Kognitiivinen toiminnan teoria ja elämänprosessin tutkimus. Psykologia (2-3), 91-96.
- Rescher, N. 1973. The primacy of practice. Oxford: Basil Blackwell.
- Rescher, N. 1975. Unselfishness. The Role of Vicarious Affects in Moral Philosophy and Social Theory. Pittsburg: The University of Pittsburg Press.
- Rescher, N. 1978. The Coherence Theory of Truth. Oxford: Clarendon Press. Rescher, N. 1987. Ethical Idealism. London: University of California Press. Rescher, N. 1980. Unpopular Essays on Technological Progress. Pittsburg, Pennsylvania: University of Pittsburg Press.
- Rescher, N. 1988. Rationality. Oxford: Oxford University Press.

- Rescher, N. 1992. A system of Pragmatic Idealism. Vol I. Human Knowledge in Idealistic Perspective. Princeton: Princeton University Press.
- Rescher, N. 1993. A system of Pragmatic Idealism. Vol II. The Validity of Values. A Normative Theory of Evaluative Rationality. Princeton: Princeton University Press.
- Richarz, I. 1986.
- Kotitalouden toiminnot sosioekonomisesta näkökulmasta. Kotitalous 9, 4-6.
- Richarz, I. 1991. Oikos, Haus and Haushalt. Ursprung and Geschichtc der Haushaltökonomik. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Roos, J.-P. 1985. Elämäntapaa etsimässä. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Roos, J.-P. 1987. Suomalainen elämä. Tutkimus suomalaisten elämäkerroista. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Roos, J.-P. 1988. Elämäntavasta elämäkertaan. Jyväskylä: Gummerus.
- Rousseau, J.-J. (1762) 1933. Emile eli kasvatuksesta. (Alkuperäinen teos 'Emile ou de l'education', suom. Hahl, J.) Porvoo: WSOY.
- Rousseau, J.-J. (1762) 1988. Yhteiskuntasopimuksesta eli valtio-oikeuden johtavat aatteet. (Alkuperäinen teos 'Du contrat ou principes du droit politiyue, suom. J. V. Lehtonen 1918) Hämeenlinna: Karisto.
- Royce, J. & Powell, A. 1983. Theory of personality and individual differences. factors, systems and processes. Englewood Cliffs, N. J; Prentice Hall. Inc.
- Ryle, G. 1976. The concept of mind. Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books.
- Saarinen, E. 1989. Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle. Sokrateesta Marxiin. Juva: WSOY.
- Sarvimäki, A. 1986. Kasvatustoiminta - kommunikatiivista vuorovaikutusta ja luovaa yhteistoimintaa. Aikuiskasvatus 4, 168-172.
- Sarvimäki, A. 1988. Knowledge in interactive, practice disciplines. An analysis of knowledge in education and health care. University of Helsinki. Department of Education. Research Bulletin 68.
- Satulehto, M. 1992. Elämismaailma tieteiden perustana. Edmund Husserlin tieteen filosofia. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta. Vol. XXXIII.
- Scheffler, I. 1986. Four Pragmatists. A Critical Introduction to Peirce, James, Mead and Dewey. London. New York: Routledge and Kegan Paul.
- Scheler, M. 1980. Der Formalismus in der Ethik and die materiale Wertethik. Sechste, durchgesehene Auflage. Bern: Francke.
- Schopenhauer, A. 1965. Pessimistin elämänviisaus. Valittuja lukuja Schopenhaucrin teoksista. Porvoo: WSOY.
- von Schweitzer, R. 1990. Systems of households and models of household simulations in the family life span. Esitelmä symposiumissa "Household Resource Management Systems: A Challenge for the 1990's". Helsingin yliopisto. Kodin taloustieteen laitos. Helsinki. 6.-8.6.1990.
- Sekiguchi, F., Mafune H., Takadate, S. & Kageyama. W. (eds.) 1977. The Philosophy of Home Economics. For establishment of a home economics with the goal of human protection. Committee for the philosophical study of home economics. Koriyama Women's College, Japan.
- Siegel, H. 1988. Educating Reason. Rationality, Critical Thinking, and Education. London: Routledge.

- Siljander, P. 1988. Hermeneuttisen pedagogiikan pääsuuntaukset. Oulun yliopisto. Kasvatustieteellisen tiedekunnan tutkimuksia 55.
- Siljander, P. 1991. Mitä on hermeneuttinen kasvatustiede? Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja *Kasvatus* 22, 28-35.
- Siljander, P. 1992. Metodologisen eklettismin ongelma kasvatustieteessä. *Kasvatus* 23 (1), 14-21.
- Siljander, P., & Karjalainen, A. 1991. Merkityksen käsite kasvatustieteessä. Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja *Kasvatus* 22 (5-6), 337-386.
- Siljander, P., & Karjalainen, A. 1993. Miten tulkitä sosiaalista interaktiota? Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja *Kasvatus* 24 (4), 334-346.
- Snellman, J. V. 1982a. Teokset I. Psykologian oppikirja. (1837). Teoksessa Wilenius, R., Ojanen, E. ja Oksala, P. (toim.). Jyväskylä: Gummerus.
- Snellman, J. V. 1982b. Teokset II. Persoonallisuuden idean spekulatiivisen kehittelyn yritys. (1841). Teoksessa Wilenius, R., Ojanen, E. ja Oksala, P. (toim.). Jyväskylä: Gummerus.
- Snellman, J. V. 1982c. Teokset I. Oppi valtiosta. (1842). Teoksessa Wilenius, R., Ojanen, E. ja Oksala, P. (toim.). Jyväskylä: Gummerus.
- Snellman, J. V. 1982d. Teokset IV. Pedagogiikan luentoja. (1842). Teoksessa Wilenius, R., Ojanen, E. ja Oksala, P. (toim.). Jyväskylä: Gummerus.
- Stegmuller, W. 1976. Rationaalinen selittäminen. Teoksessa Tuomela, R. & Patoluoto, I. (toim.) *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet*. Helsinki: Gaudcamus.
- Steiner, R. 1984. Johdatus henkiseen tiedostamiseen. Jyväskylä: Gummerus.
- Strauss, A. & Corbin, J. 1991. *Basics of qualitative research. Grounded theory procedures and techniques*. California: Sage Publications.
- Summa, H. 1995. Retoriikka ja argumentaatioanalyysi yhteiskuntatutkimuksessa. Teoksessa Leskinen, J. (toim.) *Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla*. Helsinki: Ykköspaino Oy, 67-89.
- Suojanen, U. 1992. Toimintatutkimus koulutuksen ja ammatillisen kehittymisen välineenä. *Loimaa: Oy Finn Lectura Ab*.
- Suojanen, U. 1993a. *Käsityökasvatuksen perusteet*. Porvoo: WSOY.
- Suojanen, U. 1993b. From a Technical Crafts Student into a Critical One - a Process of Development through Reflective Teaching. Aikakauskirja *Kasvatus*. Käsityökasvatuksen supplement-numero. 61-66.
- Suortti, J. 1981a. Opetussuunnitelmaongelma I. Teoreettista analyysia opetussuunnitelman ehdoista. Opetussuunnitelma ja kasvatustiede. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja 309.
- Syrjälä, L. & Numminen, M. 1988. Tapaustutkimus kasvatustieteessä. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tutkimuksia 51.
- Sysiharju, A.-L. 1977. Kotitalouden opetuksen ongelmia vuosisadan ajalta. Historiallis-dokumentoivan lähestymistavan soveltamisluonnos ainedidaktiikkaan. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos. Opetusmonisteita 7.
- Sysiharju, A.-L. 1981. Kodin jäseneksi kasvaminen / Utveckling som familjemedlem. Esitutkimus tutkimushankkeen suuntaviivoista sekä kolme ryhmiteltyä katsausta ja luetteloa vuosien 1970-80 kotimaisista julkaisuista. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 90.
- Sysiharju, A.-L. 1995. Naisasian tytär, muuttuvien kotien tuki 1891-1990. Vuosisata kotitalousopettajien koulutusta Helsingissä. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 148.

- Säntti, R. & Väliäho, H. 1982. Kotityötutkimus. Osa X: Miesten, naisten ja lasten työpanos palkattomassa kotityössä. SVT. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII: 84. Helsinki.
- Tammilehto, O. 1989. Ekofilosofian elävä maailma. Suomi (4-5), 26-31.
- Taylor 1976. Tulkinta ja ihmistieteet. Teoksessa Tuomela, R., & Patoluoto I. (toim.) Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet. Helsinki: Gaudeamus, 214-276.
- Taylor, C. 1995. Autenttisuuden etiikka. Helsinki: Gaudeamus.
- Tervo, J. 1993. Hapuilua ja hallintaa. Syrjäseudun nuorten käsitykset koulunkäynistä sekä odotukset ammatista ja työelämään sijoittumisesta lähisosiaalisaation kehityksessä. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia.
- Thayer, H. S. 1968. Meaning and action. A critical history of pragmatism. Indianapolis: The Bobbs-Merrill Co.
- Thiele-Wittig, M. 1985. Structural change of household work. Esitelmä Helsingin yliopiston kodin taloustieteen laitoksella 3.10.1985.
- Thomas, J. & Smith, G. 1994. Toward an ideal of the person educated in home economics: An invitation to dialogue. Canadian Journal of Home Economics 44 (1), 20-24.
- Thompson, P. J. 1991. Toward A Proactive Theory of Home Economics: The Hestian/Hermean Paradigm. Themis: Journal of Theory in Home Economics. Vol. 1 (1), 15-34.
- Thompson, P. J. 1992. Bringing Feminism Home. Home Economics and The Hestian Connection. UPEI: Home Economics Publishing Collective.
- Thompson, P. J. 1995. Reconceptualizing the Private/Public Spheres: A Basis for Home Economics Theory. Canadian Home Economics Journal 45 (I), 53- 57. Tilastokeskus 1988. Ajankäyttötutkimus 1987-1988. Päätoiminnon luokitusohjeet. Julkaisematon moniste.
- Toiskallio, J. 1983, Tajunta ja traditio. Osa II. Praksis-käsite J. V. Snellmanin pedagogiikassa. Osatutkimus dialektisen pedagogiikan teorian kehittämiseksi. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja A 96.
- Toiskallio, J. 1993. Tieto, sivistys ja käytännöllinen viisaus. Opettajan sisältötyöstä keskusteleminen postmodernismissä kulttuurissa. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, 99.
- Tuomela, R. 1989. Toiminnan teorian sosiaalinen dimensio. Teoksessa Ajatus 46. Teemanumero Intentio. Suomen filosofisen yhdistyksen vuosikirja, 60-75.
- Turkki, K. 1990. Kotitalous oppiaineena ja tieteenalana. Näkemyksiä ja taustoja oppiaineen edelleen kehittämiseksi. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 85.
- Turkki, K. 1991. Kotitalousopettajaksi opiskelevien käsitykset oppiaineestaan kotitaloudesta. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 41.
- Turkki, K. 1992. Lähtökohtia kotitalouden toiminnan ja kotitalous-oppiaineen tutkimiseen. Teoksessa Gröhn, T. & Palojoki, P. (toim.) Kotitalouden toiminta tutkimuskohteena. Kotitalousopetusta palvelevan tutkimuksen tarkastelutapoja. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 113, 4-35.
- Turkki, K. 1994a. Kotitalous-oppiaineen teoreettiset perusteet. Teoksessa Aho, K. (toim.) Kotitalous. Elämyksiä ja elämisen taitoja Helsinki: Opetushallitus. 7-33.
- Turkki, K. 1994b. Kotitalous tutkimuskohteena, II osa. Kotitalous 9, 47-50.
- Turunen, K. E. 1987. Ihmissielun olemus. Vaasa: Arator.
- Turunen K. E. 1988. Ihmisen kasvatus. Jyväskylä: Gummerus.

- Vaines, E. 1990. Philosophical orientations and home economics: An introduction. *Canadian Home Economics Journal* 40 (1), 6-11.
- Vaines, E. 1992. A Framework for a Family Perspective on Everyday Life For The Reflective Practice of HMEC. In *People and Practice: International Issues for Home Economists*. Vaines, E., Badir, D. & Kicren, D. Volume III, No. 3. 1992. 1-22.
- Vaines, E. 1994. Ecology as Unifying Theme for Home Economics/Human Ecology. *Canadian Home Economics Journal* 44 (2) Spring. 59-62.
- Vaittinen, M. 1984. Tieteellinen toiminta filosofisena ongelmana. Jyväskylän yliopiston tervcys-tietccn laitos. Sarja B: Katsauksia 3.
- Wallin, S. 1989. Biotechnology within home economics. *Modus* 7 (9), 94-96.
- Varjonen, J. 1991. "Vie mennessäs, tuo tullessas". Samanaikaisuus kotitalouden toiminnoissa. Helsingin yliopisto. Kodin taloustieteen laitoksen julkaisuja 2.
- Varjonen, J. 1992. Voimavarojen hallinta kotitaloudessa. Teoksessa Gröhn, T. & Palojoki, P. (toim.) *Kotitalouden toiminta tutkimuskohteena. Kotitalousopetusta palvelevan tutkimuksen tarkastclutapoja*. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitokscn tutkimuksia 113, 113-136.
- Varto, J. 1990. Kauneuden taito. Lammenranta, M & Rantala, V. (toim.) *Kauneus. Filosofisen estetiikan ongelmia. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta*. Vol. IV. 19-33.
- Varto, J. 1992a. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Varto, J. 1992b. Fenomenologinen tieteen kritiikki. *Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta*. Vol XXX.
- Varto, J. 1994. *Filosofian taito I*. Jyväskylä: Gummerus.
- Weber, M. 1949. *The Methodology of the Social Sciences*. New York: Oxford University Press.
- Venkula, J. 1988. *Tietämisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Venkula, J. 1989. Toiminnan yhteys tiedonmuodostukseen. *Tiedepolitiikka* 4, 21-30. Venkula, J. 1993a. Tiedon suhde toimintaan. *Tieteellisen toiminnan ulottuvuuksia I*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Venkula, J. 1993b. Tiede, etiikka, viisaus. *Tieteellisen toiminnan ulottuvuuksia II*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Venkula, J. & Rautcvaara, A. 1992. *Arvot ja nuorten arvopohdinta*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Westermarck, E. 1932. *Ethical relativity*. London: Mac Millian.
- Wilenius, R. 1975a. *Kasvatuksen ehdot*. Jyväskylä: Gummerus.
- Wilenius, R. 1975b. *Filosofia ja politiikka. Poliittisen ja sosiaalisen ajattelun perusteiden kehityksestä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Wilenius, R. 1978. *Ihminen, luonto ja tekniikka*. Jyväskylä: Gummerus.
- Wilenius, R. 1982. Ihminen filosofisena ongelmana. Teoksessa Wilenius, R., Oksala, P., Mehtonen, L. & Juntunen, M. (toim.) *Filosofian kysymyksiä. Johdatus filosofiseen ajatteluun*. Neljäs, täysin uudistettu laitos. Jyväskylä: Gummerus.
- Wilenius, R. 1990. *Uuteen kulttuuriin. Rudolf Steiner ja antroposofinen hengentiede*. Jyväskylä: Gummerus.
- Winch, P. 1979. *Yhteiskuntatieteet ja filosofia*. (Suom. Malinen, I.) Jyväskylä: Gummerus.
- von Wright, G. H. 1963a. *Norm and action*. London and Henley: Routledge and Kegan Paul.

- von Wright, G. H. 1963b. *The Varieties of Goodness*. London: Routledge and Kegan Paul.
- von Wright, G. H. 1970. Tieteen filosofian kaksi perinnettä. Helsingin yliopiston Filosofian laitoksen julkaisuja 1.
- von Wright, G. H. 1971. *Explanation and Understanding*. London: Routledge and Kogan Paul.
- von Wright, G. H. 1975. *Logiikka, filosofia ja kieli*. Keuruu: Otava.
- von Wright, G. H. 1976. Determinismi ja ihmistutkimus. Teoksessa Tuomela, R. & Patoluoto, I. (toim.) *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet I*. Helsinki: Gaudeamus, 114-138.
- von Wright, G. H. 1977. Praktinen päättely. Teoksessa Nyberg, T. (toim.) *Ajatus ja analyysi*. Porvoo: WSOY.
- von Wright, G. H. 1981. Humanismi elämänasenteena. (Suom. K. Kaila.) Keuruu: Otava
- von Wright, G. H. 1985. *Filosofisia tutkielmia*. (Suom. H. Nyman, T. Nyberg, & J. Uusitalo) Helsinki: Kirjayhtymä.
- von Wright, G. H. 1987. *Tiede ja ihmisjärki. Suunnistusyritys*. (Suom. A. Leikola.) Helsinki: Otava.